

Т. LXXVII.

Р. 1907 кн. III.

Рік XVI.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЇ, ФІЛЬЛОЛІОПІ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

B. LXXVII.

1907, III B.

XVI Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 16(20)/VI

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬЛОЛОГІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE

DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

B. LXXVII.

1907, III. B.

XVI Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під варядом К. Беднарського.

—•—•— Вийшло 16(29)/VI —•—•—

Зміст LXXVII тому.

1. Зміст тому с. 3—4
 2. До старо-руської діалектології (Іще до питання про галицько-волинське наріччє), написав Володимир Розов. I. Огляд літератури питання с. 5—34
 3. »Архаггелови вѣщання Марія« і благовіщенська містерія (Проба історії літературної теми), написав Др. Іляріон Свенціцький (докінченне) с. 35—76
 4. Львівська Русь в першій половині XVI віку, написав Іван Крип'якевич, I—III с. 77—106
 5. Фальшованне метрик для польських повстанців з 1830—31 рр. (Причинок для характеристики галицько-руського духовенства першої половини XIX ст.), подав Іван Креведцький с. 107—113
 6. Село Мшанець Старосамбірського повіта. Матеріяли до історії галицького села, зібрав Михайло Зубрицький, Акти, ч. CXLIІІ—CCXXI. (Докінченне) с. 114—170
 7. Miscellanea: а) Рожне поле, под. М. Грушевський; б) Записки про книгокрадів у старих книгах і рукописах, под. І. Франко; в) Львівський тижневник з 1749 р., под. В. Щурат с. 171—182
 8. Наукова хроніка: Антропольогічні й археольогічні часописи за 1905 р. (реєстр на с. 240), подав Др. Зенон Кузеля с. 183—202
 9. Бібліографія (рецензії й справоздання, реєстр на с. 241) с. 203—242
 10. Оголошення с. 243—248
-
-

Inhalt des LXXVII Bandes.

1. Inhalt des Bandes S. 3—4
2. Zur altruthenischen Dialektologie (Zur Frage über den Dialekt von Halyč-Vladimir), von Vladimir Rosov. I. Litteratur der Frage S. 5—34

3. „Erzengels Marienverkündigung“ und das Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des literarischen Themas), von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss) S. 35—76
4. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, I—III S. 77—106
5. Fälschungen der Matrikelbücher für polnische Aufständische, ein Beitrag zur Charakteristik der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien, mitgetheilt von Ivan Krevečkyj S. 107—113
6. Das Dorf Mšaneč im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgetheilt von Michael Zubryčkyj, Aktensammlung, N. CXLIII—CCXXI. (Schluss) S. 114—170
7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, I. Franko, B. Ščurat S. 171—182
8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela (Register siehe S. 240) S. 183—202
9. Bibliographie (Bücherregister siehe S. 241) S. 203—242
10. Annonce S. 243—248

Inhalt voriger Bände siehe den ersten Band jedes Jahrganges.

До старо-руської діалектології.

(Ще до питання про галицько-волинське наріче.)

Написав Володимир Розов.

I.

Багато вже написано по сьому питанню, одначе я надію ся, що й моя статя не буде зайвою. Тепер, здасть ся, прийшла пора зісумувати *sine ira et studio* широку й цінну літературу, зроджену гіпотезою проф. Соболевского, й зазначити очевидні результати, які принесла для руської фільології ся горяча полеміка, що кинула сьвітло на багато прикмет української мови й на її минулу долю. Вкінці я бажав би показати в своїй праці найближші задачі української лінгвістики, зазначені тою полемікою, й по зможі причинити ся до розвязки деяких із них.

20 падолиста 1883 р. проф. Соболевский виступив в „Обществі Нестора Літописця“ у Києві з замітним рефератом: „Какъ говорили въ Кіевѣ въ XIV и XV вв.?“¹⁾. Автор подав у ньому дві сьмілі гіпотези: 1) про діалектологічне значінне й походженне отвертого або т. зв. „нового ѣ“, 2) про великоруське походженне старинних Киян.

Тому що проф. Соболевский першою з них в основі не змінив, то я позволю собі подати її по „Лекціям“, а не по неповному переповідженню її в „Чтеніях“. „Русскій языкъ древнѣйшей эпохи былъ одинъ языкъ въ полномъ смыслѣ этого слова“. „Говоры южной, западной и сѣверо-восточной части Руси были почти тождественны“. Тільки „исчезновение глухихъ

1) Чтенія Общества Нестора Лѣтоп. т. II, ст. 215—216.

ъ и ь повело къ раздѣленію русскихъ говорівъ на двѣ группы — юго-западную и сѣверо-восточную¹⁾. Звісно, що одною з найголовнішихъ прикмет української мови була поява в ній в позиції перед упуцениемъ глухимъ замість стариннихъ е і ѳ м'якого і, що звучить так само, як й і, розвинене зі старинного ѣ. В північно-українськихъ говорахъ замість того і п'являєть ся у, ю і діфтонги уо, уе, уи, юо, юе, юи. Студіюючи старинні галицько-волинські пам'ятки, Соболевский помітив, що нове українське і — північна поява. Давнійше ми в аналогічнихъ випадкахъ зустрічаємо рідко подвійне о й діфтонги, частійше у і ю. Але особливо впадає в очи систематичне вживання на місци перед упуцениемъ глухимъ ѣ замість старинного е. Отсе й є нове ѣ. Для пояснення всіхъ тихъ появ Соболевский подав таку блискучу гіпотезу: „Въ говорѣ галицько-волинскомъ исчезновение глухихъ п и повело къ образованию долгихъ звуковъ. Когда въ слогахъ, предыдущихъ тѣмъ, гдѣ были глухіе или и, находились звуки е или ѳ, эти послѣдніе, вслѣдствіе исчезновения глухихъ и и, подверглись замѣстительному удлинению, и е стало произноситься долго, близко къ древнему ѣ; а ѳ стало звучать какъ долгое ѳ“²⁾. „Въ древнѣйшихъ памятникахъ галицько-волинскаго письма ...(се) долгое е изображается буквою ѣ“³⁾. А замість довгого ѳ зрідка зустрічаємо подвійне ѳ⁴⁾. Перед твердими самозвуками й йотою таке довге е з часомъ перейшло такожъ в довге о⁵⁾ й розділило його долю. „Долгое о... мало-помалу стало произноситься закрыто и приближаться къ у; наконецъ оно перешло въ дифтонги уо, уо и т. и.“⁶⁾. Такимъ чиномъ пояснюють ся північно-українські діфтонги уо, уе, уи. З подібнихъ діфтонгівъ дорогою стягнення розвинули ся у, и, ы північнихъ і і південнихъ українськихъ говорів⁷⁾. „Новый ѣ... въ тыхъ словахъ, гдѣ оны сохранился, скоро совпалъ съ древнимъ ѣ и потому имѣлъ одну съ нимъ судьбу“⁸⁾. „Въ одной части малорусскихъ говорівъ на мѣстѣ ѣ... слышится звукъ і ... Въ другой части ... ѣ ... рефлектируется или мягкимъ е, болѣе или менѣе отличнымъ отъ обычнаго е, или дифтонгами іе, іе“⁹⁾. Другу гіпотезу опер проф. Соболевский на першій. „Тѣ

1) А. И. Соболевский, Лекції по исторіи русскаго языка. Изданіе 3., М. 1903, ст. 274; Чтенія Общ. Нестора Лѣтоп. т. II, ст. 215. 2) Лекції, ст. 50—51.

3) *ibid.* ст. 51; Чтенія, II, ст. 215.

4) Лекції, ст. 51.

5) *ibid.* ст. 66.

6) Лекції, ст. 67.

7) *ibid.* ст. 68.

8) *ibid.* ст. 73.

9) *ibid.* ст. 74.

рукописи, имѣющія $\mathfrak{b} = i$, каже він, въ которыхъ есть даты, написаны въ Галиціи или на Волини, и ни одна изъ нихъ не имѣеть никакого отношенія къ Києву и Киевской области. Уже одно это обстоятельство наводитъ на мысль, что въ Києвѣ до конца XV в. говорили не такъ, какъ въ галицко-волинской землѣ¹⁾. Сю думку проф. Соболевскій підпирає також розбором київських рукописів XIV—XV вв.: псалтири 1397 р., євангелія 1411, вкладної 1427 й тестаменту 1446 р.²⁾. По вказівкам проф. Голубева Соболевскій тоді також додав до них і Лаврський помяник кінця XV в.³⁾. Ні в одному з них нема нового \mathfrak{b} . „Это заставляетъ думать, каже Соболевскій, что въ кievскомъ говорѣ XIV—XV вв. не было галицко-волинской или — что тоже — малорусской черты, и что такимъ образомъ этотъ говоръ былъ великорусскимъ⁴⁾. А Українці тут „населеніе пришлое, пришедшее приблизительно въ XV в. сюда съ запада, изъ Подолія, Волини и Галиціи и ассимилировавшее собою остатки стараго кievскаго населенія⁵⁾).

З початку противники Соболевского сконцентрували свою увагу майже виключно на другій із наведених гіпотез. Проф. Голубев вказав справедливо на те, що такий важний вивід не можна робити на підставі всього кількох пам'яток. В. Науменко вважав його взагалі неможливим при сучасному стані діалектології⁶⁾. Проф. Соболевскій відчув, очевидно, значінне тих відповідей й постарався потім оперти свої висновки на більшій скількості матеріалу. Проф. Дашкевич в рефераті п. з. „Нѣсколько данныхъ изъ исторіи Києва, кievской земли и кievскихъ историческихъ памятниковъ XIV—XV вв.“ доказував, що літературна мова Київa тої епохи повинна була відрізняватися від живої. Він проаналізував рукописи, на яких опирався проф. Соболевскій. Він звернув увагу, що тестамент 1446 р. — пам'ятка сумнівна й зазначив у ній українізм. Вкладна з 1427 р. не великоруська, а хіба білоруська. Псалтиря з 1397 р. й євангеліє з 1411 р. відбивають „вплив болгарського правопису“, заведеного на Русі митр. Кипріяном⁷⁾. Ні в одному з тих трьох пам'ятників ми не зустрічаємо живого місцевого говору. Всюди панування літературної традиції. Це пояснюється постійними зв'язами київських монастирів з Вели-

1) Чтенія Общ. Нест. Лѣт., т. II, ст. 215.

2) *ibid.* ст. 215—216. 3) *ibid.* ст. 218—219.

4) *ibid.* ст. 215—216. 5) *ibid.* ст. 216.

6) *ibid.* ст. 216. 7) *ibid.* ст. 223—224.

коросисю. „Лавра постійно зберігала загально-руське значінне: є звістки про декількох осіб з півночі, що прийняли в ній постриження. Ся Лавра, як видно з її помянника, тягнула очевидно до східної митрополії. Взагалі Київ — одинокий південно-руський город, в якому церковний люд і монастирська братія доповнювала ся постійно приходнями з півночі“. Дуже інтересні записи на деяких київських рукописах другої половини XV в. Вони показують, що в другій половині XV в. в київській Лаврі й Пустинно-Микольському монастирі продовжувало ся переписування книг для півночі на замовлення великоруських земляків. Те переписування стало постійним занятєм спеціальних переписувачів“. Таким чином „київські грамотії були в иньших умовах, як галицько-волинські і в київському письменстві не могли виступити різко прикмети місцевого говору“¹⁾.

Реферат проф. Дашкевича пояснює дуже докладно прикмети памяток, на яких опер свою думку про старо-київське наріче проф. Соболевский. В сього останнього ми не зустрічаємо відповіди що до самої річи. В 3-тьому виданню „Лекцій“ він признає, що „псалтир 1397 р. написана зайшлим Великорусом“, тестамент 1446 р. „не має ніяких певних малорусизмів...“, „евангеліє 1411... копія з середно-болгарського оригіналу, з малим числом русизмів“, а кладна з 1427 р. написана офіційною західно-руською мовою“²⁾. Таким чином також на підставі пізнійшої думки Соболевского ні одна з тих памяток не може служити для характеристики живого київського говору.

В. Антонович відповідав Соболевскому з історичної точки погляду в рефераті п. з. „Нѣсколько данныхъ о населеніи Кіевской земли въ XVI в.“. Він доказував, що гіпотеза Потодіна й Соболевского про повне спустошення Києва Татарами „не більше, як історична фікція, незгідна з фактами“³⁾ і що нова колонізація йшла не з заходу, з Галичини й Волини, а з півночі⁴⁾. Слідом за Антоновичом пішло багато иньших учених: Владимирский-Буданов⁵⁾, Леонтович⁶⁾, М.

¹⁾ *ibid.* ст. 224.

²⁾ А. М. Соболевский, Лекцій... 3-ье изд. ст. 278.

³⁾ Чтенія Общ. Нест. Дѣт., II, ст. 225.

⁴⁾ *ibid.* ст. 225—226, також ст. 217.

⁵⁾ Населеніе Югозападной Россіи отъ половины XIII до половины XV вѣка (Архивъ Юго-Западной Россіи, т. VII, ч. 1. Киевъ 1886, I—II, 1—185, особливо ст. 4—7); Населеніе Югозападной Россіи отъ половины XV вѣка до Люблинской уніи (*ibid.* т. VII, ч. II).

⁶⁾ Очерки исторіи литовско-русскаго права. Образованіе територіи литовско-русскаго государств. Спб., 1894.

Грушевський¹⁾. Соболевский відповідав також з історичної точки погляду²⁾. Одначе я аналіз і розважуванне доказів історичного характеру лишаю історикам по спеціальности.

Найгорячішим опонентом проф. Соболевского виступив відомий уже тоді знавець української мови д. Житецький. Він зачав від критики метода Соболевского. На його думку не можна було рішати „такого важного питання виключно на історії переміни звуків, що становлять найбільш змінчиву стихію в мові“. „Для сього треба взяти під увагу й морфологію й синтаксис³⁾“. Одначе не можна не згодити ся з Соболевским, що „в згаданому питанню має рішуче значінне тільки одна фонетика“, бо „морфологія в старині була однакова і в великоруському і в українському наріччю“, а народньої складні не знайти в церковних книгах⁴⁾. Дальше Житецький звертав увагу, що „при студіюванню даних старинної мови треба виходити з сучасних живих нарічч⁵⁾“. Ту саму думку він повтарає і в рефераті п. з. „По поводу вопроса о томъ, какъ говорили въ Кіевѣ въ XIV—XV вв.⁶⁾“. Одначе ся відповідь розбивала ся на замітці Соболевского, що старинний київський говір „лишив ся без потомків“⁷⁾.

Житецький був першим ученим, що змагав підорвати діалектологічне значінне нового Ъ. Покликуючи ся на Галицьке євангеліє в 1144 р., він вказував, що сеї прикмети може й не бути в українській пам'ятці⁸⁾. Він намагав ся доказати неможливість відділювання київського письменства від галицько-волинського. Найперше, по тонови й стилеві літопись сеї землі служить продовженнем київської літописи⁹⁾. Далі, Святославові збірники представляють один тип з галицьким євангелієм 1144 р., так що „до половини XII в. в Київі й Галичи панував звуковий тип одного й того самого наріччя¹⁰⁾“. Одначе ще не все. Пам'ятки, що були написані в найблизших околицях Києва:

1) Очеркъ исторіи Киевской земли отъ смерти Ярослава до конца XIV столѣтія. Кіевъ, 1891, ст. 427—443; рецензія на статью Шахматова „Къ вопросу объ образованіи русскихъ нарѣчій“ (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. VIII. „Бібліографія“, ст. 9—11); Історія України-Руси, т. III.

2) Къ вопросу объ историческихъ судьбахъ Кіева (Кіевскія Университетскія Извѣстія, 1885, № VIII).

3) Чтенія Общ. Нест. Лѣт. т. II, ст. 217.

4) *ibid.* ст. 217.

5) *ibid.* ст. 216—217.

6) *ibid.* ст. 221.

7) *ibid.* ст. 223.

8) *ibid.* ст. 219.

9) *ibid.* ст. 220.

10) *ibid.*

ст. 220, також 219.

Слово Георгія інока Зарубського монастиря, грамота з 1459 р., дана в „Прилуцѣ“, написані українською мовою¹⁾. Таким чином Київ зі всіх боків окружає українська мова. „Коли-б допустити істнованне тут (у Києві) великоруського говору, то йому прийшло-б ся відступити дуже незначну територію — в одному тільки Києві. Се був би фантастичний образок“²⁾.

Соболевський заперечував українізма Святославових зборників і виказував у них великорусизми. Галицьке євангеліє з 1144 р. він зачисляв до иншого наріча, як київські пам'ятники, бо в останніх нема українського жч замість жд. Появу в сусідніх із Києвом околицях грамот з українізмами Соболевський пояснював тим, що „в XV століттю істнувала офіційна мова, в якій був і галицько-волинський елемент. От чому знаходимо його в грамотах, що вийшли з княжих канцелярій“³⁾.

Можливість ріжних точок погляду на Святославові зборники пояснюєть ся тим, що вони належать інше до XI віка, коли й церковна традиція тримала ся сильнійше й українська мова не розвинула ще багатьох своїх прикмет. Думку одначе Соболевського, що тикаєть ся грамот, можна прийняти або відкинути тільки по їх близькому перестудіюванню, чого досі не зроблено.

В 1889 р. проф. Дашкевич видрукував свій відчит п. з. Къ вопросу о происхождении русских былинъ — Былины объ Алешѣ Поповичѣ и о томъ, какъ перевелись богатыри на святой Руси. Автор підходить до интересуючого нас питання на ґрунті народнього епоса. Він доказує широку популярність на півдні аж до XVII віка героїв київського циклу⁴⁾, пояснює процес переходу билин у думи⁵⁾, виказує відгуки старого київського епоса в нинішній українській народній поезії. Дуже гарним прикладом служить йому історія билин про Олексу Поповича⁶⁾. Кінчить характеристичним виводом: „Південь був рідним краєм нашого старого билинного епосу. Тепер уже не можна оспорювати того, що до київської й галицько-волинської Руси належить слава витворення більшої частини змісту билин того періоду, коли осередком Руси був „славний город Київ“⁷⁾. І так народній епос показує, що Українці в Києві не пізнійші

¹⁾ *ibid.* ст. 220—221. ²⁾ *ibid.* ст. 221. ³⁾ *ibid.* ст. 222.

⁴⁾ Чтенія Общ. Нест. Лѣт. III, ст. 54—56.

⁵⁾ *ibid.* ст. 57—59. ⁶⁾ *ibid.* ст. 60—62. ⁷⁾ *ibid.* ст. 62.

зайди, а учасники його історії й билинної поезії, що виросла на її підставі.

Одначе всі ті відповіді не переконали проф. Соболевського. Вони тільки зневолили його підкріпити свою гіпотезу новими даними. В 1883—84 р. друкують ся його „Очерки по історії русскаго языка“¹⁾. Ся праця незвичайно цінна, бо дає дуже повну й зовсім основну уарґументовану характеристику старої української мови. Автор простудіював ряд українських пам'ятників: Добрилове євангеліє № 6, XII—XIII, Грмолой В. Григоровича XII—XIII в., Віденський октоїх XII—XIII в., Галицьке євангеліє 1266—1301 р., Холмське євангеліє XIII—XIV в., Хутинський служебник XIII—XIV в., Показчик євангелійських чтеній XIII—XIV в., Полікарпове євангеліє 1307 р., Луцьке євангеліє XIV в., Часослов XIV в., Градецький фрагмент XIV—XV в., Дописку до Віденського октоїха XIV—XV в., Поучення Єфрема Сиріна 1492 р., грамоти й іпатську копію літописи. На підставі сього багатого матеріалу проф. Соболевський прийшов до таких висновків:

„Галицько-волинське наріче в старинному періоді своєї історії, в періоді, коли **ѣ** і **ь** ще не зникали в виговорі, могло мати такі фонетичні прикмети:

ѣ нахияло ся в ньому до **и**;

ьє в закінченню іменників сер. р. стягало ся в **е** або **ѣ** (дуже рідко);

замість **жж** або **жд** появляло ся в ньому **жч** (деколи);

ц і **ч**, **ж** і **з**, **ш** і **с** в ньому обопільно перемінювали ся (дуже рідко).

Першу з тих прикмет галицько-волинське наріче мало спільно з говорами новгородським, псковським і київським, третю (бути може) з деякими західно- й північно-руськими говорами, четверту з псковським й по часті з новгородським і полоцьким говорами.

Таким способом в старі часи (на скільки можна судити по пам'ятникам) галицько-волинське наріче відрізнявало ся від інших руських говорів (принайменше від більшої їх часті) тількими самими незначними рисами.

В історичну епоху свого існування, в періоді від кінця XI до XV в. наступив в галицько-волинському нарічу цілий ряд звукових перемін, спільних усім або багатьом його говорам, а то:

¹⁾ Університетскія Извѣстія, Київ, 1884, кн. I—II, VI, XII; також окрема відбитка.

здовження **е й о**,
 перехід **ѣ** або нового **ѣ** на **і, ъ, у**, діфтонги,
 перехід **ѡ** на **у**, діфтонги, **і**,
 перехід старинного **ѣ** на **і**,
 злите **ы й и** в один звук **и**,
 ствердження **е й** попередніх його співзвуків,
 перехід **в** на **у й** навпаки.
 перехід **г = g** на **г = h**.

Ті фонетичні переміни, яких більша частина зовсім або майже зовсім чужа великоруським або білоруським говорам, мали такий наслідок, що галицько-волинське наріччє при кінці XV в. вже різко вирізнило ся з поміж иньших руських говорів і стало супроти них зовсім окремо¹⁾.

І тут автор зачислює говори київської землі й Сіверщини до великоруських²⁾.

Разом з Соболевским питанням про діалектологічні прикмети української мови займали ся Шахматов і Ягіч. У 1883 р. появилася стаття Шахматова: *Beiträge zur russischen Grammatik*³⁾. Автор уважав такими прикметами 1) перехід кінцевих глухих **ѣ і ѡ** перед формами заіменника **и** відповідно в **ы й и**⁴⁾; 2) заміну **ы й и**⁵⁾. На підставі тих критеріїв він зачислює до українських пам'яток Ізборник Св'ятослава 1073 р., Юрієвське еван.; Архангельське еван. 1092 р.; Добрилове еван., першу частину Успенського зборника XII в., Галицьке євангеліє XIII в., Сінаксар XIII в., що був додатком до євангелія з 1144 р.⁶⁾, Мстиславове еван., Євангеліє з 1307 р., Волинське еван. XIV в.⁷⁾, Поучення Єфрема Сиріна⁸⁾. Висновки Шахматова зроблені обережно, й їх прийняв, хоч з застереженнями, також Соболевский⁹⁾.

Незабаром видрукував результати своїх студій також Ягіч в „Отчет-і о присужденіи Ломоносовской преміи за 1883 годъ съ приложеніем“¹⁰⁾. В 3-тій статі, присвяченій виданому архимандритом Амфілохієм Галицькому еван. з 1144 р., він пробує

1) А. И. Соболевский, Очерки, ст. 116—117.

2) *ibid.* ст. 68—69.

3) *Archiv für slavische Philologie*, т. VII.

4) *ibid.* т. VII, ст. 73—76. 5) *ibid.* т. VII, ст. 77.

6) *ibid.* т. VII, ст. 76—77. 7) *ibid.* т. VII, ст. 76.

8) *ibid.* т. VII, ст. 77. 9) Лекціи. Изд. 3-ье, ст. 38.

10) Сборникъ Отд. русскаго языка и слов. Имп. Академіи Наукъ, т. XXXIII, № 2. Спб., 1884.

на підставі сеї памятки подати характеристику прикмет старої української мови. До них він зачисляє „жч зам. жд, де воно вийшло з **зж**, **жж**“¹⁾, помішанне початкового **оу** з **в**“²⁾, „помішанне **ѣ** з **и**“³⁾, „рiшуча перевага сполук і закінчень **ьє**, **ьа**, **ью**, **ьи** перед повними **иє**, **иа**, **ию**, **ии** й т. д.“⁴⁾, „брак помішання **ч** з **ц**“⁵⁾, „**хр** (зам. **кр**) в словах **хрестъ**, **хрестити** й т. д.“⁶⁾, м'якiсть шипячих і свистячих⁷⁾, нахил до закінчень **шета**, **шете**⁸⁾ й **шетъ**, **хоуть**⁹⁾, брак сполучень **ърь**, **ъръ**, **ълъ**¹⁰⁾, перехід **ь** на **и** в дієсловному закінченню **ть** перед заіменником **и**¹¹⁾, перехід **ъ** й **ы** в дієсловному закінченню **мъ** перед заіменником **и**¹²⁾. Розумієть ся, що характеристика мови, подана переважно на підставі одної памятки, не може бути зовсім правдивою й уаргументованою. Справді Ягіч вводить до неї ряд рисів, яких діалектичне значінне дуже проблематичне, як форми на **шета**, **шете**, **шетъ**, **хоуть**, перевага форм на **ьє**, **ьа**, **ью**, **ьи**; а деякі, вказані нам прикмети, треба вважати просто невдалими, як **хр** зам. **кр** (прикмета загально-руська) і брак **ърь**, **ъръ**, **ълъ** (що розширені широко також в українських памятках),

Між иньшим вступає Ягіч в полеміку з Соболевским що до київського говору. „Я не вважаю одначе дозволеним зробити такий вивід, що в XI—XII століттю в Києві говорили великоруським наріччєм“¹³⁾. Він допускає вже для XI ст. „повний розвій головних руських наріччєв“, бо „вже рiжні їх дрібниці

1) *ibid.* ст. 85—88. 2) *ibid.* ст. 88. 3) *ibid.* ст. 88—90.

4) *ibid.* ст. 90—91. 5) *ibid.* ст. 97. 6) *ibid.* ст. 97—98.

7) *ibid.* ст. 91—93. „Я мав змогу переконати ся, каже він, що по шипячих і м'яких свистячих йотований звук приходить частійше в українських памятках, або „новгородських“, як у новгородських, хоч він й їм не чужий“ (*ibid.* ст. 91).

8) *ibid.* ст. 92—94. „Закінченне **-шета**, **-шете**, що панує в галицькому євангелію, пише він, взяте, розумієть ся, з південно-словянського оригіналу, й для означення місця походження пам'ятника не значить нічого, коли не можна буде з часом доказати, що сї форми зберігали ся передовсім в памятках, написаних на півдні Росії“ (*ibid.* ст. 93—94).

9) *ibid.* ст. 94—96. „Я не вважаю його, каже він, по походженню народньою рисою старо-руської мови“ (*ibid.* ст. 94). „Я маю надію, що буде можна доказати, що... (він) розріє ся на руському ґрунті, пересаджений туди при посередництві південно-славянських церковних книг, з початку головно в українських памятках, одначе скоро був занесений також на північ“ (*ibid.* ст. 96).

10) *ibid.* ст. 97. „Ся орфографічна манера, пише Ягіч, розвинула ся ширше в північно-руському, як в українському письменстві“.

11) *ibid.* ст. 95—96. 12) *ibid.* ст. 96—97. 13) *ibid.* ст. 89.

виразно пробивають ся з памяток“. „Все істотне“ для української мови в них уже „прозирає“¹⁾. Ягіч не видить історичних доказів на користь гіпотези про пізніше заселення Київів Українцями²⁾. Слідом за Максимовичом він зазначає, що „нижню українську мову не можна признати безпосередньою парістю й пересадком карпаторуської“³⁾. Брак різких українізмів в старих київських памятках пояснюєть ся тим, що „київські трудівники, передові що до знання літературної мови, які дорожили захованнем церковної мови в незіпсованому виді, бути може більш за всіх уникали всіх різких відступів також і в письменному вживанню, хоч би вони й існували в їх оточенню, в життю протонароднього говору“⁴⁾. Крім цього Ягіч стараєть ся ослабити також діялектичне значіння нового Ѣ, вказуючи на його брак в Галицькому еван. з 1144 р. і навпаки на його існування в Рязанській Кормчій, переписаній з примірника, що прийшов із Києва⁵⁾. Другою київською памятною він уважає Типографське еван. № 6⁶⁾. Зрештою Ягіч не заперечує зовсім значіння нового Ъ. „І так — одно з двох, каже він: або звісне вживання Ъ зам. е, про яке він (Соболевский) говорить, не має значіння прикмети говора (або говорів), або треба буде туди вмістити й Київ. Ледви чи можна сумнівати ся в тому, котра з тих двох думок заслугує на першество“⁷⁾. Сам Ягіч схиляєть ся до другої.

Соболевский відчув потребу відповісти Ягічови й зміцнити свою гіпотезу новими аргументами. Незабаром появилася його рецензія на сю статтю Ягіча: *Источники для знакомства съ древне-киевскимъ говоромъ*⁸⁾. Покликуючи ся на новгородські літописи, він не хоче бачити спеціально українських прикмет у м'якості шипячих і ц, у формах на **шетъ, хоуть, хрьсть, хрьстити** й т. д.⁹⁾. Рязанську кормчу Соболевский уважає копією з галицько-волинського оригіналу¹⁰⁾. Типограф. еван. № 6 також галицька памятка, бо в ньому зустрічають ся галицькі прикмети: Ъ зам. я й у зам. о¹¹⁾. Він не знаходить у київських переписувачів особливої вірності церковній традиції. „Київські памятки що до своєї мови такі далекі від своїх церковно-словянських оригіналів, що ніяк не можна сказати, щоб їх писці

1) *ibid.* ст. 89. 2) *ibid.* ст. 99. 3) *ibid.* ст. 102.

4) *ibid.* ст. 89, 98—99. 5) *ibid.* ст. 100—101.

6) *ibid.* ст. 100. 7) *ibid.* ст. 101—102.

8) Журналъ Мин. Нар. Просв., 1885 р. кн. II.

9) *ibid.* ст. 349. 10) *ibid.* ст. 350. 11) *ibid.* ст. 350—351.

особливо дорожили захованнем церковної мови в неопсованому виді¹⁾). Тому брак у них українізмів Соболевский уважає можливим пояснити тільки браком їх в мові писців²⁾). На potwierдження своїх слів Соболевский протиставить Рязанській Кормчій ряд памяток, які признає київськими: Мстиславову або Юревську грамоту, Свѣтославоу Зборники 1073 і 1076 рр., першу половину Успенського збірника XII в., Мойсееву тріодь з кінця XII до початку XIII в.³⁾). Надто він уважає можливим зачислити до них „ті рукописи XII—XIII в., які не мають в своїм правопису ні новгородських, ні галицько-волинських прикмет, такі між ин. євангелія Архангельське, Мстиславоу, Юревське, Церковно-археологі. музея при київській духовній академії, Румянцівська Лѣствица, Оповіданне св. Іпполіта про Антихриста“⁴⁾). Як не дивний такий спосіб означування памяток спірного говору, то, по перше, в сій полеміці зустрічаємо його не раз⁵⁾, по друге, більшість тих самих рукописів причислив до київського говору також Шахматов. Поглядам Соболевского, висказаним у тій статі, трудно перечити, поки не буде доказано дорогою старанної аналізи вказаних ним памяток, що вони не київського походження. Але сю роботу виконав по часті вже Кримський, як се буде видно низше.

Далі против Соболевского виступив д. Шимановський в праці п. з. Къ исторіи древнерусскихъ говоровъ (Варш. 1887 р.). Він відкидає звукове значінне нового Ъ і бачить в його вживанню штучну ортографію. Причиною, що викликала нове Ъ, було змішанне суфіксів. В старорусській мові були суфікси, що звучали однаково, при тім одні з них мали Ъ, другі е. Писці часто плутали ся в їх правопису. Вкінці галицько-волинські писці „систематизували те, що в інших рукописах мало припадковий характер“⁶⁾). Одначе Шимановський не дає доказів на свою гіпотезу й не поясняє причин, чому як раз галицькі писці взяли ся до такої систематизації. Вкінці як раз в галицьких рукописах замітно найменше нахилу до помішання Ъ й е, за те звичайно мішають ся Ъ й и.

Свої погляди на київський говір Соболевский повторив також у „Лекціях по исторіи русскаго языка“⁷⁾). В них він уже

¹⁾ ibid. ст. 351. ²⁾ ibid. ст. 351.

³⁾ ibid. ст. 351—356. ⁴⁾ ibid. ст. 356.

⁵⁾ див. В. Ягичъ, Отчетъ... у нас ст. 23, замітка 1.

⁶⁾ Шимановский, Къ исторіи древнерусскихъ говоровъ, ст. 40, і 30—46. ⁷⁾ 1-ше вид. 1888 р.; 2-ге вид. 1891 р.; 3-те вид. 1903 р.

не признає типовими для Київа ті рукописи, на підставі яких зложив характеристику київського говору в рефераті, читаному в Обществі Нестора Літописця, одначе і в луцькій грамоті з 1459 р. він не хоче бачити типічного київського пам'ятника¹⁾. За те він стараєть ся опертись на нові дані. В старих київських пам'ятках нема здрібнілих імен на **сь, ся**, а повно чужих українській мові здрібнілих на **ша**²⁾. В галицьких пам'ятниках навпаки (див. Волъдрисъ, Блюсь, Митуса). Етнографічні назви гуцали й буци, вживані на Україні, се поповані назви гуцули й бойци. Термін Мала Русь найперше належить до Галичини й тільки потім розширяєть ся на Київ з появою в ньому галицьких переселенців³⁾. Більшість тих мірковань розібрав основно Кришський, що змусив Соболевского значно їх змінити.

„Лекції“ Соболевского викликали „Критическія замѣтки по исторіи русскаго языка“ Ятіча⁴⁾. Бажаючи підорвати гіпотезу Соболевского про великоруське походження старинних Киян, він змагає ослабити діалектольоічне значінне нового **ѣ**, на якому той опер іі. Він підкреслює брак того **ѣ** в Галицькому еван. 1144 р.; доказує, що скупість матеріялу не дає сильних підстав говорити, наче-б його не було в Київі. Отже нове **ѣ** не така непогрішима прикмета, що відріжнює галицьке наріче від усіх иньших, як представляє Соболевский. **Жч** зам. **жд**, заміна **у** і **в**, перехід закінчення **ть** перед **и** в **ти** мають не менше значінне. Тільки при всіх тих прикметах пам'ятку можна вважати галицько-волинською⁵⁾. „Одначе де нема всіх наведених вище прикмет, а є тільки одно особливе вживанне **ѣ** зам. **е** (як напр. в Добриловому еванг., або в Хутинському служебнику), там приналежність пам'ятки до галицько-волинської теріторії підпадає ще... великому сумніву“⁷⁾. З рукописів, що знають нове **ѣ**, треба тому „деякі пам'ятники виділити й установити для них окрему групу“⁸⁾. До неї увійдуть Ізборник Святослава 1073 р., Збірник Успенського собору, Житіє св. Сави, Хутинський служебник, Типографське еван. № 7, Погодинський прольоі № 60, Погодинський ірмолой № 55, дальше Добрилове

¹⁾ Лекції, 1-ше вид. ст. 199; 2-ге вид. ст. 254—255; 3-тє вид. ст. 278. ²⁾ *ibid.* 3-тє вид. ст. 279.

³⁾ *ibid.* 1-ше вид. ст. 200; 2-ге вид. ст. 255—256.

⁴⁾ Сборникъ отд. русс. языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, т. XLVI, № 4. Спб. 1889.

⁵⁾ *ibid.* ст. 14—15. ⁶⁾ *ibid.* ст. 11.

⁷⁾ *ibid.* ст. 11. ⁸⁾ *ibid.* ст. 12.

евангеліє, Ірмолой В. Григоровича, Часослов XIV в.¹⁾ Сі пам'ятки знають заміну **Ѣ** і **и**, нове **Ѣ**, **ти** зам. **ть**, „рідко навіть **жч** зам. **жд**“ і таким чином підходять ближше до галицько-волинських, як до новгородських²⁾. Тому Ягіч не від того, щоб бачити в них київський тип“. Показуєть ся таким чином, що київські рукописи відрізняють ся від галицько-волинських тільки браком заміни **в** і **у**. Сій прикметі Ягіч признає величезне значінне: „пам'ятки, що розпоряджають зрештою всіми рисами „галицько-волинського типу“... й не мішають **в** з **у**, — повинні бути викинені з поміж галицько-волинських і перенесені на иньший ґрунт, суєдний, ближше до того типу руської мови, який не знав і не знає тої зміни, отже дальше на схід — в київську й чернигівську землю старої Росії. Чим більше я студіюю пам'ятники, тим більше переконую ся в тому, що воно так“³⁾. Як на типову київську пам'ятку Ягіч вказує на Житіє свв. Сави⁴⁾.

Мірквання Ягіча не можуть нас переконати. Найперше заміна **в** й **у** в нинішньому київському говорі розвинена не менш як в галицькому, й нема ніяких підстав думати, що давнйше було инакше. По друге й сусідні з ним білоруські й південно-великоруські говори знають сю рису⁵⁾. По третє, сю заміну подибуємо навіть в Житії свв. Сави. Тому нема ніяких серйозних підстав бачити в ній критерій для відділення київських пам'яток від галицьких. Отже й виділення Ягічем із рукописів, які зачислив Соболевский до галицько-волинських, київської ґрупи, має самовільний характер.

Крім того Ягіч не годить ся признати Мстиславове й Юрєвське евангелія південними „на підставі тільки браку... помішання **ц** з **ч**“ й показує декілька дрібних українізмів. „Скербь“, „сесьць“, „свѣдительство“, й „сесь“, зустрічають ся, по його словам, переважно в південно-руських пам'ятках“. Але всі ті діалектичні тонкості далеко не мають під собою певного ґрунту.

Разом з тим появив ся „Очеркъ литературной исторіи малорусскаго нарѣчія въ XVII—XIII вѣкѣ“ (Київ, 1889) Житецького. Автор, вказуючи на многородність функцій букви **Ѣ** й надто зложеноу природу звука **Ѣ**, які відкриває Соболевский,

¹⁾ *ibid.* ст. 13—14.

²⁾ *ibid.* ст. 13.

³⁾ *ibid.* ст. 16.

⁴⁾ *ibid.* ст. 16—17.

⁵⁾ А. И. Соболевский, Лекція... вид. 3-тє, ст. 119—121.

⁶⁾ В. Ягічъ, Критическія замѣтки... ст. 12.

признає його **ѣ** „фіктивним, зложеним з ріжнородних і по частини неможливих до злучення елементів“¹⁾. Одначе після „Исслѣдованій въ области русской фонетики“ Шахматова ледви чи можна виступати против зложеного звукового складу **ѣ** й ріжнородного вживання сеї букви.

Може бути, що ся невдала полеміка з Соболевским спонукала Шахматова стати на його сторону. В своїх „Исслѣдованіях“ він говорить дотично нового **ѣ**: „Се відкрите Соболевского, — одно з найбільш блискучих в історичному досліді нашої мови, — поклато сильні підстави для студіювання історії української мови“²⁾. Галицько-волинське й українське наріче для нього рівнозначні понятя³⁾. „Мені здаєть ся, каже дальше він, що північні Українці по своїому походженню по більшій частини великоруське племя, яке визнало на собі вплив українського племена, що більшість північно-українських говорів — се говори білоруські або в частини південно-великоруські, що підпали під сильний український вплив; українські племена, що оселили ся між і поруч зі східно-руськими й зробили на них вплив, з свого боку змінили свою мову, наблизивши її до того мішаного говору, який витворив ся при зіткненню східно- й західно-руських племен⁴⁾. Отже й київський говір в основі не український. Такі самі погляди висловляє Шахматов і в статі п. з. Къ вопросу объ образовании русских нарѣчій⁵⁾. Тому одначе, що автор пізнійше сам відрік ся їх, я лишаю їх без розгляду.

Одначе на иньших учених вплинув авторитет Ятіча й спонукав їх виступити в обороні його теорії. І так Мочульський в статі „Къ исторіи малорусскаго нарѣчія. Житіе св. Савы Освященнаго по пергаментной рукописи XIII в.“ (Одеса, 1894) намагаєть ся доказати, що се київська памятка. З його аналізи Житія видко, що його мова має такі прикмети: 1) жч зам. **жд**, 2) заміна **ѣ** й **и**, 3) **ѣ** зам. **е**, 4) **ѣ** і т. д. зам. **ие** і т. д., 5) **ж**, **ч**, **ш**, **щ**, **ц** з йотованим звуком, 6) **тти**, 7) заміна **у** і **в**, 8) **л** склонне до твердого, 9) **з** ос. теп. ч. без **ть**. Перші сім прикмет признає галицькими також Ятіч. З-тя ос. без **ть** властива так само Галичині, як і иньшим українським зем-

1) П. И. Житецкій, Очеркъ литературной исторіи малорусскаго нарѣчія въ XVII—XVIII вѣкѣ. Ст. 120—122.

2) А. А. Шахматовъ, Исслѣдованія... ст. 114.

3) *ibid.* ст. 114—115, 117, 132—133. 4) *ibid.* ст. 120.

5) Русскій Филологическій Вѣстникъ, 1894, № 3.

лям. Тверде л звісне й північним галицьким говорам. Таким чином усі ті риси не говорять нічого на користь київського походження пам'ятки. Тому мусить Мочульський звернути ся до негативних прикмет. В Житії нема 1) стягнення **ь** на **е** й **ѣ**, 2) заміна **ж** і **з**, **ц** і **ч**, **ш** і **с**, 3) **хр** зам. **кр**. В цьому видить Мочульський також київську особливість. Не кажучи вже про незручність будувати що небудь виключно на негативних прикметах, згадані риси не того рода, щоби на них можна було оперти ся. Про **хр** зам. **кр** ми говорили вже вище. Останні-ж дві прикмети зустрічають ся в галицьких пам'ятках незвичайно рідко. Їх нема навіть в Галицькому еван. 1144 р., яке на підставі критеріїв Мочульського треба би зачислити до Кнїва. Тому й вивід сьбо ученого, що тикаєть ся Житія св. Сави, не можна вважати доказаним.

Докладнійше трактує те саме питання Ол. Колесса в статі п. з. *Dialektologische Merkmale des südrussischen Denkmals „Žitije sv. Savy“*¹⁾. Автор дає цінну характеристику мови пам'ятника й викладає історію питання. Далі оцінює діалектологічне значіння прикмет київського й галицько-волинського говору, які піднесли обидві сторони, доповнює їх прикметами, які відкрив сам і на їх підставі констатує київське походження пам'ятника. Сі прикмети такі: 1) **ти** и зам. **ть** и²⁾, 2) **жч** зам. **жд**³⁾, 3) **ѣ** зам. **е**⁴⁾, 4) заміна **в** і **у**⁵⁾, 5) заміна **ы** й **и**⁶⁾, 6) **ги**, **ки**, **хи** зам. **гы**, **кы**, **хы**⁷⁾, 7) **о** зам. **е** по **ж**, **ч**, **ш**, **щ**⁸⁾, 8) форми **тобѣ**, **собѣ**⁹⁾, 9) вживання йотованих звуків по **ж**, **ч**, **ш**, **щ**¹⁰⁾, 10) заміна **ч** і **ц**, **ж** і **з**¹¹⁾, 11) **ы** зам. **ъ** по плавних¹²⁾, 12) скербь¹³⁾, 13) вставка **о** перед плавними, як **золоба**¹⁴⁾, 14) **о** зам. **ч** перед дальшим **о**¹⁵⁾, 15) **кде**, **сде**, зам. **кдѣ**, **здѣ**¹⁶⁾, 16) заміна **и** на **ь** перед йотованими звуками¹⁷⁾, 17) пом. рл. на **еве**¹⁸⁾, 18) 3-тя ос. один. ч. без **ть**¹⁹⁾, 19) *imperat.* на **ѣмъ**, **ѣте** зам. **имъ**, **ите**²⁰⁾, 20) *imprf.* на **шетъ**, **хоуть**²¹⁾, 21) 1-ша ос. мн. ч. на **мо**²²⁾. Житіє св. Сави має з них 1—4, 6—9, 11—12, 14—20. „Обі групи рїзнять ся

1) *Archiv für Slavische Philologie*, т. XVIII, кн. 1—2, ст. 203—228, 473—523. Ся праця була написана в 1894 р.

2) *ibid.* ст. 479—480. 3) *ibid.* ст. 480—482. 4) *ibid.* ст. 482—496. 5) *ibid.* ст. 496—499. 6) *ibid.* ст. 499—501. 7) *ibid.* ст. 501—503. 8) *ibid.* ст. 503—504. 9) *ibid.* ст. 504. 10) *ibid.* ст. 504—505. 11) *ibid.* ст. 505. 12) *ibid.* ст. 505—506. 13) *ibid.* ст. 506—507. 14) *ibid.* ст. 507—508. 15) *ibid.* ст. 508. 16) *ibid.* ст. 508. 17) *ibid.* ст. 508—509. 18) *ibid.* ст. 509—510. 19) *ibid.* ст. 510—511. 20) *ibid.* ст. 511—512. 21) *ibid.* ст. 512—513. 22) *ibid.* ст. 513.

між собою тільки небагатьома діалектичними прикметами: 1) в галицько-волинських пам'ятках ЖЧ зам. ЖД зустрічається часто, — в київських пам'ятках рідко, 2) заміна В з У приходить у галицько-волинських пам'ятках часто — в київських пам'ятках вона (особливо У зам. В) рідка. 3) В багатьох галицько-волинських пам'ятках буває зрідка заміна Ж з З, Ч з Ц. 4) Для київських пам'яток властиве вставлене О перед Л і Р зам. Ъ. 5) В київських пам'ятках з'являється О зам. Ъ перед О¹⁾. Інші прикмети спільні обом говорам.

Великою похибкою Колесси треба признати те, що він, означуючи прикмети київського говору, не вдоволяєть ся безсумнівними київськими пам'ятками, а широко втягає спірні пам'ятки. А се робить спірними й самі його виводи що до діалектологічного значіння витягнених із них прикмет (особливо див. що до прикмет 3, 4, 6, 9, 15, 16, 19). Житіє сьв. Сави Колесса вважає київським, бо в ньому „У зам. В і В зам. У стрічається тільки по разу“, „помішання Ж з З і Ч з Ц немає зовсім“ і „вживається О зам. Ъ перед О²⁾“. Отже аргументи Колесси майже ті самі, що й Мочульського. Тільки виразно невідповідну прикмету (хр зам. кр) він замінює иншою (о зам. ъ перед о), що так само мало уаргументована. Ще менше доказане його угрупування по говорам инших українських пам'яток. Робить він його на підставі міркувань осіб, що ними займали ся, не зважаючи на їх принципіальні противоріччя³⁾.

Проф. Лобода в своїй вступній лекції „Рускій языкъ и его южная вѣтвь“ на підставі даних Житія сьв. Сави по виводу Мочульського й Колесси бачив також у сьому Житію пам'ятку київського говора й признав „для галицько-волинської й київської області одно спільне наріччє з дуже незначними, хоч і замітними, діалектичними ріжницями на деяких точках їх широкої території“⁴⁾.

Захитав ся й сам Соболевский. В маю 1897 р. він містить в Журнал-ї Министерства Народнаго Просвѣщенія статю п. з. Изъ исторіи русскаго языка. Декілька сторін у ній присвячено київському наріччю. На підставі Начальной Літописи, Тестаменту 1446 р., Пом'яника київо-печерської Лаври XVI в. й Опису київського замку 1552 р. Соболевский установає нову прикмету

¹⁾ ibid. ст. 520. ²⁾ ibid. ст. 522—523. ³⁾ ibid. ст. 520—522.

⁴⁾ А. М. Лобода, Рускій языкъ и его южная вѣтвь. Київъ, 1898, ст. 14.

київського говору „перехід м'яких *к і г* на *т і д*“¹⁾. А се прикмета чисто великоруська²⁾. Дальше затримуєть ся автор детально коло згаданого Помяника, вибираючи з нього цілий ряд імен, що мають великоруську форму й показують південно-великоруські фонетичні появи³⁾. Сюди належить а зам. ненаголошуваного *о*, тверде *л* зам. *в*, *ф* зам. *х*, *хв*, й навпаки *х* зам. *ф*. „Судячи по тим прикметам, старий київський говор був з нинішніх говорів особливо близький до говорів Орловської й Курської губернії, які, по всій правдоподібности до часу мандрівки Українців у Сіверщину, займали цілу її територію“⁴⁾. Не дивлячи ся на таке зміцнення своєї гіпотези, Соболевский одначе робить уступку противникам і безпосередно за тими словами додає: „одначе ледви чи він був чистим великоруським говором. Тяжко сказати, чи він був перехідним говором від великоруського наріччя до українського (в роді тих білоруських говорів, які тепер займають південну й західну окраїну білоруської території), чи (для XV—XVI віків) говором змішаним. На всякий випадок пізніші пам'ятники київського говору мають примішку українських прикмет“⁵⁾.

Сі докази розібрав до ладу Кримський в своїй статі п. з. „Древне-Кіевскій говоръ“, яку обговоримо детально на пньшій місці.

З противників Соболевского тільки згаданий Кримський показав ся досить смілим, щоби увільнити ся від авторитету Ягіча й вступити на одну дорогу, на якій можлива правильна наукова розв'язка питання. Він визнав „потребу піддати староруські пам'ятники новій достовірній аналізі“⁶⁾ з широким втягненням до сього живих українських говорів. Ся стаття, поки вийшла окремим виданням, друкувала ся в „Кіевск-ій Старин-і“ 1898—1899 рр. Кримський збиває додаткові докази київської гіпотези, які подав Соболевский в своїх „Лекці-ях“. Він доказує основно, що імена на *ша* властиві Українцям старих і нових часів⁷⁾, збиває пояснення, які подав Соболевский іменам галицької літописи Вольдрись, Блюсь, Митуса⁸⁾ і прозвищам буців і гуцалів⁹⁾. Менше вдала ся йому проба дока-

1) А. И. Соболевскій, Изъ исторіи русскаго языка (Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, 1897, кн. V, ст. 49.

2) *ibid.* ст. 48. 3) *ibid.* ст. 49. 4) *ibid.* ст. 50. 5) *ibid.* ст. 50.

6) А. Крымскій, Филологія и Погодинская гипотеза. Кіевъ, 1904, ст. 110.

7) *ibid.* ст. 21—40. 8) *ibid.* ст. 42—46. 9) *ibid.* ст. 46—49.

зати, що здрібнілі ймення на „ся“ властиві й Великорусам. Крім слів: мурьсь, милуся, дуся й пестливих назв членів родини, йому не вдалося підняти інших прикладів. На Соболевського ся критика зробила вражіння. З 3ого видання „Лекція“ він викинув мірковання про Водьдриса, Блюса, Мигусу, гуцалів і буців. Замість сього він вказує на брак у київських пам'ятниках імен на цю, які є в галицьких грамотах XIV—XV вв.¹⁾

Далі приступає Кримський до аналізу пам'ятників, признаних Соболевським київськими. Не буду дотикати ся його розбору Псалтири 1397 р.²⁾ й Євангелія 1411 р.³⁾, бо Соболевський вже давніше відкрив ся бачити в них образок київського говору. Кримський хоче доказати, що Вкладна 1427 р.⁴⁾, Тестамент 1446 р.⁵⁾, Прилуцька грамота 1459 р.⁶⁾, Грамота стародубського князя 1400 р.⁷⁾ написані українською мовою. Одначе він усюди опираєть ся на друкованих виданнях грамот. А їх недокладність така велика, що не дозволяє робити певних фільольотичних виводів. Зрештою українізм прилуцької грамоти признає також Соболевський, одначе приписує їх „волинському землякови“⁸⁾. Важніші замітки Кримського, що тикають ся Ізборників Сьвятослава. Соболевський вважав у них різкими великоросизмами *dat. тобѣ* (= тебе) і *я зам. е*. Кримський основно доказує властивість тих рисів також українській мові, першої — на підставі даних сучасного говору⁹⁾, а другої, крім того ще й на підставі Галицького Євангелія 1144 р.¹⁰⁾. Крім сього він відкриває в Ізборниках ряд українізмів: заміну **ѣ з и, и з ы, у з в**¹¹⁾. Що до Тріоди Мойсея Киянина, Соболевський уважає, що прозвище Киянин значить Київлянин і тому зачисляє Тріодь до київських пам'ятників. Одначе тому, що в другій половині вона має різкі новгородські прикмети, то Соболевський ділить рукопис на дві часті: перша й запис — київського походження, друга — новгородського. Одначе Кримський вказує, що запис стоїть при кінці рукопису й говорить виразно, що Мойсей її докінчив. Отже Мойсеєви приналежать

¹⁾ А. И. Соболевский, Лекція. Изд. 3-е, ст. 279.

²⁾ А. Крымский, Филология и Погодинская гипотеза. Ст. 77—78.

³⁾ *ibid.* ст. 78—79. ⁴⁾ *ibid.* ст. 79—80. ⁵⁾ *ibid.* ст. 80—82.

⁶⁾ *ibid.* ст. 82. ⁷⁾ *ibid.* ст. 83—84.

⁸⁾ А. И. Соболевский, Лекція... Изд. 2-ое, ст. 255; изд. 3-ое, ст. 278.

⁹⁾ А. Крымский, Филология и Погодинская гипотеза, ст. 52—53.

¹⁰⁾ *ibid.* ст. 53—58. ¹¹⁾ *ibid.* ст. 58—62.

також новгородські прикмети другої її половини. Так упадають згоди Соболевого про київське походження Мойсея й його Тріоди¹⁾. Юревську грамоту зачислив Собелевский до київських головно на тій підставі, що в ній зустрічається **о** зам. **ъ** перед дальшим **о**, Успенський збірник — тому, що в ньому замічається вставлене **о** перед плавними. Кримський наводить ряд прикладів, які переконують, що обі риси не становлять спеціально київської прикмети, а звісні багатьом памяткам й иньшого походження²⁾. Дальше він зазначає, що Мстиславове євангеліє³⁾, Румянцівська Лѣствица⁴⁾, Оповідання Іполіта про Антихриста⁵⁾ не дають ніяких ні зверхніх ні внутрішніх підстав зачисляти їх до київських памятків. Пандекти Антиоха, Юревське й Оршанське єванг. треба признати просто неукраїнськими. В Пандектах перемішується **ц** з **ч**, **ш** з **с**, **ѣ** з **и**, подібують ся форми **сѣдѣ**. Мабуть, що вони повстали в Новгороді⁶⁾. Юревське єванг. також новгородське: в ньому є заміна **ц** і **ч**, **ѣ** й **и**, **въ** й **оу** й форми **оумъж**⁷⁾. Оршанське євангеліє (Церк. археолог. музея в Києві) також не українське: в його календарі нема популярніших південних святих, а додані деякі північні. В мові є аканне й заміна **ц** і **ч**⁸⁾. Вістки про сі памятники Кримський черпає в Амфілохія (Пандекты) й Крижановського (Оршанское єванг.). Що тикається ся другої часті Архангельського євангелія, яку Собелевский признає київською, Кримський вказує, що головна її прикмета — заміна **ѣ** з **и** — звісна не тільки в Києві, але також у Новгороді й Галичині. Він думає, що се євангеліє можна вважати галицьким⁹⁾. Статя Кримського мала б рішуче значінне, коли б наводжені ним дані про мову памятків він брав усе з них самих, а не з других рук, не все досить певних. Одначе на всякий випадок йому вдало ся показати наочно, на якій хиткій підставі збудована гіпотеза Соболевого, які непевні ті критерії, на яких підставі сі чи иньші памятники зачислявали ся до виступу Кримського до київських. Він показав також дорогу до наукового порішення питання — достовірний перегляд спірних памятків.

Майже в тому самому часі появила ся також статя Шах-

1) *ibid.* ст. 73—77.

2) *ibid.* ст. 64—9.

3) *ibid.* ст. 63.

4) *ibid.* ст. 70.

5) *ibid.* ст. 71.

6) *ibid.* ст. 62—63.

7) *ibid.* ст. 63.

8) *ibid.* ст. 71—73.

9) *ibid.* ст. 69—70.

матова п. з. Къ вопросу объ образованіи русскихъ нарѣчій и народностей¹⁾, в якій він відкрік ся від своїх давнійших поглядів на дане питанне. „Ми не маємо підстави, пише він, думати, щоби нинішні Українці прийшли тільки в історичних часах“²⁾. „Правий беріг Дніпра — споконвічна оселя Українців“³⁾. „На всякий випадок ми не маємо підстави не признати київської людности українською“⁴⁾. Вона належить до північної галузи українського племені. Одначе й тепер зостаєть ся для Шахматова загадкою брак у памятках, признаних київськими, різких українізмів⁵⁾. Для пояснення він наводить такі міркування: Поляни були „племенем нечисленним“⁶⁾. Київ мав „загально-руське значінне“⁷⁾. Його „вибороти не одні тільки Поляни... а... політичний союз, що завязав ся на півночи при помочи Варягів“⁸⁾. Тому Київ мусів прийняти для свого письменства загально-руську мову, відкрікшиєь рідного наріча, так як пізнійше зробила Москва⁹⁾. Се могло стати ся тим легше, що населенне Київа було споконвіку мішане. „Воно було в самому городі значно розріджене иньшими руськими племенами й найправдоподібнійше Сіверянами“¹⁰⁾. А Сіверяни становлять „східну галузь середньо-руського племені“¹¹⁾, що лягла в основу сучасного південно-великоруського говору¹²⁾. І так, людність Київа становила здавна мішанину східної галузи Середньо-русів з північною галузею українського племені. Чернігівську й полтавську губернію Українці займають тільки в XVI ст. Правда, „київське князівство вже в XV в. змогло розширити свої границі до Чорного моря й Донця“, одначе „широкі границі, які визначив для Київщини Витовт... зникли за пів столітя по його смерти під напором кримської орди. Тривалий кольонізаційний рух Українців у Полтавщину й Чернігівщину відновлюєть ся не скорше, як у XVI ст.“¹³⁾.

Статі не можна заперечити ерудиції, зручності, бистроумности. Головним доказом у ній служать дані сучасних народніх говорів. Арґументація збудована часто на гіпотезі, що, коли сі чи иньші говори мають спільні прикмети, се вказує, наче б

1) Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, 1899 р., кн. IV, ст. 324—284.

2) *ibid.* ст. 339.

3) *ibid.* ст. 327.

4) *ibid.* ст. 346.

5) *ibid.* ст. 345.

6) *ibid.* ст. 344.

7) *ibid.* ст. 345.

8) *ibid.* ст. 345.

9) *ibid.* ст. 345.

10) *ibid.* ст. 346.

11) *ibid.* ст. 332.

12) *ibid.* ст. 325—327, 329—330 й ин.

13) *ibid.* ст. 367.

сі говори в епоху вироблювання тих прикмет жили в географічному сусідстві. Виводи, здобуті такою дорогою, підтримує автор історичними даними, деколи також гіпотетичного характеру. Памяткам письменства присвячено пропорціонально мало уваги. Між тим, мені здається, що виводи треба будувати не стільки на гіпотезах, як на твердо поставлених фактах, яких ролю в даному випадку грають пам'ятки. Ризиковність такого кроку виявила ся зараз в тому становищу, яке заняв Шахматов в питанні про національність мешканців Чернигівщини. Бо грамоти того краю з XIV—XV вв. так ясно відбивають український елемент, що треба, очевидно, припустити, що вже в тому часі Сіверщина була українською й нема підстав думати, наче б давніше стояла справа инакше.

Вкінці в останні вже часи се питання викликали появу трьох праць: Соболевського п. з. Древне-кіевській говоръ¹⁾, Кримського п. з. Древне-кіевській говоръ²⁾ й його ж п. з. Деякі непевні критерії для діалектологічної класифікації старо-руських рукописів³⁾. Дві перші з них треба брати вкупі, бо друга служить рецензією на першу.

Соболевський у згаданій статі вийшов з своїх хитань і зміцнив свою гіпотезу новими аргументами. Найперше, він вказує на се, що тільки галицьке й українське наріччя мають і замість *o*. Се і могло повстати тільки дорогою дуже складного процесу. Такий процес не міг зародити ся самостійно на двох кінцях Південної Руси⁴⁾. „Не міг (він) виникнути також серед широко розкиненого населення, на значному просторі землі; він мусів розвинути ся серед збитої, більше чи менше густої людности, на розмірно невеликій території⁵⁾. Отже „українська людність, що говорила *i*, прийшла до Києва... з Поділя, Галичини, Волині⁶⁾. Думка, яку вложив Соболевський в основу доказу, вістається сама гіпотезою, що потребує підпор. Кримський, нав-

¹⁾ Извѣстія Отд. русс. яз. и слов. Имп. Академіи Наукъ, 1905 р., в. I, ст. 308—323; я користую ся окремою відбиткою. Спб., 1905.

²⁾ Извѣстія Отд. русс. яз. и слов. Имп. Академіи Наукъ, 1906 р., в. III, ст. 368—411.

³⁾ Науковий Збірник, присвячений проф. М. Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині. У Львові, 1906, ст. 91—153; я користую ся окремою відбиткою. Львів, 1906.

⁴⁾ А. И. Соболевскій, Древне-кіевській говоръ, ст. 5—6.

⁵⁾ *ibid.* ст. 6. ⁶⁾ *ibid.* ст. 6.

паки, думає, що „кождий, хто знає українську діалектольоґію й історію української мови, повинен признати, що звук і вироблював ся в західному й східному українському наріччю (у Львові й Київі) самостійно, незалежно в одному від другого (на скільки можна говорити про повну взаїмну незалежність при постійних зносінах Львова з Київом) і в ріжну пору в ріжних говорах“¹⁾. При цьому він опираєть ся на авторитет акад. О. Е. Корша й Потебні й покликуюєть ся на „Топографическое описаніе Черниговскаго намѣстничества“ Шафонского (1786 р., видано у Київі в 1857 р.), з якого видко, „що навіть при кінці XVIII ст. Переяславці не всіли ще виробити звука і, а виговорювали продовжне о близько до у“. А західні Українці виробили і ще в XVI в.

Зрештою тепер трудно заперечувати колонізацію на Подніпровю з Галичини й Волини. Можливий тому й асиміляційний вплив мови приходнів на мову туземців. Важнійше питанне, кого переселенці тут застали. У Соболевского „мова київської Руси домонгольської епохи була близька до мови Дреговицької й Сіверської землі“²⁾, предків сучасного білоруського й південно-великоруського наріччя³⁾. „Нема ніяких підстав уважати старокіївський говір ідентичним або близько-рідним зі старим галицько-волинським говором. Навпаки, ми мусимо бачити в старокіївському говорі один із говорів, близьких до сусідніх говорів білорусько-великоруського типу (без здовження самозвуків під впливом зникнення глухих), хоч — може бути — з деякими власними дрібними рисами“⁴⁾.

Перший доказ Соболевского збудований на гіпотезі, яку використав широко, як згадано вище, Шахматов у своїй статі з 1899 р.: сусідні географічні говори повинні мати й спільні прикмети. Старий київський говір зник, одначе сліди його прикмет „повинні зберігати ся в сучасних руських говорах, що колись були сусідами між собою“⁵⁾. Коли б київський говір був український, в них повинно б зберігтись дуже важна українська прикмета — замітне здовження самозвуків. До тих говорів Соболевский зачисляє білоруські говори Чернігівської губ., гомельського повіту Могилівської губ. з сусідною частию Річицького повіту Минської губ. Одначе в них замітний перехід „не

¹⁾ А. Крымскій, Древне-кіївскій говоръ (Извѣстія... 1906 р., кн. III, ст. 380, заміт.).

²⁾ А. И. Соболевскій, Древне-кіївскій говоръ, ст. 8.

³⁾ *ibid.* ст. 8—9. ⁴⁾ *ibid.* ст. 13—14. ⁵⁾ *ibid.* ст. 9.

до українського наріча, а до великоруського¹⁾. З великоруських сюди належать говори західньої половини Орловської й Курської губерній, однак „вони мають переходові риси тільки до білоруського наріча²⁾. І так в сусідстві тих наріч в пору їх розвою не було українських говорів. Отже й сусідній з ним київський говор не був український.

Кримський не відповідає нічого на той аргумент, але він не з тих, що переконують. Найперше в основі доказу лежить недоказана гіпотеза. Дальше бачити в говорах Орловської, Курської, Могилівської й північної частини Чернігівської губернії сусідів старо-київському говору не можна вже тому, що вони відділені від Києва цілою областю сіверських наріч. Коли б справді показалося, що між південно-великоруськими й східно-білоруськими діалектами нема переходових до українського, то се, розуміється, було б дуже помітним фактом. Однак ледви чи можна заперечувати існування таких переходових наріч від українського до білоруського й великоруського. Коли б однак й признати ці слова за факт, то його легко пояснити, не сходячи навіть з ґрунту, на якому стоїть Соболевський. На широкій площі Чернігівсько-Сіверської області було досить місця для існування таких переходових говорів. Вкінці їх могла змести філи колонізаційного руху Українців і Білорусів на схід.

Далі приступає Соболевський до памяток старо-київського письменства. Так, як перше, зачисляє він до нього без важних доказів Мстиславову грамоту³⁾. Як перше, він вважає Мойсея Киянином⁴⁾. Однак він не виносить уже його Тріоди на перший плян. Тепер він, крім згаданих памяток, до безсумнівно київських зачисляє тільки Ізборники Св'ятослава⁵⁾, а Мстиславове й Юревське Євангелія він вважає тільки „правдоподібно переписаними в старому Києві⁶⁾. На підставі обсервацій над тим матеріалом Соболевський приходиться до виводу, „що старо-київський говір кінця XI в. — першої половини XII в. не мав хоч трохи різкої закраски й зближався з сього погляду найбільше до середно-великоруських говорів“⁷⁾. Від галицьких грамот XIV—XV в. його відрізняє „брак форми 1-шої ос. ч. мн. на **мо**“⁸⁾.

Кримський, відкинувши, як перше, київське походження

1) *ibid.* ст. 9. 2) *ibid.* ст. 9. 3) *ibid.* ст. 10.

4) *ibid.* ст. 10—11. 5) *ibid.* ст. 10. 6) *ibid.* ст. 10.

7) *ibid.* ст. 11. 8) *ibid.* ст. 11.

всіх спірних пам'яток, подає прегарну характеристику мови безсумнівно київських Ізборників Святослава. Він виказує в них ряд рисів, що належать до української мови й по часті до сучасних київських говорів. Сі риси — „помішанне **ѣ** з **і**, паралельне з помішанням давнішого **и** з **ы**“¹⁾, „помішанне **в** з **у**“²⁾, „розтягненне звука **е** на **я** перед м'якими складами“³⁾, перехід **е** в **ѣ** по шипячих і йоті перед твердими складами“, приподобленне ненаголошеного **у** до дальшого **у**, перехід ненаголошеного суфікса **ов** (**йов**) перед **у** на **ув** (**юв**), пропуск **г** у дієсловах розгнѣвати, изгнати, съгрѣшити, чергованне **мн** і **вн**, східно-українське отвердінне звука **р** в одних випадках й м'ячення в других⁴⁾. Сі виводи опирає Кримський на відповідні матеріали. Одначе в Ізборнику нема головної риси нинішньої української мови — заміни здовженням. Та вона розвинула тільки пізнійше, як в XI в.⁵⁾.

Що тикасть ся форм на **мо**, можна також зазначити, що порівнювати київські пам'ятники XI—XII вв. з галицькими грамотами XIV—XV вв. — поступованне з методологічного боку неправильне.

По тих увагах Соболевский переходить до київських пам'яток, що зберігли ся в копіях і були зроблені в иньших областях. Се Початкова літопись, Київська літопись (Лаврентієвської й Іпатської копії), Житіє св. Теодосія Печерського й т. п.⁶⁾. Одначе „в них ми можемо робити спостереження тільки над словарним матеріалом“⁷⁾. От його дані: в київській літописі нема здрібнєлих імен на **ць**, **цько**, звичайних у галицьких грамотах XIV—XV вв. Вони чужі польській мові й їх появу не можна приписувати польському впливові⁸⁾.

Кримський, навпаки, виказує, що закінчення на **цько** з'явили ся як раз під польським впливом через додаток українського закінчення **ко** до здрібнєлих на **ць**, сконструованих на взір відповідних польських форм. Тому до XIV в. їх не могло бути в українських пам'ятниках і, дійсно, нема ні в київській, ні в галицько-волинській літописі⁹⁾.

Соболевский вказує дальше, що в Київській літописі в імені

1) А. Крымскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 370 і 372—373.

2) *ibid.* ст. 370—372. 3) *ibid.* ст. 373, приміт.

4) *ibid.* ст. 373 приміт. 5) *ibid.* ст. 373—374.

6) А. И. Соболевскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 11.

7) *ibid.* ст. 11. 8) *ibid.* ст. 12.

9) А. Крымскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 375—376.

ського вражіння „замітної близькості до сучасної мови північної й середньої Київщини“¹⁾.

Не зважаючи на слабкість своїх аргументів, Соболевский не тільки відкликав зроблені давніше уступки, але признав можливим розширити свою гіпотезу. Він думає, що в Києві й „у XV—XVI вв. зберігався ще старо-київський говір, бути може, зі значним числом запозичених слів, однак зі всіма своїми головними прикметами“²⁾. Головною підпорою тої думки служить Київ-Печерський Помяник з першої половини XVI в. й Помяник Михайлівського монастиря, якої перша частина належить до другої половини XVI в. Перший, виданий проф. Голубевим, відзначається аканнем, **д і т з г і к, л з в, ф з х**³⁾. Другий дає помішання великоруських форм імен з українськими⁴⁾.

Кримський, як колись Дашкевич, вказує, що поява в помяниках великоруських імен й особливостей найправильніше пояснювати тим, що Київ був загально-руською сьвятицею⁵⁾. Тому Помяників не можна зачислити до зовсім певних пам'яток київського говору⁶⁾. До того багато імен, які Соболевский вважає великоруськими, знані й на Україні. Такі імена, як Алексей, Макей, Елтухъ, Елхизъ, Елфимія, Малафей, Саламонъ, Саламія, Сафонъ, Радионъ, Фатіанъ й імена, що починаються на **а** зам. **о**, знані й на українській території й пояснюються самою українською мовою⁷⁾. Таким чином і нові докази Соболевского не мають, так само як попередні, відповідної сили. Тому можна би вважати його гіпотезу погребаною. Та з причини, що се питання розбудило пристрасти й викликало широку літературу, в його розв'язанню треба зберігати незвичайну осторожність. Треба би для того простудіювати детально всі пам'ятки, що можуть кинути на нього світло, втягаючи до студій й сучасні говори київської й сусідніх з нею губерній.

Мені лишається розглянути ще одну працю Кримського з того обсягу: „Деякі непевні критерії для діалектологічної класифікації старо-руських рукописів“. Вона значно менше вдатна, як розібрані його статі. Правда, в ній треба розрізнявати дві сторони. Офіційною її задачею була перевірка придат-

¹⁾ *ibid.* ст. 392; див. взагалі ст. 391—397.

²⁾ А. Соболевский, Древне-київський говір. Ст. 14.

³⁾ *ibid.* ст. 14. ⁴⁾ *ibid.* ст. 15—16.

⁵⁾ А. Крымский, Древне-київський говір. Ст. 400—401.

⁶⁾ *ibid.* ст. 401—402. ⁷⁾ *ibid.* ст. 402—410.

ности критеріїв, якими звичайно користують ся для сконстатовання українського походження рукописи. Сі критерії — заміна **ы й и, ѣ й и, оу й ю** зам. **о й е**. Авторони, справді, вдаєть ся доказати, що з тими прикметами треба поступати обережно, тому, що також в иньших говорах зустрічають ся появи, які легко помішати з українськими, або навіть просто до них анальоґічні. Одначе неофіціальна задача автора — підірвати діалектолоґічне значінне нового **ѣ**, щоби позбавити Соболевського геловної опори для його київської гіпотези. Кримський не виступає просто з аргументами против значіння сього **ѣ**, так як він поступав з иньшими сумнівними прикметами. Він вибирає обхідну дорогу. Він хоче доказати, що памятки, які Соболевський зачислив задля нового **ѣ** до галицько-волинських, в самій річи иньшого походження. Тоді виявило б ся само собою, що се нове **ѣ** не має діалектолоґічного значіння.

Зачинає Кримський від Полікарпового єванґелія з 1307 р. Він доказує, що здвоєне **о** форм „у вооѣа“, „о вооѣи“, зазначене в тому памятнику, могло з'явити й не в українському рукопису¹⁾. Писця треба, по його думці, вважати північним великорусом, докладнійше Псковичом²⁾. На потвердження К. наводить такі риси памятника: заміну **ч і ц, ж і з, оу і в, ѣ й е**, тверде **л**, пропущенне в формах „зооуца“, „идѣвши“, неорґанічне **в** перед початковим **о**, форми восксьнетъ, оуставльше, жидовськи, припоясавса, обѣманадѣцать, никѣдѣ³⁾). При сьому розборі Кримський робить великі методолоґічні промахи. Він лишає без уваги ще багато иньших прикмет памятника, на які звернув увагу Соболевський й які надають йому виразно український характер. Такі прикмети — заміна **ы** на **и** з паралельною заміною **ѣ** на **и** (що сам Кримський признає характеристичною прикметою українських памятників⁴⁾), **ы й и** зам. **ѣ і ъ** перед дальшим заіменником „и“, спеціально галицька заміна в певних випадках **а** через **ѣ, ъ** зам. **и** перед йотованими самозвуками, форма „мамъ“ зам. „имамъ“⁵⁾). Пропущенне всіх тих українїзмів у памятнику, розумієть ся, причинило ся багато до надання йому великоруського виду. Одначе все таки в єванґелію

1) А. Кримський, Деякі непевні критерії для діалектолоґічної класифікації старо-руських рукописів. Ст. 1—3, 6—11.

2) *ibid.* ст. 3, 1. 3) *ibid.* ст. 3—5.

4) А. Кримський, Древне-кіевській говоръ. Ст. 370 текст і зам. 1.

5) А. Соболевський, Очерки изъ истории русскаго языка. Київъ, 1884. Ст. 34—39 і 94.

нема важнійших прикмет псковського говору: псковського акання, заміни **а** по **і** і м'яких співзвуків через **е**, **жг** зам. **жд**, форм 1 ос. мн. ч. на **ме й ин**. До того **й** ті наче б псковські прикмети пам'ятника легко можна пояснити на українському, почасти на галицькому ґрунті. Заміна шипячих і свистячих, видно, справді існувала, хоч і в обмеженому числі випадків, також у галицькому говорі, як думає Соболевский. Розбираючи низше мову галицьких грамот XIV—XV ст., я наведу ряд прикладів такої заміни, які знаходять ся в тих грамотах. Заміна **оу** і **в**, приставне **в**, тверде **л**, **оу** зам. **о**, форми на **дцать** зовсім не чужі й українській мові. Форма приіменника **вътъ** (= отъ) відповідає зовсім нинішньому українському від; **ь** по **с** в жидовськь сьски пояснюєть ся свобідно з українського. Сам Кримський пише своє назвико в українській транскрипції в формі Кримський. Форми на **са** легко зустрінути в діалектах, перехідних до білоруських. Заміна **ѣ** й **е** в Полікарповому євангелію приходить рідко. В невеликому числі випадки такої заміни звісні всім українським пам'яткам церковного й богослужебного характеру й вимагали від Ягіча й Шахматова окремого пояснення. Діалектологічне значінне форм, як зоуца, **идѣвши**, **воскъснетъ** нічим не потверджуєть ся. Їх неможливість в українській пам'ятці нічим не доказана. А форма „**никъдѣ**“ не доказує нічого, коли пам'ятник знає заміну **ѣ** й **е**. Взагалі дві-три незвичайні форми ледви чи можуть зрушити вивід, збудований на цілому ряді прикмет пам'ятки.

Таким самим способом розбирає Кримський також иньші „галицько-волинські“ пам'ятки. Розумієть ся, що такий розбір не може відкинути їх українського походження. По більшій часті Кримському не вдаєть ся подати незбитих антиукраїнізмів. Він може тільки, як звичайно, показати в пам'ятці ряд особливостей, які можна пояснити й на ґрунті якого небудь иньшого говору. Одначе се ще не все. Між „можна“ й „треба“ ціла пропасть. Треба конче ще доказати, що їх треба так пояснювати. Між тим Кримський все ігнорує нове **ѣ**. Він не вміє дати ніякого пояснення безсумнівної систематичности його вживання в студіюваних рукописах. Значить, що за Соболевским, навіть при иньших рівних шансах, лишаєть ся все перевага — він пояснює зручно на ґрунті одного й того самого наріча не тільки ті появи, які вияснені у Кримського, але й такі, на які в нього нема ніякої відповіді.

Можна додати, що коли б проба Кримського доказати не-

українське походження „галицько-волинських“ пам'яток була навіть більше вдатна, то се приспорило б фільольогічній науці тільки нових трудностей. Намість їх він не подає ніяких иньших¹⁾. Таким чином стара українська мова була б майже повбавлена пам'яток письменства. Думати, що письменство цілої України згинуло без сліду, не можливе. Прийшлося би признати, що в XII—XIV вв. українська мова ще нічим більшим не вирізняла ся з загально-руської мови і тому її пам'ятки загинули незамітними серед маси білоруських і великоруських рукописів, та се противить ся цілому нашому знанню розвою руських нарiч.

Головна заслуга—Кримського що до питання, яке нас інтересує, містить ся в сій статі в тому, що він подав нарис програми, по якій треба дальше його розроблювати. „Про оте ніби-то „галицько-волинське“ Ъ, видумане д. Соболевским, я колись писати-му ширше, в інакшому місці. Що воно не може звати ся „галицько-волинським“ і не є жадна малоруська особливiсть, се видно от із чого:

а) єсть чимало рукописів, що їх і д. Соболевский не зважив ся признати за галицькі або волинські, а тимчасом у них писано букву Ъ замість є таким самим способом, який д. Соболевский охрестив „галицько-волинським“. Ті рукописи — сербські (в тім числі — грамоти), новгородські, білоруські і иньші, в тім числі московські (прим. Євангелиє 1339 року, ще й з типовим московським аканнем).

б) пригнітаюча більшина тих ніби-то „галицько-волинських“ рукописів, в яких д. Соболевский познаходив оте своє Ъ, не є ані галицька, ані волинська, ані малоруська взагалі. Се рукописи переважно білоруські та новгородські або псковські, і на них здебільша написано точні місцеві дати.

в) в старо-малоруських грамотах XIII—XV віку (чи будуть вони галицькі, чи волинські, чи які) зовсім не має того мнимого „галицько-волинського“ Ъ замість є. А вже ж грамоти найкраще віддають собою тодішню справжню, народню мову.

г) буква Ъ, писана замість є способом д. Соболевского в його ніби то „галицько-волинських“ пам'ятках, не має для себе відповідних рефлексів у сучасній живій малоруській мові,

¹⁾ Зрештою, сказати правду, трудно знайти в старинному письменстві рукописи, які відбивали б рівкіше українські прикмети.

за дуже нечисленними виїтками¹⁾.

Точку 6 попробував обробити сам Кримський в обговорюваній статі. Моя теперішня робота первісно мала цілю показати, чи правильне покликунне Кримського на українські грамоти. Виповнити її було тим зручнійше, що випущене недавно ювілейне видання С.-Петербурзького Археологічного Інститута п. з. Палеографіческіє снимки съ рускихъ грамотъ преимущественно XIV вѣка. Спб. 1903, маючи в собі кількадесять грамот з України й Білоруси, подає багатий матеріал для студіювання білоруської й української живої мови в згаданій епосі. Одначе поданий ними матеріал показав ся таким інтересним й одностайним, що первісні рамки праці значно поширшались. Показало ся можливим провирити на найбільш авторитетному матеріалі — грамотах — й иньші діалектологічні прикмети старої української мови. Се й буде задачею дальших частин моєї праці.

З російського рукопису, призначеного для «Записок», переклав

Ів. Кривецький.

¹⁾ А. Кримський, Деякі непевні критерії для діалектологічної класифікації старо-руських рукописів, ст. 17, замітка 1.

Поправки: на с. 5 р. 9 з н. справити зам. „отвертого або“ треба: „відкритого ним“; на с. 8 р. 4 з н. зам. 185 треба 85; на с. 11 р. 9 з г. додати: Типограф. Св. № 7, XII, Типограф. Св. № 6, XII—XIII в.

„АРХАНГЕЛОВИ ВЪІЯНИИ МАРІИ“ і благовіщенська містерія.

(Проба історії літературної теми.)

Написав Др. Іляріон Свенціцький.

III. Благовіщенська містерія.

В попередніх розділах було вказано на се, що грецько-славянська гимнологія і слова-діалогов, присвячені благовіщенню, обняли досить широкий простір. Гимнологія заняла ся годовно представленим історії події, а слова-діалогов догматично-апологетичним представленим самої події і осіб, що взяли в ній участь. І так: з пісні „Съвѣтъ' древни хотан исполнити Господь...“ довідуємо ся про те, що зараз по першій грісі райських людий Господь рішив спосіб їх спасіння. З другої сторони піснопівиці не залишили представити гріха Еви та провести невелику паралелю між провинною праматірью людського роду, і чистою праматірью відновленого людства. Не полишили вони без уваги і людського походження матери Бога-Слова, представивши його чи то в її чисто-людських думках і почуваннях, чи в буденній обстанові її життя. Одначе найбільше уваги присвятили вони поясненню події виреченнями старозавітних пророків. Тут вони злучили давню тугу вибранців Ізраїля, що тільки мріяли про свободу і вірили в побіду Месієвої правди на сьвітї, зі своїм радісним „Радѣйсѣ“, яким стрітили памятку здійснених надій.

Ся часть благовіщенської літератури, оперта виключно на канонічних текстах, розширених піснопівцями, на взір апокрифічної літератури — відповідно до пляну і вимогів творця, вичерпала далеко не всі теми, звязані з памяткою. Доповнили її з того погляду слова-діалогов. Доповнюване відбувало ся в двох напрямках — чи то через розширене тексту канонічних оповідань про подію, чи через плянове злучене його зі старим завітом. До першого напрямку належить слово „Пакы радости благовѣштанине“, яке дало нам досить живу картину приготования ангела до благовіста, та його скептичне відношене до порученої задачі. Звернувши головну увагу на розмову Господа з небесним послом, автор діалогов присвятив

благовіщеню незначну часть свого твору. За те другий твір присвячений тому самому сюжетови — „И царських тлин праздньство праздньствѣм днѣсь“ представив нам переважно саму хвилю й спосіб благовіщення. Третій, поданий і найширше розібраний нами вище твір злучив у собі не тільки оба згадані моменти благовіщення, але звернув увагу також на події після нього.

З тими поглядами на грецько-славянські слова-діяльогн можемо вже приступити і до огляду середньовічної західно-європейської містерії, що обробила благовіщенський сюжет. На просторі XII—XVI вв. знаходимо цілий ряд оброблень сеї теми. Побіжне познайомлене з ними дозволяє нам, без огляду на готові теорії по історії церковних дійств-містерій, розділити їх на групи, що допоможуть нам зорієнтувати ся в розвою благовіщенського сюжету — як що-до форми, так і що до змісту.

Найстарші твори будуть найпростійші що до форми, а найблизші змістом до кановічних оповідань про подію. Типовим образом того рода оброблень можна вважати поданий Кусмакром¹⁾ з чівідальського процесіонала XIV в.²⁾ текст Євангелія Луки, положений на ноти на два голоси, тенор і сопран. Композиція григорянської школи уложена антифонно, себ то по словах ангела йдуть слова Марії. Її співали підчас процесії навколо церкви — отже на дворі.

Зі свідощв старих західно-європейських памяток, що дійшли до нас, маємо право вносити, що співаки сього діяльога були одягнені в костюми, які відповідали костюмам ангела і Марії. Так в однім церковнім інвентарі 1489 р. знаходимо згадку про „благовіщенську одіж з червоного шовку“³⁾; а вже в 1261 р. знаходимо згадку про тревіжеську „Compagnia de' Battuti“ (товариство людей, що бичували ся), що мала в своїм статуті осібний артикул, по якому се товариство було обовязане щорічно давати „двох клериків, що були-б відповідні бутн Марією і ангелом і добре

¹⁾ E. de Coussemaker — *Drames liturgiques du moyen âge*. Rennes 1860 p. 280—284. l'Annonciation. Ангел — Марія, Єлисавета — Марія співали свої партії підчас процесії на площі перед церквою. Процесія і дійство описані так (р. 284): Процесія виходила з піснею „Gaude Maria Virgo“. На середині площі хор співав: „Gloria Patri“, почім — на даний знак — діякон читав Євангеліє разом з дійством. Зачинало представлене Ангела — Марії. По представленю духовенство вертало в народом до церкви, співаючи „Te Deum laudamus“.

²⁾ Кусмакр означив його XV в., одначе M. Seret в своїй монографії „Les prophètes du Christ“ (Bibliothèque de l'École des chartes“ 1877 p. c. 398 в примітці 3) кладе його на XIV в. в застереженем, що літургічні тексти можуть бути значно старші.

³⁾ d'Ancona — *Origini del teatro italiano*, Torino 1891, I c. 29, nota 3).

вишколених у співі підчас свята Благовіщення, яке обходить ся після прийнятого звичаю“. За се діставали клерики по 10 сольдів кожний¹⁾). Школярі, що виступали в ролі Марії і ангела в церкві св. Марга в Венеції — по закону 1328 р. — не потребували вставати зі своїх місць навіть при появі дожді²⁾). Ще цікавіші дані про літургічне дійство на Благовіщене знаходимо у Боляндистів в Acta Sanctorum³⁾), де описана т. зв. золота літургія (missa aurea). З опису довідуємо ся, що благовіщенське представлене в торнаській церкві було заведене ще 1230 р., а відбувало ся воно так: діакон і піддіакон читають евангелія „Missus est angelus Gabriel a Deo“; за той час на хори піднімав ся один аколїт; ті, що читали евангеліє і гомілію (себ то слово на нього), сідали на стільцях в престольній часті, по обох сторонах стояли аколїти з запаленими свічками і зачинало ся містичне вияснене евангелія — себ то той, що ввійшов на хори, співав партії ангела, а другий партії Марії. В багатьох церквах Бельгії піддіакон читав евангеліє, а два співаки, одіті за ангела і Марію, повтаряли відповідні слова. При висказі „се раба господня, нехай станеть ся по твому слову“ спускали — для лучшего представлення події — білого голуба над голову Марії⁴⁾). Дуже цікавий опис такої літургічної благовіщенської драми знаходимо в рукописі нр. 62 Лільської бібліотеки⁵⁾). В рукописі описано дійство „Missus est Gabriel angelus“ виставлюване „feria X ante festum nativitatis Domini“ в турнеській церкві ще в XVI в. Дійство се відбувало ся так: (167 сл.) коло єпископського престоло ставили будку для Марії, а коло деканського місця — для ангела. Два молодці з „солодкими і високими голосами“, одіті за Марію і ангела, під проводом своїх учителів, займали свої місця ще перед літургією. В відповідній хвилі завіса, що заслонювала будку Марії, відкривала ся, і вірні оглядали Марію, що молла ся з книги. При словах „Gloria in excelsis Deo“ падала заслона з будки ангела, який стояв зі срібним жезлом в руці, поки не прийшов час співати евангеліє. Колиж приходив на се час, діакон з піддіаконом і хлопцями виходили на означене місце в церкві і зачинали співати евангеліє, „Missus est Gabriel“, при чім відпо-

1) ibidem 114—115 ст. 2) d'Anc. op. cit. I. 93 ст.

3) Acta Sanctorum, Antverpiae 1668 — martius t. III. p. 539.

4) E. K. Chambers — The mediaeval stage, Oxford 1903, II ст. 67, в нотці 3) згадує про старинний церковний інвентар, в якій особно статею ввійшов „голуб з дерева в білім а дамашку“.

5) Див. Annales archeologiques 1857, XVII p. 164—169 (Drame liturgique — missa aurea).

відні партії сповняли згадані молодці-співачи „після приписів і вказівок призначеної на се книжки“. Рукопис як раз подає після сеї книжки всі приписи чисто режисерської натури: які рухи і міни робити особам-акторам, коли спускати з хорів голуба, коли його на знак магістрів-учителів забирати назад, що робити ангелови і Марії по євангелію до кінця служби.

Звістки про літургічне благовіщенське дійство зібрані зрештою дуже докладно у д'Анкона¹⁾, тому не будемо їх повторяти.

Сї звичайні діалогои, що не мають нічого спільного з драмою, крім зверхньої форми активних осіб, по свідощтву Манена були вже в XII в.²⁾ Маючи на цілі поучити наглядно зібраний народ про святковану памятку, сї діалогои осіб — хоча і латинські — поясняли масі незрозумілий латинський текст євангелія, тим самим притягали народ до церкви — отже й причиняли ся до звеличення памятки. В сїм чисто літургічним дійстві латинський текст міг спокійно задержати ся неторкненим довший час — бо око і попередне коротке поучене помагали ухови розуміти незрозумілі йому слова. Не всюди одначе можна було представити дійством сю памятку. Тому на поміч — для роз'ясненя події з'явила ся церковна пісня в народній мові, яку стрічаємо на заході рядом з латинським оригіналом від давніх часів. Вкажемо тут для прикладу на старофранцузькі благовіщенські гимни XIII в.³⁾ перерібки латинської „прози“ — *Missus Gabriel*⁴⁾. Французький перекладчик лишив два перші латинські слова, і деякі иньші в самім тексті без перекладу, а 4-у стрічку останньої строфи закінчив латинським „in die novissimo“. На 373-ій ст. знаходимо ще цікавішу латинсько-французьку стихову мішанину в пісні: „Ave gloriosa | duce creature — Mater Salvatoris | Virgine Marie...“. В рукописі 8336 бібліотеки Філіпса з кінця XIV в.⁵⁾ в чисто французьким поздоровленю Дівичі, зустрічаємо під кінець такий дивоглядний чотиростих: „Sother, Emanuel, Jesus, Principium | Pater, alpha et ω, athanathos, Verbum | Jhesu, ne lessez ma alme aver destruccion | E ta mere me defende de enferral prison | Amen“. О скільки така пісня сповняла свою задачу, можна

¹⁾ d'Ancona — Origini, I ст. 90—91, 92 нотка 3).

²⁾ Див. *Journal général de l'instruction publ.* 1835 sem. 2 статя M. Magnin, p. 478 і Migne — *Nouvelle Encyclopédie theologique*, s. II, t. 43 (Douhet — *Dictionnaire des Mystères*, Par. 1854), col. 379.

³⁾ Гл. в видавництві *Romania* 1875 p. IV, 370.

⁴⁾ Латинський текст див. у Mone — *Lateinische Hymnen des Mittelalters*, Freiburg in Br. 1853—5, II, ст. 55—6. Діалог Ангела і Марії в иньших гимнах (ст. 37, 45, 47, 49) дословно з євангелія.

⁵⁾ Див. *Romania*, XIII, статю P. Meyer — *Le ms. 8336*, ст. 510.

судити хоч би з наших духовних віршів з примішкою незрозумілих, тому до непізнання перекручених традиційно старославянських слів.

На сю часть благовіщенської літератури звернули ми увагу тому, щоби знайти звяз між латинським літургічним дійством і церковною містерією, що була зложена народньою мовою, а тільки в головній части задержала латинський текст євангелія. Вкажемо на італіянську „Rappresentazio della Annunziazione“ di Feo Belcari (1410—1484)¹⁾, у якого латинський благовіст ангела Марїи взятий дословно з Луки, являє ся незначною частиною цілого італіянського дійства (169—178 ст.).

В третій групі благовіщенської містерії, Благовіщенє було злучене з подїями, що попередили його — а зглядно мали його пояснити. Маємо тут на думці злуку дійства пророків з дійством благовіщеня і вступ до обох дійств — т. з. райський процес. В сих розмірах благовіщенська містерія появила ся досить пізно, коли про час появи будемо вносити зі звісних нам двох містерій італіянського поета Фео Белькарі (XV в.) та зі звісток про такі містерії в „Исхоженію авраамия соудалскаго на осмыи соборъ съ митрополитомъ исидоромъ в' лѣто 7826“ (1437 р.)²⁾ і в „Ordinarium ecclesiae Parmensis“ XV в.³⁾

Містерії Белькарі і описане Авраамієм Суздальським представленє „въ фразскон землѣ къ градѣ флорензѣ“ в монастирській церкві не мають ніяких спільних рисів, крім сюжета і появи пророків. Судячи по опису північноруського подорожника, флоренська містерія складала ся з живого образу, що представляв „Найвисшу Ряду“ Бога-отця в окруженю ангелів — се німа сцена; пророкованя 4-ох пророків по готовим текстам в супроводі живих рухів і фестивалюючії — ся сцена тривала „яко пол'часа“ (403—4); вкінці трета властива часть — поява ангела і його розмови з Марією. Розмова їх цікава тим, що — в передачі Авраамія — годить ся з євангелієм, з виїмком фрази Марїи (405): „и того ради Ѡиди ш юноше. да не зазритѣ тѣ иисифѣ в' хижи моеи со мною вѣщяюща. и гласъ твою теслю Ѡсѣчетѣ. и молю ти ся Ѡиди. зане и мене изгонитѣ изъ домъ своего“. Фраза ся дуже нагадує нам поданий вище грекославянський діалог. Чи вона дійсно була в оригіналі —

¹⁾ Див. A. d'Ancona — Sacre rappresentazioni dei secoli XIV—XVI. Firenze 1872, I. 178 сл.

²⁾ Користуємо ся виданєм А. Попова — Историко-литературный обзоръ древнерусскихъ полемическихъ сочиненій противъ латинянъ, ст. 400—406.

³⁾ Див. d'Ancona — Orig. I, 29—30.

можна сумнівати ся, бо аві в одній зі звисних нам західноєвропейських містерій нема сього мотива. Треба — здасть ся — припустити, що Авраамій вніс сю фразу в памяти під вражінем якогось славянського діяльота¹⁾. Дальше цікава ще одна подробиця режисерії. Марія — на кінцеві слова ангела, що зачне від сьвятого Духа (406) — „вoзр'кв'к в'вeр'x'c и вид'к Ѡца на пр'т'л'к с'к'д'а'щ'а с'к' силою и славою многою и блг'вeннe к' нeн ниспoслaю'щ'а. и п'кo вид'к сe и прeгн'в'к р'щ'к скoн к' пeрeсeм'к... рeчe... сe рaкa г'д'нa... и аг'л'г' в'дaст' сeи пpинeсeн'ю нм'к пpекpасн'ю в'к'тeв. и сaм'к к' вeр'x'c идaшe. oнa жe пp'йм'к Ѡ-аг'г'лa (в'к'тeв) и стoлaшe к' вeр'x'c ид'щ'а аг'г'лa зp'ашe“. Тут є й інтерпретація, длячого Марія повірила кінцевим запевненням благовістника, і тонка вказівка на цілковиту переміну її відносин до нього в часі його відходу. — Сей момент знов пригадує нам ту часть византійського діяльота, в якій Марія тужить за ангелом. — Поява пророків на італіянській сцені, як самостійних активних осіб, являє ся вже значним розширенням мотива, який в греко-славянських діяльотах був тільки побіжно зазначений в розмові Марії з Йосифом.

Коротка звістка „*Ordinarii ecclesiae Parmensis*“ нагадує нам дуже опис флоренської містерії у Авраамія. Щоб притягнути народ і укріпити його в почитаню Діви Марії, парменська катедра виставляла щорічно містерію благовіщення, в якій через вікно на хмарах спускав ся ангел аж перед столець, на яким співали євангеліє. Тут як раз з пошаною і достоїнством зачиало ся представлене благовіщення разом з пророками і іншими відповідними торжествами.

Що говорили пророки — згадав вже почасті Авраамій; у Белькарі находимо повний текст. На призив ангела являють ся чергою пророки і сибілі і віщують про різдво Христа і про його Матір-Діву. Всіх пророків разом з патріархами у Белькарі 21, крім того дві сибілі дістали прозвище від проровів Міхеї і Озії — отже 23. Сибіль 9, зглядно 7 — коли не числити пророцьких. Що два пророки — одна Сибіля, у кождої особи по 3 стрічок вірша. Аж по тім довгім вступі автор приступив до самого благовіщення. Марія молить Господа, щоби зберіг її в чистоті і позволив побачити Богородицю, говорити з нею і послужити їй. В тім відериваєть ся небо, Господь призиває Гавриїла і велить йому удати ся з благовістю до

¹⁾ Догадки пок. А. Н. Веселовского (*Russische Revue*, X, 425), паче-б Авраамій видів містерію Фео Белькарі — д'Анкола (в *Orig.* I, 251) не приймає.

Марії. Ангели співають „Слава у вишніх Богу“, Гавриїл повторяє коротко дане йому поручення і являєть ся в домі Марії. Діалог обох латинський з євангелія Луки; після слів Марії „Величить душа моя Господа“, ангели на небі співають в честь Богородиці.

В другій містерії Белькарі хоче подати віршом те, що співають в цереві¹⁾. З того належало би вносити, що попередня містерія ріжнилася дечим від церковного дійства — напевно занадто розтяглим дійством пророків. Ріжнить ся та містерія від попередньої багатьома деталями. І тає — в ній тільки 3 пророки, Ісаія, Давид і Данило і 8 Сибіль; всі вони говорять підскакуючи — щось як в флоренській містерії, коли Авраамій писав про них (Попов 403): и начнѣть скоро хѣдити по мостѣ томѣ сѣмо и овамо... и дѣсною рѣкою оуказаа дрѣгѣ дрѣгѣ к' верхѣ... и начнѣть межи собою которатиса... и по семѣ тако скачюши скоро инаа писмена возмоутѣ... воскликнѣшеса... (404) и по писмени кійждо ихѣ рѣкою книжоу оуказующе сѣмо и овамо прачиса...“. По дійстві пророків зачинав ся райський процес, в яким брали участь ангели, Милосерде, Мир, Бог-Отць, Справедливість, Правда, Бог-Син, Гавриїл, Адам²⁾. По тім процесі Гавриїл явив ся з благовістю Марії, на той раз вже італіянським. Коли Марія по короткім ваганю і налякано сказала: „Ecco l'ancilla del Signor Dio: sio fatto a me secondo il tuo dir prio“ — св. Дух зійшов над неї, а в небі повсталала величезна (grandissima) радість, і ангел вернув від неї.

Судячи по зібраним звісткам про благовіщенську містерію вона була найчастійше і найвиставійше ставлена в Італії. Звернемо тут увагу тільки на дати, які знаходимо у д'Анконі³⁾: 1471 р. в великий піст поставлено в Флоренції „Благовіщене Діви“, при чім від множества штучних огнів запалила ся церква і згоріла до тла, тому представлено 25 серпня відбуло ся вже на площі. 1473 р. в честь Елеонори Арагонської, що виходила

¹⁾ Див. d'Ancona — Rappresent. I, 181 ст. присвята Петру ді Cosimo de' Medici; сама містерія поміщена на 181—189 ст.

²⁾ Текст райського процесу і плачу старозавітних пророків і патріархів в аді дійшов до нас і в англійській переробці 1468 р. в копії коventрийського циклу. В тім випадку Contemplacio заступає людин в аді, по ній виступають Правда, Милосерде, Справедливість і Мир. Господь висказує тільки своє рішення. Див. A. W. Pollard — English morale plays, Oxford 1904, ст. 44—48, п. з. The Salvation and Conception, на 46 ст. є дереворит райського процесу 1506 р.

³⁾ d'Ancona — Origini I: 272—3, 277, 333—4, 335, 337—9, 356, 408, 506—7; II 186—7, 214.

за муж за феррарського князя — дано ряд представлень, між ними і Благовіщенє; при чім належить згадати, що представлення (Господь дає завіт Мойсею, Благовіщенє, Різдва, Хрещенє, Воскресінє і Сошествіє в ад, Сошествіє св. Духа, Успенє) становили свого рода звязану цілість. 1525 р. виставили містерію Благовіщеня на площі св. Фелічи; вид неба і співи хорів ангельських „були дійсно чимсь незвичайним“; містерію повторено 1533 р. на тім самім місці. В 1547 р. в честь Маргарити, дочки Карла V виставлено містерію в особах про „Воплоченє єдинородного Сина“. Площу св. Фелічи замінено на небо. Для Сибіль був призначений осібний вхід. — Ще виставнійше було представленє 1566 р. в честь Іванни Австрійської, жінки Франческа Медічі з Флоренції; представленє се обнімало пророків і Сибіль, показувало рай, небо і небесних мешканців, ангел Гавриїл спускав ся з небесних висот в дімок Марії, щоби їй благовістити. В тім році — зглядно 25 марта 1565 — можна було видіти дійство благовіщеня в церкві св. Духа. Виставність благовіщенської гри, особливо її символіка, зробили з неї, очевидно — складову часть княжих заручин. Бо в 1585 р. в день весіля Віржівії з князем Чезаре д'Есте Флоренція мала нагоду видіти ще раз сю містерію з новою небесною машиною, в якій находив ся знаменитий музик Джюліо Романо, що співав головнійші партії небесних хорів.

Ся група благовіщенської містерії різнять ся від чистої літургічної не тільки розширеним змістом, але й богатшою сценерією, що була призначена для викликаня вишнього ефекту. Небесні круги, безліч ангелів з запаленими свічками, штучне злітанє Гавриїла з небесних висот на землю, горішні співи, штучні огні — все то замінило примітивні виступи школярів зі свічками, що товаришили звичайно діякону і піддіякону підчас співаня благовіщенського євангелія.

Про таку виставність говорить нам тільки історія італіянської містерії. Німецька містерія була, здаєть ся, простійшою. Згадаємо тут збірки шкільних дійств учителя Венедикта Дебса з Боцен († 1515) „ain sundern liebhaber der Spill, auch wellicher ain bergüembter notist und bassist gewesst“¹⁾. В другій половині першого тома стоїть на першім місці благовіщенське дійство. На Піхлера зробило воно дуже слабе вражінє, як змістом так і зверхньою формою, тому він передав нам тільки короткий огляд дійства (стор. 5—6). Ним

¹⁾ Див. А. Pichler — Ueber das Drama des Mittelalters in Tirol, Innsbruck 1850, ст. 2—3.

і покористуємо ся. — На сцену виступають ангел, Марія й Ісус і займають призначені для них місця. Praecursor (вістник-герольд) оповіщає, що надійшов час стати Божому Синови чоловіком. Виходять три Жиди і три молодці, що ще раз подають зміст гри. Після сього Жид Талмуд говорить про заборону їсти свинину, але вістник приказує йому замовчати, бо мають бути оповіщені чуда. Надходить пророк Ісаія, співаючи — „се діва зачне...“; жиди гнівають ся дуже, спорять з ним про неможливість такої події, Ісаія вказує на скло, яке не змінюєть ся, хоча через нього проходить сьвітло. Появляєть ся Езекиїл і віщує своє видінє про небесну браму, якою одному Богови можна перейти. Жиди відійшли — Ісаія оповідає про огнений терновий корч, в яким „птиця“ саламандра ніяк не згорить. Аж тепер співають „Послано ангела, Гавріїла“, чим одначе й кінчило ся предствалєне — бо вістник виступав з похвалою Марії, в якій почасти ревапитулював ціле предствалєне:

Nu als ir habt vernumen,
dass der heilig Geist zu Maria ist chemen
und sy sol Jesum geperen
des gewalt gros birt im Himel und auf eren.
Si birt auch mueter und peleibt juchfrau
als uns lerent der christenleich glauben
dar umb das bir all got den herren
das er durch unser erledigung bil mensch beren
und loben Maria dy hochgeporen maid...

Не місце тут входити в історичний розв'їй райського процеса і дійства пророків, злучених творцями західноєвропейської містерії в одну цілість з благовіщенським сюжетом¹⁾. Для нас важно сконстатувати факт предметної звязи між византійсько-славянським діяльоном і західноєвропейською містерією. Зв'язь та лежить в ширшій обробленю містерією деяких тільки зазначених в діяльоу мотивів. Тут належать в першій ряді — згадка про „древній сок'т“ і вилетєне в діяльоу висказів пророків. — Творець діяльога припускав очевидно якесь знанє основних наук христіанства

¹⁾ Огляд райського процесу находимо в цікавій студії дра П. Вебера про духовну драму; про дійство пророків дав обширну працю М. Сепе. Dr. P. Weber, Geistliches Schauspiel u. kirchliche Kunst in ihrem Verhältnis erläutert an einer Ikonographie der Kirche u. Synagoge. Stuttgart 1894, ст. 97—101. Bibliothèque de l'École des chartes, Paris 1867, 1868 і 1877 старі М. Сепет, Les prophètes du Christ. Étude sur les origines du théâtre au moyen âge. Див. ще того самого автора: Le drame chrétien au moyen âge. Paris 1878.

у своїх читачів чи там слухачів, тож і не зупиняв ся довше на сій події. Не так подивили ся на неї автори містерій. „Керунокни сов'кт“ виріє в їх фантазії до суцільного образу наради Божих Осіб як з ангелами так і з уособленими представничками честнот. З другої сторони ся картина звязала ся дуже скоро з дійством пророків, які своїми віщованями дуже наближали ся до слів згаданих учасників райського процеса. Ціль так розширеної містерії була — зробити масі як найприступнійшим зрозуміне пам'ятки. Ту саму задачу мали й діяльоти: вони й сповняли її значно простійшою дорогою розмови 2-х осіб, з яких одна більше сумнівала ся й перечила, а друга твердила і доказувала. Вкажемо тут тільки на ролі Господа й ангела в першім слові, ангела й Марії, Марії й Йосифа в другім і третім: кожного разу перша особа твердить і доказує, а друга сумніваєть ся і перечить.

Коли одначе приглянути ся ближше містерії, легко перекопати ся, що вона — хоч і розширила рамки сюжету — його далеко ще не вичерпала. Возьмім хоч би сцену Марії з Йосифом, — в містерії з неї нема й сліду. Сей мотив наших діяльотів знайшов собі вираз аж в циклічній драмі. Перехід самостійного благовіщенського дійства на підрядне становище складової частини чи то різдвяної містерії, чи величавих дорічних процесій на Боже Тіло, чи то вкінці нудних кількадевних шкільних циклів відбув ся вже на границі XV—XVI вв. Перехід сей був неминучим наслідком як причинного звязку благовіщенського сюжету з рядом подій, що зложили ся на злуку нового і старого завітів в один довгий ланцюх, так й історичним розвитком поглядів на містерію. Уже злука благовіщення з дійством пророків і райським процесом була наслідком тісного причинного звязку сих сюжетів; вона то, розвиваючи ся дальше, мусіла поставити само благовіщене на задній плян. Се можна було видіти вже на містеріях нашої третьої групи, в яких само благовіщене обіймає заледви дуже незначну часть твору, або й цілком його нема, як се ми виділи в тирольській благовіщенській грі, записаній боценським учителем Дебсом. З другої сторони знов вплив середньовічної схоластики, з її стремлінням пізнати і представити фази розвитку даної появи, був занадто сильний, щоб не створити і для церковного дійства — шкільної драми — нового доскональшого шабљона. Се могло стати ся тим легше, що головні представники схоластики були як раз також учителями суспільности й інспіраторами письменної творчости. Наслідком сих змагань стало ся те, що мусіло стати ся: благовіщенський сюжет зіляв ся з иньшими дійствами в одну безформну цілість шкільної драми —

цикля. Зі стратою характеру самостійности була звязана і страта величавої виставности, з якою звичайно ставили благовіщевську містерію багатші італіянські церкви, але за те зміст самого благовіщення в деяких випадках розширив ся. Се ясне: штука сценерії була ще за слабо розвинена і як така не давала вказівок, як перемінати сцену — тому виставність обіймала кожний раз тільки кульмінаційну часть зложеної драми. Живе слово не було звязане такими правами, для того воно й обняло ширший простір.

Найстарший образок злуки благовіщення з різдвяним дійством знаходимо в грі „*Ludus scenicus de nativitate Domini*“, захованій в бенедиктаверськїм рукописї XIII в.¹⁾ Се одно з найстарших церковних дійств, яке ставлено в церкві, мабуть перед т. зв. пастирською літургією. Міркуючи з дієвих осіб і їх діалогів, гра мала на ціли не тільки-представити саму подію, якій присвячено більшу часть цілого дійства (86—95), але також поучити набожну масу про льогічний розвій події. Тому то в першій частинї виступають Августин, пророки Ісаїя, Даниїл й ин. та архієпіскоп, представник невіруючого жидівства. Благовіщенє звязано безпосередно з актом різдва, взято дословно з Луки. Ся частина гри була наче вступом до різдвяного дійства, що буде тим більше правдоподібним, коли зважити брак звичайного прольога, яким зачинали ся того рода дійства. А в прольог автор літургічної різдвяної гри мусїв би внести і пророцтва пророків, і вискази алегоричних Сибіль, і згадати коротко про невіру старозаконних, і вкінці навести подію благовіщення. В данім випадку автор дав нам прольог в лицах, закінчивши його режисерською увагою: „тепер сходить (зі сцени) Єлисавета, бо більше нема місця для тої особи. А Марія, що вже почала від св. Духа і має родити сина, кладеть ся до свого ліжка. Біля неї сидить Йосиф...; по народженю дитяти показуєт ся зіезда, а хор зачинає антифону — „днесь Христос народив ся“...“.

Французька пам'ятка „*La nativité N. S. Jhésucrist*“ XV в.²⁾ має вже цілком инший характер. Найперше вона широка, як самою великістю, так і обробленням матеріалом. Займемо ся тим останнім. Гра зачинаєт ся прольогом, в яким оповідаєт ся історію світа, першого чоловіка і його грїха. Прольог кінчить ся вказів-

¹⁾ Див. Bibliothek des literarischen Vereines in Stuttgart 1847, XVI — *Carmina Burana* 85 ст., або у I. Kürschner — *Deutsche Nationalliteratur*, Stuttgart, 1891 p., в роботі Dr. K. Froning — *Das Drama der Mittelalters*, ч. 3.

²⁾ Див. A. Jubinal — *Mystères inédits du XV siècle*, Paris 1837, II, 1—78.

кою на близьке відкуплене¹⁾). Дальше йдуть важніші події, що попередили початок відкуплення. Адам і Ева на землі, їх діти; хвили перед смертю Адама — галузка з раю, спір з дияволом; молитви перших людей і пророків, що мучать ся в аді — про скоре сповнене відкуплення, діяльот про се Бельзевула з Белїем, приготовлене акту обручення Марії Йосифови, Господь не в силі довше слухати благальних кривів з аду (Je ne puis plus leur cry souffrir, 47)²⁾ й каже Гавриїлу удати ся з благовістю до Назарету. — Дальше йде більший епізод благовіщення і подій по нїм (48—59 ст.).

Благовіщення сеї містерії, се дуже свобідне переповіджене евангельського тексту з домішкою схолястичного богословія. В нїм можна вказати тільки на один випадок апокрифічного елемента, а то коли ангел вказує Марії, що він вже давно пробуває коло неї, бо ще в храмі невидимо подавав їй хлїб (49 ст.). По благовісті „спускаєть ся (над Марію) голуб, якого треба вдатно представити“, ангел відходить і появляєть ся Йосиф. По звичайнім привитаню й розмові про здоровле-побут, Йосиф завважує материнський стан обручницї. В монольогу-молитві він побиваєть ся, що впав жертвою обмана, тому хотїв би вмерти. Марія видить його пригноблене й занепокоєна питає про причину, чи не дала приводу до смутку яким словом. Йосиф зачинає з далека, від Мойсейових приписів про блудників, — відповідно до них йому невинно з ганьбою прийдесть ся вмерти під ударами каменя. Тут тільки звертає він її увагу на близьке материнство й злучені з ним наслідки. Марія не одвічає на заводи обручника, тільки звертаєть ся з молитвою до Отця і Сьна, з просьбою покріпити її й научити правди Йосифа. Господь вислухує молитву і дає наказ Гавриїлу сповістити Йосифа про цілу подію. Підчас молитви, в якій Йосиф просить у Господа вказівки, як йому поступити з обручницею, являєть ся Гавриїл і розбиває його сумніви. Йосиф просить у Марії прощення за мимовільну обиду — почім йде представлене подій Різдва.

Друга памятка того самого змісту, о скільки вірно передав нам його опис весіля феррарського вельможі Альфонса Ерколле з Люкрецією Борджією, маємо з 1503 р.³⁾ Вистава містерії, як і годило ся, була дуже пишна. Про зміст треба догадувати ся, що

¹⁾ Такий самий прольот знаходимо в містерії „La Résurrection de notre Seigneur“, *ibid.* 317—325.

²⁾ Порівнай А. W. Pollard — *Englisch miracle plays*, в копвентрійського циклу, ст. 44—5 зі знаменними словами пророка: „Propter miseriam inorum et gemitum pauperum nunc exurgam“.

³⁾ Див. d'Ancona — *Orig.* I, 337—8.

був широкий, бо обіймав і такі епізоди, як: Господь говорить з Гаврїлом, сей злітає на землю, благовістить, Марія навіщає Єлисавету, почім небо відкриваєть ся вдруге і з него спускаєть ся ангел, що повідомляє Йосифа про воплощенє Ісуса. Містерія ся трєвала бїльше пївтретя годни, кінчыва ся оповіданєм заспокоєного в своїх сумнівах Йосифа про те, що хотїв віддалити Марію. В дальших днях була виставлені гри про Волхвів і про Різню дітей. В найблизшїм році сї представлєня повторєно.

Для повноти сього огляду західноєвропейської благовіщенської містерії, що вїйшла осїбною сцєною в різдвяну гру, вкажемо ще на деякі французькі і англійські цїклї. І так в цїкльо, що обїймає подїї від сотворєня чоловіка до Воскрєсеня Ісуса Христа (Ркп. Національної франц. 6—кн N. 904, ок. 1488 р.)¹⁾, знаходимо між иншими й благовіщенські сцени — пророків, Сибїль, заручєня Марії, благовісти й гостини у Єлисавети. Той сам цїкль знаходимо ще в двох инших рукописах XV в. і в однім рукописі 1547 р. Історія англійських цїклїв XV—XVI в., йоркського, тонлейського, чєстерського і ковентрського, виставлюваних звичайно в двї Божого Тїла²⁾, виказує нам в кождім цїкльо сцени пророків, благовіщеня, гостини у Єлисавети і сумнівїв Йосифа, по яких наступало представлєнє Рїздва. З таблиць Чємберса довідуюємо ся, що сї сцени вїйшли в йоркський цїкль XII і XIII статями; в тонлейський VII, X і XI, чєстерський VI-ю, в ковентрський XI—XIII статями. При тїм цікаве те, що в тонлейськїм і ковентрийськїм цїкльо сцена сумнівїв Йосифа умїщена зараз по благовіщеню, перед гостинюю у Єлисавети, що відрїзняє сї цїклї від инших.

Найбільше типовим образом цїкличної містерії можна вважати Пассїйну містерію французького писателя Арнуля Гребана, що була вже 1452 р. виставлена в Парижі. Містерія ся³⁾, що складаєть ся з 34.574 стихів, розложєних всього на 4 днї і прольот межї безлїч осїб, мала дати звязлий образ акту відкуплєня людського роду, себ то страстей Христа. Вона то й обняла собою вєї головнїшї подїї від мольб правєдникїв з аду і верховної ради о способі спасїня до смерти Ісуса. — Благовіщенє представлєно в нїй вїршами 3443—3704 (ст. 44—47) і обїймає благовіст ангєла, опікунські відносини Йо-

¹⁾ Див. Petit de Julleville — Les Mystères, Paris 1880, II, 415 ст.

²⁾ Див. E. K. Chambers — The mediaeval stage, Oxford 1903, II, ст. 322, 362—3, 368, 377, 407, 409, 410, 412, 413, 416—421.

³⁾ A. Greban — Le mystère de la Passion, publié par Gaston Paris et G. Raynaud. Paris 1878, LI+451 (471) ст. вел. 8-ки.

сифа до Марії, небесну радість з приводу розпочатого відкуплення, сумнівн Іосифа, відвіднин Єлсавети і покірність волі Божій Йо-сифа (3979—4350). По сім слідуєть вже події, що попередили Різтво.

Славяне-католики, крім Хорватів, не мали самостійної благовіщенської містерії. Замість неї вони розвинули досить богату благовіщенську пісню, переважно на підставі латинської гимнології. До найстарших памяток сеї поезії належать — Zdrávas Maria, що містять ся в пергаменовім Hradecký-м Rukopis-і пол. XIV в.¹⁾ і Sedmerá radost' panny Marie в Svatovitský-м Rukopis-і другої пол. XIV в.²⁾. Обі пісні — свобідна перерібка канонічного тексту з незначними слідами апокріфічної традиції: „Tot uczyny svatým duchem | zet wlie wstąpi prawym uchem“ співали в „Zdrávas Maria (356 ст. — 121 а), або „Duch swaty przystupu k tobye | poczne sye synaczek w tobye | skrzye tweho ucha slyssyeny | bozstwy bude swrchowane“ (Sedm. rad. 61 ст. 21 а). З Sedmerych radosti довідуємо ся ще про приказ Господа, що дав ангелови.

Польська гимнологія без порівняня богатша поетичними обробленнями благовіщенського сюжета. Найстарша благовіщенська пісня читає ся в Лвсогірськім рукописі XV в. В ній з епічним спокоем оповіджено про пророка Ісаїю, та про посольство ангела в Назарет від вірного божества, що обіцяло спасти людський рід, та про поведене ангела перед Марією, і про його довше перекопуване соромливої діви³⁾. — В тім самім рукописі знаходимо ще повнійший що до змієту текст. З нього довідуємо ся, що „Sproczathku szwyata proroczy | pyszaly wednye y w noczy | kako by tho moglo byczy | by tha panna myala myeczy | szbawuczyla szwyatha. | Mystrzovye v pyszmye badaly | czo proroczy povyadaly... Od vyeку v radzye posznana | bogiem oczczem przeszegnana.. | Panna badacz vyelmy mloda | yusz proszyla o tho boga | by thego szyna mathka byla | czoby chrysta porodzyla y panna zostala“ (Bob. — Pies. 55—56 ст.). Остання строфа дає нам цілком новий мотив. До тепер ми стрічали, що Марія хоче стати рабинею рабнь Богома-

⁴⁾ Див виданє А Патери, Památky staré literatury české, VIII ст. 356 і 368 (ркп. л. 121 а).

⁵⁾ Див. виданє того-ж ученого т. IX, ст. 60—61.

¹⁾ Див. М. Bobowski — Polskie pieśni katolickie... do końca XVI w., Kraków 1893, ст. 50—52; і його-ж Die polnische Dichtung d. XV Jahrhunderts, I. Mariengedichte, Breslau 1883, ст. 72 сл. паралелі в латино-німецької гимнології.

тери-Діви, а тут говорить ся, що вона сама молила Господа про ту ласку для себе. Сей мотив звертає нашу увагу тим більше, що в дальших строфах представлені страх і засоромлене Марії („ształa, yak roza szugvona“) на привіт ангела, чого не повинно бути, коли вона вірила в чистоту Матери-Діви. Крім нового мотива ся пісня важна ще кінцевим поетичним образом воплочення: „Z obloku promyen vystapyl | sz szyebye szloncze vypuszczyl | szloncze szvyatle przesz zachodu | gwyaszda yaszna besz upadu | nyebyeszkyey szvyatloszczy. | Szloncze ku veczney szvyatloszczy | szklonylo szya yey czudnoszczy“. Ся картина так і нагадує нам наведене на самім початку староіндійське оповіданє про почате Деванаки. Що їх ніяк ставити в пряму генетичну залежність, се ясне, бо для середніх віків польського письменства вона ледви-чи можлива; зате правдпвійшим буде припущене однакової поетичної ідеології і творчої льогіки, які поріднили двох поетів ріжних часів, місць і відносин, що задумали звелчнити чудну подію.

Коли найстарші польські благовіщенські пісні виказували нові мотиви, то пізнійші, які ввійшли в Курніцку рукопись 1521 р.¹⁾, були досить докладним відбитем звисних нам вже з огляду містерії західноєвропейських мотивів. І так в пісні „O zvyastovanu shina bozego“ представлена Марія при читаню Ісаїного пророцтва про Діву-Матір Месії. Марія хотіла би стати рабинею вибранки. Тимчасом Господь покликав Гавриїла і поручив йому удати ся з посольством в Назарет до Діви, дочки сьвятої Анни і наказав: „Posdrowy yą lagodnye z wyelką pocztuwosczyą, | rzecz, ysh yą mylvuą nyevimovną myloszczyą, | boską mą sherdeczną gorączosczyą. | Prziwyazze yą ktemi, chcely moyę myłę bicz | dam yey shina mego, ona go ma narodzycz | dzyeczyatkyem na rączkach swoyich nossycz“. Після того ангел „V postaczy panycza barzo vyelmy shlycznego | Vkazal szye pannye oblycza yashnyvchnego | thisyacz kroc nad shloncze shwyathleyssego“. Марію застав він ще за княжкою, як плакала. Коли вона стала думати над привітом молодця, то „Zawolaly shwyeczy, czo w otchlanych tesknyly | nye myeskaу, maria, odpowycz angolowy... | v rączkach twoyich nashe zbawyenye polozono | yezly nye prziswolysh luczkye plemye skazono | zalobnye na vyeky potepyono“. Марія, на колінах, з плачем годить ся сповнити волю Господа і подрібно опише своє захованє в найближші хвилі народження Христа, Іродової різні, та підчас мук. А все те стало ся „gdy yusz shloncze prawye ko zachodv schodzylo | tho poshelstvo

2) Bobowski — Polskie pieśni... 298—303, 323—5 ст.

shwyęte tego czashv yest bilo | a pravye v polnoczi shyę spelnylo. | Completna godzyna pravye yush v ten czash bila | gdi ssye myla panna v shvey komorcze modlyla... | v tę godzynę prawye vzyastowane to bilo | v polnocz i shyę bostwo s czlowyeczestwem słęcziło | vshistkyemu shvyatu to skritho bilo". — Знов деякі нові подробиці благовіщенської теми, як — плач Марії, молитви святих з пекла і злука благовіщення з будучими подіями різні дітей і мук Ісуса, означене часу самої події, чого до тепер ми нігде не стрічали. — В пісні „O svyastovanu panni mariey“ (Bob. 323—5) находимо ще одну цікаву подробицю, як „dvch shwyeti s nyeba s vishokosczy | ustapyl yus w sęrcze panyenskyey—czistosczy“.

З інших польських пісень згадаємо ще про Officium (mariale) Carmelitarum discalceatorum conventus Lublinensis (ркп. поч. XVIII в. Имп. Публ. Б—ки, польс. I. O. 85), в яким знаходимо опис краси Марії і Pozdrowienie ss. członkow, та нарешті пробу поетичного представлення життя Марії і марійської догми в ркп. після 1720 р. (Публ. Б—ка, ркп. польс. XIV. Q. 40). Остання поетична обрібка благовіщенської теми (ст. 56—57), се наче розважане поодиноких моментів, які зложили ся на цілу подію. Автор, очевидно, монах, битий у богословію не хотів владати в думки Марії сумнівів і представив нам, як Марія сама переходить думками прояви божої всемогучости і на їх підставі радо приймає ангельську благовість. Але все таки автор подав окрему статю як „Stworzenia wszystkie winszuią Maryi Pannie honoru offiarowanego z nieba, a o Konsens Panienski na wcielenie Syna Bożego pokornie y z płaczem suplikuię“ (ст. 62), а відтак „Dziękuiąc stworzenia wszystkie za przyięcie Syna Bożego w żywot Panienski iednym się w oczach przedziwney Panni oraz y Matky Boskiey sławiac nizezemności prochem“ (ст. 64), почім ангел „Honor większy Pannie niz przedtym oddawa | Pada na twarz Anielską, pokłon Pannie daie“ як ангельській королеві і вертає на небо (66 ст.).

Рівнобіжно з гимнольогією розвивала ся в Польщі й духовна література. Обі стояли під значним впливом чи то апокріфа, чи то поетичної свободи. Огляд сеї части польського письменства ограничимо тільки до важніших і дійсно більше розповсюджених творів — Валтазара Опеця: *Żywot Pana y Boga naszego Jezusa Chrystusa*¹⁾ і Яна Жабчица: *Traktat nowy o zwiastowaniu anyelskim*²⁾. Про ка-

¹⁾ Користуємо ся краківським виданем 1701 р.; перше видане 1522 р.

²⁾ Користуємо ся краківським виданем 1617 р. — За випски в сеї рідкої книжки сердечно дякуємо п. Ігн. Хржановскому в Варшаві.

заня в честь Марії Яна з Шамотул Патерка¹⁾, який попередив обох, тільки хіба згадаємо, що в них говорить ся про Сибіль, і про Октавіана, і про небесну раду — цілком як в сучасній містерії; вони одначе не були розповсюднені, тому ніяк говорити про їх значінє в розвою нашого сюжета.

Опець взяв за основу свого твору *Vitam Christi* Бонавентури XIII в., одначе вніс в нього стільки нового елєменту, що може вважати ся зовсім самостійним письменником; розуміть ся, о стільки, о скільки самостійний кождий компілятор. Про благовіщенє оповідає Опець широко, як Господь виправляє в Назарет Гавріїла (11 ст.), що застає Марію за пророцтвами Ісаїї і псалтирею. Явив ся він їй „wziąwszy persone młodziana slicznego“. Самий текст благовіщеня розібрав Опець слово за словом, поясняючи і розбираючи його. По благовісті ангел відлетів на небо з радісною вісткою „іże dzisia stało się wielkie wesele na niebie y na ziemi“. Вебо то звичайні, звисні нам з инших місць мотиви. Найцікавша часть — се конець, коли Йосиф задумав опустити Обручницю „dlatego іże z Jey oblicza błogosławionego promienie iasne iako z słońca wychodziły... czyniąc się niedostojnym iey towarzystwa“ (21 ст.). А Марія, хоч анала причину Йосифового заклопотаня, „dar Boży pokrywała, radniej woląc widziana bydz podeyrzana“. — Останній мотив, як Богородиця заслонює одіжку своє материнство, звисний нам до тепер тільки з грецько-славянських текстів, стрічаємо на заході в одного Опеця.

На творі Опеця затримали ся ми задля самого змісту, зате про твір Жабчица приходить ся говорити більше задля форми. *Traktat o zwyastowaniu anyelskim* — се діяльої в особах. Виступають в ній: Марія, Гавріїл, Рафаїл і Михаїл; в другій відслові Ірод, Магус, Гнато і Вістник, а в третій — три царі, Ірод, челядь. Вже з сього огляду виходить, що автор злучив події Благовіщеня, невивставленого Різдва, заміри Ірода стати незалежним від Риму володарем, його страх перед оповіщенням Месією і подорож трьох царів в одну нерозривну цілість. До такої злуки дійшов він певне через різдвяну містерію, яка не була чужа Польщі. Що тою дорогою, а не иншою, дійшов Жабчиц до діяльоїчно-драматичної форми, свідчить про те зміст 1-го „акту“. Марія молить Господа, щоби заховав її чистою й гідною вічної щасливости; перед смертю хотіла би видіти Богоматір і послужити їй. Являєть ся ангел з при-

¹⁾ Див. виданє Л. Маліновского 1880 р. „Kazania o Maryi Pannie czystej“.

вітом і благовістю¹). Коли Марія згодила ся стати Богоматір'ю, ангел заповідає, що йде оповістити про сю веселу новину праведників в пеклі. До них і звертаєть ся він з довшою мовою, по якій всі три архангели вказують Марії на чортів, яким вона зітре голови.

В повній містерії, в якій події представлені в їх степенівім розвитку, такий уступ був би цілком ясний, одначе тут — без сцени благальних криків з пекла до Господа — він може бути зрозумілий тільки для тих, що знали цілість. Жабчиц, очевидно, знав її, і — пропустивши початок — лишив тільки кінець. В кождім випадку, одначе, його твір — се одинока памятка самостійного польського благовіщенського дійства.

В інших памятках польської містерії знаходимо хіба одні тільки відгуки благовіщенської теми. Сюди належить кінець 3-ього акту „Dialogi pro Nativitate Jezu Christi“, що знаходить ся в рукописі кін. XVII в. Імпер. Публичної Б-ки (польс. О. XIV, N. 12, кн. 10—11). Діалог сей цікавий тим, що переніс деякі події, злучені в інших текстах з Благовіщенням, безпосередно перед саме Різдово. Се — виступ алегоричних сибіль, з їх пророцтвами зараз по звіщеню ангелом пастирів про близьке народжене Ісуса і сумнівн Йосифа, змученого даремним пошукованем безпечного приюта — в слову й вітрянцю — для родильниці. Коли Sybila idolatra прокує словами пророків про дитину, Йосиф „iakoby spracowany drogę usiedzie u na nędzę swoją narzeka. (к. 11). O czemuż mie ty Boże tak długo staremu | Cierpisz zywot a niedas umrzec strapionemu | Ledwież puł mile uciekł iuzen ci stały | Siły moie ach Starcze nędzny u zgrzybiały | ...a za tym wsparszy sie usnie“. Приходить ангел і будить його: „wstan wracay sie do domu bos iest oszukany | Opuszczasz dla brzemienia małzonkę marię | A ize to cie frasunki krótką oracją | Upewniam ze czokolwiek wniew iest poczętego | Toc nie z ludzi ale iest z ducha nayeystszego | Mocą boską a tedyc zrodzi Panna

¹) Кінцева часть благовіста у Жабчица (A₂ verso): „Pan to mocny będzie | Który potężnie na krolewstwie siedzie: | Tego się lękać muszą narodowie | Przedtym i świetni zadrzą Anyołowie. | Tego żadna rzecz nie obeymowała | Tu go w żywocie będziesz piastowała“ нагадує нам дуже стихару: „Посъланъ вѣсть съ невецѣ гавриилъ... помыслиаше въ себе чюдесноу дивлалса. како оубо въ вышнихъ непостижимъ си отъ дѣвы ражаетьса. имѣи и прѣстолъ небо и подъножне зѣмлю. въ оутробу вѣмѣиетьса женьскоу. иегоже шестокрильнии и мѣногочитни зръкти не могутъ. словѣмъ іединѣмъ отъ нея вѣпльтитиса изволи“.

Syna | kтórego nazwiesz Jesus szczeniwa nowina | Josephus: Zgrzeszyłem niewiadomy boskiey tajemnicze | Nie—kany odbiec chcąc oblubienicę | Ale iz tak iest zaraz wrócam sie a z chęci | Będę służył słowo twe hoc trzymając w pamięci“.

Той самий мотив знаходимо ще в фрагменті різдвяного діалюгу тої самої рукописі (к. 28 об. — 29 об.). Близьке материнство Марії дає в сій діалюгу багато клопоту як ангелу, так і Йосифу. Ангел, висланий на землю (пощо? — неказано) — журить-ся долею Діви, що має стати Матірю. З дальших уривків виходить, що се говорить Йосиф: „Dana mi za małzonkę abym iey czystosci | Przestrzegał u pilnował w mey starosci | Temu by nie zdołały członki utrapione | Gdyz tez nie były od prac uwolnione | Ktore mnie dla tey panny y teraz strapiely | Tak mi sieł tak mi serca mego nawał... | Az iuz głowy nie czuie z fransunku wielkiego | Pannie mi przydzie uciec do kraiu inszego“. Являеть ся ангел і переконує старця, щоб не робив сього, бо днтя від сьвятого Духа. Йосиф, по короткім спорі, дає переконатн ся й обіцює Марії — яка як раз надійшла — опіку й догляд. А тому, що зблизжають ся час спису людности, він хотів би зіставити її в опіці приятелів дома, щобн не мучила ся. Але Марія гадає йти з обручником „choc naydaley ochotnie pouide rada z tobą. (Josephus) Panno to nie moze byc oso mnie ty proszysz | Bo mnie to bardzo trapi co w zuwocie poszysz | A tam las gory przykre niebezpieczna droga | Uczyn ze to prosze cie nie choc ze dla Boga“ — на тім і кінець фрагменту.

Порівняне сього фрагменту з попереднім діалюгом переконує нас, що 2-ий різдвяний діалюг був ширше заложений, як перший. З недокінченого монольога ангела належить вносити, що се як раз Гавріїл, якого можна часто стрітити з сумнівами перед благовістом. Благовіст, себ то діалюг ангела з Марією, затратив ся, а з решти благовіщенської частн різдвяної містерії лишив ся тільки кінець з сумнівами Йосифа, появою йому ангела і зі згадкою про спис людности — як перехід від подій благовіщення до різдва.

Жабяниців Traktat і польські різдвяні Dialogos попередили майже на ціле століте, зглядно на півтора хорватські благовіщенські твори: Маруліча — Pisan bogoljubna na slavu i poštenje božje i pričiste dive Marije od začetja Isusova¹⁾ і містерія Младівіча — Navišćene²⁾. Хоч як тісно був злучений розвій хорватського пиль-

1) Stari pisci hrvatski, Zagrėb 1869, I: Marulića Marka — Pjesme, st. 165—168.

2) Stari pisci hrvatski, Zagrėb 1893, t. XX, Crkvena prikazaña starohrvatska XVI i XVII vijeka 138—152: Navišćene, zloženo po Don Sabiću Mladinića.

менства XVI в. з італіянською культурою, одначе на творах обох згаданих письменників сього не видно. Ставили, що правда, *Navišćene Mladiniča* в звяз з благовіщенськими містеріями *Фео Белькарі*¹⁾, одначе докладнійше порівнане обох творів переконає нас, що тут хіба може бути мова про два ріжні твори на ту саму тему. Звязь не велика. Се порівнане дає нам підставу до виділення обох хорватських благовіщенських творів у самостійну групу і до злученя їх через посередництво якогось незвісного нам пам'ятника літургійного дійства з польськими аналогічними творами.

Дотикає се передовсім твору *Маруліча*, який представив Благовіщенє таким способом: *Марія* читає пророків і молить Господа, щоби позволив їй побачити Богоматір і послужити їй. Являєть ся ангел з євангельським благовістом, якому *Марія* — зовсім як у євангелію — не вірить. Ангел поясняє спосіб і значіне вчоловіченя Бога-Сина, при чім вказує *Марії* на велику радість праведних у пеклі, коли довідають ся про цілу подію. *Марія* переконана, склонивши голову, годить ся з небесною волею. — Розвій теми такий самий, як в пісні „*O zvyastovanyu shina bozego*“ (*Kórnicki* rkr. k. 76 сл., *Bobowski* — 298) і у *Жабчица*. І тут і там *Марія* просить тої самої ласки „побачити Богоматір і послужити їй“; в обох разях діяльог ангела і *Марії* розвиваєть ся по євангелію *Луки*; крім того — у *Маруліча* і *Жабчица* майже дословно, одновучно. Ріжницї досить незначні, як вставка *Жабчица*, що новонароджений „*Masła u miodu wybornie dobrego | Będzie pożywał dla uznania złego*“ (*A₂ ver.*), або розвинене згадки *Маруліча* „*ki će odvezati človika grišnoga. | Noce ga slobodit od d'javolske uze | ...da pojdu u veselje u velikost stati*“ в яркійшу картину, як *Богоматір* зітре голову діявольському племени (*A₃*), про що ангел збираєть ся звістити мешканців пекла і сповняє се в осібнім уступі (*A₃ ver.*). Італіянську містерію *Фео Белькарі Маруліч* пригадує нам тільки одною подробицею, коли каже, що *Марія* заявила згоду з волею божою „*prignuw se*“; але тут можна говорити і про злучений вплив церковної гри і західньої іконографії.

Navišćene Mladiniča своєю формою самостійної благовіщенської містерії нагадує нам першу містерію *Фео Белькарі*. Обробленем одначе значно ріжнить ся від неї. У *Белькарі* головним мотором дійства пророків і сибіл був ангел, у *Младініча* *Адам* і *Ева*. Се вже

¹⁾ *Leskien* — *Alt-kroatische Schauspiele*, Leipzig 1885, 15 ст. невеличка паралеля між твором *Младініча* і *Белькарі*, та згадка про звязь хорватської містерії через „райський процес“ з одною французькою пасійною грою.

значний крок наперед: бо ангел викликав пророків і сибїл цілком механічно „що ти думаєш — а що ти скажеш про спасінє?“ Не так Адам і Ева. Вони звертають ся — Адам до пророків, Ева до сибїл — з питанєм, чи — коли — як сповнить ся освободженє їх з некольких мук? — А тому, що всі вони однаково заінтересовані в тій подїї, не дивно, що їх розмова не робить на слухача-читача вражіння механічної вставки в містерїю, тільки вяже ся причинно-наслідково з дальшими подїями. Цікаве тут і те, що Младінїч вкладає Евї в уста характеристичну фразу: „як її колись спокусив і обманув вуж, так тепер Дух святий зійде на чисту дїву, щоби загладити наслідки першого грїху“. Порівнанє се, звісне з духовної піснї й проповідї, з'являєть ся в містерїї першїй раз. Не менше влучним випало у Младінїча перенесене на Еву молитви до будучої Богоматери: „O čestita divo i slavna | evo Eva jest pripravna | vik ti služiti grišnica | naše uzdahe ti utoli | i željnje ispuni“, яка в усах виновницї людського горя звучить сердечно і природно, тим часом як у чистої Марїї була вона зовсїм неясною і непотрібною вставкою. — Дальше йде „Kor otac iz limba“ („po dva klečec“):

Jure pošali, koga poslati imaš,
oče nebeski, veće nas ne mori,
tvoje milosti jezera otvori
ter slobodi nas.

Mučno je čekati u tamnosti ovoj,
da bi iztekla svitla taj danica
od div divica, od kraljic kralica
krsmati ne moj.

— — — — —
— — — — —

Zvizde i misec i sučena zraka
podajte misto suncu pravednemu,
ki će prosfitlit u istoku sfemu
zemlju i puka.

Jure pošali — (я. в.).

Дальший розвій містерїї наближаєть ся більше до французької „La Nativité N. S. Jhésu Crist“, з якою лучить її зміст короткого райського процесу цілком механічно, не річево. — Младінїч оброблює тему досить оригінально. Не Господь сам помітив молитви пророків, як се представлено в французькій різдвяній грї, а звертає його увагу на них один з Серафимів. Не з пророками і своїми дочасними

невольниками заводять спір діаволи про спасіне, а з небесним післанцем Мьхаїлом, який прийшов звістити праведних в пеклі про близьке відкуплене. Одно й друге виходить у Младніча не тільки оригінально, але й більше реально: Господу — царевн неба, діаволу — царевн пекла надав автор ціхи земних володарів, яким ніколи займати ся всіми справами підданих, а тим менше зачинати спір такому гордому панови — як сам Цар тьми — з підневольними невольниками. Анальоґічно прийшло ся ужити авторови посередництва ангелів, найблизших Господу істот, з якими колись товаришували і слуги тьми. Таку ідеоолоґію могло піддати авторови тільки буденне жите, що й зробило містерію яснійшою і приступнійшою для загалу. — Не всюди одначе вдалось Младнічу витримати реалістичний тон двох перших відслон. В 3-ій відслоні каже він Марії читати Ісаїю і повторити за иншими містеріями звісну молитву — побачити Богоматір і послужити їй. В короткій розмові Марії з ангелом — зложеній по євангелію — звертає нашу увагу хиба сумнів Марії, що такий царський привіт не годить ся для бідної жінки; зрештою сцена така сама як у Італіянців та Французів, з голубом, колінним поклоном ангела Богоматери і співом ангельського хору в честь Марії. — Четверта відслона виріжняє Младнічеву гру від всіх нам звісних. Вона, очевидно, мала на ціли заокруглити благовіщенську тему, завершити її безпосередно звязаним з нею мотивом відносини Йосифа до зачатої обручниці. Тому автор злучив третю і четверту відслону режісерською заміткою перед кінцевим хором ангелів: „Ovdi se gospa vroća u crkvi a Gabriel na nebo, gdi se čini vesele“. Четверте дійство починаєть ся тим, що „Maria diva izašad iz crkve zove Osiba“ і оповідає йому про цілу подію благовіщення, при чім — без яких небудь замітів зі сторони Йосифа — вказує на Єлисавету і голуба, що і переконає обручника про правду. Він величає її на колінах сьвітлою царицею, божим престолом, і прирікає їй:

od sada ću služiti tebi,
 er ti nosiš krala od nebi,
 dosela lih tvoj zaručnik,
 od sada ću bit rob i uznik.

Марія з Йосифом ідуть до Єрусалиму, по дорозі стрічають Єлисавету, старця Симеона і пророчицю Анну.

Перехід від третьої до четвертої відслони каже нам думати про сяку таку сценерію, на взір італіянської, і в хорватській грі. Спускали голуба, Марія йшла до церкви, ангел вертав на небо, де

повставала радість — *grandissima festa* (Белькарі), при звуках похвальної пісні хора ангелів. — Зміст четвертої відслони переносить нас далеко на північний схід у Польщу, яка під кінець XVII в. дістає подібну сцену в різдвянім діяльогу, коли Йосиф — переконаний ангелом, а не Марією — з глибокою пошаною до Богоматери-Діви обіцяє їй опіку й вірну службу. Ся аналогія змісту, при цілім ряді анахронізмів в обох грах, хорватській — благовіщенській і польській — різдвяній, каже нам ще раз повторити згодом про якусь західноєвропейську незвісну нам підставу, спільну для обох славянських країн.

IV. Східнославянські пам'ятки.

(„Казаніє в двѣнадцати҃хъ Євнѣлахъ“, „Жалостнаѣ комедіѣ оубѣ Ядамѣ и Євѣтѣ“, віршоване угороруське „Єказаніє благовѣщеніѣ пресѣѣѣ Бѣѣ“, „Казаніѣ в прѣдѣнномъ і невѣмовномъ рождествѣ Хѣѣомъ“ і угороруські духовні благовіщенські вірші.)

Східне Славянство вийшло в безпосередню зв'язь з західноєвропейським благовіщенським письменством головно через свою найбільш на захід висунену карпаторуську частину. Злука ся одначе не полишила нам благовіщенської містерії. Можливо, що до нас не дійшли відповідні пам'ятки, бо сама містерія була звісна — і Львівським брацьким школам: Успенській 1631 р. (Розмишляне о муках Христа — Волковича) і Благовіщенській¹⁾, і Київській Могилянській Академії і Єлнно-латинській Московській школі. Карпаторуське письменство виказує нам до тепер тільки духовно-моралістичні і побожні обробленя згаданої темн. Порівнане карпаторуських пам'яток з західноєвропейськими містеріями і польськими благовіщенськими піснями перекоує нас, що духовна угороруська вірша появилася під виключним впливом польської пісні, ширеної уніятськими монахами і більше освяченою частиною сьвіцького духовенства в дословних русько-славянських перекладах²⁾. Ся часть нашого благовіщенського письменства звязала нас з латинською гимнологією, від якої пішла польська, чи не найсильнійше, а то тому — що була часто вживана в церкві, як побожна пісня. Діяльоічно-драматич-

¹⁾ Див. Реєстри Благовіщ. брацтва у Львові за 1721 і 1723 р. (Ркп. Церковного Музея у Львові ч. 143 F), де в видатках значить ся: „Дидаскалови подчас дидаліогѣ злот (47 об.)“; „Подчас дидаліогѣ дла стѣдентѣв за пять горцін нива грош 27“ (50 об.).

²⁾ В. Гнатюк — Угороруські духовні вірші, Львів 1902, чч. 36, 158 і 159 і паралелі у д-ра Франка: Карпато-руське письменство XVII—XVIII в., Львів, 1900 (в описі угороруських рукописів).

ного елементу в ній не багато, тай той вже очищений від неканонічних мотивів.

Духовно-моралістична література, хоч менше розповсюджена, але значно цікава для нас — як багатством мотивів, так і розширеним текстом. Найстарший текст тої групи „Сказаніє в двѣнадцатихъ Сивиллахъ, сирѣчь прѣрочицахъ, иже пророчествовахѹ в прѣтѣи Дѣѣ Марїи и в воплощенїи Сѣа Бжїа“, що находить ся в рукописі XVII в. (Hoffbibliothek ч. 88, стор. 44—8)¹⁾ в північній редакції з українсько-польського перекладу, можна б уважати тільки за рівноважнике західноєвропейського дійства пророків-сибіл. Східнославянське письменство, що-правда, не виказує нам навіть сліду самостійної благовіщенської містерїї, тому дійство пророків-сибіл йому чуже, і супроти того й випадало би повище „Сказаніє“ поминути, як від'осібнений пам'ятник польського впливу. Коли одначе ми узгляднимо тісну ідейну зв'язь пророцтв, вплетених в византійсько-славянські „Вѣщаннїа ангелови Марїи“ і благовіщенську богослужебну пісню з сибілінськими пророцтвами, та зважимо, що Москва виділа в себе, при Алексію Михайловичу, 1673 р. „Жалостнѣю комедїю оубѣ Ядамѣ и Свѣтѣ“²⁾ пастора Греторї з „райським процесом“ та узгляднимо невеликі школьні дійства, присвячені райському процесу, які знаходимо в рукописах ніжинського Інститута кн. Безбородка³⁾, з цілим рядом алегоричних осіб, то переконуємо ся, що „Сказаніє в Сивиллах“ не було так чужим східному славянству, як би се здавало ся. Вказує нам на се також північно-руська копія сказанія.

¹⁾ Див. Дра І. Франка, Памятки (Апокрифи новозав.) II, ст. 19—22.

²⁾ Див. Н. Тихонравовъ, Русскія драматическія произведенія, I ст. 243—269.

³⁾ М. Сперанскій — Рукописное собраніе Библиотеки Историко-филологическаго Института князя Безбородко въ г. Нѣжинѣ. Приобрѣтенія 1901—1903 г. Нѣжинъ 1903, ст. 17. „Царство натѣри людской, прелестно, еуже смѣртъ царствовай надѣ непогрѣшившими, разоренное, благодатно же Христа Цара славы, терновимъ вѣнцемъ оубажденнаго, паки составленное и вѣнчанное — смѣртнимъ же дѣйствомъ въ Киевскихъ Ядинахъ подѣ властїю пресвѣтлаго тривѣнчаннаго, свщнихъ отѣ благороднихъ Россійскихъ младенцовъ извѣщенное. Рокѹ въ онже Христось Царѣ славы разоривши адово царство 1698“. — Надруковано в новій праці В. И. Рѣвапова — Памятники русской драматической литературы. Школьные дѣйства XVII—XVIII в. Нѣжинъ 1907, ст. 121 сл. В сїм виданю находимо ще кілька іншихъ прибок райського процесу на славяно-українськимъ ґрунті в плачемъ праведників у пеклі — ст. 5, 43.

„Жалостнаа комедіа оѣ Ядамъ и Євѣѣ“ дійшла до нас тільки в невеликім фрагменті, що обняв прольоґ, момент упадку прародичів, їх вигнане з раю і суд над ними, та початок райського процесу. Судячи по тим сценам, належить вносити, що комедія могла кінчати ся або рішенем „Найвищої Ради“ про воплочене Бога-Сина в Матір-діву, або сценою самого благовіста, яка — природно — завершує історію Адама й Єви. Дохований до нас памятник, що кінчить ся словами „Сына Божья“: „По Башемъ (себ то Истинны, Милосердіа, Правды, Мира) согласномъ прошенію хощъ вамъ и совѣтъ преподати; но никакое иное средство избобрѣтено быти можетъ, развѣ єдиный за то да терпитъ; тѣмъ же взыщите такого мѣжа, иже смертію за нухъ долгъ свой воздасть: такимъ бо образомъ безвредны пребѣдете, и єдный человекъ освободитса. Любви ради къ человекомъ скорблю о семъ и хотѣлъ быхъ оусердно, дабы въ живыхъ сохранны были...“¹⁾ свідчить належито про правдивість нашого припущеня. —

Угрюмське віршоване „Сказаніє ѡ зачатїи и рождестви прѣстѣы Бѣы“ з Керестурського ркп. XVIII в. з просторим „Сказаніємъ клагѡвѣщніа“ (ор. сіт. 91—98) — розмірно до повищих фрагментів — зістаєть ся найповнійшим обробленем нашої теми у цілому східнього славянства. Ся вірша ще тим цікавійша, що лучить в собі відгуки византійсько-славянських первовзорів і західноєвропейських памятників. Зачинаєть ся „Сказаніє“ як і Богородичний акафіст від згадки про „превични совѣтъ“ („совѣтъ древній“). Господь прикликує Гавріїла і поручає йому в довшім приказі удати ся з благовістю в Назарет. Ангел „поклони сѧ Всевышнемъ... слетѣ ѡ вѣрговъ небесныхъ... во недѣлю єдинастого часѣ | предста ангелъ Прѣстѡи на двѣри | оу блистаню и великой славы | (93)... были цвѣтъ во рѡцѣ донесе, | знакъ радости ѡ неба принесе | нача дѣвѣ дивно цюловати | архангелскимъ гласемъ поздравлати“. З подібного рода плястиною, повною життя і рухів нам не приходило ся ще стрічати на цілім просторі розслідуваного матеріалу. Співак не залишає тої живої плястини і в дальшім представленю подій. Марія боїть ся обману, „тѣмъ же ѡна лицемъ возмѣщенімъ | позри єго и ѡкомъ гнѣвливимъ“ і відповіла йому: „Иди, иди ѡ пред[в]ерей моныхъ! | лѣквы сѣ речи оустенъ твоихъ. | ты ма мыслишъ преварити дѣвѣ, | яко змѣла праматеръ Євѣ. | Исна свѣтлость, зракъ твоего лица побидити не могъ моего срѣца. | иль єсть человекъ или котри стѣ?“ Попри плястику сей уступ відзначаєть ся ще близьким

¹⁾ Тут текст уриваєть ся.

порідненем зі звисними нам „Царських тинн праздньство“ і Архангеловим віщанем. В першім випадку знаходимо фразу „Ѡиди, Ѡиди чїче Ѡ преддверїа дома моего“, в другім решту слів аж до фрази „или человеккь или стїи сын“, яка в вищих місцях звучить „или ангелъ и человеккь сын со истинною“. Зрозуміло, що в „вїщаннїю“ сі фрази були розбиті на кілька речень богородичних одвітів, а тут у вірші злучені в одну цілість. На підставі сього паралелїзму „Сказанїа“ з „вїщаннїем“ можна би відконструувати зміст дальших (717—721) стихів Керестурської рукописї, які в нїй — очевидно — зіпсовані. З них ях раз вносимо, що Марїя могла говорити, що вона „дїкта кроткоє“ Йоакима і Анни, що у неї законний обручник, з яким живе в чистотї, та що материнство причинило би їй горя. Але ангел не слухав її наказу і дальше переконує її про своє небесне післанництво та про його благі наслідки, при чїм запевняє її, що „оуже слухомъ вїшелъ во чрево твоє | чєдно творить зачатїє своє“. Хїд думок в їх розмовї й дальше такий самий, як в „вїщаннїю“. По відходї ангела Богородиця застановляєть ся над його словами й цілою подїєю. Сумнівї вертають назад і вона роздумує, чи звірити ся кому з тою тайною, чи нї. „А са стидимъ в томъ говорити. | кто ми вѣде сїе вѣровати? | посвидочити чєдо не могѣ... Івсиѣѣ якъ вѣдемъ казати? | свѣдѣктства не имамъ доказати. | хоцетъ ли то еще и истина быти, | или хоцетъ слѣдчи мимонти? | лемъ са вѣдемъ в томє скорбити | что не могѣ старца оувирити. | вѣдетъ лѣпше, да и то премолчимъ | покла са лѣпше еще не вѣведочимъ“ (848—859 ст.). — І знов звязь з византїйсько-славянським „Царских тинн“, що до відносив Марїї до Йосифа, з другої сторони цілком новий мотив дївочої соромливости говорити — хочби з близькими — про початок материнства. Єдиною особою, якїй вона вкінці постановила звірити ся, була старенька тітка Єлисавета. Тим, на жаль і вриваєть ся наша вірша, не представивши дальших подїй, особливо відносив Йосифа до Марїї.

Конець вірші може нам одначе заступити рїздвяне казанє з рукописї о. Федора Тухлянського XVIII в.¹⁾, якого початок як раз представляє сі відносини. Йосиф видить, що обручниця має незвичайний вигляд, одначе таїть се. Коли одначе прийшло удати ся до Єрусалїму на перепись, він починає побивати ся, що йому нїяк іти разом з Марїєю, щоб не зрадити її материнства та не наразити ся на ганьбу. Вже думав лишити її дома, тільки налякав ся цісар-

¹⁾ Др. І. Франко — Апокрїфи II, 117—118.

ської погрози і, посадивши Марію на осла, вибрав ся в дорогу. По дорозі одначе „барзо был с великомъ фрасѣнкѣ, и до такого шчачивїя был пришол, иж хотѣл Марію на дорозѣкѣ позоставити и пойти потаємнѣ к' ннѣ сторонѣ чужбю, далекбю, гдѣ его нїгдн не знают“. Змучений тими думками Йосиф заснув і видів звичний сон, по яким вже з охотою служив обручниці. — І мова і зміст наведеного уступа свідчать про польське жерело, спільне як для сього казаня, так і для польських, згаданих вище, різдвяних діалогів XVII в., які переносять Йосифови сумніви на останні хвили перед Різдо.

У. Загальний огляд благовіщенської теми в духовнім письменстві.

Благовіщенський сюжет вийшов з канонічних євангелій, що так багаті діалогічно-драматичними епізодами. Євангельське оброблене теми було одначе за вузке для буйної фантазії вірних. Нічого дивного, що вони вже в самих початках нової науки стали доповняти подію подробицями, незаними євангелистам Луці і Матвію. Означене хвилі, місця, обставин благовіщення — сеї найважнійшої події в життю правовірного людства, та в чудній злучі Бога з чоловіком — заняли перше місце. Апокріфи — Первозєвангеліє Якова, Євангеліє псевдо-Матвія, Житє Богородиці, затвердили їх і передали потомству разом з канонічними текстами. Скепсіс єретиків з одної сторони, та звичайна еволюція кожної віри з другої дали привід отцям церкви занятись поясненєм і Благовіщення, та обняти його в рами одноцільного непохитного канона-догми. Ся робота закінчуєть ся під конець 4-ого віка. Її результат — се зведене в одну цілість історичних аналогій і пророцтв про події зі старого завіта, та майстерна діалектика.

Прийшла пора використати сі результати святоотцівських зусиль в церковній пісні. Показало ся одначе, що для поета-піснопівця канонічні тексти і святоотцівські писаня — за вузкий простір, а апокріф загазане місце — і поет підніс ся в сферу порівнань, велічань і риторичних повторень. При всім тим піснопівці все таки не вєспіли оберетти ся від мимовільного або і свідомого впливу апокріфа. Свідомо творили вони образи, які по докладнім розєсліді являють ся нєвними причинками до неканонічної літератури, а не-свідомо дечим таки запозичували ся від самого апокріфа. — Завершенєм сеї творчости на византійським ґрунті явило ся в VII—IX вв. слово-діалог. В нїм було і славословіє, і історія події, і догматичне роз'ясненє, і зведене в одну цілість канонічних і апокріфічних текстів. Приглядаючись близше благовіщенському діялогуви переконуємо ся, що він містив у собі крім усього згаданого,

ще розвинене драматичних зародків евангелія, які і так яркіше виступили в антифоннім дво-кліроснім церковнім співі, та в деяких обрядах православної богослужби.

Чи в православної службі було осібне благовіщенське дійство, на се у нас нема доказів, крім дійств в інші дні, як підчас цвітної неділі, митя ніг в страстний четвер, Страстей з прототипом пасії *Χριστός πάσων*, та воскресної утрені. Можна би покликати ся ще на „Печне дійство“, тільки воно стоїть зовсім осторонь від Христо-вого циклю. На підставі аналогії і на підставі особливо багатого діяльоічного елемента, що націхував всю службу Благовіщенню, починаючи від евангелія, і переходячи канон утрені з синаксарями і словами по 6-ій пісні, ми мали би право вносити, що сї діяльоі виконувано в лицах. На се вказують нам надписи в піснях грецького канона: *Ἄγγελος — Θεοτόκος*, та звичай старинних антифонних хорів співати сольово, при чім вірні, чи то цілий хор, тільки вторували. Коли би було можливе прослідити історію появи в православної службі короткого читання евангельського діяльоіа в Благовіщенне двома хлопцями в білих одежах, про що доносить нам російський етнограф п. Н. Н. Віноградов, спомінаючи свій побут в Костромській духовній семінарії около 1890 р., то ми мали би безпосередній доказ благовіщенського літургічного дійства на византійсько-славянськїм ґрунті. Се одначе нині для браку даних не можливе. Зарезеструємо хіба другу подібну звістку про церковне дійство в грецькій службі новітших часів. Професор И. А. Шляпкин оповідав нам, що видів підчас великосуботної вечерні в грецькій церкві св. Юрія в Венеції справдішне воскресне дійство зі сходженем Ісуса до аду і його Воскресенем. Відбувало ся се так: діакон читав перед Гробом стихирн воскресної суботи. Коли дійшов до місця, що при появі Ісуса в аді „*Ἄιδης ἐπιγράνθη*“ (ад ужає ся), в церкві счинив ся крик, шум і стук: присутні повтаряли тричі оклик „*ἐπιγράνθη*“ і стукали своїми лавочками; рівночасно з діаконських дверей вибігло сїм хлопців в білих сорочках, що вхопили плащеницю і бігцем понесли її в віттарну часть, інші люди виставили за той час образ сходження Ісуса до аду; ще інші потягнули шнуручки чорних заслон на вікнах і образах, заслони з шумом злетіли, а очам вірних показали ся червоні заслони з золотими хрестами. — Згадати ще звістку Данила Паломника о „*сѣтѣ нѣкѣснѣмѣ како сѣодитѣ ко гробѣ Господню*“ — все то хіба одні фрагменти колишнього церковного дійства в православної церкві.

Всі згадані части благовіщенської літератури перейшли від Византії на Захід. Сей використав їх дуже совісно. Короткий еван-

гельський діалогъ появи́в ся тамъ вже досить вчасно бо в XII в. в літургічній дійстві, розділенийъ межі двохъ хлопців, що представляли Гавріїла і Марію. До нихъ прилучивъ ся скоро і Духъ святий у виді голуба. В міру того, одначе, якъ західна церква стала все частіше послуговувати ся церковнимъ дійствомъ для яснійшого представлення святакованихъ подій, та їхъ звеличання, розвивало ся і благовіщенське дійство, якъ зовнішно-сценічно, такъ і внутрішньо-річево. В парі з літургічнимъ дійствомъ ідуть процесії около церкви з участю осіб, що представляли старо- і новозавітні події. Розуміється, що особи процесій могли свобіднійше порушати ся і нагляднійше показати звязъ подій, якъ учасники невеличкого літургічного дійства. В тімъ і належить шукати початку самостійної благовіщенської містерії про яку є звітки вже з кінця XIII в. особливо з Італії. Головні складові часті містерії — сценерія і текстъ розростають ся і удосконалюють ся до тої степені, що протягомъ XV—XVI вв. благовіщенська гра належить до найвиставнійшихъ складників містерійного репертоару, по нинішньому сказавши — вона переходить у видовище-феєрію. Важне тутъ іще й те, що сценерія доповняла текстъ. Верховний совіт, хори ангелівъ були в самостійній містерії зазначені тільки вставленемъ в горішній часті сцени особи Бога-Отця, архангелівъ і дитий-ангелівъ зі свічками; замість слівъ послуговала ся та німа сцена мімікою і живими рухами. За те на долішній сцені появились Пророки, а тамъ і Сивіли, що приготовляли найважнійшу частъ гри своїми пророцтвами і розмовами. Само благовіщенє годило ся з евангеліськимъ текстомъ, задержуючи в багатьохъ наскрізь народнихъ грахъ навіть свою зовнішню форму — латину.

Якъ би тамъ не було, благовіщенська тема без сценерії і злуки з иншими дійствами була за мала для самостійного твору. Вона-жъ сама була тільки невеличкимъ кільцемъ в ряді подій, з якихъ склало ся відкуплене упалого чоловіка. Се вже зазначили грецькі прототи́пи благовіщенської літератури — проповіді, гимни і діалогі; сї останні, якъ було виказано, найобширнійше. Нічо дивного тому, що західна схоляствка розвинула всі елементи теми і позіставила намъ цілий рядъ звязанихъ з собою дійствъ, які попередили саме Благовіщенє, або по ній наступили. Завершенє сєї еволюції бачимо в шкільній драмі XVI в., а ранійше в різдвяній гри. Різдвяна гра, оперта на евангелію, була би тільки німою сценою без слівъ, вона не сповнила би тої дидактичної ролі, яку на неї вложила церква. Розвиваючись з літургічного вертепа в самостійну гру, вона вплела в одну цілість чи то ближші, чи дальші події, що її попередили. В ряді тихъ подій — гріховного упадку прародичів, верховного со-

віту, з участю алегоричних осіб Правди, Справедливості, Любови, Мири, появи пророків і Сивіл, — знайшло ся і Благовіщення. Се останнє вязало ся з Різдом не тільки хронологічно-генетично, але і деякими подробицями, як відносина Йосифа до Марії чи то ще дома, чи вже в дорозі у Вифлєсм. Сього епізода повнійші різдвяні гри старали ся не пропустити.

Але не тільки одно Різдво злучило з своєю темою Благовіщення. Те саме зробила з нею і Воскресна драма, а почасти і гра про Адама і Еву. В першій разі Благовіщення, як початок втілення Бога-Сина, було початком властивого відкуплення; в другім знов завітним кінцем кари. На тім одначе не скінчила ся мандрівка благовіщенської теми по великим грам, що представляли три головні моменти людського життя: упадку, початку спасіння і акту відкуплення. Воно появило ся ще раз в цілім морі картин великанської колективної гри, яка завершила й на все закінчила містерію.

Паралельне зіставлене розвою форми і змісту благовіщенської гри на Заході не приводить нас до якихсь певних висновків. Зміст її тільки в початках був більше-менше одноманітний, по євангелію. В міру того, одначе, як поодинокі форми перехрещують ся, та виходять з різних культурних центрів, міняєть ся і зміст, а з ним і мотиви, які війшли в тему і націховали різні твори. Сі моменти можна розділити на плястичні, епічні, ліричні і драматичні. В розглянутих одначе грах всі вони сплетені в один клубок, з якого тільки деякі виступають яркійше. Грецький діалог, утворений в періоді замирання, чи то усталення драматично-плястичного елементу в православній церкві, злучив вичислені вище елементи в одну цілість епічного оповідання. Він згадує, правда, про злітанє ангела на землю, про хвилиний страх Марії на вид незвісного молодця, та про її охоту заслонити одіжею своє матерянство, одначе поза те в нім нема ані сліду живішого відношеня до теми. Нема його і в грецькій плястиці. Византійці передали нам тільки один, живо, бо короткими реченнями написаний діалог „Царських танн праздньство“.

Західноєвропейська містерія, хоч мертва в схоластичній діалектиці, якою думала сповнити ролю учительки, старала ся оживити сі догматичні діалози чи то живими рухами говорячих осіб, чи то пишною сценерією, чи то вставленєм посторонніх — вже на перший погляд досить комічних — сцен. В благовіщенській, чи то благовіщенсько-різдвяній грі животворними елементами були — то спори праведників в аду з діяволами, то удавані спори про-

років з живою гестукуляцією, то виступлене невірного жидівства, то вкінці підозріння Йосифа, та його падьканя.

Оживлене благовіщенської гри відбувало ся ще через діференціацію сюжета на дрібні мотиви, які легко можна розділити на дві головні групи — віри і сумніву. В грецько-славянських пам'ятках особами з сумнівами виступають: ангел супротив порученої йому Господом благовісти; Марія супротив слів Ангела — прекрасного молодця, який легко може бути давнім обманцем Еви; Йосиф супротив Марії, що виправдує своє материнство словами пророків. — В західних грах до тих мотивів прилучили ся ще інші: Марія читає про вибраницю Богоматери, хотіла би її побачити та їй послужити; зрозумілим тому буде, що по таких думках їй надто тяжко повірити словам Ангела, навіть в тім випадку, коли вона перед тим і молила у Господа ласки, щоб сама стала Богоматір'ю. Вагане Марії обставлено чисто раціоналістичними причинами: як можна вмістити необнятне? як зійти цареві до бідних зарібників? як се можливе, стати матір'ю і задержати дівочтво? Поясненя ангела, у Греків — через аналогію з подій старого завіта, на Заході — схолястичні, в роді вказівки на прозорість шкла для світла, порівняня Аве з відверненням Ева.

Славяне католики задержали не багато памяток благовіщенської містерії; Хорвати і Поляки тільки по одній, а зрештою виказують тільки благовіщенські діяльогі чи то в побожних піснях, чи в віршованих житіях Марії — Христа. Головного жерела тих творів треба шукати в західноєвропейській духовній літературі, — не без участі одначе і власної творчости, яка значно виріжняє славянські благовіщенські перерібки від західноєвропейських. Цікаве тут і те, що порівняне хорватської і польської містерій виказує в них багато спільного, чого ніяк дошукати ся в звісних нам західних благовіщенських обробленях: з того належить вносити про незвісну нам ще західноєвропейську основу. З другої сторони дуже цікавою появою стає угроруське віршоване жите Марії, яке в части нагадує нам Марудічеве віршоване жите Христа, та виказує багато споріднення з византійсько-славянськими „Віщаннями агґла Марії“.

У східного славянства благовіщенського дійства не було, крім невеликого фрагменту в „Жалостной комедіи об Ядамкѣ и Евкѣ“ пастора Грегорі ок. 1675 р. Одначе й тут се дійство було продуктом чужинця, який чисто привагідно злучив двір Алексія Михайловича з західноєвропейською духовною грою. В полудневій часті східного славянства, на Україні і в Галичині містерія взагалі була звісна; чи була благовіщенська — на те в нас нема иншого доказу, як

хйба анекдот про священника і дячка, що не випустив в потрібну хвилию голуба з хорів на церкву; анекдот сей вяжуть звичайно з Зеленими Святими.

VI. Благовіщенє в штуці.

Плястично-маларьське зображенє благовіщенських подій¹⁾ випередило значно їх літературне обробленє, навіть в тім випадку, коли не схочемо вважати сумнівної фрески в катакомбах Прискилі II в. (Detz. 151 — Покр. 2) за благовіщенє, а тільки родинною сценою прощаня. Певні благовіщенські памятники плястичної штуки сягають доперва до 5-го віка. Се мозаїка Сикстової церкви Магіа Maggiore в Рвмі з половини 5-го в. (Покр. 8), та релефи на равенськїм саркофагу (Detz. 153, Vent. 154) і на слоновій кості збірки Тривульці в Мілано (Vent. 153) 5—6 віка. Не станемо повторяти оглядів Децеля (150 сл.) і Покровского (1 сл.), що дуже докладно зіставили і описали, найстарші памяткы благовіщенського маларьства. Наша задача знайти звязь штуки з літературними памятками.

Звязків таких маємо кілька. Перший, се спільне византійське походженє як плястичних зображень, так і літературних памяток. В першїм разї — стиль, в другім — мова і літературна генеалогія свідчить про те належито. З літературно-плястичних подробиць замітимо хйба представленє Марії в хвилию благовісти за ручною роботою, за якою вона представлена в Сикстовій мозаїці і в равенськїм релефі. Про пряжу говорять Марія і в наших діалогох. Сикстова мозаїка цікава ще тим, що представляє ангела на лету, а в хвилию благовіщеня перед Марією на землі, одначе вже в товаристві двох ангелів за плечами дїви, та двох других, що звернули ся до здивованого Йосифа. В напрямі скісного проміня, з неба до

¹⁾ Користуємо ся при тїм огляді такими виданями: Dr. F. A. Lehner — Die Marienverehrung in den ersten Jahrhunderten Stuttgart 1881; А. Кирпичниковъ — Сказанія о житї Дѣвы Марїи, Ж. М. Н. Пр., 1883, іюль; Д. Айвадовъ и Е. Рѣдинъ — Кієво-софійській соборъ, Спб. 1899; Византійській Альбомъ гр. А. С. Уварова, М-ва 1890; Н. Покровскій — Евангеліє въ памятникахъ иконографїи, Спб. 1892; С. Bayet — L'art Byzantin, Paris 1892; Н. Detzel — Christliche Ikonographie, Freiburg in Br. 1894, I; Venturi-Schreiber — Die Madonna, Leipzig; И. А. Шляпкинъ — Древніє русскіє кресты, Спб. 1906 і Breviarium Grimani в лицьскім виданю.

уха Марії, злітає голуб. Коли придивити ся легко піднятим рукам ангелів-прислужників, що стоять за Марією — споглядаючи значучо на себе, дістаємо вражінє, немовби вони говорили — „се та, якій поклонить ся ангельський хор“. Голуб, що летить з неба в напрямі уха, очевидно представляє слова Господа до ангела „слухом вийду“. Ангели звернені до Йосифа, здають ся, переконують його про боговибрану чистоту Обручницї. Се перша пам'ятка колективного представлення благовіщенських подій в штуці. — Другу пам'ятку колективної плястики знаходимо на слонових релєфах равенського крісла Максиміана з VI-го в., серед яких видимо і пробу чистоти, в якій Марія п'є т. з. воду обличенія в присутності Йосифа і ангела (Vent. 226), а дальше Різдво, та втечу до Єгипту.

Другий перевід, по якому Марія дістає благовість у кирницї, з'явив ся рівночасно з переводом рукоділя. Його маємо вже на слоновій табличці мільянської окладинки V—VI в. (Покр. 22 — Б, Vent. 155), в якій Марія представлена на колїнах в хвилі як збанком черпає з жерела воду; на голос ангела, вона — налякана (оборонний рух правої руки) на пів звернула ся до нього. Окладинка ся являєть ся третім найстаршим пам'ятником колективного зображеня подій по благовіщеню аж до в'їзду в Єрусалим. — Оба переводи, з рукоділем і у кирницї, находимо в київо-софійських мозаїках вітварних стовпів і в фресці XI в. (Покр. 24), і в мініятурі Сійського євангелія пол. XVII в. — Не наша річ реєстровати численні факти сього перевода, ми зупинимо ся ще на деяких пам'ятках византійської штуки. І так на мозаїках церкви св. Марка в Венеції XI в., ровесниках київо-софійських пам'яток, видимо такі частини: благовіщенє у кирницї і проба чистоти через воду обличенія (Покр. 23), сон Йосифа і дорога до Вифлєвму (Покр. 45); на парижській слоновій шкатулці X в. (Vent. 154) видимо на заднім пляні за плечами Марії служницю. Останній перевід стрічаємо ще в фресках церкви св. Урбана (Vent. 160), в VIII в. на мармуровій хрестильниці церкви св. Івана в Вероні (Vent. 162), та ще давнійше на слоновій табличці VI в. в Парижській національній бібліотеці. Чи маленька жіноча особа, що сидить у ніг стоячої Марії з клубком в руці, як се бачимо на проповідницях Баргі і Пістої (Vent. 163), не алегорія Еви з ябком, сього не беремо ся рішати. Замітимо тільки, що перевід благовіщеня в присутності третїх осіб, використав той мотив, на який звісні нам літературні пам'ятники не звернули уваги.

На підставі сього огляду розвою благовіщенської теми в штуці можемо вказати на яркий паралелїзм розвитку літературних і плястичних пам'яток протягом V—XI вв. під переважним впливом

апокрифів. Сей паралелізм дозволяє нам через аналогію з творів штуки — ще раз повторити нашу гадку про самостійний характер розібраних вище діяльотів, що були такими самими творами поста, як твори штуки, а ніяк творами проповіді — поученя. Що вони могли служити цілям поученя і до того надавали ся, се вже загальна ціха христіанської творчости до часу гуманізма. — Другу характеристичну ціху византійської благовіщенської плястички видимо в розуміню благовіщеня як події виключно з життя Марії, тільки з невеликою звязю з попередніми й пізнішими по ній подіями. Колективні образи подій були радше представленим найближших і найтісніше звязаних з собою хвиль, що дуже ярко вступав ще в мініятюрах XIII в. слів Якова Кокиноваського¹⁾ (Покр. 15), які — в Ватиканській і Паризьській рукописях представили 7 моментів благовіщеня: св. Тройця посилає Гавріїла, його перша благовість на лету при киринці, Марія вертає до дому зі збанками води, друга благовість в домі, радість ангелів з приводу згоди Марії стати Богоматірю, поворот Гавріїла на небо — Марія глядить слідом за ним, Марія і Йосиф (Vent. 227—228). В старших памятках ми стрічали ще Різдо і Втечу в Єгипет. Цікаве тут ще й те, що в мозаїках великого купола ц. св. Марка в Венеції Богородиця представлена в окруженю апостолів і ангелів, а в долішнім ряді алегоричних осіб Правди, Мира, Справедливости і других честнот, з частю яких ми вже стрічали ся в огляді містерій.

Зовсім иньший напрям бачимо в західноєвропейськїм малярствї зараз таки з початків його самостійного розвитку. Найважнїші прикмети його декоративний розвій тла події і алегорія, які заступають многоскладнїсть византійських мініятур. Про рисунок і артистичний помисл вже й не згадуємо, бо їх незвичайний розвій се самоозумїла прикмета всеї західної штуки, опертої на житевім реалїзмі. Перечисляти поодинокі твори західноєвропейських художників, що зображали благовіщенє, злишне; з ними легко познайомити ся по Detzel-ю (159—179), або Venturi (164—225). Постараємо ся витягнути з них те, що як раз важне для ближшого пізнаня благовіщенської гри. Перше загальне вражїне від західноєвропейських зображень Благовіщеня — се мягкий кольорит, ніжний рисунок осіб, багато світла і цвїтів. Все то так і нагадує нам велику тайну події, переносить нас в країну краси, гармонїї і вічної молодости, та немов віє на нас животворним леготом весни. І дійсно, коли поглянути на благовіщенські твори Фра Анджелїка (Vent. 182,

¹⁾ Migne — Patr. gr. t. 127.

183), Филипа Ліппі, Ботічеллі (Vent. 188, 189), а особливо Лоренца ді Креді (Vent. 193), Франція, Перуджіно, Санті, Панетті, Сарто, та Леонардо да Вінчі (Vent. 151) — ми так і віримо словам грецького піснопівця, що настала красна весна, яка горячими лучами золотого сонця прожене люту зиму і визве нове буйне жите на землі. Місце всяких алегорій заняло в данім випадку вірне представленє краси відродженої природи, що відразу розділило східну византійсько-славянську іконопись і західну романо-германську штуку глибокою пропастью.

Друга характеристична ціха західноєвропейського благовіщенського малярства, се деталічний рисунок місця благовіста та руху осіб. Се або внутрішність святинї, або портик, або дві — уставлені на-протів себе — катедри з бальдахинами. У Джіотто (Vent. 164, 165) сі катедри представлені з піднятими заслонами, з чим ми вже стрічали ся в релєфах веронської хрестильниці. — Ангел, звичайно з галузкою лелїї, або з самою тільки припіднятою рукою, або зі схрещеними на грудях руками — стоїть з пошаною перед Марією, нахиливши голову; частійше прикляк на одно коліно, рідше на лету — як у Тіціана в Тревізо (Vent. 205), Тінторетто (ib. 209), Чіолі-Кавальєрі (Ермітаж ч. 13), та Павла Веронезе (Vent. 211). Марія, легко здивована, або вже покїрна волі Господа, стоїть або сидить, або на колїнах¹⁾. В горішній части благовіщенських образів стрічаємо Господа в облаках з промінєм, що падає від господніх уст до уха Марії, або за клубом блеску, що зазначив дорогу ангела. У деяких малярів представлені ангельські хорн, що вють ся мало що не до землі²⁾. Вчоловічене Бога-Слова символізовано звичайно голубом, тільки у Аретіно (Vent. 173), Санті (ib. 202), та Фіріха (Detz. I, 167) представлений Христос-хлопець, що в напрямі проміня — без врид — сходить як би до уха Марії. У инших в хвилю благовіщення в облаках виднієть ся Бог-Син, а не Господь, як напр. у Гадді (Vent. 171), Бартольо (172), в фресках флоренської церкви Марії нової XIV в. (Vent. 174), Аретіно (175), Анджеліко (182), та Чіолі-Кавальєрі (Ермітаж). — В мініятюрах, та в рядї творів ріжних малярів Кирпічяніков, Покровский та Децель вказують на ті самі або й инші меньше важні для нас подробиці благовіщенської штуки. Не зазначають хиба деяких рисів житевого реалїзма, який подибуємо у іта-

1) Перед стоячим ангелом у Фра Анджеліко — Vent. 184, перед надлітаючим у Тіціана; обов навколїшках у Роббії — Vent. 191, Перуджіно — ib. 196, та Гаджіні — ib. 204.

2) Альбертінееллі — Vent. 203, Тінторетто — Vent. 209.

ліянських малярів, що представили благовістника в виді сильно розвиненого молодця (Ботічеллі, Тінторетто, Веренозе — Vent. 189, 209, 211), а декотрі надали йому вираз демона-спокусника (Фра Анджелико, Ботічеллі, Гірляндайо і Франчія — Vent. 183, 189, 195, 198), а ще інші представили цілу подію як пастирську ідилію (напр. ді-Креді, скульптор Гаджині, Тіціан та дель-Карто — Vent. 193, 204, 205, 210).

В найстарших пам'ятках благовіщенської штуки ми не стри-чаємо інших сцен, крім тісно зв'язаних одна з одною подій. — В середовічній італіянській малярстві подибуємо ряд подробиць, які нагадують нам дуже сценерію благовіщенської гри. Передовсім звертає нашу увагу поява заслон на образах Пізанелло (Vent. 180—1) і Джіотто, та розділені місця благовіщення кафедрами Марії і ангела. Коли порівняти се з описами літургічних благовіщенських обрядів, то переконуємо ся, що малярі могли дуже легко переняти ці подробиці з церковної богослужби. — Коли-ж знова порівнаємо тло і топографію творів благовіщенської штуки з пізнішими описами містерії гри, то добачуємо тут вплив штуки на сценерію і режисерію гри. Се треба сказати головно про поділ італіянської церковної сцени на два поверхи, з небесними силами в горішнім, та штучним злетом ангела в долішню часть. Поява голуба здаєть ся нам так простою, що не потребовала жадного первообразу для себе, крім звісток св. писма про св. Духа-голуба. Вкінці немало-важним лучником церковної гри з малярською штукою стає представ-лене місце події. У західноєвропейських малярів се склепіння христі-янської базиліки або церковний портик. Подробиці, що ясно вказують на вплив містерії на штуку, яка — під вражінем церковної гри — забула про євангельське місце благовіста в домі Йосифа і перенесла його в сучасну церкву. Ці впливи церковної гри на малярство легко пояснити хронологією розвитку благовіщенської містерії, яка в Італії випередила національне малярство.

Благовіщенє руського малярства, як ми вже вище вказали, сто-яло переважно під впливом найстарших византійських переводів — „з рукоділем“ і „у кврницї“. Інші пам'ятки належать до групи благовіщенє в кімнаті (храмині). Коли порівняти наше благовіщен-ське малярство з західноєвропейським, легко переконати ся про їх велику ріжницю. Західне малярство розвивало і досконалило свій сюжет, руське копіювало старі образці. Західна штука старала ся наглядно представити сю таємничу подію, щоб з часом заступити образом церковну містерію — руські іконописці, взагалі східно-славянські, переходили чим раз більше до шаблону, якому ніяк

вже було пояснити подію, бо він все більше і більше ставав ся одноманітним зображенем одної хвилі. Живійші зображення виходили тільки під впливом чужої штуки. Вважемо тут на хрест новгородського архієпископа Алексія XIV в.¹⁾, що носить на собі виразні сліди традиції византійської штуки, та на мартівські мініатюри Сійського євангелія XVII в. (Покр. табл. А). Благовіщене представлене в обох випадках як часть подій відкуплення: в хресті, як його початок, в мініатюрі — як лучник між гріховним упадком а відкупленем. Представлене самого вчоловіченя, яке західним малярям дало привід до цілого ряду композицій-інтерпретацій, вийшло у східно-славянських народів дуже шаблонним копіюванем готових образців з промінями до уха Марії, а тільки пізнійше появили ся досить невдалі образи Діви Марії з дитятком на грудях або навіть на лоні. — Тільки образ Богоматери з Дитятем на руці, в оточеню старозавітних пророків — в рамі, явив ся свого рода пробкою колективного представлення Богоматеринства. Коли одначе узгляднити злуку пророків і Богоматери в одну іконописну цілість, нам легко завважити, що славянські іконописці інтересовались більше сюжетом сповненого Богоматеринства, як його початком. Тому то дійшла до нас велика скількість ікон Богоматери з Дитятем, а так мало образів Благовіщеня.

VII. Благовіщенє в народній словесности.

Хоч ми у вступі вилучили з нашої студії розгляд генетичної звязи благовіщеня з дохристіянськими мітольоґією і звичаєм, то все таки мусимо звернути на них деяку увагу. Змушує нас до того уступ про весну, який ми стрічали і в благовіщенській церковній пісні і в проповіді-діалогоу. Правда, ся звязь може бути чисто зовнішньою, коли-б нас інтересувало тільки константоване факту рівнолежності. У нас одначе є ще деякі обяви внутрішньої звязи христіанської памятки з дохристіанським житем, чого вже ніяк не узгляднити.

З благовіщенем, першим весняним сьвятом, звязав народ цілий ряд повірій і звичаїв, які злучили се христіанське сьвято з давніми стрічами весни. Богомати і Гаврііл дістали в народнім представленю прикмети божеств плодородности, до яких належить звертати ся

¹⁾ И. А. Шляпкинъ — Древніе русскіе кресты, Спб. 1906, табл. XIII.

про поміч з молитвою: „Мать Божья, Гавриил архангел! Благо-вѣстите — благоволите! Нас урожаєм благословите: Овсом да рожью; Ячменем, пшецецей; И всякаго жита сторицей...“¹⁾. Молитву сю говорять, поставивши ікону Благовіщення в засік зерна. Те саме роблять і на Україні, де вірять, що Богородиця і Гавріїл — се небесні орач і сіячка. Архангел оре білим конем, а Мати пресвята Богородиця сіє з золотої кішниці всяке зерно пригорщами та молить „устама безмолвными, сердцем глаголющим“ свого Сина о благословенє будучого врожаю.

Коли зважити, що найстарші християнські зображеня Гавріїла нагадують нам дуже Геркуля²⁾, а Богородиця деякими прикметами Деметеру, то нам легко буде вияснити собі сю тісну звязь — як благовіщенської богослужби, так і народного світогляду — з давнім святаом стрічи весни. Нинішній звичай у Білорусів печи хліб на Благовіщенє, чого в инші свята не роблять, особливо-ж признавати чудодійну силу малим пшеничним булкам, які тримають для того через цілий рік та з якими йдуть в поле сіяти³⁾, а у Велико-русів печи мірську себ то громадську просфору і приносити її у церкву — се тільки ще оден доказ живучости давньої традиції. Се звичай колїрїдіанської ересї шанувати весняний день Богородиці паланичками, печеними на блясі, від чого і пішла назва „*коллурї-диаволі*“ = сковрадпечцїк, иж вѣ има тоиж марїн вѣ днь нѣкїи лѣта на сковрадѣ испеченоє нѣчто приносит“⁴⁾.

З шанованєм благовіщенського дня, як початку відродженя землі — се-ж перше свята весни — звязані деякі народні повіря, що тільки вказують на його значіне для плодородности. І північна, і західна, і полуднева Східнославянщина — вірять в ті самі приміти: на благовіщенє не належить дотикати ся яець, зерна — бо з такого яйця вилупить ся замість куряти — гуся, а замість гусяти — бузя⁵⁾, або й вирід видїзе — з двома головами, або чотирма ногами⁶⁾; з діткненим зерном дієть ся таке саме: воно не зійде (Хлївч.), або

¹⁾ Н. П. Степановъ — Народные праздники на святой Руси. Спб. 1900, с. 57—8.

²⁾ Див. у Каброля в Dictionnaire барелефі архангелів.

³⁾ Н. Я. Никифоровскій, Простонародныя примѣты и повѣрья... въ Витебской Бѣлоруссїи, Витебскъ 1897 ч. 1896—7 і примітка 314.

⁴⁾ Див. статї Епіфана Кипр. і Івана Дамаскина о вресях, Укр.-рус. Арх. I ст. 41—2.

⁵⁾ Наші записи з Хлївчан і Камінки Стар. Села.

⁶⁾ Наші записи в Любелї; Никифоровскій ор. сїт. ч. 1898; А. Ермоловъ — Народная сельскохозяйственная мудрость... I. Все-народный мѣсяцесловъ, Спб. 1902, с. 178.

й скільчить ся стеблом в землю (Кам.-Ст. с.). — Крім того сьвято се взагалі велике, в яке не належить брати ся ні за яку роботу, навіть косу залести гріх — бо й ворон гнізда не ставить в той день, зазуля забула ся раз — та цілий вік лишила ся без гнізда (Ермол. 176); а коли розчісувати голови, хоч-би й дітям — кури роздрапають росаду (Никиф. ч. 1894). Одначе й лінувати ся не належить: хто хоче мати красну капусту, сей має раненько пошукати на вишні капустяних зерен, тільки аби на час прийти — то найде, (Никиф. 1899). Для злодія се також щасливий день — вдасть ся йому вкрасти дещо, то весь рік буде вести ся (Ерм. 175); баби чарівниці звикли того дня робити таки початок — тому не пускати їх на подвірє (Люб.), а тим менше до хліва (Викоти — самб. пов.).

Велике значінє має се сьвято для урожаю і вдатного року, але не менше і для парубоцтва і дівоцтва. В смоленськїм молодїж „гукає весну“ після всіх приписів обряду: станувши півкругом до сходу або полудня, вона з ненакритими головами мовить коротку молитву „Поможи, Боже, весну гукати“ і починає хороводну пісню „Ай лели гукати! Весна красная, теплое лѣтечко...“¹⁾. Пісня йде за піснею, кожда з призивом і привітом весні, а там і про любов співають: „Што в тебѣ, Иванушка, жены нѣт?... Была-б голова, будет и жена... Как у нашей Машечки вышит рукавок. | А Ваничка сполюбил, свое личко украсил, | взял душу игрушу...“, при останніх словах парубок вибирає дівчину й цілуєть ся з нею. Се повтараєть ся так довго, поки всі пари не перелучать ся та не переділюють ся. В сербськїй пісні „О благовѣсти и о мученицама на ранилу“ співають вже про сватанє: „Рани коѡа, Радивоје, | девојке те претекоше, | ведром воду замутише. | — А што же им рано вода? | — Да оперу брата руо, | да га пошљу у сватове“²⁾.

Зваживши, що христїянська церква поставила Рїздво на зимовий зворот сонця, себ то на початок нового соняшного року (*dies natalis invicti solis*), щоби тим робом виперти нехристїянську стрічу новонародженого сонця, ми маємо право добачати деяку звязь Благовїщення зі стрічею весни. Перенесенє благовїщення з переддїзника Рїздву на 9 місяців взад, було викликане не лише оглядом на закони людського материнства, але й загальним сьвітоглядом античного

¹⁾ А. Коринфскій — Народная Русь, Москва 1901, с. 194—5.

²⁾ В. С. Караѣиѣ — Српске народне прјесме. Беч 1841, I с. 120, ч. 200. — У Білорусів весну гукать дівчата з Благовїщення; в піснях одначе нема любовного елемента — П. В. Шейнъ: Матеріали для изученія быта и языка русскаго населенія сѣверо-западнаго края. I¹. (Сборникъ Ав. Наукъ, Русск. Отд. 41.) Спб. 125—132.

світа, який тісно злучив річний круговорот сонця з життям чоловіка. І як Різдво переняло і зберігло до наших днів не мало відгуків античного світогляду, так і Благовіщенє явило ся його найваж-
лиїшим продовжником. Пора року, величавість церковних служб і процесій, радісний тон благовіщенських пісень і слів, аллегоричне протипоставленє „благовіста душевного відродженя“ і народин весни — все те тільки говорить нам про сьвято сьвят, про побіду весни-життя над зимою-смертю: так зрозумів се сьвято народ, тому й злучив з ним свої чисто реалістичні приміти, повіря і обряди — про весну, урожай, любовну злуку. —

VIII. Благовіщенє в краснім письменстві.

Habent sua fata... themata. Предмет християнської догми, піднеслий в своїй основі, давний — дуже давний в своїй генезі — натхнув багатьох християнських поетів до живої творчости; вложив багатьом артистам долотце та пензель у руки; появил ся на церковній сцені а там і на площі як величаве видовище; підніс творців церковної музики в сферу чудних тужливих мельодій ораторій — по то тільки, щоби вернути назад на те місце, звідки вийшов, себ то в церковну богослужбу. Мало того — вернув він туди тільки зі зломками колишньої виставности, а хто знає чи не з меньшим значінем, з яким на самім початеу з'явив ся він у церкві. Рівночасно з тим побідним походом благовіщенської теми по християнських письменствах і культурах можна доглянути тут і там свого рода реакцію йому, чи деґрадованє. Се випало на долю деяких письменників новочасної літератури.

Творці нової літератури звертались до благовіщенської теми рідко і не все з однаковим наміром: одні як еспанець Лопе де Веґа (XVI в.) та Міцкевич — з гимнами в честь події; другі, як Шевченко в поемі „Марія“, з представленем події на підставі апокрифічного тексту з реалістичною закраскою; инші знова, як Бокачіо, де Парні (XVIII в.) та Пушкін — з реалістичною сатирою на подію, чи там з привоу події.

Реалістично-сатирична група — найстарша і найвизначнійша що до своєї великості. У Бокачіо, в 2-ій новелі 4-го дня Декамерона, сатира дотикає гіпокрито-сьвятотатського монашества, представитель якого брат Альберто додумав ся використати церковне оповіданє про благовіст ангела Марії для своїх любовних цілей. На сповіді він вмовив в дуреньку венеціанську красавицю Лізету, що небесний ангел, зворушений її красою, прийде до неї вечером на

самітну розмову. Лізета повірила — і брат Альберт став в виді ангела навіщати улюбленицю. — Се оповідане, знова, прийшло з Індії. (Benfey, Panchatantra).

Парні (Parny) вертав ся до благовіщенської теми кілька разів в поемі „Війна богів“ (La guerre des dieux). Поставивши християнське богослове на рівні з античним, він надав Марії ціхи Афродити (I пісня), зглядно молодій жінки старечого Йосифа, що почала від ерусалимського богача Пантера (IV пісня). Сон Йосифа травестований тут оповіданем Пантера, як він заявив Йосифу, що його жінка почала — і силою свого значія (Ton dieu te parle, écoute, misérable) наказав йому дбати про неї.

Пушкін підійшов до благовіщенської теми з реалістично-сатиричного боку. Їй посвячена поема „Гавриліада“. Різняться оба поети способом представлення події. Коли Парні видів в ній свого рода міг, то Пушкін взяв за основу своєї поеми противенства: молода жінка — старий муж; поява спокусника лукавого вужа з намовою на гріх — та архангела Гавріїла з тілесною любовю, їх змаганя і побіда архангела.

Українська поема „Марія“, хоч і оперта — з одної сторони на скептичний погляді поета що до благовіщенського текста евангелія, а з другої на Первоеквангелію Якова та на його реалістичній інтерпретації, належить в дійсности до ряду гимнів. Шевченко зобразив реалістично понятє материнство Марії зі щирою любовю до Богоматери та її материнських надій і мук, злучених з розвитком Ісуса, хлопяти — учителя — мученика.

Дві романци Лопе де Вега, посвячені благовіщенській темі п. з. „Благовіщенє“ і „Відкрита тайна“ оперті переважно на середньовічних благовіщенських літературі і малярстві. Короткий огляд обох романц переконає нас про те доволі. „Благовіщенє“ представляє Марію, як вона вчитала ся в пророків і повна побожного подиву для Діви-Богоматери стала її величати. В сій хвилі Бог-Отець поглянув на Сина, той уклонив ся йому — і ангел полетів уже в Назарет, де на колінах благовістив Марії. Діва повірила словам вістника і Господь знайшов ся вже в її утробі, бо сила сьвятого Духа ввійшла в неї через відкрите вірою ухо. Конець романци — звеличенє Марії, взяте з церковних пісень. — „Відкрита тайна“ зобразила сумнівнї Йосифа, що підозрівав Обручницю в гріху. Вона йому не говорила нічого, одначе він замітив її материнський стан, і внутрішнє щастє, яким вона ціла сіяла. Здивований всім тим, він думає потайки віддалити від себе невірну. Коли одначе ангел у сні заспокоїв його, Йосиф зрадів і зі сльезами обняв Марію,

а вона його. Пісня ангелів в честь Йосифа кінчить романцу. — Благовіщенський гимн Міцкевича — в нашій групі одинокий поетичний твір опертий тільки на канонічний текст, має в основі церковну пісню. — Оба поети зістали ся найвиднійшими сполучниками середньовічного християнського письменства з новочасною літературою.

Коли полишити на боці памфлетичний напрям картини Пушкіна, в яких змальоване фізичне змагане вужа-спокусника з ангелом-благовістником про чисту діву — „Єврейку“, а звернути увагу тільки на алегорію внутрішньої боротьби яка відбуваєть ся в кождім молодім серці між добром а злом, то нам так і напрошуєть ся поглянути на чудову картину тої боротьби в „Демоні“ Лермонтова. Думаємо тут про появу Духа зла кавказській княжії Тамарі, який він — в хвилию розпуки на вид трупа жениха — навів гіркий сумнів, чи є чого попадати в розпуку, коли тим ніяк не помочи умерлому, тим більше, що він ледви чи захотів би вернути з раю на землю. Жаль за загубленим щастем молодого життя тільки збільшає сумнів і надію, чи не прийде воно ще — те горяче кохане — і жене молоду монахиню Тамару в обійми Демона, вирвавши її з під опіки крил Ангела. Останній покидає її не без протесту против появи Демона в кімнаті чистої діви, одначе мусить уступити, бо без її волі не опікуватись йому нею. Дальша часть поеми, особливо закінчене, розвиває ідею спасіння, набутого ціною житєвих страждань. Сю ідею знаходимо в Шевченковій поемі, коли він звеличує Марію головню за її стражданя на вид замученого сина-учителя. — Згадали ми про поему Лермонтова тільки тому, що вона ідейно лучить сь з творами новочасних реалістичних поетів. Можна би вказати ще на внішню форму опису стрічи Демона з Тамарою та на їх розмову — діалог, які мимо волі могли вийти з новочасного поета такі самі, які сотворили поети перших віків християнства. Одначе се вже цілком природві паралелі, основані на однаковости обставин і форм людського життя.

Львівська Русь в першій половині XVI віку.

Написав Іван Крип'якевич¹⁾.

I.

(Вступ. Галичина на переломі XV і XVI вв. — Жерела і праці до історії львівського міщанства).

В середині XV в. доживала руська суспільність в Галичині, здавало ся, останні хвилини свого національного життя. Упадок руського елемента зачав ся вже від введення перших чужих кольтоністів за останніх галицьких князів, йшов через часи воєн Казимира, через господарку Владислава Опольського, через панованне Ягайла — але за першого Ягайловича доходив до кінця.

Насамперед впали руські городи. Засаджені коло них німецькі кольтонії стали швидко розвивати ся; знайшовши собі землю добре підмощену виїмковими правами і привілеями, розросли ся розкішно, пустили глибоко корінне, а пажирливе віте стали розтягати широко навкруги, обхапуючи чимраз більше

¹⁾ Завначую з гори, що розвідка не вичерпала усього історичного матеріалу: крім приступних друкованих жерел використано до неї в рукописних лиш чотири книги львівських консулярних актів; інші міські акти, акти гродські і земські та інші поки що не могли війти в розслід. — Праця була читана літом 1906 р. на історичнім семінарі проф. М. Грушевського на львівськім університеті — Вп. проф. складаю в сім місци подяку за ради і вказівки. Рівнож дякую дру А. Чоловському, директору міського архива у Львові, за поміч в відчитанню актів і ріжні пояснення.

простору і відшираючи все далі і далі туземну руську рослинність — аж її зовсім приглушили. Руській людности відмовлено права до міських урядів, обмежено приступ до цехів і ремісел, звязано її в торговлі; вона не могла свobodно дідичити спадщин, мусіла платити незвичайні оплати в присягах в суді, в магістраті зовсім не признавано важним її свідoctва; релігійні обряди були піддані обмеженням і зневагам — в цілім міським життю відсунено її на другий план, зроблено з неї якби якусь низшу, ледви толеровану верству. І руська людність знесилена замовкла; старий город, в котрім колісь збиралося і кипіло життя цілої землі, втратив руський характер; нове місто замкнулося зимними готичькими мурами, відчужене від всього сусідного.

Так вирвано з живого тіла староруської землі її серце; але й сама земля не лишила ся такою, якою була в часах незалежности. Новий устрій, принесений польським пануванням, став різко відмежовувати суспільні класи, котрі ледви були означені в давній Русі; на місце різноманітних, а все таки майже рівних собі груп людности прийшов оден шаблон: привілейованих і безправних, шляхти і хлопів. Селянство швидко втратило землю і волю, було примушене до панщини і піддане паському судови; чим далі, тим гірше ставало його положення, так, що вкінці воно стало приковане до землі, позбавлене права виходу з свого села, всякої особистої свободи. Тим самим очевидно втратило голос в усяких загально народніх справах. — Друга частина людности — потомки руських бояр, правда, утрималися при давніх правах — навіть сї права зросли, коли їх обмежено на одну класу. Але за те мусіла та нова руська шляхта зложити свій національний характер, приступити до польських гербів, входити в родинні звязи з польською шляхтою й тонути все більше в морі чужинців, що грізно сунуло на руські землі. Руська шляхта, сї дивовижні gente Rutheni задля своєї національної нерішучости і ізза ненависти хлопа до них, не могли зазначити своєї сили в життю народа.

Підупало й духовенство, хоч було найліпше зорганізоване — бо найближше стояло при одинокій ще національній інституції, церкві, й хоч затримало принайменше в частині свої права і єрархію. Але супротив прав державної латинської церкви руська церква була безправна, руське духовенство спутане болючими обмеженнями, позбавлене політичного значіння, легко-важене.

Тяжкі рани задало галицькій суспільності польське правління. Нарід був розбитий у всіх своїх частинах...

Та хочби нарід був розшматований на тисячні частини, хочби насильства і знаруги стояли вище його голови — коли в народа лишилася ще іскра духа, дрібка національної свідомости й енергії — він не загине. Але у тодішньої галицької Руси було найсумнійше се, що народній дух не переніс на собі всіх катастроф, які на нього звалилися, став подавати ся, в народню душу війшла гірка зневіра, а за нею бездушна апатія. Коли 1412 р. Ягайло викидав з перемиської катедри кістки і порохи руських небіщиків — нарід знав лиш плакати-ридати; коли православних крилошан „у поворозі із Крилоса воджено і через Дністер плавлено“ — духовенство не здобуло ся на ніяку відповідь; коли 1442 р. польські заходні стали викидати руську шляхту із її прадідних маєтностей — шляхта шукала помочи у Татар, не в собі, в своїх силах. Найбільші насильства лишають ся без реакції... Таксамо безслідно переходять над Галичом історичні події найбільшої ваги. Фльорентійська унія, що вже як сам факт повинна була зробити фермент — не зробила ніякого вражіння, ніякого руху ні за, ні против. Упадок Царгорода, з котрим вязали й Галичину давні традиції, не збудив ніяких спочувань, навіть згадок... Знесиленне народньої думки видно й в літературі, а радше цілковитій відсутности літератури: навіть церковні книги менше переписують ся в Галичині, заступає їх значний імпорт з Волощини¹⁾.

Взагалі всюди неміч і апатія, апатія і неміч. Упадок здавав ся такий страшний, якого ще не було на руській землі...

Нараз на переломі XV і XVI вв. на ново підносить ся національне жите. Чи то чаша народнього горя перейшла вже міру і утиски правом реакції достукали ся душі в знеможенім тілі, чи може повіяв з заходу вільнійший дух ренесансу — відродження — будять ся поневолі й ті, що спали сном середніх віків. Рух зачинає панщизняне селянство, на котрому чужий лад ляг найтящим ярмом: не хоче служити панови, підносить десятки малих повстань, освічує Покуте полум'ям бунту Мухи, а коли все показує ся безуспішним, тікає по одному, десятками, сотками в вольні ще стени Наддніпрянщини, готувати матеріял до козацьких повстань: ті щасливі одиниці з поміж

¹⁾ Про останній факт див. Гл. Сьвенціцького Опис рукописів Нар. Дому част. I (Укр.-русь. архив I) стор. IX.

селян, що хоч не мали землі, зуміли ще заховати волю, тікаючи перед закріпощенням, йдуть як „гультаї“ в міста й сьвіжими силами підкріпляють тут підупадалу руську людність. Будить ся й міщанство. В Перемишлі посилає Русь депутацію за депутацією до королів, домагає ся привілеїв, жадає зрівняння з католиками в маїстраті і суді, не хоче сьвяткувати латинських сьвят¹⁾. В Камінці на Поділю підіймають руські міщане такий рух, що збентежений латинський архієпископ львівський, розуміючи в тім „велику шкоду міста“, — біжить до короля жадати помочи; й король, бажаючи лишити латинників „при їх праві“ — збороняє будувати в Камінці руську церкву²⁾. Не довго зачнуть боронити своїх прав Красностав³⁾ і Буськ⁴⁾. Навіть в менших місточках приходить Русь до голосу: коли 1497 р. Ян Ольбрахт стрібував зборонити Русинам з львівського передмістя торгувати разом з Вірменами і Жидами⁵⁾ — против сього указу протестує тринадцять галицьких місточок і заявляє, що у них можна торгувати „також й православним“⁶⁾. За міщанством не лишає ся по заду духовенство; спершу обезпечує свої станові права⁷⁾, потім стає по містах в ряди борців против насильств правительства. Особливу енергію показує перемиський єпископ Антоній Онікій. Він збирає духовенство, шляхту а навіть підданих „не без зневаги королівської власти“ на з'їзди чи собори; не вважаючи на ніякі заборони, каже бити в дзвони підчас служб божих, йде з запаленими сьвічками і з піднесеними хоругвами до слабих, часто устроює урочисті процесії по церквах, а підчас деяких богослужень каже кидати собі під ноги білого вірла — „почесну відзнаку короля й королівства“... А вже не говорити про се, щоби допустив своїх попів до юрисдикції латинських єпископів, а своїх вірних до сьвяткування католицьких сьвят!⁸⁾. За прикладом владики йде „не без небезпеки королівства“ й низше духовенство; що більше, воно їздить сьвятити ся в Волощину і є підозрінне, що вони там „багато

1) Архивъ Ю. З. Р. I т. X ч. 4 — pp. 1497, 1502, 1519.

2) Acta Tomiciana I с. 98.

3) *ibid.* ч. 165.

4) Архивъ Ю. З. Р. I т. X ч. 9.

5) Akta grodz. i ziem. IX с. 161.

6) *ibid.* IX с. 162—3.

7) *ibid.* VII стор. 117 (затвердження прав перемиського духовенства 1469 р.).

8) Acta Tomiciana II с. 105—6 — 1512 рік.

про відносини і стан королівства перед ворогами говорять і зраджують положенню держави“...¹⁾. На кінець приступає до діла й руська шляхта — не може спокійно сидіти, коли рух обняв уже всі верстви народу; підчас війни з Волощиною 1509 р. переходить отверто на сторону ворогів Польщі²⁾. А цілому руському рухови Галичини дає підмогу могучий протекторсьвого руського Константин Іванович Острожський, котрий по словам польських панів навіть фізіогномію має підозрліу, а в душі певно носить чорні думи — певно піде дорогою Михайла Глинського і „силами Руси“ захоче здобути дідицтво польських королів. Поки що тільки ховає ся Русь з своїми намірами: *habent modum Rutheni, quo desipiant homines!*³⁾. На сьвіжий рух звертає увагу навіть краківський міщанин Фіоль і вважає небезкорисним для своєї кешені друкувати для Галичини церковні книги, хочби на перекір заборонам своїх духовних властей. Будить ся в народі і своя творчість: згадаймо, що з тої самої Галичини і з того самого часу походить наша перша записана історична пісня про Штефана воеводу⁴⁾.

Взагалі се переломовий час. В цілій Галичині видно незвичайний рух, новий, небувалий підім духа; давна апатія десь щезає, родить ся сьвіжа енергія й охота до діла. З веселіщими гороскопами вступала Галицька Русь в дальшу історію...

В нашій розвідці розглянемо, як виглядало в сю пору львівське міщанство — міщанство столиці Галичини — як воно ввійшло в нове жите і скільки свого вложило в галицьке відродженне XVI в.

Історія львівської Руси не оброблена дотепер навіть в головних рисах, не маємо й одної, хочби популярної книжки, котра б представила нам в цілости долю руської людности у Львові. Причини сьому є дві: з одного боку недостача опублікованого матеріалу, з другого невідповідне трактованне самого предмету. Дотеперішні дослідники, що студіювали історію львівських Русинів, передовсім займали ся історію львівського брат-

1) Acta Tomiciana I с. 154—5 — 1511 р.

2) М. Грушевський, Матеріали до історії сусп.-політ. і економ. відносин З. України (відбитка з Записок) ч. 65, 66.

3) Acta Tomiciana VII стор. 260, 262, 268—9.

4) Записки Наук. Тов. ім. Шевч. т. LXXV. — Ів. Франко, Студії над народніми піснями с. 19—32.

ства, Ставропіїї; против цього очевидно можна-б не мати нічого — бо братство дійсно мало у Львові величезне значінне — якби не се, що при таких поставленню справи за братством зникають зовсім самі творці цього братства, львівські міщане. Розсліджувано відносини Ставропіїї й до патріархів й до князів, до міського уряду й до польської держави, до Москви й до Волощини, тільки — не до самих львівських Русинів. Скільки було тих Русинів у Львові, як вони стояли економічно, яку участь мали й яку силу представляли в міськїм житю — взагалі яким житєм жили і як виглядали у будень, се чомусь не цікавило нікого; нині можемо вже-подати імена багатьох сеніорів і старших братів Ставропіїї, але які були родинні, сусідські й взагалі суспільні відносини тих братчиків про се не знаємо нічого. Братство стоїть перед нами як великий, маєстатичний будинок і кидає таку тінь на ціле окруженне, що поза ним ми не годні побачити нічого більше.

Таксамо стоїть справа з виданнем жерел: маємо багаті і цінні колекції актів до історії самого братства¹⁾, а до історії львівських Русинів матеріялів нема майже ніяких. Притім й видані акти зачинають ся аж з останньою четвертинкою XVI в., коли братство стає ставропіїєю і зачинає ширшу діяльність, з попередних часів не згадуючи вже про княжі часи, з котрих про руське міщанство у Львові не маємо ніяких звісток, видані лиш скромненькі актові записки до 1382—1426 рр.²⁾ Між початком XV в., а кінцем XVI йде велика прогалина в жерельнім матеріялі.

Заповнити сю прогалину й притім дати пробу образу життя руського міщанства з першої половини XVI в. — се ціль нашої роботи. Часи, якими займаємо ся, означені з одного боку 1460 р., від котрого зачинають ся заховані радецькі записки, котрі були підставою праці, з другого боку половиною XVI в.; разом обіймають мало не ціле століте. Але що записки до кінця XV в. дуже скупі, то помічення зроблені далі будуть мали значінне переважно лиш для першої половини XVI в.

Згадати треба, що історія Львова сих часів обговорена і в загальних літописях та історіях Львова; але вісток про Ру-

¹⁾ Юбилейное издание; *Diplomata statuaria; Monum. confraternitatis Stauropigianie*; Архивъ Ю. З. Россіи ч. I том X—XII.

²⁾ *Pomniki dziejowe Lwowa* том I—III; звістки до Русинів зібрані в моїй рецензії в *Записках Н. Т. ім. Шевч.* том LXXII ст. 197—201.

синів в історії Зіморовича¹⁾ і Ходинецького²⁾ нема до наших часів майже зовсім, у Зубрицького є не більш як 30, у Лозіньського³⁾ п'ять-шість — цифри супротив близько тисячки записок, якими могли ми користуватись, дуже невеликі. При тім загальні погляди тих двох істориків, що займалися історією львівської Русі, дуже-дуже дивні. Перша половина XVI в. була по думці Зубрицького (*Kronika Lwowa*) часом великого упадку Русі. Минувся золотий вік німецького правління і під новими панамі зачалося для Русі горе: стали Русинів не допускати до урядів, замикаючи перед ними цехи, торгівлю; сусідську згоду заступила ненависть, на місце давнішого розцвіту Русі прийшов великий упадок. Загальний сей погляд старався Зубрицький поперти конкретними фактами: в 1520 рр. зустрів в актах вперше протести против обмеження Русинів, отже з сього зробив висновок, що перед тим тих обмежень не було; з факту що під Симон займався кравецтвом виходило, що руське духовенство жило в нужді; се що 1545 р. знайшлася в актах лиш одна руська крамниця, було доказом, що Русь вже зовсім підупала економічно⁵⁾. Взагалі тодішня Русь представляла ся Зубрицькому як щось дуже бідне, безсильне, кривджене й топтане всіми, щось що через се майже варте було мученицької авреолі.

Лозіньський (*Patrucyat i mieszczaństwo lwowskie*) годить ся з Зубрицьким на факт, що Русь се була велика мізерія, але причини слабости у зміні зверхних обставин він бачити не хоче: противно він навіть думає, що від часу, як Поляки прийшли у Львові до власти, відносини Русинів значно поліпшали. Жерела упадку Русі треба шукати в самій Русі. Дивний був нарід сї львівські Русини. Се не був нарід, а нащадок народа, що давно втратив свою культуру і свою національну фізичність, нащадок,

1) Zimorowicz, Pisma do dziejów Lwowa odnoszące się, Львів 1899, стор. 102, 115, 122.

2) Chodyniecki, Historya stoł. m. Lwowa 2 вид. Льв. 1865. стор. 64.

3) Zubrzycki, Kronika m. Lwowa, стор. 113, 114, 123, 124, 126, 127, 130, 132, 138, 144, 146, 147, 148, 155, 159—164, 168, 181.

4) Łoziński, Patrucyat i mieszczaństwo lwowskie XVI i XVII w., вид. 2. с. 297, 313, 315, 337—8, 340, 344.

5) Пор. Зубрицький, *Kronika m. Lwowa*, с. 142, 144, 148, 168. Погляди Зубрицького, що до Русинів-урядників спростував проф. Грушевський, *Історія України-Русі т. V*, с. 241; руські священники мали у Львові принаймні по однім домі, часом і більше; крамниць в ринку мали Русини найменше 10. Про се див. нижше.

що уперто жив на сьвітї, хоч не мав ніяких сил до життя, хоч був у внутрі розбитий, хоч без чужої помочи не міг зробити ані кроку — а проте дивив ся з ненавистю на все чуже, і був як той скорпіон, що вже нікого не може вкусити і своєю їдою саме себе затроює. Правда, сю свою характеристику прикладає Лозїнський до руського життя аж двох довгих століть XVI і XVII; можливо, що вона покажесть ся влучною для XVII віка, але що до першої половини XVI віка — то вся характеристика основана на дуже нечисленних фактах: маємо кілька згадок про Давидка, з котрих нічого не можна вивести, маємо денунціанта Курила, як знак, що між Русинами була вічна незгода і що Русини нічого отверто не робили, маємо Сенька поповича на доказ, що львівська Русь тримала ся панської клямки, ну, маємо й королівські вправи в процесї Русинів в містом на сьвідоцтво, що всі справи того рода полагоджували ся у Львові дорогою братолюбства¹⁾. Се й все...

Здаєть ся що оба дослідники пішли за далеко, оден в своїм спочуваню, другий в презирствї для львівської Руси. Тодішні Русини не були ані дуже сьвятї ані дуже підлі: вони своїм загальним виглядом не далеко втікли від решти міщанства, чи те міщанство не далеко втікло від Руси. Коли будемо вважати всіх міщан звичайними „колтунами“, то й Русини будуть такими самими „колтунами“; коли будемо шукали вищих прикмет в цілім міщанстві, то й у Русинів їх знайдемо. Але не випереджаймо поки що детального розсліду загальниками і звернім ся до матеріялу.

Матеріал, на котрім розсліду передовсім опирає ся, се, як було вже згадано, радецькі книги²⁾; вони містять в собі головно витяги з актів продажі-купна і з довжних скриптів, далі заповруки, пленіпотенції, угоди при розділі майна, тестаменти і т. и.; карні справи стрічають ся лиш о стільки, о скільки вони попались припадково радї в руки, а вона їх відіслала до лавни-

¹⁾ Łoziński, Patrycyat i mieszczaństwo, 2 вид. стор. 313, 315, 318; справи тут згадані будуть порушені далі.

²⁾ Радецькі книги Acta consularia Leopoliensia переходять в міській архиві у Львові; до розвідки використані том I (1460—1506 pp.), II (1507—30 pp.), III (1531—42 pp.) і частина IV (1543—50 pp.). Ексерцити з актів, що дотикають Русинів, будуть пізнійше опубліковані; збірка вже в частині приготовлена, так що цитую її в мою нумерацію. Щоби не подавати в розвідці при кождім цитаті, котрий номер до якого року належить, роблю се тут для цілої збірки:

чого суду; справи політичної натури приходять рідко: нема нпр. важних актів до процесу Русинів з містом в 1521 і 1524—5 р. Матеріал отже хоч і різнородний, то не зовсім повний, так що до статистичних міркувань уживати його без застережень не можна; притім він трохи, так сказати, буржуазийний, бо займає ся найбільше справами, що дотикають власителів землі чи домів, а звісток про безземельних або чиншівників находимо дуже небагато; з тих знов, що мають землю, акти займають більше міщанами як передміщанами.

Що до руських справ, то їх є в радецьких актах — в відносинах до всіх інших справ — не так дуже багато. З початку навіть руські акти виглядають дуже бідно: на кожде десятилітє приходить їх ледви 15, 30, 50 і то майже виключно акти купна-продажі; таке тягне ся аж десь до 1510—20 рр. Але коло сього часу акти нараз зростають чисельно, буває їх на десяти-

Число	Рік	Число	Рік	Число	Рік
1	1460	102—103	1495	270—281	1525
2	1461	104—106	1496	282—290	1526
3—6	1462	107—112	1498	291—306	1527
7—8	1464	113—115	1499	307—326	1528
9—10	1465	116—122	1500	327—349	1529
11—12	1466	123—127	1501	350—361	1530
13—14	1468	128—130	1502	362—380	1531
15—17	1471	131	1503	381—399	1532
18—21	1472	132—139	1504	400—429	1533
22—24	1471	140—146	1505	430—464	1534
25	1472	147—149	1508	465—489	1535
26—27	1476	150—153	1509	490—517	1536
28—32	1477	154—160	1510	518—542	1537
33—36	1478	161—163	1511	543—582	1538
37—40	1479	164—165	1512	583—617	1539
41—43	1480	166—174	1513	618—650	1540
44—49	1481	175—181	1514	655—689	1541
50—51	1482	182—184	1515	690—719	1542
52—58	1483	185—191	1516	720—751	1543
59—61	1484	192—194	1517	752—796	1544
62—65	1488	195—202	1518	797—830	1545
66—70	1489	203—211	1519	831—857	1546
71—76	1490	212—216	1520	858—875	1547
77—80	1491	217—222	1521	876—900	1548
81—85	1492	223—242	1522	901—942	1549
86—91	1493	243—253	1523	943—972	1550
92—101	1494	254—269	1524		

літе 150 до 300¹⁾, й заразом стають чимраз ріжнороднійші. Коли з початку ми мали про кожду особу ледви згадку, а що найбільше дві-три звістки, то від 1520 рр. маємо тих актів десятками, так що без трудности можемо представити маєткові й генеалогічні відносини кожного міщанина, а жите декотрих значнійших одиниць можемо описати з найріжнороднійшими подробицями. Сей зріст числа звісток сам кидає ся в очи, але толкувати його самим зростом міського жита взагалі — не можна, він був передовсім впливом піднесеня пульсу жита серед самих Русинів; на се показують ясно процентові відносини руських справ до всіх инших: коли до 1500 рр. руські справи займають лиш 4% усіх міських справ, то пізнійше зростають в двічі до 8%. Здаєть ся, що не виставлю себе на закид апріорности, коли скажу, що тут стоїмо на роздорожу двох епох в житю руського міщанства у Львові: одна, що доходить до перших десятиліт XVI в., се епоха занепаду й обезсилення львівської Руси, друга, що йде по тій — епоха відродженя — того-ж відродженя, котре ми бачили в цілій Галичині.

II.

(Імена і нависка руського міщанства. — Територіяльний зріст львівської Руси; його обмеження. — Приплив людности.)

Коли розгорнемо карти радецької книги й станемо переглядати записки, що належать до руських справ, перша річ, котра зверне увагу, се — імена міщан Русинів. Здавалоб ся, що руські міщане в місті, котре в великій частині має чужу людність — німецьку, вірменську, польську, де не бракує Жидів і Татар, куди часто заходять і на довше осідають Волохи, Греки, Турки, Італіянци — коли не підпадуть зовсім космополітичному впливу, і не позбудуть ся вповні своїх прикмет в ономастиці,

¹⁾ По рокам записки представляють ся чисельно ось як:

1461—1470 рр.	13	1511—1520 рр.	56
1471—1480 "	29	1521—1530 "	145
1481—1490 "	33	1531—1540 "	293
1491—1500 "	47	1541—1550 "	318
1501—1510 "	38		

Коли брати сі цифри процентово то нпр. в 1461—1500 рр. на всіх 2726 записок до руських справ належить 122 с. є. 4·5%, 1531—1540 рр. на всіх 1715 записок є руських 293 с. є. 8·4%.

то хоч в частині приберуть чужі імена. Тимчасом імена наших міщан такі чисто, свіжо й типово руські, так прегарно збережені від всяких чужих примішок, що аж приходиться дивуватись. Так якби се було якесь консервативне село, куди не доходить ніякий сторонній вплив, а не середовічне на півнімецьке місто з великою торгівлею, з розвиненим цеховим устроєм, з маїдебурським правом, з безнастанним припливом людей з усіх народів!

Руські міщане не мають здебільша ще в сїм часі назвиск. Звичайно звуть ся просто хресними іменами, зате сї імена виступають в ріжнородних степенях і відтінках. З мужеських імен найбільше популярне Іван (Іванко, Івасько), Гриць (Грицько, Гринько) й Михайло (Михно, Мисько); побіч тих уживають ся часто ще Андрій (Андрійко), Василь (Василько, Васько), Сенько, Стецько, далі Гарасим, Данило, Демко, Захарія, Ілько, Йосько, Карпо, Кузьма, Матвій, Олекса, Олександр, Павло, Панас, Прокіп, Сидір, Степан, Хома, Яцько, а рідше згадують ся Борис, Глібо, Волос, Богдан і Тарас. Між жіночими іменами такої ріжнomanітності нема: тут всевладно царствує Маруся (Марухна, Маргарета) — можна сказати, що половина львівських міщанок і се не лише Русинки — носила се імя; побіч сього також Гануся (Гануська, Анна) й Анастасія (Настка), Зофія, Катерина (Каська), Олена (Олюхна), Оришка, Параня, Палажка, Уляна й нині зовсім неуживане в Галичині імя Вівдя¹).

Рідше уживають ся з мужеських такі популярні нині імена, як Дмитро, Микола, з жіночих Марія.

Сї нечисленні імена, хочби навіть і в ріжнородних відтінках, очевидно не виставали до означення всіх міщан. До

¹) Се імя представляло для міського писаря якісь фонетичні труднощі: в наших актах находимо 8 способів його вимови й аж 17 способів писаня:

I. Hvida (ч. 626)	II. Vyda (ч. 449)	III. Vida (ч. 191)	IV. Vda (ч. 191)
Huida (ч. 521)			
Hvyda (ч. 590)			
Huyda (ч. 511)			
V. Hvfdá (ч. 697)	VI. Vfda (ч. 772)	VII. Vffdia (ч. 959)	VIII. Vffa (ч. 715)
Hufda (ч. 709)	Vffda (ч. 819)		
Hvffda (ч. 699)	Wfda (ч. 794)		
Huffda (ч. 703)			
Hvwda (ч. 567).			

Побіч згадує ся друге подібне імя Huidekymia (ч. 284, 312, 537), Huudekimia (ч. 306), Wdykimia (ч. 294) (Евдокімія, прим. Ред.).

імени треба додавати ближші означення. Отже додає ся при імені ремесло: нпр. Андрій кравець, Іван кушнір і т. и.; далі розказує ся родинні колітації: Васько син Федора, Яцько зять Білинського, Маруся вдова по Степані, Настка донька Сенька і и.; як се не вистарчає то треба причепити якесь прозвище. З тих додатків до імени творять ся з часом назвиска в нинішнім розумінню.

Назвиска руських міщан тих часів можна розділити на такі групи:

1) Назвиска від ремесла. Ті означення ремесел які в актах спершу писали ся по латині і малою буквою з початку, зачинають писати ся руським виговором (часом, правда, дещо спольщеним) й великою буквою. Так маємо при іменах назвиска: Гарасим Крамар (ч. 707), Васько Крамар (ч. 729), Андрій Токар (ч. 503), Іван Токар (ч. 239), Конрад Прасол (ч. 946), Грицько Щитник (ч. 92, 98), Андрій Решітник (ч. 814) і ин. Деякі з сих міщан, що мають такі назвиска, дійсно, ще займають ся ремеслом яке є в їх назвиску нпр. Богдан Стрільник ще дійсно стрільником (ч. 225—6, 252); але вже нпр. Іван Колодій не колодій лиш під (ч. 6). Назвиска отже зачинають дідичитись, бо можливо, що батько Колодія ще займав ся колодійством. Назвиска сього роду в наших актах досить рідкі, може для того, що їх легко було перекласти на латину.

2) Назвиска родові. Назвиска творились у мущин від імени батька, у жінчин від імени батька або чоловіка.

а) Імена жінок від імени чоловіка мають наросток -ова: Анастасія Данилова, Анна Іванова, Федя Тимкова, Настя Ониськова і ин., або (рідше) наросток -ина: Гаська Микулчина, Настка Карпина і ин. Сі назвиска уживають ся часто без імен, нпр. Василева (ч. 941), Костева (ч. 649), Макарова (ibid.), Захарчина (ч. 52), Кузьмина (ч. 175).

б) Призвища доньок від імени батька кінчать ся наростком -івна: Маруся Павликівна, Луця Іванківна, Полонка Паньківна і ин. або (раз лише згадане) на -анка: Уляна Захарчанка.

в) Назвиска синів від імени або назвиска батька мають наростки -ович або -нч нпр. Андрій Ількович, Васько Сидорович, Іван Андрійкович, Сенько Бідонович, Дашко Неділич, Яцько Микулчич, Сенько Гірчич і ин.¹⁾ Сі останні призвища

¹⁾ Раз стрічаємо прозвище уроблене приставленнем наростка -ич від імени жінчини (матери?): Яцько Химчич (ч. 905).

переходять цікавий процес в своїм розвою. Жив міщанин з хресним іменем Микулка (Микола) (в актах він не згадує ся, є лише його вдова Гаська Микулчина — ч. 211, 237), син його зве ся спершу по батькови Микулчич (ч. 768, 783, 801, 810, 811, 815, 824, 872, 902), але пізнійше затрачує ся пам'ять про се, що він був сном Микулки і що в призвищу зазначене його походження й замість Яцько Микулчич він стає звати ся Яцько Микулка (ч. 787, 890, 935, 942); хресне імя батька робить ся назвиском сина. Таксамо син Гірки (ч. 313), Сенько Гірчич (ч. 452, 561, 796, 877), стає Сеньком Гіркою (ч. 345, 393а, 549, 562, 568, 718, 780), Андрій Половкович (ч. 589) стає Половком (ч. 715), Сенько Бідонович (ч. 259) Бідонем (ч. 601, 845, 853), Васько Кибалчич (ч. 411) Кибалкою (ч. 393, 486, 518, 548, 567, 571, 781, 783, 829, 900, 938) і т. и. Се явище у Львові типове й небезінтересне для української ономастики взагалі.

3) Назвиска від місцевостей. Міщане беруть назвиска від тих сіл чи міст, з котрих зайшли до Львова за доданням наростка -ський: нпр. Федько Луцький з Луцька (там має навіть зятя ч. 671—2), Сенько Добромильський — з Добромиля, Мисько Городоцький — з Городка, Яцько Засковський — з Заскова, мабуть також Демян Красовський — з Красова і ин. З початку сі назвиска є лише атрибутами доданими до імени: се не іменники лиш приіменники. Назвиско Сенько Добромильський звучало з початку „Сенько попович добромильський“ (ч. 768), потім зачалось уживати без сього „попович“. Таксамо Федько Луцький значило з початку Федько міщанин луцький, але вже син Федька Стецько Луцький уживав сього призвища як правдивого назвиска. Від місцевостей мабуть пішли також такі назвиска як Мороховський, Мищовський, Білинський і инші.

4) Прозвиска. В сю групу входять назвиска, що не повстали в такий природно-еволюційний спосіб, як всі призвища, вичислені в горі, але котрі насильно причепили до імен їх властителів сусіди або вулиця. Всі вони більш-менш мають характер інтернаціональний польсько-німецько-цеховий і лиш декотрі повстали між самою Русею. Зацитую їх як причиною до характеристики міського життя: Білий, Чорний, Великий, Лисий; Сорока, Сокіл, Муха, Баран, Жучок; Шляхта, Козик, Клопіт, Пиріг, Шпунт, Кабат, Підмовний, Гордоступ, Частопад, Суховерх, Рідкийгорох і т. п. вицьвіти міщанського гумору.

Всі сі різнородні назвиска, як я зазначив вище, виступа-

ють ще рідко; в більшій частині обходять ся руські міщане самими іменами. Але назвиска, які є, не держать ся ще сильно осіб: нпр. оден із значнійших міщан руської вулиці Матвій з Дрогобича раз зве ся лиш Матвієм (ч. 412, 599, 756), другий раз Матвієм Романовичом (ч. 329 б, 630, 631, 810, 816) то знов Матвієм Мороховським (ч. 452, 447, 622 і ин.). Подібно замужні жінки про те, що мають чоловіків, рівночасно носять назвиска по батьку, нпр. жінка Лучки зве ся Мотрона Кабатівна (ч. 121, 124); жінка Єремка знова зве ся заразом Єремкова і Долинчина мабуть по першім чоловіці (ч. 808, 852), Знаходять ся теж назвиска що були властиво хресними іменами як Юрий Проць (ч. 788), Петро Левко (ч. 247), Грицько Богданець (ч. 900). Є й такий випадок, що міщанин женить ся зі шляхтянкою-вдовою і зачинає прозиватись назвиском її першого чоловіка: се Федорик син Павлика, чоловік Маріарети Шамницької і по ній Шамницький (ч. 348, 730).

Та взагалі хоч ономастика руського міщанства пробуває ще в стадії хаосу, то вже слідна тенденція, щоб сини задержували батьківські імена (навіть хоч би се було нельогічно, як показує приклад з Яцьком Микулчичом-Микулкою), а жінки брали назвиска своїх чоловіків. В сім напрямі ономастика піде й далі.

При руських іменах треба згадати також про руські імена Вірмен, бо звісна річ, що Вірмени переймали імена від Русинів. Замітити треба наперед, що в першій половині XVI в. Вірмени мабуть частійше уживають вірменських імен, таких як Никош, Киркош, Огас, Вартник, Торос — як руських. Руські знов імена Вірмен значно відбігають від імен руського міщанства в двох напрямках: 1) імена Вірмен уживають звичайно лиш в церковній формі, отже Василій, Григорій, не Василь, а тим більше Василько, Васько, Грицько як у Русинів; 2) у Вірмен постійно уживають ся раггунтіса в закінченем на -ович, -евич: Андрій Стечкович, Григорій Манкович, Николай Атабєвич, Симон Аведикович — підчас коли у Русинів сї раггунтіса уживають ся, правда, але не часто. Руські імена Вірмен більш, що так скажу, сухі й схематичні, не розбивають ся далі і лишили ся далеко по заду від живої Руси.

А руські імена і назвиска тимчасом такі сьвіжі, різнородні, живі. Люде, що їх носять повні горячої крови, елементарної сили — якби лиш сотворені до необмеженого буйного життя. Але міське житє ставить їм перёд ноги тяжкі перепони.

Сам Львів розрізаний тоді на дві частини, поділений на два міста: одно „місто“ в тіснішій значінню, друге — город; перше має маґдебурське право, свою власну юрисдикцію, друге стоїть під присудом старости. Старостинський Львів лежав на нинішнім жовківським передмістю, півкругом довкола високого замку, мабуть на місци старого руського Львова¹⁾; центром міського Львова був ринок, той сам що й нині. Городська територія лежала отже на північ від міської і була відділена від неї більш-менш нинішніми площами краківською й стрілецькою та сусідними вулицями від полудня, а від заходу річкою Повтвою²⁾.

Се не тільки адміністраційний поділ, є тут і дійсний, життєвий розріз; ми бачили вже його приклад в забороні Яна Ольбрахта, щоби передміщане з під замку не торгували по інших містах — до сеї заборони присилювали короля своїми просьбами міщане з „міста“. Чи сеї поділ давав себе відчувати також в відносинах руських міщан до руських передміщан, на се вказівок нема; але такі льокальні патріотизми і суперництво города з містом скорше могли ділити як лучити. Зрештою замковою територією не багато будемо могли займати ся, бо до неї в радецьких актах стрічають ся хіба лиш випадкові звістки; обмежимо ся головно властивим „містом“.

І тут знов маємо поділи. Міська територія складалась з трох концентричних кругів, а) з „міста“, що було замкнене мурами, валами й ровами, б) з передмість краківського й галицького, в) з міських сіл. Про останній круг, міські села, передовсім про Білогорщу й Голосько, маємо в наших актах досить звісток, так що можна собі виробити якийсь погляд на ті села; але їх злучено лиш політично з Львовом, в дійсности вони живуть окремим сільським житєм і з містом мають дуже небагато спільного. Тому вважаю відповідним вилучити села з огляду жита львівської Руси.

¹⁾ Пор. А. Czołowski, Lwów za czasów ruskich (Kwartalnik historyczny, 1890).

²⁾ Про границі замкової території найновіше дає М. Балабан, *Historya Żydów lwowskich*, с. 199—202. Інші топографічні подробиці див. *Skorowidz król. stoł. m. Lwowa* (Львів, 1899 р.); М. Дзедушицького *Żywot W. H. Sierakowskiego* (гл. V, Краків 1868); Л. Г. Дзюбінського *Okolice i dobra m. Lwowa* в публікації *Miasto Lwów w okresie samorządu* (Львів 1896 р.) тут і карта Львова з пол. XVIII віку; Петрушевича: *Лингвистическо-пет. изслѣдованіе о начатках г. Львова*.

Таким способом лишають ся до розслідів передмістя і саме місто серед мурів.

Хоч наші акти зовсім не можна вважати певним статистичним матеріалом, все таки на підставі поодиноких звісток можна обчислити в приближенню, скільки було тоді у Львові землі в руських руках¹⁾. На передмістях число Русинів-власителів, що мали ґрунти чи доми доходять до 250. Русини не мешкали тут відокремлені в однім місці, але навпаки були розсіянні по цілім просторі, почавши від Замаретинова, а скінчивши на глинянській дорозі (нині личаківська вулиця). — Бачимо їх і на Болонях і коло церкви св. Юра, на широкій і сокольницькій вулиці (нині вул. Коперника), на калічій і жебрацькій горі — над Повтвою і по горбах, долом і на горі. В декотрих місцях як на шпитальній улиці або коло неозначеного близше „королівського жерела“ сидять навіть значними ґрунтами, по 20 домів. Число тих 250 Русинів-власителів не обнижає ся, а противно постійно зростає: Русь тримає ся солідарно, не лише не продає ґрунтів чужим, але навіть здобуває дещо на Поляках та Німцях²⁾.

Територіяльний розріст Русинів найбільше знати в місті — серед мурів. Тут не мала Русь такої свободи як на передмістях і мабуть вже від часів заложення нового, німецького Львова була обмежена до своєї вулиці, котра ще й нині називає ся руською. Не була се властиво одна вулиця лиш кілька вуличок: від сходу доходив руський квартал до міських мурів, що йшли більш менш нинішнім „підвалем“, від півночі граничив з костелом Домініканів, від заходу замикав ся нинішньою бляхарською вулицею (котра лиш по східнім боці належала до Русинів), займав руську вулицю (але мабуть не цілу, лиш від її перехрестя з бляхарською до мурів), а від полудня клином входив в жидівську дільницю. Колись сей квартал був ще менший: з 1405—8 рр. маємо записки, що на руській вулиці було лиш 13 Русинів³⁾, решту займали чужі; ще й в наших актах стрічаємо на руській Німців або Поляків, але Русини вже з початком XVI в. відку-

¹⁾ Див. мою розвідку: Русини-власителі у Львові в першій пол. XVI в. (Науковий збірник присвячений проф. М. Грушевському стор. 219—236 й відбитка); розвідка обіймає лиш 1500—1542 рр.

²⁾ На 89 ґрунтів, продаючих Русинами в роках 1505—42, лиш 24 дістало ся в неруські руки; за те купили Русини 30 ґрунтів від нерусинів (Русини-власителі с. 14 відбитка).

³⁾ Pomniki dziejowe m. Lwowa т. II ч. 58, 134, 178.

пають від них ґрунти й доми¹). Найтрудніша справа була з Вірменами, що заходили аж тут із свого кварталу. Від декотрих, правда, Русини також відкупили ґрунти²), але деякі як Юхновичі, Аведик, Шостек, Огас тримали ся уперто на руській вулиці й вступитись не хотіли. Ті зайти були очевидно Русинам дуже немілі й находимо випадки, що Русини не можучи їх прогнати старали ся принайменше своїм сусідам навкучити: так нпр. стали присікати ся до Огаса сусіди-Русини Павлик і Волос і або не давали йому будувати се, що він хотів, або на злість йому ставили свої прибудівки (ч. 232, 458). Що се не були лиш звичайні сусідські спори, але причина лежала глубше, бачимо з сього, що той сам Павлик, котрий робить неприємности Огасови, сам так стиснений між сусідами, що навіть не має де помістити вікон: аж церковне братство по протекції дозволяє йому вимурувати вікна в стіні від церковного подвіря, але сі вікна мають лишитись тільки до кінця життя Павлика, потім можуть бути знесені (ч. 357).

Всіх руських домів на руській вулиці було всього 30. Нічого й дивного, що за ті доми всі міщане страшно побивають ся, жадно виглядають, чи хто не продає своєї каменіці й заздалегідь нотують в актах своє бажане купити сей чи инший дім (ч. 672). А як вже хто продає дім, то коло нього робить ся незвичайна метушня. Передовсім найближші кривняки, що своїм „правом близькості“ мали забезпечене першенство при продажі, старають ся дім набути (ч. 553, 670) й проганяють чужих (ч. 666); але чужі тоді збирають готівку і готовим грошем переборюють права кривняцтва або, як кажуть акти, „відбивають“ тамтих (ч. 670, 896). Але хто вже раз заняв якийсь дім, то не легко було його виперти, бо він і иншими способами намагав ся обезпечити дім для своєї родини (ч. 915, 916); яких скомпліктованих сітей уживали ті, що хотіли собі зловити якийсь дім, то ще побачимо пізнійше.

Коли Русь стала так розростати ся вширш і здовж, тоді аж почула на собі всі ті обмеження, які на неї наклав міський уряд. З початку, як лиш ті обмеження явились у Львові, то хочби навіть вони були упряновані на ослабленне руської людности, то

¹) 1471 р. Мартин Кухта продає Данилови (ч. 16); 1510 р. продає дім Станіслав Малджик (ч. 154).

²) 1522 Вірменка Даничева продає ґрунт Матвієви (ч. 228); виникає в актів також згаданий на руській улиці 1510 р. Вірменин Івашко (ч. 154).

боліли вони, можна сказати, більш морально як фізично: Русь і що до числа й що до економічного стану була така слабенька, що й сі обмеження не могли її вже більше пригнобити. Але в початках XVI в., як руське міщанство стало підноситись з давнього занепаду й передовсім стало перти до розширення свого територіяльного стану посідання і з усіх сторін стрінуло вузькі границі — аж тоді усвідомило собі всі обмеження з боку міста і стало против них виступати. Перший раз післали Русини таку скаргу на своє упослідженне в набуванні землі до короля 1524 р. й запротестували проти сього, що місто не дає їм купувати домів поза їх вулицями¹). Але скарга не мала успіху і обмеження лишилися. Є навіть свідощтва, що права Русинів стали обмежуватись і на передмістях: так нпр. 1540 р. був на продаж якийсь запущений міський ґрунт на краківським передмістю; ніхто не трапляв ся до купна й місто продає його Русинови Андрієви малярєви — „а як сам Андрій або його спадкоємці й наступники схотять сей ґрунт кому иншому продати, не можуть його продавати нікому, як тільки чоловікови римської віри“ (ч. 641).

Але Русь і далі не покинула своїх змагань до знесення обмежень і, здаєть ся, десь в 1540 рр. стала знов домагати ся рівноправности, а навіть жадати домів в ринку; на се вказує, видана містом 1544 р., ось-яка заява:

„Подаємо до відомости всіх разом і кожного з окрема, кого се обходить, що з давнього звичаю й практики в місті Львові Русини й люде всіх инших обрядів, з виїмком міщан римської віри, в ринку згаданого міста Львова домів не держать ані не посідають, бо відповідно до прав і вільностей міста не вільно їм сих місць купувати і замешкувати, й сього ми, як з давнини водилось, боронимо й (до сього їх) не допускаємо, а самі Русини або міщане инших обрядів мають вдоволити ся вулицями й місцями, в котрих їх з давна уміщено“ (ч. 776).

Характеристичний маніфест! Гарні „вольности“, серед котрих міщанинови Русину вільно мешкати лиш в одній частині міста... *Beati possidentes* не хотіли зрозуміти, що сьвіжий зріст Руси вимагає нових просторів для народа; зволили толерувати Русинів лиш в тім куточку, котрі їм назначено „з давнини“... (*Nota bene* давнина дещо призвбулась: навіть в часі найбільь-

¹) *Monumenta confraternitatis Staupigianae* том I ч. V = *Supplementum ad hist. Russiae monumenta* ч. 160.

шого ослаблення Русі в початках XV в. Русини мали дома в ринку¹).

Які були причини зросту руської людности у Львові? На першім місці треба поставити приплив руського елемента з поза Львова. Сей приплив був слідний вже й давнішими часами²), бо центр торгівлі й промислу притягав все нових приходнів, але з кінцем XV в. були до сього особливі приводи: остаточне заведення панщини і розріст шляхотської господарки.

Хто з селянства не хотів згодити ся на нові порядки чи хотів заховати решту волі, мусів емігрувати або далі на схід або — до міста. Найбільший континент приходнів до міста мусіли становити, як було згадано вже на вступі, „гультаї“ — безземельні але свободні селяне; за ними могли тікати в вільне повітря міста й закріпощені хлопи. Які були розміри селянської іміграції до Львова, поки що означити не можна; але що була така іміграція, се річ певна і селяне з ріжних сторін приїжджають дуже часто до Львова в маєткових і родинних справах до своїх свояків, котрі давнійше осіли в місті. Приплив людности з сіл скінчив ся вже на початку XVI віку: пізнійші звістки про селян, котрі купують землю у Львові, дуже рідкі³); се був очевидно наслідок острих соймових ухвал на селян втікачів⁴). Пізнійше підтримують руську людність Львова з одного боку прихожі поповичі і взагалі сьвященничі родини⁵), з другого міщане з інших українських міст. Се остання група дуже виразно визначає ся в львівських актах першої половини XVI віку: на наших очах осідають у Львові міщане з Добромиля і Дрогобича, з Щирця й Городка, з Вишні й Перемишля, з Бібрки, Малехова, Нового Міста, Красноставу, Луцька і ин.; крім сього є багато таких, що прийшли до Львова давнійше і вже лиш в назвиску заховала ся памятка, що вони зайшли з иншого міста — як родини Луцьких з Луцька й Красовських з Красова⁶).

¹) Нпр. Іван Кушнір, Омелян, Насіка, Нелюба і ин. (Pomniki dziejowe Lwowa т. III 28, 34 і ин.).

²) Звістки до 1400—10 рр. зібрані в моїй рецензії на Pomniki dziejowe Lwowa — Н. Т. ім. III. том LXXII стор. 200—201.

³) Селяне в Ставичан (ч. 27), Ляшок (ч. 62), Жухориць (ч. 194).

⁴) Пор. М. Грушевського Історія Укр.-Руси т. V с. 168.

⁵) Піп з Заскова (ч. 10); про поповича Сенька з Добромиля говорю далі ширше.

⁶) Бібрка ч. 251, Городок ч. 304, Вишня ч. 359, Дрогобич ч. 873,

Приплив руської людности з міст і сіл дуже підпер сили львівського руського міщанства й дав йому можливість зачати боротьбу за землю; але й при чисельним прирості сил ніколи не було би дійшло до сеї борби, якби ціла львівська Русь разом не піднесла ся економічно. Територіяльний зріст пішов в парі з економічним. Про се говоримо далі.

III.

(Ремісла й цехи. — Торговля. — Обмеження руської людности. — Корпорація дідів.)

Чужий лад відбив ся не лиш на самім зверхнім територіяльно-адміністраційнім поділі міста; він ввійшов глибоко в жите міщанства, стрібував взяти в свої рамці всі прояви сього жита. У Львові, як і у всіх містах, завели ся цехи привілеговані товариства, до котрих мусів належати кожний, хто хотів льобально займати ся своєю професією. Цехи й посвоячені з ними братства взяли в один шабљон всі сфери культури: ремісництво, торговлю, артистичний промисл, штуку, реліійне жите.

Кожний майже міщанин має зазначене в актї, чим він був; завдяки тому можемо хоч загально знати яким ремеслам, промислови й торгівлі віддавали ся руські Львовяне.

З ремісників (по тодішній термінології) є між Русинами оттакі: бондарі, воскобійники, гарбарі, гребінники, золотники, кітлярі, колодії, кравці, кушнірі, лучники, малярі, мельники, олійники, пекарі, пивоварі, рибалки, різники, сідельники, столярі, стрільники, теслі, ткачі, токарі, чашники, шапкарі, шевці, щитники¹⁾. Разом всіх вичислених ремісел, коли ще додати

Красностав ч. 642, Луцьк ч. 672, Малехів ч. 855, Нове Місто ч. 769, Перемишль ч. 720, 831, Рогатин ч. 58, Щирець ч. 571.

¹⁾ Місця в актах подаю лиш до рідних ремесел: воскобійники (*secrepressores*) Петро (ч. 85), Іван (ч. 247), Волос (Akta gr. XIV ч. 1383); гребінники (*pectinnistae*): Гринь (ч. 81—2), Сенько (ч. 102, 104), Шанько (ч. 141), Микита (ч. 183), Баран (ч. 199, 259, 676, 795), Мисько (ч. 729), Стецько (ч. 766), більше число пор. ч. 567; кітляр Богдан (Akta gr. XV ч. 1829); лучники Дмитро (ч. 624), Сенько (ч. 643), Ігнат (Akta gr. XIV ч. 1383, 1457), олійники Іванко (ч. 601, 817); Мухно (ч. 729); пивовар (*braxator*) Федір (ч. 817); рибалка

й аптикарське ремісло¹⁾, є 28, але число нещовне, бо нема нпр. такого звичайного ремісла як мулярі.

Не всі ремісла були між Русею в рівнім розцьвіті. Найбільш уживане Русинами було кушнірство і кравецтво; кожде з них має в наших актах до 20 і більше adeptів. Що ці цифри не випадкові, а відповідають дійсному станowi річей, се найліпше видно в розділі domів на руській улиці; тут панують оба ремісла разом з купцями так необмежено, що крім двох попів і двох дяків, котрі живуть при церкві, зрештою всі доми приналежать до кушнірів, кравців і купців. Ці ремісла й купецтво розділили навіть територіяльно панованне між собою: чотирокутник між зацерковною вулицею й Домініканським костелом належав до кравців, кушнірі розмістилися головно на полудневім боці зацерковної вулиці, а купці на властивій руській вулиці. Очевидно сей порядок дізнавав від часу до часу замішання з ріжних причин, але пануючі ремісники і купці трималися за руки й людей з інших ремісел до руського кварталу не пускали: пекарі, котрі значно розвелися на передмістях, здобули в особі пекаря Ониська перший дім на руській вул. аж по 1530 р. (ч. 405, 649, 918, 948).

Зріст і розцьвіт ремісел між Русинами був залежний передовсім від сього, чи руські ремісники знаходили толеранцію і підмогу у католицької людности — иншими словами, чи могли вступати до офіціальних ремісничих товариств, до цехів. Але цехове жите у Львові дотепер розсліджене дуже небагато, так що маємо лиш випадкові звістки про участь Русинів в цехах. Напевно знаємо се про кушнірів; устав кушнірського цеху з 1470 р. виразно зазначає, що до цеху належать і Русини, тільки вони не можуть бути старшими²⁾. В шевськiм цеху ще на початку XV в. були Русини й старшими: в акті з 1425 р. виступає як цехмайстер побіч Німця Петро Русин³⁾. З наших актів видно що руські ремісники були і в цехах гарбарськiм

Денис (ч. 181); сідельники Федько (ч. 896), Тiшко (897); стрільник Богдан (ч. 225—6, 252); токар Матвій (ч. 825); чашник (корчажник, bechermacher) Гринь (ч. 24), Костук (ч. 7, 36), Нестор (ч. 26), Іванко (ч. 87), Матвій (ч. 160); шапкар Вовчина (Akta gr. XIV ч. 1457); щитник (scutifex) Грицько (ч. 16, 92, 98). Про золотників і малярів буде далі.

¹⁾ Василь Русин — 1446 р. (Зубрицький Kronika Lwowa с. 106).

²⁾ Akta grodz. i ziem. VI с. 139.

³⁾ ibid. IV с. 133.

і пекарським: 1546 р. гарбар Проць позичив „з цехової скринки“ 10 золотих (ч. 857), 1550 р. має рахунки з гарбарським цехом Палажка, вдова по Івані Потоулаю (ч. 970); 1544 р. ручить цехови старшина пекарського цеху, що буде плачений чинш з дому помершого пекаря Гриця Шпунта (ч. 792). Мабуть належали Русини й до кравецького цеху, принайменше могли їздити свobodно по інших містах виконувати своє ремесло. Так поїхав раз оден з руських кравців Демян Красовський на ярмарок до Галича; але тут стріла його немила пригода, бо цехові старші тамошнього цеху напали на нього, пограбали його річи і, що найгірше, відібрали йому головний майстерський прилад, а разом символ кравецького ремесла — ножиці. Красовський відкликав ся аж до короля, й Галичанам наказано нагородити заподіяну кривду (ч. 931).

Се всі наші звістки про Русинів у цехах. Можлива річ, що руські ремісники знаходили ся і в інших цехах, але як вище сказано, матеріял до львівських цехів ще не зібраний і нічого більше до цього питання не можна сказати. Але і з тих скупеньких звісток можна замітити оден факт: права Русинів в цехах, принайменше в декотрих (як в кушнірським) були обмежені, Русини не могли бути цехмайстрами. Були й інші обмеження: в часі воєнної небезпеки муіли руські ремісники ставати на мури в рівнім числі з католиками, хоч Русинів в цехах було менше; муіли брати участь в католицьких богослуженнях разом з іншими ремісниками, хоч не були католиками; муіли складати гроші на світло до костелів і утриманне образів¹⁾. В декотрих цехах справа стояло ще гірше, бо (як довідуємо ся із скарг руських міщан 1524 р.) до них зовсім не допускали руських ремісників²⁾.

При таких обставинах більшість ремісел у Русинів муіла розвивати ся слабо. Але й у привілейованих націй ремісла, здасть ся, були не в дуже великім розцьвіті.

Десь на початку XVI в. роблять зі Львова сецесію кравецькі челядники³⁾; 1527 р. жалують ся кушнірі, римарі, сідельники, мечники, шлюсарі, столярі й шевці, що їх цехи дуже підупали: „многі ремісники не можуть знайти способів до життя

¹⁾ Зубрицький Kronika Lwowa с. 148 (1525 р.); тут внімково Зубрицький не подав жерела, звідки бере сі факти, так що не знаємо автентичного вигляду тих заборон.

²⁾ Supplementum ad hist. Russiae monum. с. 457—8.

³⁾ Зубрицький, Kronika Lwowa с. 134.

й виходять з міста, а місто пустіє все більше й більше“¹⁾. Коли були в такому упадку ці найпопулярніші ремісла котрі задовольняли найбуденніші потреби, то що думати про інші промисли, що могли розвивати ся лиш при дуже корисних умовах? А що говорити про руські ремісла, котрі ще мали на собі виїмкові обмеження! Легко отже зрозуміти інтересний факт, що ремісники часто кидають свої ремісла, а натомість віддають ся — торговлі, купецтву.

Яка була організація львівського купецтва, про се знаємо, ще менше як про цехову організацію ремісників. Відомо лиш, що був і купецький цех, але чи до нього належали лиш самі малі крамарі, чи й великі купці, не знати. Русини мали приступ до цього цеху, але з обмеженнями і секатурами; про них буде далі.

Та хоч *de facto* купці мають свій окремий цех, то купецтво не обмежене на самих купців, але розтягає ся і на ремісників. Лишає ся тільки нерозв'язаним питання, яке правне становище займали ремісники-купці до цехових купців і який був між ними поділ торговлі. Найважнішим атрибутом купців було здаєть ся посідане крамниць, від сього й звались купці крамарями²⁾. Що до Русинів, то звістки почавши з 1520 рр. згадують поважне число т. в. богатих крамниць в ринку, бо аж 10; але з тих крамниць купці мали лиш 6, а з решти 3 мали кушнірі, одну кравець³⁾ — і так само як купець Павло мав дві крамниці, мав їх дві й кушнір Кость. Нема ріжниць між ремісниками і купцями також що до товарів, якими торгували.

1) Acta consularia Leop. т. II стор. 767—9.

2) На означене купця уживають ся в актах 3 терміни: *negociator*, *mercator* і *institor*; перший термін уживає ся переважно в віднесеню до краківських і взагалі чужих купців, два інші, особливо *institor* = крамар до своїх. Але ці терміни уживають ся й ідентично: нпр. купець Гутетер з Кракова раз називаєсь *negociator* (ч. 486) раз *mercator* (ч. 382), знов Русин Павлик раз названий *mercator* (ч. 590), раз *institor* (ч. 591), таксамо Яцько Кутний *mercator* (ч. 915), *institor* (ч. 916).

3) Крамниці купців: дві Павлика (ч. 242, 426), по одній Волоса (ч. 283, 286), Яцька Малецького (ч. 397), Іллі (ч. 414), Федька Луцького (ч. 671, 733); крамниці ремісників: дві кушніра Костя (ч. 283, 392), по одній кушніра Павла (ч. 381), кравця Ігната (ч. 397). У Зубрицького (*Kronika* с. 168) згадана ще крамниця Матвія Романовича

Бо хоч можна пояснити чому кравці купують і держать у себе в більших скількостях сукно (ч. 422, 451, 467, 660) — се було їм потрібне в реміслі —, то як зрозуміти факти, що кравець Сенько купує 20 бочок селедців (ч. 330), а кушнір Кость цілий став з рибою (ч. 178)?

Є отже докази, що між Русинами таксамо професіональні купці, як і від 20 рр. XVI в. й ляки в купецтві ведуть торгівлю; можна отже цілу руську торгівлю обговорити разом.

Дуже покупним предметом торгівлі було сукно, головню потрібне для кравців. Андрій Клопіт кравець купує його 5 поставів, Гаська Микулчина 3 постави (ч. 237), Павло кушнір за 33 зол. (ч. 254); купують сукно й купці як Яцько Микулчич за 90 зол. (ч. 872). Сукно було різних родів: трицьке, цвікавське, вроцлавське, лембурське, лунське. Але Русинам не було дозволене продавати сукно, бодай на лікті¹⁾, тому Русини можуть лише давати в замін за що инше, не за гроші: отже купують за сукно доми (451, 527; пор. 372), платять мулярам за роботу (ч. 467), сплачують довги (ч. 378), купують від селян за сукно кабани (ч. 730) і т. и.

Другим дуже уживаним товаром — може навіть більш покупним як сукно, була риба. Вже найстарша в наших актах записка про руську торгівлю з 1472 р. каже про рибу: міщанин Головка з жінкою Улькою купують від Вірменина Ковша з Волощини 2 вози визини за 90 зол. (ч. 19). Пізніше 1534 р. купує Філіп кравець під Красним Торгом 10 бочок соленої риби до спілки з рогатинськими міщанами (ч. 428). Давид 1550 р. купує від Михайла попа Микулинського з Городка 10 бочок соленої риби (ч. 945). Сю рибу купують очевидно на продаж: так Яцько Муха продає міщанці Єлисаветі солені лини за 30 зол. (бочка була по 4 грв. 12 гр., отже було 7 бочок — ч. 744, 273). Рибу довозять також селяне або міщане з менших міст як з Коломиї 2½ бочки визини (ч. 211), з Дрогобича (ч. 355), в Куликова й Однова (ч. 906). Інтереси на рибі мусіли добре виплачуватись, бо львівські міщане зачинають і самі купувати або брати в державу стави по селах і класти в се поважні

Мороховського. — В сім місци згадаю також пекарські „лавки“ пекарів-Русинів: дві Ониська (ч. 251, 488, 853, 900), дві чи три Гриця Шпунта (ч. 565, 651, 687, 792), по одній Сенька (ч. 488), Зарічного (ч. 565), Олекса Грека (ч. 567), Гірки (ч. 568), Івана Барана (ч. 741), Сенька Бідоля (ч. 853), Михна (ч. 867), Василювої (ч. 942).

¹⁾ Monum. confr. Staur. том I, ч. 5.

суми. Гринько купує став в Букачівцях за 80 гривен (ч. 126, 128), Матвій в Ходороставі за 180 зол.¹⁾, Матвій Підсадко коло Березовець за 80 грв.²⁾ Кость кушнір в якимсь Уривані за 89 грв. з чого 54 гривен платить 9 бочками риби — бочка по 6 гривен (ч. 178, пор. 385), инший Кость в Борщові й на ріці Липі за 50 гривен, Евфемія Ігнатова в Борчу над Верещицею за 256 зол. і різні товари (ч. 372), Яцько Миккульчич має підгоровський ставок (ч. 815), а стави також мають Іван Бабич і Хома дяк (ч. 679).

З кінцем 20 рр. XVI в. збільшає ся руська торгівля рибою ще торгівлею сеledцями. 1529 р. купує Сенько кравець від краківського купця Мих. Мідала 20 бочок сеledців, бочка по 5 зол. 12-грв., разом за 108 зол. (ч. 330). 1531 р. купує Васько Кибалка 10 бочок сеledців і продає їх угорським купцям (ч. 337, 393б). В Красноставі також купує сеledці Остафій (ч. 886, 888).

Дуже точні звістки можна подати до торгівлі волами; правда в радецьких актах згадані лиш менші трансакції (ч. 211, 815) і лиш оден більший транспорт Макара Тучанського, 100 волів (ч. 401), але сю недостачу можна доповнити ширшими звістками із справозданя городецького староства, що побирало оплату з волів на дорозі³⁾. Звістки маємо з двох років четвертого десятиліття XVI в. В 1534/5 р. перегнали через Городок: Баран 485 волів, Бабич зять Костя 600, Васько Кибалка разом з Давидом 305, Макар 50 — всі на перемиський ярмарок, що відбував ся на сьв. Петра й Павла; Яцько Засковський з Давидом 90 волів, Мисько пекар 21, Іванко Бабич, зять Костя 700, Филип 86, Іван 56, Сенько кравець і Матвій 740, Васько Кибалка 210 — на ярмарок в Ярославі в день Успеня; Васько Кибалка 210 волів на ярмарок в Радимні на Воздвиження Ч. Хреста. В другім році, з котрого маємо справозданне, 1539/40 р. рух був значно менший: на перемиський ярмарок гнав лиш Яцько 105 волів, а Федько 80 волів; до Ярослава йшов Филип раз з 250, другий раз з 87 волами й Яцько Зас-

¹⁾ Akta grodz. XVII ч. 3622.

²⁾ ibid. ч. 3850, 4027.

³⁾ Се справозданне уділене мені проф. М. Грушевським, за що з окрема складаю тут подяку. (Витяг з нього в цілости поданий в VI т. Історії України-Руси, що тепер друкуєть ся. — Ред.).

ковський з 180 волами¹). Також передміщане з під замку були звісні в своєї торгівлі волами (ч. 107).

Коні купує в більшім числі лиш Сенько Гірка до спілки з Станіславом Бергером (ч. 549). Кабанами торгує Федорик Павликович: раз купує від селян з Пеняковець за 20 кіп литовських, другий раз від селян з Мякута (ч. 645, 730). Мід, котрого постачали до Львова селяне (ч. 37, 208, 529), в руські руки не йшов, принаймні в наших актах нема про се звісток; віск знаходимо у Яцька Микулчича в скількості 17 каменів (ч. 815). Шкірами торгував Андрійко Бонаркович і післав їх за 300 зол. до Луцька (ч. 182). З місцевих продуктів згадує ся в торгівлі ще тисове дерево (ч. 338, 351, 443).

З привозних товарів—крім згаданих перше сукна й селєдців стрічаємо ще перець і то досить рано 1493 р., його продає 4 каміні Федя жінка Марка Вірменинови Миську (ч. 86); торгує перцем та шафраном Евфемія Ігнатова (ч. 205—6) й ними навіть платить за став з рибою (ч. 372). Угорського вина згадують ся лиш дві півбочки, котрі привезено з Нового Міста й котрі купив Василь Кибалка дешево, за 22 зол. (ч. 428). Попри се згадують ся часто безіменні товари²).

Ті товари купують руські купці або у Львові або по інших містах. До Львова довозять або селяне з сіл, або купці з інших міст: найчастійше згадують ся купці з Кракова, також з Сандомира (ч. 338, 433), Вислиці (ч. 133), в Варшави (ч. 554, 579), сден Італіянець (ч. 660), оден Грек з Константинополя (749а) та кількох Волохів (19, 40, 50, 116). З попереднього знаємо вже, що львівські Русини їздили за торгівлею по інших містах: на захід їзять до Городка (ч. 393 б), Перемишля (*ibid.*), Ярослава (ч. 350, 919), Радимна³) й Ряшева (ч. 350, 919), на північ до Красностава (ч. 886, 888) й Люблина (ч. 164), на полудень до Рогатина (ч. 428, 913) і Галича (ч. 599, 931), на схід до Кременця (ч. 381) та Луцька (ч. 182). Терен досить вузький, але на нім обертають ся львівські купці свобідно: се видно хочби з сього, що обіцяють віддавати свої довги то на

¹) З нельвівських Русинів згадують в справозданю: 1534—5 р. Павло із Щирця з 254 волами, 1539—40 р. Сенько з Медики з 38, Томиця (Русин?) з Межибожа з 145, Федір і Давид з Кременця з 60 волами.

²) Ч. 254, 445, 523, 555, 625, 637, 660, 719, 733, 815, 874, 911.

³) Пор. звістки про торгівлю волами.

ряшівський ярмарок (ч. 350), то на ярославський (ч. 392). Поза етнографічні українські межі запускають ся Русини лиш в оден бік — в Волощину. З Волохами була львівська Русь давно знайома так в торговлі, як в політичнім житю і культурних змаганнях і навіть з кінцем XV в. Волохи кували доми на руській вулиці (ч. 40, 50); зносини були оживлені й не рідко мали міщане зі Львова кредиторів або довжників в Волощині (ч. 392, 402, 404, 926). Отже й самі руські міщане їздять до Волощини за купном чи з товарами: так арештують в Сочаві 1526 р. товари Яцька (286), Сенько Гірка і інші ведуть звідси коні (549, 601), а Макар транспорт 100 волів (401). З Волощини йшов дехто й далі в Туреччину (ч. 285, 340), але чи в торговельних справах, сього певно не знаємо.

В таку дальшу дорогу було ненаручно вибирати ся одному чоловікови без товаришів; звичайно купці йшли в товаристві; так бачили ми, що через Городок женуть наші купці свої воли до спілки: Васько Кибалка з Давидом, Яцько Засковський з тим самим Давидом, Сенько кравець з Матвієм. При купцях в також слуги-помічники; з таким слугою (*famulus*) рахує ся в однім актї купець Матвій Романович: слуга тоді вже в його службі не був, але мав ще віддати панови 90 зол. (ч. 599). Під рукою купця стоять також фірмани з професії, що наймали ся своїм чи чужим купцям (ч. 888) такий фірман мав свої коні і віз, а часом і кілька вовів (ч. 272, 279, 280). Щоб вичерпати всі звістки про торговлю, треба ще згадати про могоричників (*mercipotatores*), що „як то у звичаю“ запивали купно (305, 483, 601).

Так представляє ся в загальних рисах руська торговля у Львові. По правді сказати, вона в радецьких актах не дуже імпозантна. Найбільший ще рух видно в торговлі рибою¹⁾: тут може Русини стояли на рівній мірі з иншими львівськими купцями; але найбільший контракт в другій чверти XVI в. на скількість представляє ледви 20 бочок, на вартість понад 100 зол. (ч. 330)²⁾. В инших товарах лишили ся Русини по заду Німців і Поляків: нпр. торговля сукном, вином, навіть воском, далеко не дорівнала торговлі не-Русинів³⁾; зовсім не брали ся

¹⁾ Подібну думку — на основі трохи пізнішого матеріялу — висловив В. Лозинський — *Patrycyat i mieszczaństwo* 2 вид. с. 314.

²⁾ Така сама більш-менш була й торговля рибою неруських купців; пор. нпр. *Acta cons. Leop. III* стор. 123 (10 бочок риби).

³⁾ Сукно за 950 зол. (*Acta cons. II* стор. 590); вино за 250 зол. (*ibid. III* стор. 1001; *IV* стор. 126); віск 40 камінів (*ibid. II* ст. 560).

Русини до торгівлі такими виробами як коси й серпи, як попіл і цина. Так виходилоб з радецьких актів. Але не можна сказати, щоби сі акти подавали повний образ торгівлі; я вже замітив вище, що нпр. до торгівлі волами дають вони за цілих 90 років лиш одну трансакцію з 100 штуками, тимчасом як урядові обчислення в Городку дають до двох років суму 4095 волів, перепроданих Русинами. Тому поки що треба залишити порівнянне цілої руської торгівлі з торгівлею Німців, Поляків і ин.; порівнянне таке можна перевести лиш в тій торгівлі волами. В цифрах представлять річ сі дві таблички:

I. 1534/5 р.

Число гонених волів	Русини	Німці і Поляки	Вірмени	Жиди	Разом
до Перемишля . . .	1.440	4.066	1.170	1.702	8.378
до Ярослава	1.903	2.474	1.224	4.463	10.064
до Радимна	50	—	—	—	50
Разом . . .	3.393	6.530	2.394	6.165	18.492
	18·5%	36%	13%	32·5%	

II. 1539/40 р.

Число гонених волів	Русини	Німці і Поляки	Вірмени	Жиди	Разом
до Перемишля . . .	185	2.203	406	108	2.902
до Ярослава	517	3.262	1.090	9.752	14.621
до Радимна	—	445	—	—	445
Разом . . .	702	5.910	1.496	9.860	17.968
	3·8%	32%	8%	54·2%	

До сього статистичного виказу видно передовсім, що Львів вислав на захід постійно таку саму скількість волів: в першім році післяв 18.492 штуки, другого 17.968 штук — цифри майже

рівні. Але як змінилися протягом коротенького часу п'ятьох років відносини між самими львівськими купцями! Тільки привілеювані Поляки та Німці удержують на тій самій процентовій рівнині — все мають в своїх руках більш як 30% сеї торгівлі; Жида підносять з поважних 32% на грізні для інших націй 54%; Вірмени спадають з 13% на 8%. Що до Русинів, то в першій році вони стоять дуже поважно, мають аж 18·5%; уступають, правда, Полякам і Німцям разом взятим, та Жидам, що загортають торгівлю в свої руки, але проте стоять краще як Вірмени. Але в звістках з другого року бачимо несподіване обниження процентів аж на 3·8% з 18·5% — з 3393 штук волів на 702 воли. Котру з цих цифр маємо вважати пересічною для руської торгівлі, першу чи другу? Чи в першій році маємо лиш випадково високий стан, а в дійсності рівень був все нижчий, чи може цифри з другого року дають лиш випадкове обниження, а звичайно справа стояла краще? Се все питання, котрі розв'язати буде можна аж при більшому матеріалі.

Хочби навіть руська торгівля не була дуже велика, все таки сей зворот до неї дуже характеристичний для життя львівської Русі в першій половині XVI в. й у ній я бачу причину сильної територіальної експансії, про яку говорив вперед. Сей рух мусів звернути увагу й міського уряду. Із скарг, які занесли до короля львівські Русини 1524 р. знаємо, що місто не допускало руських міщан до цехів і ремесел, не дозволяло держати Русинам шинків і продавати сукна на лікті. Про шинки в наших актах ніяких згадок нема, але що до нових ремесел і продажі сукна то знаємо з яким розмахом узялись до сього Русини і легко можемо собі уявити яким ударом були для них сі заборони. В тріх пізніших часах, коло 1529 р. згадують міщане-католики з завистю, що Русини позаймали „крамниці й місця християн римської віри“ (ч. 339) й місто зачинає обмежувати Русинів в посіданню крамниць. Притрапилось, що Русин продав свою крамницю Полякови, а від сього Поляка зараз відкупила крамницю родина того Русина: місто скористало з сього хвилевого переходу крамниці в руки католика й зазначило в акті, що на випадок, якби сей новий властитель-Русин продавав коли крамницю, то мусить її продати католикови (ч. 469). Які ще релігійні обмеження мали декотрі купці, про се вгадаємо потім.

Тимчасом, щоб скінчити з усіма міськими корпораціями,

скажемо дещо про дідівську корпорацію. Знаємо імена трох її членів-Русинів: Климка, Тимка й Марара. Головною резиденцією львівських дідів були — як се назва показує — гори каліча й жебрацька (нині ул. Каліча й гора Вроновских); але наші діди не всі там мешкали: Климко сидів десь на шпитальній (ч. 501), Макар на краківськiм (ч. 571), а Тимко на пальчиковській вулиці „на кінці від поля“ (ч. 691). Кождий з них мав дім, а радше, як самі кажуть, „домок і городець“ (ч. 501); ціна сих домиків невеличка 3 до 16 зол. Про двох з них знаємо, що мали діти: Макар Іванця і Хведю (чи Фемію — ч. 571, 698), Климко Остапка і Ориську (ч. 501). Один з дідів, Климко, крім свого дідівського ремесла, забавляв ся ще торгівлею; купив від Вольфганга Шольца якісь товари за 30 зол. — та марна се мусіла бути торгівля, коли сю суму сплачував аж шість років; довг обезпечив, як акт шумно каже, „на своїх добрах і маєтках і торговельних річах, котрі тепер має, або буде мати пізнійше“ (ч. 719). Дідів Русинів зустріла в 1520—30 рр. не абияка честь: дідівським старшім став Русин, згаданий дід Макар, — в актах виступає він з почесним титулом „староста дідів“ (*starosta mendicorum, st. calecarum* ч. 343, 698). Принайменше на точці дідівства львівська Русь не мала ніяких обмежень¹⁾.

(Далі буде).

¹⁾ Обмеження було хіба лиш одно: руські діди не могли купати ся в міській лазні — сей привілей був застережений тільки для римської віри (Зубрицький *Kron. Lwowa* с. 133, 142).

Фальшованне метриқ

для польськых повстанцїв з 1830—31 рр.

(Причинок до характєристики галицько-руського духовенства
першої половини XIX ст.).

Подав Іван Кревецкий.

По упадку польського повстання 1830—31 рр. Галичина зароїла ся від польськых недобитків-емігрантів. Галицько-польська суспільність, з поміж якої багато одиниць взяло було в повстанню також активну участь й яка за цілий час воєнної баталії помагала повстанцям морально й матеріяльно, прийняла їх дуже прихильно. Симпатизувала з повстанцями навіть частина галицько-руського духовенства. „І в руських сьвященниках, пише в своїх споминах звісний польський діяч із тих часів Г. Богданський¹⁾, ми знайшли відблиск наших думок; і хоч між Русинами були духи неприхильні спільним стремлінням, ми відкрили таких, що сприяли нашій справі, що признали її за свою власну й працювали разом з нами над її попертем“.

Не так симпатично ставив ся до сеї справи австрійський уряд. Він, хоч з початку виявляв до революційної акції Поляків деяку критику прихильність, дуже скоро змінив радикально свої погляди — і з тайного прихильника став отвертим їх ворогом. Зачало ся від циркулярів. Урядовий циркуляр візвав усіх емігрантів, щоби зголосили ся до окружних властей і зажадали

¹⁾ Pamiętnik Henryka Bogdańskiego od roku 1832 do roku 1848 (рукоп. бібл. Оссолінських у Львові, № 3486, т. I, ст. 53 відв.).

пашпортів на виїзд за границю; в противному разі грозив їм арештованнем і примусовим видаленнем з краю. Острою відвічальністю загрозив циркуляр навіть тим, хто дав би емігрантам притулок. „Настали для Галичини, пнше польський історик Шнір-Пєпловський¹⁾, судні дні. Ревізії були на денному порядку, головно по сільських дворах. Звичайно нічю заїздив окружний комісар, або ще низший урядник з військовим конвоем до села, обступав двір тісним перетінем, розставляв подвійні сторожі при дверях і вікнах і робив пильний трус у цілім помешканню й господарських будинках. При тому не щадили ні пола, ні віку, нищили річи, виривали підлоги...“. Про такі над'ужитя згадує навіть півофіціальний історик тих часів М. Саля²⁾.

Супротив того не видасть ся дивним, що згадані польські повстанці-емігранти вживали всіх заходів і способів, щоби оминути прикріх наслідків відкриття свого неслєального побуту в Галичині. Одним з таких способів було легітимованне відповідним властям свого австрійського, чи — спеціальнійше — галицького походження на підставі пофальшованих метрикальних документів, які згодили ся видати їм деякі одиниці з поміж галицького духовенства.

Звичайно вписувано такого „новопридбаного“ члена церкви до метрикальних книг з тих років, на які показував меньш-більш його вік, з характеристичною допискою на боці „ex fragmentis“; ся дописка мала вказувати на те, наче б згаданий член церкви через помилку не був записаний відразу в метрикальну книгу, а тільки на осібній якійсь карточці, з якої аж пізнійше переписано його, куди слід. На підставі такого „ex-фрагментарного“ запису парохи видавали вже офіціальні метрикальні документи, які мали бути „зелізним листом“ перед переслідованиями австрійської бюрократії.

Чи такі фальшовання метрик уродження самим духовенством практикували ся на ширшу скалю, і чи до сеї маніпуляції були втягнені ширші круги галицького духовенства (руського й польського), на се годі поки що подати певну відповідь. Міркуючи одначе з тих кількох фактів, які уряд відкрив тільки припадково, а також з прихильних відносин до революційної

¹⁾ St. Schnür-Pepłowski — Z przeszłości Galicyi (1772—1862). T. II, ст. 53; пор. також Pamiętnik H. Bogdańskiego, т. I, ст. 75—6, 78, 80 (рукоп. бібл. Оссолінських у Львові, № 3486).

²⁾ M. Sala — Geschichte des polnischen Aufstandes vom 1846. Ст. 47.

акції польського, а по часті також руського духовенства, можна би подати на оба сі питання притакуючу відповідь.

*
*
*

Ми згадали вище, що галицьке духовенство фальшувало на користь польських повстанців-емігрантів метрикальні записи і таким способом увільняло їх від переслідувань австрійських властей. Доказом на се офіційний документ, виданий галицьким губернатором дня 4 липня 1834 р. й розісланий при посередництві гр.-кат. львівської консисторії між руське духовенство¹⁾. Що ідентичний циркуляр мусіла розіслати також латинська консисторія, се не підпадає ніякому сумнівови; на се вказує навіть стилізація самого акту, де говорить ся про духовенство загально, а не спеціально про руське. Інтересний також той факт, що по словам згаданого губернаторського циркуляра польські емігранти фальшували разом з метриками також свою національність (Nationalität)²⁾.

Як же ж глянув австрійський уряд на справу, що в високім степені компромітувала галицьке духовенство? „Се для уряду дуже прикре спостереження, каже згаданий вище губернаторський циркуляр, що члени стану, до якого прероґативи належить впливати наукою й прикладом, щоби загально робили те, що кождому наказує сумління й право, подають руку до найогиднішого проступку, себ то до ошуканства і безвагання топчуть обовязки чесного чоловіка, горожанина краю, священика, а також урядника, бо провадження метрик належить до обовязків уряду. Не занедбає уряд визначити для провинників кару, приписану правом, і в тій цілі пороблено вже потрібні зарядження, одначе уряд не хоче поминути також перестороги, щоби запобічи повторенню таких випадків“. Тому поручає митроп. ординаріатови, щоби про все те повідомив підчинене собі духовенство, наказав йому провадити метрики як найсумліннійше і звернув його увагу, що від тепер уряд буде звертати на метрики, предкладані польськими емігрантами, спеціальну увагу. Ті духовники, що поважили б ся й далше фальшувати згадані метрикальні акти „будуть зовсім певно потягнені до слідства в кримінальнім суді і навіть тоді, коли б кримінальний суд не засудив на ніяку

1) № 650. Згаданий акт є вписаний до т. зв. Circularien-Buch-у, що тепер в руках дра В. Щурата; такий самий акт вписаний також в книгу протоколів, що переходуєть ся в гр.-кат. парох. архіві в Бродах.

2) В польськім перекладі „rodowitość“.

кару, уряд не залишить заходів, аби духовника, звільненого від кримінальної процедури для браку достаточних доказів або з інших певних причин, трактовано остро в політичній і дисциплінарній дорозі". Також митр. ординаріат має повідомити підвладне духовенство про те, що губернатор видав під тою самою датою циркуляр до окружних урядів, аби вони через свої органи переглядали при кожній нагоді парохіяльні метрики вроджених і коли б показало ся найменше яке підозрінне, зараз зачали „найострійше слідство“. Також підчас т. зв. канонічних об'їздів парохій мали дотичні візитатори звертати увагу „передовсім на вписи метрикальних актів з давніших часів“ і про всі знайдені фальшовання повідомляти зараз митр. ординаріат й окружні уряди, яких обов'язком було зарядити вже дальшу процедуру.

Вкінці митроп. консисторія наказує як найострійше всім деканам й адміністраторам деканатів, щоб:

1) про зміст згаданого губернаторського розпорядження повідомили зараз усіх духовників;

2) як найострійше наказали духовникам, аби вони поступали як найсумліннійше в провадженню метрикальних книг і видаванню з них екстрактів; підчас кожної парохіяльної візитації контролювали пильно метрикальні вписи з давніших часів і про всі доглянені неправильности доносили зараз ординаріатови й окружному урядови;

3) пригадали духовникам усі розпорядження в справі ведення публичних актів, отже також метрик і повтаряли се в часі деканальних екзамінів;

4) звернули в часі деканальних з'їздів духовникам увагу, „яку тяжку відвічальність перед Богом і власним сумлінням стягає на себе той слуга божий, що вправді вчить інших, аби повинували ся урядовій власті, як власті божій, одначе сам робить на перекір наказам тої божої заступниці; яким підлим ошуканцем в очах усіх сумлінних людей показуєть ся такий слуга вівтаря, якого слово не згоджуєть ся з його вчинками; які явні дає він докази спроневірення супротив того уряду, який вірить йому на самі тільки його слова „sub fide sacerdotali“; як сумні наслідки на свою власну особу і на невинних співбратів, а також яку шкідливу пляму на цілий стан стягає винник, що повинен радше дбати й старати ся по принципам сумління й релігії про добре імя власне й тої суспільности, якої він членом“.

Подасмо вкінці самий той iнтересний документ, як причинок до характэрыстыкы галіцкаго духавенства з 1-шой паловины XIX ст.

№ 2075.

Wysokie c. k. krajowe Prezydijum na dniu 4 lipca r. b. pod liczbą 650 tuteyszemu Ordynaryjatowi oswiadczyło, co następuje :

Wiele już zdarzeń do tutejszey wiadomosci doszło, że rossyjsko-polscy emigranci w swem usiłowaniu ułudzenia władz przez fałszywe twierdzenia o swej rodowitości (über ihre Nationalität) także u duchowienstwa pomocną rękę znaleźli. Przez sledzenie względem pewnego ekstraktu metrykalnego otrzymano przykonanie, że znajdujący się w metryce akt chrztu dopiero w pozniejszym czasie zapisany iest z klauzulą „ex fragmentis“, co oznaczać miałoby, że akt chrztu dawniey na karcie zanotowany, dopiero pozniey w dogodniejszym czasie do metryki na swoim mieyscu wpisany został.

Akt chrztu, tyżący się innego emigranta, okazał się iako następnie do metryki wciagniony i takowe sfalszowanie usprawiedliwiano nie przez co innego, jak tylko przez to, że niewiadomy iakiś swiecki człowiek dostałby książki ochrzczonych, takowey nadużyć miał. Inną razą dał się pewny administrator parafii przez pewną partyję uwieść i akty chrztu dwoch emigrantów do metryki obcey parafii wpisał. Tenże sam administrator pozwolił pewney partyi aktu chrztu pewnego emigranta do metryki swojej własney parafii wciagnąć.

Wiadome także są trzy zdarzenia, w ktorich okazało się wielkie podeyrzenie, że metrykalne zaswiadczenia o chrzcie, jakie emigranci dla udowodnienia swych roszczeń do austryackiego obywatelstwa okazali, fałszywe są, lecz bliszsze okoliczności względem wydania tych zaświadczeń niewyjaśnili się.

Jest to dla Rządu bardzo bolesnem spostrzeżeniem, że członki stanu, do ktorego prerogatywy należy przez naukę i przykład działać, aby powszechnie czyniono to, co każdemu sumienie i prawo nakazuje, do naybrudniejszego występku, to iest do oszukaństwa rękę podają i bez wahania się nadwierzają obowiązki uczciwego człowieka, obywatela kraju, kapłana, iako też i urzędnika, albowiem prowadzenie metryk do obowiązków urzędu należy. Nie zaniedba rząd kary prawem przepisaną dla winowayców przygotować, w ktorem to celu potrzebne zarządzenia już są poczynione, lecz niechce Rząd także pominąć srodku przestrogi, aby powtorzeniu takowych wypadków zapobiedz.

Ordynaryjatowi przeto zaleca się, aby o tem, co się dotąd rzekło, podręcznych duszstarowników uwiadomiono, tudzież im iak naysumiennejsze prowadzenie metryk, do czego także wydawanie ex-

traktów z metryk należy, ostro nakazanem było, i aby duszstarowników na to uważnymi czynić, że przy examinowaniu podanych od emigrantów zaświadczeń chrztu każdą razą ze szczególnym rygorem się postępuje i ponieważ takowe dokumenta wszelką wiarę utraciłyby, w wydarzających się takowych wypadkach do przeglądania metryk chrztu i do badań ze świadków wiary godnych względem aktu chrztu postępuje się, tudzież że wypadki, w których podeyrzenie o sfałszowaniu metryki albo też względem bądź innego przy udowodnieniu aktu chrztu zachodzącego kryminalnego oszukaństwa pokazuje się, nieochybnie do śledztwa w kryminalnym sądzie skierowanemi będą, i że Rząd nawet w tym razie, gdyby rząd karzący na żadną karę niezawyrokował, nie omieszka kroków, aby duszstarownika dla braku dostatecznych dowodów, lub z innych prawnych przyczyn uwolnionego od kryminalney procedury, ostro w polityczney i dyscyplinarney drodze traktowano.

Równie też ordynaryjat podręcznych duszstarowników o tem uwiadomi, że pod tą samą datą Urzędem Cyrkulowym nakazuje się, aby przez swoich urzędników (durch ihre Organe) przy każdej okazji metryki chrztu przyglądali i względem spostrzeżonych, podeyrzenie sprawujących wpisów nayscisleysze śledzenie przedsiębrali. Niemniej też Ordynaryjat także ze swoiey strony działać będzie, aby w czasie kannonnych wizyt parafijów jak naybardziej na wpisy aktów chrztu z dawniejszego czasu uważano w tym celu, ażeby znalezione sfałszowania natychmiast Ordynaryjatowi i Urzędem Cyrkulowym do wiadomości podane były, których rzeczą iest według istoty czynu dalszą procedurę zarządzić.

PP. II. XX. Dziekanom i dekanatów administratorom jak nayscisley nakazuje się, ażeby:

a) o tem Wysokiego c. k. krajowego Prezydijum zarządzeniu według całej iego treści względem duszstarowników n a t y c h m i a s t ¹⁾ uwiadomili;

b) duszstarownikom scisle wykonywanie tego zarządzenia co do naysumienniejszego metryk prowadzenia i ekstraktów z nich wydawania iak nayostrzey nakazali i na wykonanie innych rozporządzeń metryk dotyczących się, pod własną odpowiedzialnością równie iak w czasie wizyt parafijów naybardziej, na wpisy aktów chrztu z dawniejszego czasu troskliwą baczność mieli, a o spostrzeżeniach wyżey wspomnionych ordynaryjatowi i cyrkulowemu urzędowi n a t y c h m i a s t donosili;

¹⁾ Курсиви в оригіналі

c) aby duszstarownikom dla ich wiadomości i przestrogi wszelkie rozporządzenia co do rzeczonych prowadzenia publicznych dokumentów, jakimi metryki są, przypomnieli i to przypomnianie w czasie egzaminów dekanalnych powtarzali;

d) aby w celu zapobieżenia wykroczeniom powyższego rodzaju tymże duszstarownikom, w czasie egzaminu dekanalnego zgromadzonym, tę, która się im teraz czyni, powtórzyli uwagę; jak ciężka odpowiedzialność przed Bogiem i własnym sumieniem ten sługa ołtarza bożego na siebie ściąga, który drugich, aby władzy rządowej iako władzy boskiej powodowali się, wprowadzie uczy, sam zaś teyże namiestniczki bożej rozkazom wbrew działa; iak podłym oszukańcą w oczach wszystkich sumiennych współziących takowy ołtarza sługa okazuje się, ktorego słowo z jego czynnościami niezgadza się; iak jawne on daje dowody przyniewierzenia się ku temu Rządowi, który iemu na same tylko słowa jego „sub fide sacerdotali“ zawiera; i iak smutne następności na swoją własną osobę, a na niewinnych współbraci i na cały stan jak szkodliwą plamę takowy winowayca ściąga, ktorek raczey według zasad sumienia i religii o dobre imię tak własne, iako też i tey społeczności, ktorey członkiem iest, dbałym i troskliwym bydzby powinien.

Niniejsza kurrenda ma podręcznemu klerowi dekanalnemu zwykłym sposobem natychmiast bydz udzieloną, od każdego duszstarownika podpisaną i do protokołu zarządzeń wpisaną, a potem nazad do konsystorza odeslaną. Dan w Lwowie dnia 15 lipca 1834. Barwiński, officyjał.

Село Мшанець Старосамбірського повіта.

Матеріяли до історії галицького села.

Зібрав Михайло Зубрицький.

А К Т И.

СХLIII. Іван, Лесьо і Гриць Парашаки та иньші газди дають датки на церкву, 20 марта 1820 р.

Obligacya. Nizey na podpisie wyrażeni takową deklaracyę czyniemi, a to: Bęдаc u naszych dawnych antecessorow ieden łaz pola zwano (!) na Pasiekach w zastawie, gdzie my terazniejszego roku na dane zastawe od Hrycia Pozniaka i Hnata Suchego odebrali, tey zastawy było pięc sierakow sukna, a ze za pięc sierakow sukna odebralismy w kwocie pienięzney złotych rynskich czterdziecie trzy, Nro 43, więc te zastawe nie wydawali, ale ieszcze nasze dawne antecessorowie nadali, a ze teraz dawne na dane zastawe powrocili nam wyż wyrażone ludzi, ofiaruiemy odebrane zastawe 43 rs. na cerkiew Mszaniecką, co tylko бędzie cerkiew Mszaniecka potrzebowała, albo swiatła, lub inne (!) potrzeb cerkewną, tych 43 rs. pozwalamy obrociц. Та наша декларация iest dobrowolna, bez żadnego przymuszenia przy trzezwym rozumie uczyniona; a co się тyczy Iwana Siwaka, Andriia Siwaka, Hnata Paraszczaka, i Andriia Wołoszynowskiego, że bez wiedzy (!) nas aktorow podpisanych pieniędzy zastawne rozchwicili niesłusznie, iako nigdy ich nie iest, żадamy каждеy zwierzchnosci до tego należące(j), aby pieniądze reszte natichmiast oddali i podług deklaracyi до cerkwi Mszanieckey przydane были. Na то się знаком крyжа святого подписуиemy. Datum Mszaniec d. 20 marca 1820. Iwan Paraszczak † декларуиe, Lesio Paraszczak † dto., Hryc Paraszczak † dto. Jako та декларация w obecności naszej działa się i przy tryzwym rozumie, на то знаком крyжа святого подписуиemy się. Łukasz Mysiów † przysięжны, Łesio Sysyn † z gromady, Pawło Paraszczak † dto, Fedio Oliszczak † Hryc Berdyc † Iwan Sysyn †

Stefan Berdyc † Iwan Pozniak † prowizor. Tudzież oprócz zastawy obiecuiemy ze swoiey strony do tych pieniędzy przy ludziach, a to: Iwan Paraszczak 3 rynskich, Łesio Paraszczak 5 ryns., Stefan Łemak 5 ryns., Łesio Sysyn deklaruie 1 ryns., Łuc Mysiow deklaruie 1 ryns., Pawło Paraszczak 5 ryns., Antosio Draban 1 ryns., Ilko Steckowicz 1 ryns., Hryc Berdyc 1 ryns.

CXLIV. Господарські розпорядження Данька Петрашкевича перед його відходом до війська, 23 грудня 1820 р.

Niżey na podpisie wyrażony w przytomności urzędu i ludzi z gromady przy tym będące (!) wiarygodnych, odchodząc swego gospodarstwa do regimętu, a pozostawiam w domu oycy y matkę starych, do tegoz dwóch braci małoletnich i trzy siostry, więc czynie mego gospodarstwa rozporządzenie, a to: 1-o. Nayprzod mam po oycu gruntu 3 przęty pola z łązami, ogrodami, placami i innemi przynależytosciami, tenze grunt pozostawiam i zezwalam na brata mego imieniem Łucia, ktoremu nie zabraniam ożenić się, iakbym się z woyska nie powrucił; ale choćbym się powrucił, może się brat ożenić, ale pod tą kądycyą, iakby się brat Łuc ożenił na ten grunt, powinien oycą matkę do smierci szanować, a brata iednego y siostry wyposażyć podług możności. 2-do. Co się zaś tyczy tego gruntu, co wziołem po żonie w posagu, to iest ieden przęt y 2 łokcie ze wsi Bystrego u Stefana Łyła, ktoren ten grunt obsiałem swoim własnym nasieniem pod 3 plugi orania y ten obsiew zebrał z pola muy szwagier Michał Łyło, ale że zona moia ze mno nie mieszka i żadnego potomstwa niema, więc iakbym się nie powrucił z woyska, szwagier memu oycu i bratu ten obsiew całkiem ze słomo powrucic ma. Wziołem był po żonie posagu 2 krowy, ale żona odebrała sobie te dwie krowy cielne y jałowka (!), która się nie należała, a to była roczniaczka. Także do tego posagu wziołem rachuiąc papierami duk. 7 w starych bankocetlach, ktore nie byli (!) ieszcze rachowane w walucie. Obiecał teszcz ieszcze byczki roczniaczki w posagu, ale te nie dał. Moia żona wzięła z gruntu mego oycy puł pułsetka płutna, kope lnu y kopę konopi. Przy tym byli ludzie, kiedy płutno zabrała, len, konopie y dwie krowy, a to był Jacko Sysyn, Fedio Janiow, Fedio Petraszkiewicz, Stefan y Andrzej Petraszkiewicz. A zatym moja żona niepowinna z oycem, ani bratem w żaden proces wchodzić, ani w kłutnie tak długo, dopoki z woyska niepowroce, a jeżeli bym przez wyrok boski w woysku umarł, wtedy moy oyciec, albo brat, ma tylko posagu powrucic żonie moiey 7 duk. w starych bankocetlach, a więczey żadney pretensyi rościć nie powinna—dodaiąc to, ieżelibym umarł, odebrawszy tych duk. 7 posagu moia oycu ten obsiew, ktoren swoim nasieniem

obsiałem, bez żadney sprzeczki má powrucić, nie tylko obsiew, ale pługno, len. Nakoniec żądam łaski y miłosierdzia každey zwierzchności, która tylko należy do tego, ażeby ten opis zawzdy walor miał. Dodaie i to, iż moja żona służyła w Chaszczowie u zowiącego się Podorożny, aż dobyła sobie dziecko. Do mnie żadney pretensyi zakładać nie może. Na to znakiem krzyża s. podpisuię się. Datt. Mszaniec die 23 X-bris 1820 roku. Dańko Petraszkieвич. Przy tym będące podpisuiemy się. Łuc Mysiow † Fedio Sywak † Ig. Paraszczak † Łesio Sysyn † Wasyl Demuszka † Jan Hrycuna † Alexander Demianowski † Jako byłem przy tey expedycyi przytomny Hermanowicz, pisarz.

CXLV. Стефан Михайликовський і Михайло Петричкович записують ґрунти Васи́леви Михайликовському, 14 лютого 1821 р.

Intercyza slubna. Niżey na podpisie wyrażony w przytomności swiadkach uproszonych zlecam ten ґрунт, iako ja starszy brat, ktoreń po oycu moim posiadam, z woli dobrowolney bez żadnego przymuszenia, to iest dwa przęty pola sołtystwa, z łazami, ogrodami, łakami, tylko bez placu, bratu memu sredniemu, Wasylowi Michaylikowskiemu, w dobrej zgodzie ustempuię i zapisuię wiecznemi czasy i potomkom iego z przyczyny tey, że ia przy słabym zdrowiu pozostaie i nie mogę żadnego gospodarstwa prowadzić, ale jednak z tym ostrzeżeniem, że ieszcze brat najmłodszy Iwan pozostaie, ktoreń w woysku służy, z przypadku zostałby kaleką, albo swoje lata wyznaczone wysłużył, ma prawo swoiey części, po oycu na niego spadaiącey, u Wasyla Michaylikowskiego, t. i. brata sredniego dopominać się. Dodaiąc ieszcze i to, że ja podpisany mam ґрунт, po żonie moiey wziętego w posagu półtora przęta, gdzie i dzieci z tą żoną moją dwoie spłodziłem, to waruię sobie i dla dzieci moich, a brat Wasyl do tegoż pretensyi żadney pokładać nie ma. A iezeli by moy brat Wasyl był zemną zgodliwy i krzywdy mnie, żonie i dzieciom moim żadney nie robił, życzył bym sobie wraz z tymże przemieszkiwać, a w przypadku niezgody między nami to sobie excypuię, że (gdy) brat Wasyl chciałby się oddzielić odemnie, albo odbudować, na tymże ґруncie żadnego placu pod budynek niema iak tylko ten plac, ktoreń nasz oyciec posiadał, zowiący na rzeni (na piun) przypieraiący do ґрунту cerkiewnego, na tym wolno mu iest pobudować się, a do tegoż w takiey niezgodzie ma mnie dać z tego ґрунту oycowskiego jedne pare byczkow maiące po 4 zęby i krowe iedne. Co się zaś tyczy tey chałupy, która po oycu pozostała, to dla dzieci i dla siebie pozostawiam. Do tegoż ґрунту łazy znayduiące się, ieden łaz od granicy bandrowskiey, nazywaiący się Ficiowski, pod ieden dzień orania, leżący pomiędzy miedzami z dołu od miedzy Jurka Wołoszczaka, z góry

od między Iwana Dorosza i pomiarek do tegoż łązu. Od granicy michnowskiej ieden łąz na Hayniowim obopolnie z Iwanem Doroszem używać ma. Na co dla lepszej wiary i wagi przy uproszonych świadkach znakiem krzyża świętego podpisuję się. Datum Mszaniec 14 februarii 1821. Stefan Michaylikowski † brat starszy, Iwan Michaylikowski † brat najmłodszy. Działo się to zlecenie gruntu, przez starszego brata na sredniego Wasyla wiecznemi czasy zapisanego, w obecności naszey. Na co dla lepszej wiary i wagi znakiem krzyża świętego podpisujemy się. Datum Mszaniec 14 febr. 1821. Iwan Dorosz † woy młodego, Jurko Wołoszczak † świadek i sąsiad, Petro Dycman † dto, Maćko Guła † dto, Andriy Petreczkowicz † dto, Fedio Janiow † Michał Michalikowski mp. Alexander Demianowski Gemeindeschreiber. Z drugiey zaś strony zapisuie swemu zięciowi Wasylowi Michaylikowskiemu po córce swoiey na imie Taci posagu na woły złotych ryńskich mowie: sto trzy, Nro 103 ryn. w walucie, dwie krowy i dwoie cieląt przezimowanych, tudzież z gruntu łąz ieden zwany na Dilncy koło bystrańskiej granicy, pod ieden dzień orania, czwarta część bez podatku, ponieważ ia podpisany sam obowiązany iestem płacić. Na co dla lepszej wiary przy uproszonych świadkach podpisuję się. Datum Mszaniec die 14 februarii 1821. Michał Petreczkowicz † oyciec panny. Działo się w przytomności naszey, podpisujemy się. Iwan Dorosz † świadek, Jurko Wołoszczak † Petro Dycman † Maćko Guła † Michał Michałkowski mp. Alex. Demianowski, pisarz gromadzki.

CXLVI. Іван Стецкович просить замістити йому і його двом братам шарварок на грошеву заплату, 1 липня 1821 р.

Przeswietny ces. król. cyrkularny samborski urządzie! Niżey na podpisie wyrażony ze wsi Mszańca, państwa kamery do Łomny w cyrkule samborskim należącej, mając uciążliwość w odbywaniu szarwaraków, za ktoren (!) już exekucya od niedziel 4-rech stoi, przeswietnemu ces. król. urzędowi cyrkularnemu zażalenie pokornie zanosi w następującym sposobie: Już od lat kilkudziesiąt może, iako tu ekstrakt legitymacyi ze stanów król. załączony sub. ./. świadczy, niżey na podpisie wyrażonego przodkowie, szlachta, posiadali grónt wolny szlachetski we wsi Mszańcu, na którym niżey wyrażony, iako prawdziwy successor, do tychczas siedzi y utrzymuie się, z ktorego to gróntu wszelkie podatki monarchiczne iak nayregularniey co rok opłacali sami, do nakazanej części składali, osobiwie zaś w mowie będący szarwark nigdy nie odrabiali, ale zapłacić podług wypadley repartycyi, iako szlachta, starali się. Teraz zaś przez mieyscowych urzędników, to iest woytow y przysiężnych do odrabiania takowego in natura przynaglonym iest

wraz ze swoimi bratancami Łukaszem y Jakubem Steczkiewiczami y exekucyą woyskową cyrkularną przycisnieni zostaią. Prosi zatem iak nayspokorniey przeswietnego ces. król. cyrkularnego urzędu, ażeby szarwarkowe dnie nie iako na poddanego, ale iako posiadacza wolnego grontu woytowstwa na mocy ekstraktu załączonego uważane w rubryce były i takowe niżej podpisany na nakazaną pieniężną kwotę w gotowiznie składać się mającą zakwitowanym był. Exekucya zaś teraz postawiana aby łaskawie co do osoby niżej wyrażonego y Łukasza, Jakoba Steczkiewiczów, niżej wyrażonego bratanków, odwołaną bydź mogła. Sambor dnia 11-go lipca 1821. Jan Steczkiewicz z Mszańca † Do przeswietnego ces. król. samborskiego urzędu pokorna prośba od Jana Steczkiewicza z Mszańca, kameralney wsi do Łomny należącey, względem szarwarku, ażeby takowy nie w naturze odrabiany, ale pieniężną kwotą był opłacany, tudzież, ażeby teraznieysza uciążliwa exekucya odwołaną bydź mogła, iako wewnątrz. Alleg. Extrakt legitymacyi. Der Lomnaer Cameral Verwaltung zur Berichterstattung, was es mit diesen Edelleuten für eine Bewandniss habe, und ob selbe Dominical, oder Rusticalsteuer, dann unter welchem Namen bezahlen. Vom k. k. Kreisamte. Samber am 11 Juli 1821 (нечиткий підпис).

CXLVII. Іван Лемак продає з певними застереженнями Александрови Демяновському свою будівлю і поле за 109 злр. 36 кр. к. м., 21 марта 1822 р.

Kontrakt. Ia niżej na podpisie wyrazony, iawnie i dobrowolnie, nie będąc ani przymuszonym ani namówionym, przy ludziach na to uproszonych wyznaię, iż będąc bez potomstwa przedaię, daię y daruię urodzonemu Alexandrowi Demianowskiemu gront moy własny oyczysty z łązami, sadami, ogrodami, pastwiskami, sianożęciami, potokami y krzakami, które tylko do tego grontu należą y налеzyc powinni, (!) tudzież y budynki pod Nrem 180 znajdujące się, tak mieszkalne iako y gospodarcze z placami w tym stanie, w iakim teraz zostaią z tym prawem, przy ktorym ia sam y przodkowie moje uzywali bez najmniejszego wyiątku, ale wszystko w całości za umowioną sumę złt. rys. sto dziewięć xr. 36, Nro złt. rys. 109 xr. 36 w monecie konwencyonalney z tym iedynie obwarowaniem, aby mnie y żonę moię, tudziesz matkę moię przy sobie rzeczony Alexander Demianowski aż do smierci utrzymywał y tym stosowne do stanu rolniczego wyzywienie dawał. Ten gront lezy w pocięzy od granicy bandrowskiey, prętow trzy maiący, między miedzami z gory od miedzy Jewki Szewcowy a z dołu od miedzy Prokopa Steckiewicza, a ku Grażiowie z dołu od miedzy Prokopa Steckiewicza a z gory od miedzy Eliasza Petryczkiewicza. Do

tego grontu y budynkow ani ia, ani zaden z krewnych moich tak teraz, iako y na potym, zadnego prawa nie maia, ani miec powinni, ale owszem za własność wyzey rzeczonego Alexandra Demianowskiego uznaie się. Ktoren to kontrakt dobrowolnie y rozmyslnie ułożony przy ludziach nizey wyrazonych podpisuię y w kazdym razie za prawny miec chce y ten do xiąg grontowych dominikalnych zaciągnąc y intabulować pozwalam, kładąc własną zęką znak krzyża świętego. Działo się w Mszancu dnia 21 marca 1822. † Ian Łemak, przedawca † Rozalia Łemakowa, żona. Alex. Demianowski mp. kupiciel (!). Ludzie przy tym będące. † Łukasz Misiewicz, woyt † Hnat Paraszczak † Ian Pozniak † Fedio Oliszczak † Łesio Paraszczak † Wasyl Wołoszczak † Iwan Wołoszynowski † Łuc Leninski † Pawło Nahyna † Iakim Opalak † Sawka Dylin † Ilko Steckiewicz † Iwan Dorosz (громадська печатка). Als Zeuge Franz Pussek, qua (!) testis Michael Głowacki mp. Jako swiadek przytomny podpisuię się. Theodor Wolczanski.

Von Seite der k. ka(mer)al. Verwaltung wird obstehender Vertrag gegen dem bestättiget, dass die auf diesen Grund haftenden Landessteuern und Dominicallasten, so wie selbe dermal stipulirt sind und künftig sie von der höchsten Regierung stipulirt werden, pünktlich alle Jahr (!) untrichtet werden. Łomna 14-ta maii 1832 Nro 376. Contractus c. v. inscribatur ac intabulatur — decretum in iurisdictione ca(mer)alis domini. Łomna die 17-ma maij 1832. Hul Winnicki. P: 14-ta maij 1832, Nro 376. Слїдує пімецька урядова помітка.

CXLVIII. Самбірський окружний уряд визнає духовенство до стримування селян від еміграції на Буковину, 5 вересня 1822 р.

Nro 180/praes. Dem gr. k. Herrn Dechant Szaydzicki in Żukotyń! Mit Erlass des hohen Landes-Praesidiums vom 21-t July l. J. Z. 5160 ist das Przemysler Ordinariat angewiesen worden in allen jenen Örtern, wo das Gerücht über die Einrichtung neuer Ansiedlungen in der Bukowina gedrunge ist, das Landvolk von der Grundlosigkeit dieser falschen Ausstreungen durch die Seelsorger belehren zu lassen. Obschon man nicht zweifeln will, dass die Pfarrgeistlichkeit mit (!) dieser hohen Anordnung entsprochen hat, so überzeugt man sich doch aus den häufigen Bittgesuchen der Unterthanen um Bewilligung zur Auswanderung in die Bukowina — dass dieses Gerücht, welches anfangs nur in den Ortschaften gegen die Gränze des Stryer Kreises herrschte, sich fast in allen Gegenden des Kreises verbreitete. Die Folgen dieser Verirrung der Unterthanen sind für die Unterthanen selbst äusserst nachtheilig, da sie durch das Herumlaufen in die Kreisstadt und nach Lemberg ihre Wirtschaft vernachlässigen und auf die Bestellung der

Wintersaat und Entrichtung der Landesfürstlichen Steuern nicht mehr denken wollen. Das Kreisamt findet sich daher veranlasst, den H. Dechant dringend aufzufordern wirkende und schleunige Maasregeln zu treffen, dass dieses Gerücht durch die Pfarrgeistlichkeit in jenen Orten, wo selbes verbreitet ist, unterdrückt und die Unterthanen von der Grundlosigkeit derselben überzeugt werden. Sambor am 5 7-ber 1822. (шідис не читкий). Vom Samborer k. k. Kreisamte 180/praes.

CXLIX. Мшанецька громада складає рахунок в чиншового вівса, 1822—25 pp.

Kopia rewersu P. Philipowi danego. Na podpisie wyrazony urząd gromadzki wsi kaméralney Mszanca imieniem całej gromady dają na siebie rewers y zeznają, jako czynszowego owsa z roku 1822, 1823, 1824, 1825 na gromadzie pozostaie 263 korcy w remanencie, na co znakiem krzyża świętego podpisujemy się. Dat. w Mszancu 11 maja 1825. † Wasyl Hrycun, woyt † Stefan Paraszczak, przysiężny † Luc Mysiow z gromady, Demianowski pisal.

Za P. Philipa został remanent	263 korcy
w r. 1826-tyм mnie nie dodano	12 „ 16
Co uczyni całego remanent	<u>275 „ 16</u>
Na to potrąca się bonifikacya:	
za gradobicie	169 — 21
oddali sami remanent:	
Tymko Krawcow	22
Michał Hrycun	1 — 16
	<u>171 — 5</u>
	171 „ 5

To ieszcze na gromadzie stoi remanent który
 teraz koniecznie musi bydz oddany 104 korcy 11 gar.
 Angermann.

CL. Квітя в податків заплачених Стецкевичами, 1823, 1825—6 pp.

Nro 11. Andryi Steckiewicz zapłacił kontrybucyi i domowe pro anno 1823 złt. ryn. 2 xr. 4 w walucie. Dzbanski.

Wasyl Steckiewicz zapłacił pogłowne za rok 1825. Dzbański.

Wasyl Steckiewicz zapłacił pogłowne za rok 1826 1 f. w. w. Dzbański.

CLI. Тестамент Івана Стецкевича, 8 січня 1823 p.

Testament. W imię Oycsa y Syna y Ducha świętego amen. Ja Jan Steckiewicz iestem na ciele moim od Pana Boga słaboscią obłożony, a widząc się bydz bliższy tamtemu swiatowi, aniżeli temu, zostaiąc

ieszcze przy dobrym umysle, zatem czynie ostatniej woli moiej testamentem rozporządzenie między żoną i dziećmi moimi w niżej opisany sposób, iako to: Nayprzed posiadam gruntu własnego woytowstwa ieden i pół pręta od granicy grąziowskiej do granicy gałowskiej, tudziesz posiadam gruntu nowosadzkiego pół pręta. Łazy do iednego i pół pręta należące: łaz zwany Diakunką, pod ieden dzień orania, także tam znajduią się krzaki, ciągnące się po potok zwany Czerwony. Łaz na Szczowbie, pod dwa plugi orania i lasu na ieden morg. Łaz pod Brzegiem (нид бегером) poniżej chałup, co do trzech prętów podług rozmiaru wynaydzie się. Łaz na Sarayce także do trzech prętów. Łaz na Miarce do trzech prętów. Łaz w Motylicznym do trzech prętów. Łaz Kruh poniżej płoszczańskiego młyna, co się wynaydzie do trzech prętów, od między z gory Stefana Petiszki ciągnie się po Debrę Zwałek, czyli rosochaty potok. Te zaś łazy, ktore do trzech prętów wpisane są, mają bydz używane z brataniczami moimi, to iest z Jackiem i Łuciem Steckiewiczem. Łaz pod Sernawką od między gorney Wasyla Hrycuny, z dołu po miedze nowosadzkie, także obopolnie z brataniczami. Ten grunt powyżej opisany ieden i pół pręta woytowstwa iako tesz pół pręta nowosadztwa i łazy do tegoż gruntu opisane pozostawiam synom moim Wasylowi i Andriiowi Steckiewiczowi rownie w poł każdego kawalka pola do używania, iednak z tem dołożeniem, iż mam dzieci więcey ieszcze, to iest mam syna Ignacego, ktoren w szkołach zostaię we Lwowie i corka (!) Justyna, te należą do rownego podziału całego majątku mego; syn Ignacy ma zostawać do wyrostu przy synie starszym Wasylu Steckiewiczu a córka Justyna przy młodszym synie Andriju Steckiewiczu. Zone moią także przy młodszym synie pozostawiam i zapisuie do iey żywocia dwa zagony pola, to iest w obydwie strony po iednym zagonie. Co się tyczy budynkow mieszkalnych, obydwu synowie mają pobudowane chałupy, staynie znajduią się trzy z dwoma boiskami, iedna staynia Wasylowi z boiskiem a dwie staynie z iednym boiskiem synowi Andrijowi zapisuie. Corki moje obydwie, ktore są iusz zamężne, iedna Pazia za Fediem Petreczkiewiczem, druga Anna za Ignacym Jankowskim, całkiem są wyposażone i żadney pretensyi pokładać nie mają. Tudziesz Łesio Steckiewicz stryi mój, ktoren zostaię na podolu, ieżeliby w czasie iakowe pretensyę zakładał sobie, tedy ten żadnego prawa mieć niepowinien, gdyż ten ponarabiał długow na gruncie i takowy dług i grunt pozostawił, a sam odszedł na podole, ktore to długi musiałem wypłacić za tegosz. Załączam przy testamencie i to, (że) ieżeliby Łesio Steckiewicz o nobilitacyę dopominał się, na którą ia sam expensowałem i starałem się o to, powinien będzie expensow powrocić synom moim dwiescie pięćdziesiąt rynskich w konwencyo-

nalney monecie, Nro 250 r. c. m., poniewasz ta nobilitacya kosztuie mnie samego ze wszystkimi expensami za złotych rynskich pięćset w konwent. monecie. Jako ten testament ostatney woli moiey, będący na umysle czerstwym, przy świadkach uproszonych zadyktowałem i ktoby moją ostatnią wolę w iakimkolwiek punkcie nadwereział, znieważał, kassował, takowego dla usprawiedliwienia przed najwyższy maiestat boski zapożywałbym. Działo się we wsi Mszańcu w domu umierającego dnia 8 stycznia 1823 r. Jan Steckiewicz, umierający † Jako świadkowie uproszeni przy testamencie będące dla lepszej wiary przez znak krzyża świętego podpisujemy się. Wasyl Hrycuna † woyt, Fedio Siwak † przysięzny, Iwan Kohut, Myśkow starszy † sąsiad, Stefan Petiszka † dto, Iwan Cmay † prowizor, Fedio Petreczkiewicz † zięć, Alexander Demianowski mp.

CLII. Гриць Лемак продає Грицеві Волощакowi одну мірку поля з податком, 18 цвітня 1823 р.

Karta. Nizey na podpisie wyrazony, w przytomności świadkach (!) uproszonych, czynie ten zapis i daie Hryciowi Wołoszczakowi, któremu jedne miarki zwano za Popińskim, między potokami leżące (!), między miedzami z gory miedzy Sawki Synydy, z dołu Stefana Nahyny, pola, do południa orania, za ugodzone summe złotych rynskich trzydzieście, dico 30 ryns. w walucie, albo złotych rynskich dwanaście, Nro 12 w konwencjonalney monecie, wiecznemi czasy przedaie wraz i z podatkiem. Na to dla lepszej wiary znakiem krzyża świętego podpisujemy się. Datum w Mszańcu d. 18 kwietnia 1823. Łemak Hryć † przedawca. Jako świadkowie przy tem będące. Wasyl Hrycuna † woyt, Fedio Siwak † przysięzny, Andriy Suchiy † z gromady, Pawło Sysyn † Tymko Mucha † Jurko Wołoszczak † Alex. Demianowski, pisarz gromadzki.

CLIII. Мшанецькі гайдуки (солтиси) просять фєрвальтерію, щоби їм вписала в урбаріум висоту податку в цілого солтиського лану, 12 мая 1823 р.

Przeswietny urządzie prefektury Łomna. Na podpisie wyrażeni upraszamy iak najpokorniey przeswietnego urzędu prefektury łomnianskiej, aby łaska nastąpiła nam, posiadającym grónt hayducki jeden łan, z urbarium wyciągnąć, wiele z całego łanu kontrybucyi wypada, byśmy mogli między sobą rozrachować, a z wyrachowania gromadzkiego nie iestemsi kontenci. Na co z. k. s. podpisujemy się. Sig. Mszaniec d. 12 maja 1823 r. Iwan Dorosz † z haydukow, Hryc Wołoszczak † dto.

CLIV. Власники старого війтівства просять префектуру о ур-
моване висоти плачених ними податків, 20 мая 1823.

Przeswiętna с. k. łumieyska (!) prefekturo! My nizu podpisani ze wsi Mszanca ci wszyscy, ktorzy stare woytowstwo trzymamy y łan pusty, upraszamy najpokorni s. felwarterrej o sprawiedlywe rozrachowanie, podług pomiarkowania przeciwko gromadzkych 12 łanow, na nasze dwa łany starego wojtostwa a na trzeci łan pusty, ktore my nygdy takowego cięskiego podatku niepłacili, jak teraz nam z tej urbarrej wyciągnięto, poniewaz w gromadzie wprzodej było łanow dwadziescia cztery, Nro 24, a teraz dla mniejszego podatku zegnely na 12 łany (!). Więc my nizu podpisany dopraszamy się přes. prefektury, aby podług gromadzkych łanow na nas rozmiarowane było, poniewaz gromadzkie łany samym dobrym położeniem gruntu poszly, a nasze zas te 2 łany poszły samemy wierzchami y kamieniami a trzeci całkiem pusty, więc mi najpokorni dopraszamy się, aby nasza część podług gromadzkych 12 łanow obrachowana y pomiarkowana była, poniewaz my zadnym sposobem wydołać tego niemozemy, gdyz jezdezmy w tym obrachowaniu z tej urbarrej bardzo obciążeni y skrzywdzeni na przeciw gromadzkych łanow, gdzie mi się nie podijmuie(my) trzeciej części podatku płacić, bo my nie uzywamy trzeciej części gruntu, bo na przeciwko gromadzkych łanow obciążeni jezdezmi y do tego nam przydzie, ze będziemy musiely z obsiwem gruntu odstopic, lub tez na komisie się dopraszac będziemy, jak nam přes. prefektura podług rozmiarowania gromadzkych łanow y nasze rozrachowane y pomiarkowane były, o co łasky jak najpokorni upraszamy y na to się znakiem krzyza s. podpisuiemy. Hryc Bob † Fedio Dubej † Wasil Huzylowicz † Ign. Jankosky † Wojtko Jankosky † Fedio Lelynsky † Jan Petraszkiewicz † Jurko Petraszkiewicz † Marunia deto † Fedio deto † Andrij deto † Stefan deto † Fedio deto † Michal deto † Fedio deto † Andrij deto † Macko deto † Wasil deto † Iwan deto † Michal deto † Fedio deto † Jacko Sysyn † Łuc Steckiewicz † Ilko deto † Wasil deto † Stefan deto † Jacko Steckiewicz † Iwan deto † Mikołaj deto † Iwan deto † Stefan deto † Dmitro deto † Jacko Stasysyn † Kazden ma swoje urbarialne ksiąszke y wie, wiele ma zapłacić gruntowego podatku, zatem rozrachowania innego prefektura zrobic nie może, iezeli gdzie złączony iest grunt, zatem między sobą łatwo rozrachować się mogą. Z gruntow gromadzkych wiele na pręt wypada, do kasy takze płacić maia. W Łomnie 20 maia 1823. Rybicki.

CLV. Тестамент Івана Лемака, 17 вересня 1823 р.

Ob defectum tymbri. Testament. W imie Oyca y Syna y Ducha

świętego. Amen. Uwazając nieuchronny kazdemu żyjącemu wyrokow boskich dekret (postanowiona ludziom raz umrzeć) ponieważ y ia iako śmiertelny człowiek przez całe życie moie, a naybardziej teraz przy podeszłym y słabym wieku i zdrowiu moim, pod też podpadam wyroku boskiego konstytucyą, yż życie moie, by też naydłuższe, śmiercią na ostatek pieczętować musze. Więc poki ieszcze z łaski nieogarnionego Boga przy słabym ciele moim, na zmysłach moich, to iest przy dobrej pamięci y rozumie, woli dobrowolney a nie przymuszoney zostaie, takową ostatniey woli moiey przy uproszonych świadkach w przytomności czynie dyspozycyę. Ja Iwan Łemak mam trzy pręty pola we wsi kameralney Mszancu, ciągnące się od granicy do granicy, leżące między miedzami w strone iedne ku Grąziowie z dołu od miedzy Prokopa Steckiewicza, z góry od miedzy Ilka Petreczkiewicza, w drugie strone ku Bandrowu z góry od miedzy Ewy Szewcowey a z dołu od miedzy tegoż Prokopa Steckiewicza, z łazami, gdziekolwiek się znajduią podług testamentu oycy mego Iwana Łemaka, (de) d(a)to 28 decembra 1812 pisanego, z ogrodami, placami, iak w testamencie ieszcze dziada mego Jacka Łemaka, dto 27 januar 1780, zapisane zostaia, sadami, sianożęciami, potokami, pastwiskami y innemi przynależytosciami, z chałupą pod numerem domu 180 zostaiącą, z stajniami dwoma zapisałem y przedałem dobrowolnie Alexandrowi Demianowskiemu za summe złotych rynskich sto dziewięć fr. i 36 xr. w konwencjonalney monecie, dico frh. 109 i 36 xr. c. m. podług kontraktu w urzędzie dominikalnym dto 21 marca 1822 uczynionego, z ktorey rzetelney summy w gotowiznie do rąk moich odebrałem y z odebranych wiecznemi czasy iako przedałem, daię, daruie, ustempuie wspomionemu Alexandrowi Demianowskiemu kwituie onego, niezostawuiąc nic sobie, ani sukcesorom moim: nietylko iemu, ale y potomkom iego raz na zawsze ze wszystkimi onerami, procz maiąc do tego obsiew na groncie gatunku roznego zboża, takowym obsiewem matka moia Anastazy, wdowa Łemaczka, z pozostałą żoną moią z Malczewskich Rozalią, bezdzietną, podzielić się równie maią, podobnież czynsz za rok 1823 zapłacić maią. Z bydła mam par wołów iednę, krow dwie, iałowek dwie, cieląt dwoie małych cyckowych, byczek ieden maiący lat 4 y owiec troie. Z tego bydła zapisuie nayprzod żonie moiey Rozalii iedne pare wołów, krowę iedne, iałowkę iedne cielne, 4 zęby maiące, ciele małe iedne y owiec troie; matce moiey Anastazy, wdowey Łemaczce, zapisuie krowę iedne maści barnastey y ciele iedną. Tudzież szwagrowi memu Andrzeiowi Pozniakowi reszty posagu iałowek dwie po dwa zęby maiących y byczka iednego lat trzy maiący (!), a za to zrebie winne w posagu zapisuie, ktorych trzy sztuk ma sobie zaraz odebrać, a więcey

temuż nie iestem winien, y żadney pretensyi rościć sobie nie może. Zaś pług, brona, kosa, siekiry, wozy y inne nieruchomości na groncie zostawać mają. Także mam Andrzeia Siwaka szwagra w Mszancu y Wasyla Celucha w Michnowcu, ci względem posagu zadney pretensyi nie mają i mieć nie powinni, gdyż onymże posag oyciec moy nieboszczyk w zupełnie do xr. iednego wypłacił. Długu wienieniem Annie Szewcowey rynskich pietnaście, frh. 15 w. w. ktorych żona z matką z gospodarstwa oddać mają. Także do propinacyi skarbowey wienieniem 24 xr. w. w., więcey zaś długu nikomu nie iestem winien; służący Pazi Chominey wienieniem ieden biały sierak, mam sukno białe, z koto-rego sierak iey ma bydź oddany; reszta zaś sukna co się zastanie, Andrzeiowi Pozniakowi dla dzieci, co pasli bydło, dać mają. Theodorowi Pohoreckiemu pożyczonych 2 frh. w. w. oddać mają. Wziołem z magazynu dwa korcy owsa, za ktoren należy się sześć rynskich w walucie, z obsiewu żona moia ma zapłacić. Janowi Malczewskiemu winnych trzydzieście rynskich w walucie z obsiewu oddać żona z matką powinni. Dołączam i to, że wspomionych trzy prętow pola Alexandrowi Demianowskiemu wiecznemi czasy przedanych, bez żadnych długow rezygnuję i zapisuie. Ten zaś testament mój y ostatnie woli moiey rozporządzenie, ktoren na zawdy ważny bydź ma, upraszaiąc za życia mego każdej zwierzchności nie nadwierać y Bogiem najwyższym protestuie się. Y owszem dla zupełney wiary, wagi i waloru, lubo nieumiejętny pisma, za daniem piora pisać umiejącemu, znakiem krzyża świętego przy ludziach na to uproszonych ręką własną podpisuie się y do akt gróntowych zaingrosować, komu podoba się, pozwalam y dopuszczam, ktorych to świadkow podpisy ani im, ani ich successorom szkodzić nie mają. Datt. w Mszancu dnia 17 septembra 1823. Iwan Łemak † umieraiący. Przytomni tego testamentu z. k. s. podpisuie się. Tymko Paraszczak † świadek, Pawło Paraszczak † Sawka Dylin † Michał Demuszka † Fedio Pozniak † Prokop Steckiewicz † Dmytro Steckiewicz † Wasyl Hrycuna † woyt, Fedio Siwak † przysejny. Vidit Verwaltung zu Łomna 26 März 1824. Rybicki, V(erw)alter.

CLVI. Квѣти із заплачених податків, 1823—4 pp.

Nro 18 (дому). Lesio Michalkow zapłacił pogłowne za rok 1823 za 1 głowę. Dzbański.

Mieysce Mszaniec, Nr. domu 23. Własciciel domu Iwan Zamiszczak płaci za siebie i swoich należących podatku pogłownego za rok 1824 za 2 dusze 1 z. r. Dzbański.

156 (число дому). Iwan Baran zapłacił za trzy korcy owsa pro 1824 5 f. 45 m. Łomna 20 decemb. 1824. Rybicki.

CLVII. Луць Старевський продає поле Савкови Синдякови, 17 жовтня 1824 р.

Kontrakt na grónt kupny. Niżey na podpisie wyrażony wyznaie iawnie y dobrowolnie, nie będąc przymuszonym, ani przypędzonym, lecz na własno potrzeb moią gospodarską a naybardziej na wypłaćenie podatkw skarbowych, odrywaiącego się kawałek pola zwano (!) w łazie na Polankach, sprzedaje Sawkowi Synydiakowi wiecznemi czasy i potomkom iego raz na zawsze, iako za swoją własność do uzywania za summe ugodzone złotych rynskich trzydziescie, mowie 30 ryns. w walucie, leżące między miedzami : z gory przypiera granica bystranska, z dołu od miedzy Iwana Dylinego czyli Chaynusa, ktorego pola wynosi pod jeden dzień orania, z tym obwarowaniem, ażeby wysz wspomiony Sawka Synydiak z tego kawałka pola podług wymiaru wieyskiego podatki wypłacał. Na co dla lepszey wiary, wagi i waloru, ile nieumieiętny pisma, znakiem krzyża świętego przy urządzie gromackim i swiadkach uproszonych podpisuię się. Dat. w Mszancu dnia 17 oktobra 1824 a. Łuc Starzewski † sprzedawca. Jako swiadkowie uproszeni z. k. s. podpisuiemy się. Wasyl Hrycuna † woyt, Fedio Siwak † przysiężny, Ihnat Bilak † z gromady, Łuc Misiow † dto, Hryc Pozniak † dto, Łuc Kibało † dto, Andriy Siwak † dto. Nieumieiętych pisac podpisał Alex. Demianowski, Gemeind(e)-Schreiber.

CLVIII. Іван Дилин продає Кирилови Гулі кусень поля на Мірках за 27 злр., щоби ними заплатити „монархічні“ податки, 3 цвітня 1825 р.

Niżey na podpisie wyrazony wyznaie tem pismem moim w obecności urzędu gromadzkiego i ludzi wiary godnych, jako na wypłaćenie podatkw monarchicznych mianowitemu Kyryłowi Gule przedaje, daie, daruie i zapisuie wiecznemi czasy nie tylko iemu, lecz i potomkom iego raz na zawždy do uzywania jeden kawałek pola zwaną na Miar-kach, z gory od miedzy Hrycia Wołoszczaka, z dołu Iwana Dorosza, ktorego pola znajduie się iedne staie i poł, za summe, podług dobrowolnej ugody, złotych rynskich dwadziescie siedem, mowie 27 fl. rh. w walucie. Ktoren kontrakt dla lepszey wiary i wagi znakiem krzyża świętego podpisuię. Dat. w Mszancu dnia 3 kwietnia 1825. Iwan Dylin † sprzedawca. Jako swiadkowie uproszeni z. k. s. podpisuiemy się. Wasyl Hrycuna † woyt, Iwan Siemiński † Macko Petreczkiewicz † Iwan Michaylikowski † Alex. Demianowski, Gemeind(e) Schreiber.

CLIX. Лімнянська фервальтерія накаує михновецькому війтови будувати коршму, 17 червня 1826 р.

Woytowi Michnowieckiemu. Ferwalteryя tuteysza umysliła, aby na

granicy koło karczmy na Ostrowie (Острє, гора над місточком Лютовисками) postawić karczemkę. Woytowi więc surowo nakazuje się, aby w tym tygodniu drzewo, czyli zrąb stoiący w Bystry do Michnowiec zwiuzył y do tego aby ciesłę dodał, który będzie te staynie rozbiezac y drzewo znaczc. Łomna 17 juny 1826. Rybicki.

CLX. Вільники з Мшанця подають жалобу до циркулярного уряду в Самборі на вїйта Антона Кравця і його заушників за побиранне від них несправедливих податків, 8 падолиста 1826 р.

Przeswietny ces. krol. Urzędzie! Podpisani wolniki z wsi Mszanca zanosiami wielke prozbe do urzędu cyrkularnego naprzeciw woyta Anton Krawcow ze swemi zausnikami Hnatem Paraszczakiem y Hryciem Paraszczakiem następnikami¹⁾, a mianowicie przeswiętey (!) ces. krol. ka(mer)alney ferwalteryj Łomnianskiej względem przeboru w podatkach, czynsz dawalismy 16 fl. rocznie — a teraz od 4-go roku do roku 1826 po 20 frh. v. v. podwyszając, exekutnego zas od kazdey osoby, co wyniesie na 28 dutkow; a nas znayduie się 14 gospodarzow, więc iuz tego daley wydolać nie mozemy, okrutnie nas grabio, y zaledwo 2 miesiācy przeydzie do gromadzkih wyderkasow z osoby dać musimy. Podawalismy prozbę do urzędu cyrkularnego ieszcze w miesiācu 23 marca 1826 ad № 3539 cir., te zas rezolucyje ferwalteryja niepublikowala, lecz u siebie przytrzymuie. Prosimy przeswietnego ces. krol. cir. samborskiego urzędu, aby nam rezolucya do rāk własnych oddana łaskawie byla, mile dopraszamy się. Dat. Mszaniec die 8 9-br(is) 1826. Macko Petreczkowicz †, Mikołay dto †, Antrey dto †, Fedio dto †, Stephan dto †, Maksym dto †

Do Przeswiet. ces. krol. cyr. samborskiego urzędu prozba pokorna od wolnikow Mszanca naprzeciw Przeswiet. ces. krol. ka(mer)alney ferwalteryi łomnianskiej, względem przeboru w czynszu y niewoli, exekucyj, oraz gromadzkih wyderkasow niepotrzebnych do rāk własnych rezolucyje niezapieczētowane prosimy.

CLXI. Мшанецькі вїйти просять лимнянську фєрвальтерїю настановити для них префектом Андрия Стецковича, 10 марта 1827 р.

Przeswięt. cesarsko-kroliwski urzędzie Łumny. My nizey podpisani woycia szlachetni ze wsi kameralney Mszanca żądamy łaski y miłosierdzia przeswiętey (!) prefektury o łaskawe rozporządzenie między nami. Gdy my woycia szlachetni iestesmy bardzo pokrzywdzeni od

1) ворогами.

gromady mszanieckiej w kazdey dace¹⁾, przeto dopraszamy się iak naypokorniej przeswiętney prefektury nauprzod, aby nam obrał za prefekta²⁾ szlachetnego Andrzeja Steczkiewicza, powtore, zebysmy podatki swoje wszystkie sami oddawali do skarbu. Co się zas tyczy expęsy, iako to do kaskrypcyi y więcey, gdy iakowa wypadnie expęs (!) sprawiedliwa na nas, przyimiemy y do przeswię(tey) prefektury oddamy, a co się zas tyczy expęsy na przepoy, pisarza gromadzkiego, tego nie przyimiemy, y bardzo wiele expęsy gromada sobie na nas układa, a ni sprawiedliwych, więc my tey expęsy nie przyimiemy, w czym iak naypokorniej y powtornie dopraszamy się. Dat. Mszańec die 10 mart(ii) 1827. Na co podpisuiemy się rękami własnymi. ...i Steczkiewicz †, ...n Steczkiewicz †, Jacenty Steczkiewicz †, Łukasz Steczkiewicz †, Mikołay Steczkiewicz †, Bazyli St... †, Stefan Stecz... †, Eliasz Stecz... †, Bazyli Huzelowicz †, Ignacy Jankoski †, Dmiter Steczkiewicz †, Bazyli Steczkiewicz †, Simeon Petraszkiwicz †, Theodor Petraszkiwicz †, Jan Petrasz... †, Daniel Petrasz... †, Stefan Petrasz...†, Teodor Petrasz... †, Maciey Petrasz... †, Mikołay Petrasz... †, Piotr Petrasz... †, Maxym Petrasz... †, Stefan Petrasz... †, Jędrzey Petrasz...†, Maciey Petrasz... †, Jan Petrasz... †, Stefan Petrasz... †, Jędrzey Steczkiewicz na ktorego wszyscy pozw... prefekta.

Відповіді фєрвальтерії на сю просьбу я не знаходив, одначе думаю, що вона була відмовна, бо в Мшанци не було шляхотського префекта ані перед ані по 1827 р.

CLXII. Накази лімнянської фєрвальтерії, в справі повинностей мшанецької громади, 1827 р.

Woytowi Mszanieckiemu nakazuie się, aby w tym tygodniu do W Pana Ferwaltera przystawił 6 pullaterek drew, nieczekaiać exekucyi, inaczy na święta drew braknie. Łomna 4 apr. 1827. Angermann.

Gromadzie Mszanieckiej y Grażiowskiej stawia się exekucya po 20 x., dopoki laski jodłowe do grodzienia płotow nie będą odstawione, gdy iuz wszystkie gromady oddali. Łomna 13 apr. 1827. Angermann.

Woytowi Mszanieckiemu iezeli we śroде, lub naydaley we czwartek nie będą koły przywiezione do nagley reparacyi płotow u pana ferwaltera koło ogrodow, więc do samego tylko woyta exekucya postawiona będzie, gdy iest bardzo opieszalym. Łomna 17 aprilis 1827. Angermann.

1) дачка = публичні оплати.

2) шляхотського війта.

Gromada Mszaniec. Ci (!), ktore podatek gróntowy y domowy winni, ma wojt na dzień iutrzeyszy za karą do robienia szarwarku, a to 10 fur y 15 z łopatami tu przysłać. Łomna 22 maia 1827. Grzybawski.

Woytowi Mszanieckiemu nakazuie się, aby zaraz po świętach wypędził fury po gonty do Tureczek, to iest do młyna 100 kup, do karczmy 200 kup, do dzwownicy 100 kup. Iak fury poydą, to u p. leśniczego w Wolczym aby się zgłosili. Takze drzewo potrzebne do reparacyi tamteyszych młynow ma bydz wywiezione — oraz po 10 tarcie tu przysłać. Łomna 9 iunii 1827. Angermann.

Woytowi Mszanieckiemu. Juz temu prawie przeszło dwa miesiące iak się onemu ustawicznie nakazuie, aby kamien wapienny do wapnicy odstawił, co ieszcze do tego czasu nie skuteczniał. Jezeli tedy wojt w tym tygodniu do soboty następuiącey nie wywiezie kamien do wapnicy, to tenze exekucyą sowitą dostanie. Łomna 9 iunii 1827. Angermann.

CLXIII. Мшанецька громада просить, щоби її звільнено від доставки каміня; фєрвальтерія відкидає просьбу, 11 червня 1827 р.

Przeswietny ces. krol. urządzie prefektury Łomnianskiej! Poniewasz gromada Mszaniec kamień wapienny kopie, i do tego otrzymała rozkaz, by ten kamień wykopany do wapnicy wywiezła. A gdy gromada Mszaniec takze mamy rozkaz na reparacyę młyna, karczmy i do cerkwi na poprawienie dzwownicy 400 kóp gontow ze wsi Tureczek lasu wywieść, tudzież i na młyn dolny, któren ma się całkiem przebudować, drzewo na podłogę przystawić, a zatem nayupokorniey (!) łaski i miłosierdzia upraszamy, by łaska nastąpiła, grontowey zwierzchności nas gromade od wożenia wapiennego kamienia uwolnic, gdyż tyle fur w naszej gromadzie nie wystarcza, a do tegoż i dużo bydła we wsi na nogi i na pyski boleie. W czym łaskawego względu oczekuiemy, i dopraszamy się. W Mszańcu dnia 11 iunii 1827. Andriy Sywak † z gromady, Wasyl Steckiewicz † dto, Hryc Paraszczak † dto, Fedio Siwak † dto, Hryc Berdycz † dto, Iwan Dryhnych † dto, Andriy Wołoszynoski † dto, Pawło Sysyn † dto, Iwan Sysyn † dto, Andriy Krawiec † dto, Ilko Hryniow † dto, Fedio Pozniak † dto, Jurko Wołoszczak † dto, Hryc Sysyn † wojt, Fedio Siwak † przysiężny imieniem całej gromady † † † † †

Juz więcy jak dwa miesiące jest nakaz, aby gromada wywoziła kamien wapienny, przeto na teraznieyszą remonstracyę się wzgląd nie bierze — t. j. to, co nakazano, wypełnić musi. Kamien wapienny za

jeden dzien moglby bydz zwiezionym, gdyby woyt byl czynnym y gromada gdyby chciała, ale ze to wszystko idzie słabym krokiem. Jezeli tedy gromada do 14 dni nie wywiezie kamien do pieca, to 2 hayduki po 1 rs kontentacyi przybędą. Łomna 13 iunii 1827. Angermann.

CLXIV. Квіти і накази фєрвальтерії що до повинностей мшанецької громади, 1827 р.

Woyt mszaniecki oddał 3 baranki stołowe za rok 1827. 19 juni 1827. Angermann.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się, aby w tym tygodniu do cegielni przystawił 4 sążni drew nie czekając exekucyi, a jeżeliby tak nie było rombanych, to woyt aby natychmiast takowe urąbać kazał. Łomna 29 julii 1827. Angermann.

Gromadzie w Mszańcu! Wszystko bydło, iakie tylko we wsi iest na nogi, albo inną chorobe chore, ma zaraz bydź w tamteysze krzaki spędzone, do czego gromada co dzień, co noc po 8 strużow dodawać ma, a to na fundamencie cyrkularnego rozporządzenia dla kurowania. W Łomnie dnia 31 julii 1827. Rybicki.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się, aby do cegielni zaraz na wtorek nadchodzący 4 pułłatek dostawił, gdyż gwałtem cegła musi bydź palona na sklepienie do Jabłonki. Łomna 24 aug. 1827. Angermann.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się, aby do pilnego pokrycia karczmy tamteyszey w tym tygodniu wysyłał fury po 200 kup gontow y maia się fury u p. lesniczego przejeżdżając przez Wolcze zgłosić y tę karteczkę okazac. Za te gonty będzie tu zapłacono. Dnia 3 9-br(is) 1827. Angermann.

Jezeli woyt mszaniecki do mnie w poniedziałek nie odstawi 6 pułłatek bukowych, to we wtorek do samego woyta exekucya nastąpi, gdyż iuz 2 tygodnie ma nakaz, aby przystawił. Łomna 3 9-br(is) 1827. Angermann.

CLXV. Громада Мшанець просить фєрвальтерію, щоби вона віддала в корчми і в села Жида корчмаря Мортка Левіна, 8 падолиста 1827.

Przeswietny ces. krol. urządzie prefektury Łomnianskiey. Nizey podpisana gromada wsi cameralney Mszanca, dopraszamy się powtornie przeswietney ferwalterii, ażeby żyd Mortko Lewin, podług podanych od nas punktow na suplice pod dniem 3 novembra roku bieżącego, ze szynku skarbowego iakotesz i ze wsi oddalonym został, stosując się do wydanego cyrkularza pod dniem 25 8-bra 1827 ad nu-

mero 1249. — Na ktore oczekujemy łaskawey rezolucyi. W Mszańcu dnia 8 novembra 1827. Ihnat Paraszczak † z gromady, Petro Pozniak † dto, Andriy Pozniak † dto, Sawka Pozniak † dto, Hryc Paraszczak † dto, Iwan Sieminski † dto, Senko Krawcowicz † dto, Łesio Paraszczak † dto, Petro Zubal † dto, Andriy Petreczkiewicz † dto, Hryc Petreczkiewicz † dto, Fedio Łemak † dto, Pawło Dylin † dto, Pawło Mucha † dto, Andriy Krawiec † dto, Anton Draban † dto, Iwan Dorosz † dto, Wasyl Wołoszynowski † dto, Ignac Jankowski † dto, Ilko Steckiewicz † dto, Wasyl Steckiewicz † dto, Senko Petraszko † dto, Hryc Sysyn † woyt, Fedio Siwak † przysiężny.

Gromadzie dana będzie rezolucja, iak tylko na groncie przez nizey wyrazonego, albo pañā kontrollora zrobiona będzie indygacya (!), którą (!) wkrutce oczekiwać ma. W Łomnie 12 9-bra 1827. Rybicki.

CLXVI. Накази фєрвальтерїї для мшанецького вїйта, 1827.

Woytowi mszanieckiemu. Teraz było wesele, a wódki nie brano z karczmy, tylko obcā wudkę sprowadzono. Woyt z tym człowiekiem za to odpowi, dlaczego na to pozwolił y nie chciał rewizyę uczynic. — Nakazuje się więc, aby na przyszłość na kazde żądanie dał szynkarzowi należytā asystencyę do rewizyi nie czekaiąc dopiro ztąd nakazu. Łomna 15 9-bris 1827. Angermann.

Woyt mszaniecki iezeli nie przystawi na poniedziałek, to iest 19 9-bris dla mnie 6 pullaterek (drew) bukowych, to zapewne do niego samego exekucya postawiona będzie. Łomna dnia 16 9-bris 1827. Angermann.

CLXVII. Мшанецький вїйт Гриць Сисин подає жалобу на Василя Михайликівського, що не хотїв возити латрів і ще його побив, 1827 р.

Przeswietny ces. krol. urządzie prefektury Łomnianskiey. Urząd gromadzki wsi cameralney Mszańca wnosi zażalenie przeciwko Wasyla Michaylikowskiego w nastempuiących okolicznosciach, iako to: Gdy iuż po kilka razy rozkaz był i exekucya była, ażeby łatry wyrębane w Magurze, do ferwalterii odstawić, gdzie iusz więcey iak tydzień ludzie ogłasza się, by łatry wiezli bez exekucyi, aże urząd gromadzki usilnie scigał wszystkich tych gospodarzy, ktorzy przez kilka raz oznaymionemi byli łatry wywieść, takze i Wasyla Michaylikowskiego do tych łater wraz z ludzmi gonilem, ażeby iechał, i którego za iego uporczywość i nieposłuszeństwo, ia woyt ieden raz łaskā po zadku uderzyłem. A poniewasz tenże w tem samym pędzie Wasyl Michaylikowski mnie, woyta porwałszy za włosy, obalił mnie na ziemie i bił do upodobania swego i groził, że na żaden sposob łatry nie powiezie

A zatem dopraszam się na takowego zbuia o assystencyę i za moie pobicie oczekue sprawiedliwosci. Gdyż ten nigdy, by w najmniejszey rzeczy, żadnym rozkazom powodować się niechce, iedynie na boykie bierze. W Mszańcu dnia 22 novembra 1827. Hryć Sysyn † woyt żalu-
iący się.

CLXVIII. Мшанецькі новосадки відбирають від Теодора Германовича поле, якого дотепер уживав, і надають його Михайлови Макарови, 24 падолиста 1827 р.

Nizey podpisani nowosadki ze wsi cameralney Mszanca daiemy ten zapis Michałowi Makarowi, ktoremu pół pręta nowosadztwa odebrawszy od Teodora Hermanowicza wspomianomu raz na zawsze z podatku do używania wręczamy, a te-z-tych powodow: Poniewasz tego pół pręta od Fedia Pozniaka Teodor Hermanowicz przez lat trzy z podatku używał i nigdy z tego gruntu nie chciał podatki płacić, przez ktorego wiele razy wszyscy nowosadki exekucyi cierpielismy i wiele kłopotow mieli. A do tegosz Hermanowicz w roku 1825 od wszystkich nowosadkow zbierał kontrybucyę, z której stracił dwadzieście flor. conv. mon., co potem te strate nowosadki złożyć musielismy. Przeto Teodora Hermanowicza od tego gruntu oddalamy, a mieszkańcowi Michałowi Makarowi przydaiemy z tym dodatkiem, by niezwłocznie wszystkie podatki wypłacał. Na co z. k. s. podpisuemy się. W Mszańcu dnia 24 nov. 1827. NB. Gdyż Michał Makar tego gróntu dawniey pół pręta używa, zatem teraz i drugiego pół pręta wraz złączamy. Hnat Bilak † z nowosadkow, Stefan Petiszka † dto, Łesio Michalkow † dto, Wasyl Steckiewicz † dto, Stefan Steckiewicz † dto, Andriy Steckiewicz † dto, Maćko Sysyn † dto, Hnat Paraszczak † dto, Petro Siwak † dto, Wasyl Demuszka † dto, Andriy Pozniak † dto, Marya Sysynowa † dto, Nikołay Krawiec † dto, Iwan Petreczkiewicz † dto, Petro Petreczkiewicz † dto. Przytem urząd gromadzki będący znakiem krzyża św. podpisuię się. Hryć Sysyn † woyt, Fedio Siwak † przysiężny.

CLXIX. Накази фєрвальтерії для мшанецького вїйта, 1828 р.

Woyt mszaniecki — jezeli nie przystawi do mnie 6 pullateter bukowych, na ktore już tak dawno czekam, to nie tylko ze exekucya nastąpi, ale y woyt za jego niedbałość będzie cielesnie karany — gdy już dosyć czasu miał wywieść. Łomna 15 ianuarii 1828. Angermann.

Woytowi mszanieckiemu nakazuje się surowie, aby do depozyta łomniańskiego 3 pullaterek miętkich przystawił naidali do srody. Łomna 9 febr. 1828. Angermann.

Gromadzie w Mszancu! Przywiezie dla pana leśniczego chaszczowskiego dwie sążni twardego drwa z Magury. W Łomnie dnia 1 marca 1828. Rybicki.

№ 207. Gromadzie w Mszancu! Podług zarządzenia Wysokiey Dobr. Kameralnych Administracyi z dnia 20 ianuarii b. r. № 41 nakazano, ażeby gromady tuteyszego Panstwa w lasach spaskich łątry do Starey Soli powinne rąbali i tam odwiezli. Nakazuje się zatem, zeby gromada Mszaniecka 24 łąter w tem tygodniu wyrąbała, i z polepszeniem drogi zaraz odwiezła. Ludzie do rąbania wyznaczone, mają się meldować u pana leśniczego Bogusza w Tysowicy, ktoren im w lasach około Strzylek zrab wyznaczy. Na odebrany rozkaz ma gromada recepisse dać. W Łomnie dnia 1 marca 1828. Rybicki.

№ 332. Gromadzie Mszaniec! Dnia 26 t. m. ma woyt ze 6 szluznemi gospodarzami tu rano do kancelaryi do wyznaczoney komissii względem łąter starosolskich stawic się. W Łomnie dnia 24 marca 1828. Без підпису.

Urzędowi gromadzkiemu i całej gromadzie w Mszancu! Poniewaz przez wielki spływ wody gac tamteyszego młyna uszkodzona została, a to tak dalece, ze młyn przez to mleć nie może, a zatem ma gromada zaraz za odebraniem tego rozkazu, ruszyć się i takowe uszkodzenie iak naysprędzey załatwić. Woyt ma zatym do tey roboty poboty potrzebne fury i ilość pieszych wygnąć, nieczekając zadnych nieprzyjemnych zmuszających srodkow, a za dodanie assystencyi ma woyt 15 kr. codziennie płacić. W Łomnie dnia 30 marca 1828. Rybicki.

Odebrałem rzetelnych 2 fr. w. w. Głowacki.

Woytowi mszanieckiemu nakazuje się, aby w nadchodzącym tygodniu do mnie 6 pullaterek bukowych przystawił. Łomna 10 may 1828. Angermann.

CLXX. Квит для мшанецької громади за барани, 12 липня 1828 р.

Kwit, iako z Pszanca oddali do skarbu tuteyszego baranow inwentarialnych try, № 3, to iest 2 młode, ieden stary niniejszym zaświadczam. Łomna 12 lipca 1828. Smalawski. In Abwesenheit des Herrn Controlors. .

CLXXI. Фервальтерія наказує мшанецькій громаді післати 125 хлопів на нагінку на вовки, 18 жовтня 1828 р.

Gromadzie w Mszancu! Podług Ustaw Naywyzszych Rządowych będzie gonba na wilki w lasach około Smereczki w piątek dnia 3 t. m. przedsięwzięta, do ktorey panowie cyrkularnie, a pryncypalnie sam

Jasnie Wielmożny Starosta przybędzie. Woytowi iako nayostrzey nakazuje się, ażeby sto dwadziescia i pięc chłopow, do czego wszyscy prawniki należą, iuż w czwartek na noc do wsi Smereczki przystawił y tam u mnie meldował się, gdzie w piątek rano wraz z innemi koło lasu rozstawieni będą. Kazden ma na 24 godzin miec chleb z sobą. W Łomnie dnia 18 7bra 1828. Rybicki.

CLXXII. Консисторія закладає парохам, що в урядовім реєстрі бідних підданих вписують себе і своїх слуг, 3 грудня 1828.

№ 2140. Okolnikiem naszym z dnia 3 pazdziernika 1827 r. do l. 1554 zapadłym upomnielismy duszpasterzy władzy naszej duchowney podległych, by pamiętni na wysokie swoje powołanie i na zaufanie, ktore Nayiasniejszy Monarcha w nich pokłada, spisy ubogich dla ułatwienia prac w oznaczeniu podatku pogłownego dekretem wysokim z dnia 18 wrzesnia 1827 z l. 51046 wypadłym zezwolone na przekonaniu sumiennem o ubostwie oparte własnoręcznie czynili i podpisywali. Ponieważ zaś pokazało się, iż gdzieniektórzy kapłani głos nasz oycowski nie wnętrzyli, a tak zaufaniu rządów nieodpowiedzieli, gdyż nie tylko osoby gminne, które podatek pogłówny płacić mogą, między ubogich wpisywali, lecz nadto samych siebie z familią i służatemi do ubogich policzyli, więc spowodowani iesteśmy przy otworzeniu naszego nieukontentowania ze sprawowania się takowego gdzieniektorych duszstarowników ninieyszem oświadczyć, że takowi kapłani zapamiętali na to, co Cesarzowi (Marka 12, 17), a co swoiey owczarni (1. Piotra 5, 4) winni, niepamiętni na to, że potrzeby człowieka, osobliwie kapłana, powinny byđz skromne (1. Timot. 6, 8), że nareszcie żądliwi wpadaiają w pokuszenie (1. Timot. 6, 9), pomimo innych złych skutków naszą niełaskę na siebie sciągną. Co Wielebny Ix. Dziekan podręcznym duszstarownikom z tym dodatkiem oświadczy, iżby prawem monarchicznym raczey dla sumienia, iak z obawy kary posłusznymi byli (Rom. 13, 5). W Przemyslu dnia 3 grudnia 1828. T. Fedynkiewicz wikary gener. i offl. Kubaiewicz.

CLXXIII. Накази і квіти фєрвальтерії мшанецькому війтови, 1829 р.

Woytowi mszanieckiemu nakazuje się, aby zaraz po nowym roku do wybudowania mostu publicznego koło karczmy wywiuz z Czekełowy 12 iodeł po 4 sązni 14 cali nie czekaiąc exekucyi military. Łomna dnia 8 ianuarii 1829. Rybicki, Angermann.

zostać w Mszańcu u woyta, dopoki nie dostanie ztąd palet odwoła-
jący. Łomna 10 marca 1829. Angermann kon.

Woytowi mszanieckiemu nakazuje się surowo, aby zaraz jutro 6
pullaterek drew przystawił, gdy dla tutejszych officialistow nie będzie
drzewa na święta. Łomna 13 apr. 1829. Angermann.

CXXIV. Фервальтерія дає наказы вапнярови в Мшанци, 1 липня
1829 р.

Wapielnikowi nakazuje się, aby pilnował, aby kamien był łamany
y do pieca w łatry postawiony, a iezeli gromada mszaniecka nie bę-
dzie się powodować rozkazowi tutejszemu, przeto ma wapielnik na-
tychmiast relacyę podać do mnie, a ja potem tey gromadzie exekucyę
postawię. Łomna 1 junii 1829. Angermann, kontrolor.

CLXXV. Квіти для мшанецької громади в заплачених повинностей,
1829 р.

Gromada mszaniecka oddała 3 baranki stołowe. Łomna 1 junii
1829. Angermann.

Podpisany podług paletu ddtto 20 maja 1829 codzienne konten-
tacye po 10 xr. w. w. za owies czynszowy w remanencie pozostały
z roku 1822, 1823, 1824, 1825 razem sto trzy korcy i 21 garcy. Ode-
brałem od woyta Hrycia Sysynego do dnia 8 czerwca 1829 exekutne
cztery ryńskie, Nro 4 fl. i 36 xr. w. w. Na co przez znak krzyża św.
podpisuie się. W Mszańcu dnia 8 czerwca 1829. Prokop Begiey, exek-
went.

Nro. Jakim Opalak oddał remanentowego owsa czynszowego 15
garcy. Die 12 junii 1829.

CLXXVI. Окружний уряд відкидає відклик мшанецької громади
в справі воження дерега до жупи в Старій Соли, 25 липня 1829 р.

Der Cameral Gemeinde Mszaniec. Aus dem, über eueren unterm
22 April l. J. eingereichten Rekurs, wider den verwaltungsämtlichen
Auftrag vom 3 April l. J. Z. 388 wegen Schlagung und Zufuhr der
Holzlattern in die Starasoler Salzkoktur unterm 10 Juni l. J. gepflog-
enen kreisämtlichen Erhebung, geht hervor, dass diese Inventarial-
schuldigkeit seit jeher bestanden hat und dass solche von euch bis
zum Jahre 1820 ununterbrochen geleistet wurde. Die Gemeinde wird
daher angewiesen das vermög Inventarium schuldige Holzquantum
von 24 Lattern, aus dem ihr von der Cameral Verwaltung zu bestim-
men den Holzschlage gleich nach Erhalt dieses Auftrages unter sonst

zu gewärtigenden Zwangsmitteln in die Starasoler Salzkoktur zuzuführen. Sambor am 25 Juni 1829. Ritz.

CLXXVII. Накази лімнянської фервальтерії мшанецьким війтам і громаді, 1829 р.

Woyt Mszańca da codzien 10 fur y 10 pieszych do robienia szarwarku za winne podatki, tu przystawić, inaczey wóyt odpowiedzialnym będzie. Łomna dnia 20 lipca 1829. Grzybawski.

Woyt Mszańca da na dzień jutrzejszy do plebanii grąziowskiej 10 fur do zwożenia zboża, lecz do dnia. Łomna dnia 13 wrzesnia 1829. Grzybawski.

Woytowi w Mszańcu! Nakazuie się, azeby za odebraniem tego rozkazu posłał fure iedne do Krosienka do huty, ktora ma stamtąd skło do apoteki łomnianskiej sprowadzić. Łomna dnia 22 aug. 1829. Rybicki.

Nro 1238. Gromadzie mszanieckiej. Gdy Przeswietny Cyrkularny Urząd tuteyszey zwierzchnosci gruntowej dekretem dto 1 junii 1829 Nro 7870 zalecił, azeby gromady tuteysze do rąbania i wywozenia later starosolskich swemi zwierzchnosci gruntowej pozwolonemi sposobami exekwowała, i to opocz powyż wspomnionego dekretu swoim rozkazem dto 1 august 1829, Nro 932 gromadom wszystkim zosobna zaleciła, lecz uiszczenie tego rozkazu zadna gromada do dzisdnia nie nieuskuteczniła, gdy zaś teraz zniwa po naywiększej części są uskutecznione. Przeto powtarza się tak dekret cyrkularny, iako i tuteyszy, azeby od poniedziałku następującego, повинне starosolskie łatry, gromada w lesie rozłuckim pod dozorem lesnych w zrębie wyznaczonym rąbać, a łatry za rok upłyniony 1829 w lesie spaskim, gdzie im ferwalterya tameczna wyznaczy, i tam już gotowe rąbany łatry znajdzie, wywozić zaczęła, i w tych iesiennych miesiącach do Starosoli nieochybnie wywiezła. Woyt zas, iezeli starania do wypędzenia ludzi i fur nie przyłoży, wprzody aresztem tygodniowym, a potem karą cielesną ukarany zostanie. W Łomnie dnia 7 8-bra 1829. Rybicki.

Woytowi mszanieckiemu, poniewaz tenze wraz z gromadą swą tak iest nieposłusznym y uporczywym, ze tylokrotne nakazy ferwalteryi nie pełni bez exekucyi — więc posyła się Kalinoskiego, ktoremu woyt za drogę zapłaci 1 rs., a iezeli do piątku pullaterki nie będą wyrąbane, to woyt z przysiężnym będzie sprowadzony — cielesnie karany, a potym z urzędu będą zruceni. Łomna dnia 25 octobra 1829. Angermann.

CLXXVIII. Поквітованне з податків вложений в мшанецького новосадства, 1828—9 pp.

Nro 3. Wasyl Steckiewicz cum Andriy Steckiewicz z bratem swoim zapłacili czynsz za rok 1828 z gróntu nowosadztwa dwa rynskie i kreutzerow 23 w walucie, ktore na rozkaz pana Resseka i w niebytnosci tegosz podług rejestru pozostawionego podpisany odbieram i do kasy dominikalney odsyłam. W Mszanicu die 19 nov. 1828. Alex. Demianowski.

Za rok 1829 z nowosadzkiego gróntu kontrybucyi na rozkaz wgo pana Grzybowskiego podług rejestru rozrachowanego od Jacka i Andrija Steckiewicza dwa rynskie i 51 kr. odebrałem. W Mszancu dnia 9 maja 1829. Alex. Demianowski.

CLXXIX. Фервальтерія загаує людям ходити до Ап. Купевича, дяка в Смерецї, що займав ся вороженнем, 7 серпня 1829 p.

Nro 1020. Cyrkularz do gromad nizey wyrazonych! Tuteyszy urząd prefektury dowiedział się, i od wielu ludzi przekonał się, ze Andrey Kuniewicz, diak ze wsi Smereczki wruzbitem y leczeniem ludzi zabawia się; do ktorego guslarza ludzie mniej wiary mające iak do bożka w kazdym razie udaią się. Gdy czyn takowy zasadam religii naszej prawowierney chrześcianskiey sprzeciwia się y prawa naywyzsze rządowe, cierpienie takich osob zakazuie y karać tak tych guslarzow, iako i strony do nich udaiące się, nakazuie się zatem woynom surowo, azeby oni po wsiach swych wszystkich ludzi uwiadomili, że straz iest postawiona dla strzezenia tych ludzi, ktorzy do niego w gusłach swych udaią się, y ci będą łapani y tu do aresztu przystawiani — przeto kazden strzedz się i od guslarza unikać powinien. Łomna dnia 7 augusta 1829. Rybicki. Łomna, Chaszczon, Łopuszanka, Michnowiec, Lippie, Bystre, Mszaniec, Gałowka, Płoskie, Groziowa nazad do kancelaryi dostawic.

Се письмо підписав останній війт в Мшанця і дальше до других громад не післав, через те не пішло воно назад до Лімної, а лишило ся між паперами мшанецького війта.

CLXXX. Фервальтер Рыбіцкий просить съвящеників, щоби наклонювали людей до воження латрів до жуни в Старій Соли, бо вони повинні поипрати інтерес свого колятора, 31 жовтня 1829.

Nro 1319. Cyrkularz. Do Wielebnych Imc Xięży Parochow nizey wyrazonym. Wielebnościom waszym za dobrze wiadomo, iak gromady tuteysze zarządzeniom tuteyszey zwierzchności gróntowey względem zawozu łater do koktury starosolskiey sprzeciwiaią się mimo nawet

wyszzych rozkazow z Przeswietnego cyrkularnego urzędu iuż w tey mierze gromadzie kazdey z osobna wydanych. Za dobrze takze waznym Wielbnościom wiadomo będzie wcale expensa gromady wszystkie przez niegrontowne poduszczenia nieuważnych i niewiadomych ludzi wganiania się i iuż wiele expens ponieśli, za które nie mają dotąd, ani mieć mogą wynagrodzenia albo w tey powinności, iakiego ulżenia, gdyż podobne w roku 1800 gromady robili przeciwności, a przez wypadły najwyższy dekret dto 8 aprila 1800 roku i przez uregulowanie gubernialne powinności later dto 21 9-bra 1800 roku Nro 33982 na fundamencie lustracyi z roku 1768 za panowania krola polskiego Stanisława ieszcze ułożoney, na przeciw których układow gromady nigdy nie rokkurowali, later 496 do zupy solney starosolskiej dowozic musieli, a nawet za najmnieysze remanenta woyskową assistencyą znaglani bywali. Ta zdrożność w posłuszeństwie poddanych tuteyszych ściagnie za sobą dla nich samych nie tylko wielki ucisk exekucyi, ale tez i cielesne kary, bo iuż kompania żołnierzy do wysłania na exekucyę w panstwo tuteysze, a pryncypalnie do gromad Wołczego, Przysłupa, Iabłonki nizney i wyzney i do Tureczki nizney i wyzney iuż iest zamierzona y ta wkrótce nastąpi, bo wysokie rządy gubernialne dekret swoy powyższy w roku 1800 wydany nie złamie, ale tylko potwierdzi y mocno exekucyą go poprze. Nizey wyrazony rządca prefektury tuteyszey, które iuż rok 15 urzędowania swego tutaj konczy, nie miał nigdy chęci takiey, azeby poddanego w czym nękał, albo go w obłudne poprowadzał scieszki y szukał chciwie dla niego iakich przykrości, poczytał by się bydz szczęśliwym, gdyby poddani tuteysi niedoznawali dla siebie uciskow, lecz kiedy rozkazow iego, ani rady iego niesłuchaia i więcey zuchwałemi się robia, a przez to sami szkodzą y przeciwności przełożonego swego nadwierzają, bo go przez to do wielkney odpowiedzialności przyprowadzają, zatem sami sobie tę winę przepisać będą musieli, iak gmina żołnierzy domy ich napadac y ich do wykonania rozkazu swey zwierzchności z szturmem naganiać będą, a przytem exekutne i iedzenie dla siebie zabierą. Wiele bardzo zaley na Imc xiężach parochach iako pasterzach swych parafianow do porządku do wykonywania rozkazow zwierzchności swoiey nawrócić i w nich zuchwałość naprzeciw rządu wyrządzaiącą wykorzeńić, dlatego to nizey wyrazony u myśli ieszcze tey, ze kazden Imc xiądz paroch obowiązany iest rzecz skarbu najwyższego, a zatym swego kollatora podpierać, a zgube poddanego ochraniać, udaie się do waszey Wielbności, byście zgromadzonym po nabożenstwie parafianom obowiązek kazdego poddanego ku swemu panu wytłumaczyli ich od sprzeciwiania się danego im rozkazu do wozenia later odwieść starali się

i im nadchodząco woyskową tak uciążliwą exekucyę iako zgubę dla nich i znjechęcenia naywyzszych rządów do wszelkich względów wystawili, y im to do serca włożyli, ze tylko tem sposobem iak dobrowolnie z furami do zwiezienia later do w naykrutszych staną, woyskową tę exekucyę, ktorey takiey niedoświadczali, oddalą. Łomna dnia 31 8-bra 1829. Rybicki, Verwalter.

CLXXXI. Rozділ спадщини по Павлі Петипці, 23 грудня 1830 р.

Nro 1003. Dekret przyznanego dziedzictwa. Przez zwierzchność pupilarne kameralnego państwa Łomna względem spuszczny potestamentalnie dnia 16 maja 1830 w Mszańcu zmarłym Pawle Petyszce stanowi się, że pozostałym successorom kopie inwentarza z aktow lewować wolno, do protokołu wniesione oswiadczenie względem przyjęcia spuszczny z dobrodzieystwem inwentarza zna się za ważne. Ponieważ cała spuszczna tylko 104 fr. 5 xr. cm. podług inwentarza wynosi, przeto na mocy patentu dto 15 września 1810 od mortuarium, zaś podług cyrkularza dto 9 augusta 1789 od podatku szkolnego uwalniaią się successorowie. Cały spadek po zmarłym Pawle Petyszce przyznaje się Maryi córce, z dobrodzieystwem inwentarza, iednakże pod tym warunkiem, ze ona Jackowi Petyszce kwotę szacunkową 52 fr. 3 xr. cm. tytułem iego porcyi oycowskiej zspłacic, inaczey podług ostatniej woli zmarłego dnia 16 maja r. b. uczynionyi obowiązana będzie grątu 2 pręty w naturze swojemu stryiovi Jackowi ustąpić, a posagem przyzwoitym, ktoren on iey dać będzie musiał, kontentować się. Jewka Potyszka wdowa ma prawo rządać, ażeby na tém grącie aż do smierci przytułek miała, była przyodziewana i karmiona, inaczey 4-ta część pozytkow prawnie iey się co rok należyć będzie. Zarząd gospodarstwa wdowie pod dozorem opiekuna się powierza. Łomna die 23 grudnia 1830. Winnicki.

CLXXXII. Львівська губернія, покликуючи ся на розпорядженне в 21 марця 1788 р., дає дозвіл підданши денебудь купувати напнтки на власну потребу, 9 марта 1832 р.

Copia Nro 10732. Ogłasza się na nowo przepis okolnika z dnia 21 marca 1788 r. względem wprowadzenia bez przeszkody trunkow na własno domowo potrzeb. Wysoka c. k. połonczona kancelaryia nadworna dekretem z dnia 4 lutego r. b. pod liczbą 2298 i 176 zaleciła, aby przepis okolnika z dnia 21 marca 1788 zawarty, ze poddanym wolno trunki na domowy użytek w duminium, albo z innych mieysc, u kogo im się podoba, w kraiach dziedzicznych kupować, sprowadzać, z tym dodatkiem na nowo ogłoszonym był, iż Jego c. k. Mość nay-

wyszszą uchwało z dnia 26 stycznia r. b. w tym względzie należyte zachowanie istnonych ustaw przypomiec raczył, ze zatym z iednyj strony wszelkie przeszkodzenie, ograniczenie lub utrudnianie w wykonywaniu tego poddanym należącego prawa, przeto także wymaganie iakey kolwiek bądź opłaty od trunkow na własno potrzebe sprowadzonych na duminia, z drugi zas strony każdy nieprawny wyszenk także na poddanych iako czynności prawu przeciwney podług trwających przepisow kare zciagnąc by musiały. Co ninieyszym dla powszechney wiadomosci ogłasza się. W Lwowie dnia 9 marca 1832. August Lobkowicz gubernator, Alois Stubenheim, nadworny konsyliarz, Jozef Bobowski, gubernialny konsyliarz.

CLXXXIII. Жалоба мшанецьких війтів і гайдуків на високі оплати і податки. Відповідь фєрвальтерії на сю жалобу, 10 грудня 1832 р.

Nr. 1540. Mszanieckim woytom y haydukom. Na podane tutaj na dniu dzisieyszym remonstracyę względem płacenia z łazow 138 fr. 37½ xr. za opał drzewa 48 fr. 30 xr. i za komorne 107 fr. 30 xr. w. w. odpowiada się: Ze na dniu 25. czerwca b. r. pod N-rem 768 ztąd im doręczanym powiedziane i wyrazone przyczyny, na iakim fundamencie z łazow czynsz 138 fr. 37½ xr. iest wyrazony i to mu się ieszcze dzisiaj powtarza, ze podług konstytucyi krolewsko polskiey woytowie osiedli są na 1¼ łanach, ktore nie więcey iak tylko 118 morgow, 220 □ sążni wynosić powinny, a ze oni podług wymiaru geometrycznego 373 morgow, 998 □ sążni wszystkich gruntow posiadają, zatem więcey nad konstytucyę o 255 morgow, 778 □ sążni posiadają i z tych ułożony czynsz 138 fr. 37½ xr. w. w. zapłacić corocznie powinni, chyba ze te grunta łazowe odstąpio, a przy łanie swoim, koren ich własności iest i ten im nienaruszenie zostawia się, zostano. Ze zas żadaia, azeby im ekstrakt wydac gruntow, lubo Zwierchność niema racyi, bo tylko u 12 uprzywileowanych posiadaczow, nie u 50 rozszerzonych famili czynsze dopominac się ma prawo, iednakowo im wolność się daie z mapy takowey sobie przez czlowieka pomiar i geometryę znaiącego, iako to Ian Rowenski pisarz łomnianzki, sobie na swoy expens przemiary zrobić, z czego pewnie prawdą doydą. Co się zas tyczy komornego, maia wyraznie wyznaczonych po iedynczo po imieniu i przezwisku w dekrecie wspomnianym wyrazonych i przyczyny powiedziane, ze podług monarchicznych y rządowych przepisow, na ktore w onym odwołuie się i tą się im powtarza, to iest, iż podług gubernialnego dekretu dtto 17 stycznia roku 1788 na iednym łanie niewięcey, iak tylko cztery familie, zatym na woytowskich łanach tylko 7 prawdziwych posiadaczow exystować powinny, a ze o 43 familie

więcey rozmnożyło się, to nie rachuią się do przywilegiowanych woytow, a Skarb, albo Urząd tuteyszy w to niewchodzi, ze oni gronta i chałupy mają, ktoren przez czas długi nieprawnie podzielili, zatem komornego 107 fr. 30 xr. w. w. dopoty płacić, albo kaźden do skarbu corocznie po 12 dni pieszych odrobic będzie musiał, dopoki z mieysca swego nieustąpio y gronta prawdziwym uprzywilegiowanym woytom, ktorych sąd uzna, nieoddadzą. Teraz wolno wam w tey mierze udac się do wyzszych instancyi, tylko do swego rekursu macie przyłączyć dekret ztąd na dniu 25 junii 1832 Nr. 767 doręczony, w ktorym iuz dowiedziono iest, na iakim fundamencie od was Urząd tuteyszy daniny tey domaga się. Przeto teraz postanowiona assistencya odwołuie się y natomiast sekwestracya wkłada się, ktora w następującym tygodniu przedsięwzięta będzie i ta tak z łazow, iako i komorne przez zabor bydła zbytecznego od grontu czynsz odbierze. W Łomnie dnia 10 grudnia 1832. Rybicki.

CLXXXIV. Наказ фєрвальтерїї виданий мшапецькїї громадї, 2 сєрпня 1833 р.

Mszaniec gromada ma przez 2 tygodni na drogę cykularne przez Smereczkę co dzień dostarczyć fury 5, pieszych z łopatamy i motykamy 25. Łomna d. 2 aug. 1833. Rybicki.

CLXXXV. Testament Яцка Стажевського, 17 марта 1834 р.

Testament. W imie Oycy y Syna y Duchy Świętego Amen. Ja Jacko Starzewski iezdem od Pana Boga na moim cieie słaboscią obłożonym, lecz na umysle zdrowy i czerstwy, czynie ostatney woli moiey rozporządzenie, a nayprzod co do grontu. Mam gruntu mego własnego ieden przęt i tylko w biegach ciągnie się w obydwie strony, niema do siebie żadnych łazow. Tudziesz we wsi Płockim w łazach mam kawałek pola pod półtora dnia orania, ktore pole w posagu wziołem po pierwszej żonie Matronie Cycykowey. Więc ten ieden przęt pola wraz z chałupą synowi Iwanowi całkiem zapisuie. A co się tyczy kawałek pola w Płoskim, to zapisuie corce Annie. Mam na długu pożyczonych pieniędzy, a to:

Wasył Steckiewicz od lat 7-miu winien mi	4 fl Conv. mon.
Andriy Steckiewicz od lat 5-ciu	" " 4 "
Wasył Steckiewicz drugi od lat 8 miu winien	4 "
Stefan Petiszka od lat 3-ch	. . . 10 "
Łuc Zamiszczak od lat 3-ch	. . . 4 "
(oddał i na expens pogrzebowy poszło)	
Andriy Malina 4 "
Petro Sysyn 2 "

Iwan Petreczkiewicz	16 fl Conv. mon.
Macko Petreczkiewicz	6 "
(zapłacił xiędzu 4 fl C. m. Bractwu za swiatło 2 fl C. m.)	
Michał Szewiak	2 "
Wasył Cycyk w Płoskim od lat 10- ciu winien	8 "
Summa	. 64 fl Conv. mon.

Z tey summy zapisuie córce Annie na wyposazenie 48 fl Con. m. Synowi Iwanowi 8 fl, Imci Xiędzu Demianowskiemu parochowi za po-grzeb i za dwie msze święte z parastasami odspiewane 5 fl, bractwu za swiatło 2 fl. Więc Macko Petreczkiewicz, ktoren mi iest 6 fl C. m. winien, ma xiędza parochā i bractwo iak nayzupelniey zaspokoić. Co się tyczy żony moiey trzeciego zaslubienia imieniem Pazi, ta tak mnie biednego kalekę od dnia zaslubionego w nienawiść powzięła, że musiałem z mego własnego gruntu i domu z dwoygoma moiemi dziećmi po żebrach tulać się i na komorstwie w cudzey chałupie umierać. Po-sagu po niey żadnego nie wziołem ani naymniejszego grosza, gdyz oyciec iey dał 8 fl C. m. na posag, to tym sama sobie zarządala. A że ja z dwoygoma dziećmi tak długi czas w wielkich poniewirkach zosta-wał i z mego gróntu własnego naymniejszey zywności tak dla siebie, iako i dzieci nie miał, dla tego oddalam ją od majątku moich dzieci, by żadney pretensyi nie miała, poniewasz pożytek z gróntu sama dla siebie zbierala. Ktoren testament rozmyslnie i przy dobrej pamięci zadyktowałem; a ktoby moją ostatnią wolę łamał, kassował i w jakim kolwiek punkcie nadwerezwał; więc za takowe zniewage ostatniey woli moiey przed Naywyzszym majestatem Boga o sprawiedliwosc dopra-szał bym się. W Mszancu dnia 17 marca 1834 † Jacko Starzewski, te-stator. Jako będące przy tem testamencie i nawiedzaiąc chorego, na co dla lepszey wiary i wagi ile pisma nie umieiętni, znakiem krzyża świę-tego podpisuiemy się. † Jacko Sysyn, † Kiryło Guła, † Iwan Bara-niecki, † Senko Petesz, † Jakim Opalak, † Hryc Łokocki, † Jacko Hry-cak, † Anriy Malina, † Stefan Wołoszynowski, † Fedio Sysyn, † Petro Sysyn, † Pawło Sysyn woyt.

CLXXXVI. Posiđaci wiytǐwstva w Mshanци подали жалобу до гу-бернїї, де вичисляють всі свої привїлеї, які їм відобрали і жалують ся на Якуба Демяновского, що забрав їх пасовиско, 6 серпня 1834 р.

Cysarskoj krolewskoy ferwalteryi Łumnianskoj z komonii Sam-borskoj z krayni Lipeckoy ze wsi Mszancu kameralney my wuyty prze-wyleiowani naywyzszym prawom monarchycznym zanosimo zażalenia

na przeciwko pokrzywdzenia swego do przyswiętoy Cysarskoj guberni, my otrzymywali lany trzy, ieden, ktoren był na naylepszym polożiniu, ten odebrany i rozdany na nowosatki, my zaś zostalismy w górach iednego oborniku doprowadzić nie mozna, i przeto zadnego pożytku nie przynoszone. Mieliśmy karczmy dwie i młyny dwa i to także po odbierali od nas. Yostał ieden młyn, ktoren iesmo swoim kosztem zbudowali, i ten odebrali, i własne nasze żelazia odebrali; a ktoren młyn zbudowany żydowi przedali, na tey gaci i na tym placu roskazała i pozwoła chłopu z gromady zbudować, teras my w wielkim pokrzywdzeniu zostaiemy podług naszych dokumentow i prawa naszego co się tyczy; i żadne nic nie otrzymujemy, co się tyczy prawa naszego, wdawalismo się do cyrkułu, żadney rezulucii i sprawiedliwosci nie otrzymalismy, teraz zostaiemy w wielkim pokrywdzeniu swoim; my właściciele do gróntow swoich obzywamy się! my zaś gruntu sami właściciele potrzebuemy i podatki wyplacac będziemy podług wynarżu; teras iak naypokorniey prosimy o rezolucie sprawiedliwosci. Mielismo paswisko na naszych gruntach i zwaną tiń i las wyhodowany. Jacob Demnianowski roku bieżącego zaczął pasiki rombać i pola dobywac z tego lasu, i nam na żaden sposob paswyska niepozwała ale zabrania, ale on inszych wołów nabrał na nasze paswisko is cyrkułu sianockiego i chce się budować na gruntach naszych i podłogi zaciąga. My właściciele sami do swoich gróntow i żadnego podcesora nie potrzebuemy, i ażeby Jakub Demnianowskiy dał spokoju i oddalił się od nas. My przez niego wielkie krzywdy cierpimo. Teraz prosimy przeswiętey gubernii, ażeby Jakób Domnianowskiy i wiecey nam krzywdy nie robił. Dato Mszanec dnia 6 go sierpnia 1834. Suplikanty Andriy Stskiewicz † Wasyl Stskiewicz † Jacko Stskiewicz † Nycolay Stskiewicz † Szczefan Stskiewicz † Wasyl Huzyłowicz † Ilko Stskiewicz, Szczefan Stskiewicz † Hryc Stskiewicz † Senko Petryczkowycz † Macko Petryczkowycz †. My wuyty wszyscy emyniom całym na to się podpisujemy † † † † † † † † † †.

Przeswietna ces. krol. Prefektura Łomnianska! Niżey wyrażony przeciwko Wasyla Kuczaka wnosze zażalenie z następujących powodow. Poniewasz Wasyl Kuczak gdy pozostał po smierci oycy swego sierotą małoletnym, a będąc podpisany bezdzietnym zabrał go do siebie, y chowałem po oycowsku, udzielając mu wszelkiey staranności aż do iego wzrostu, będąc w tey nadziei, acz będę miał na moią starość iakowes z niego podpore; którego żeniąc po dwa razy, nayprzód sprzedałem moje własne woły, wyexpensowałem na wszelkie potrzeby weselne złotych reńskich szesdziesiąt trzy, Nr. 63 fl w walucie. Do tegoż opłaciłem podatki z gróntu Nowosadzkiego za lat dwa złotych

reńskich trzynascie. Nr. 13 fl w w. któren to grónt wyżej wspomianego dziad to iest Iwan Kuczak moiey żonie a swoiey siostrzenicy osierociałey w posagu nadał, gdzie podpisany jeden pręt Nowosadztwa przy wszelkiej spokoyności więcey iak nad 30 lat używał. A gdy Wasyl Kuczak zgodnie nieżył, często wszczynał tak zemną iako tesz z moią żoną kłutnie, różne zbytki wyrządzał, oddalił się od podpisanego iusz lat dwa w same żniwa, i obsiew z gróntu różnego gatunku zboża ktoren własnym moim nasieniem obsiałem, gdyż on niemiał żadnego, tak ze swego gromadzkiego, i z tego jednego pręta Nowosadztwa całkiem zabrał, pozostawiwszy mnie podpisanego w naywiększym ubustwie, i gróntu jeden pręt Nowosadztwa w posagu nadany moiey żonie na siebie odebrał, i przez lat dwa iak podpisanemu naymnieyszey skiby orać niedopuszcza. Przeto w tym moim pokrzywdzeniu płacziwie o sprawiedliwość dopraszam się. W Mszańcu dnia 28 august. 1834. † Maćko Sysyn suplikant. NB. Ja podpisany zeznaie, gdy orałem na jednym pręcie nowosadztwa poł dnia, Maćko Sysyn zapłacił mi 1 fr. 30 xr. w. w. † Łuc Zamiszczak. Tudziesz na tym samym pręcie za ieden dzień orania Macko Sysyn drugiemu Mackowi Sysynemu zapłacił 3 fr. w. w.

Praesen 13 a 7-bra 1834. Nr. 1240. Odebrany pręt pola nowosadzkiego przez Wasyla Kuczaka iako po swoim rodzonym dziadu, nie może bydz dopoty pozostałey iego siostrzenicy Sysynowey oddany, dopoki ona nie udowodni dokumentami, ze iey woy Iwan Kuczak, a dziad Wasyla iey zapisał, albo darował. Jezeli zas dokumentow żadnych niema, zatem przez swiadkow sądownie uznanych probować musi przy sądzie tem bardziey, że Kuczak żadney tentowaney zgody przyiść nie chce. W Łomnie dnia 13. 7-bra 1834. Rybicki.

Мацько Сисин подає жалобу на Івана Кучака за те, що той відобрав від него прут поля новосадства 28 серпня 1834 р.

CLXXXVII. Пашпорт для 4 селян, що йдуть на заробітки в Буковину, 11. червня 1835 р.

Reise Pass. Denen diessherrschaftlichen Mszaniecer Unterthanen Jwan Kohut, Pawło Sywiak, Jwan Szwec und Pawło Moskal wird hinmit die Erlaubniss ertheilt von hier in die Buccowina reisen zu dürfen, um durch Feldarbeit sich einem grösseren Verdienst zu erwerben. Es wird daher Jedermann noch Standesgebühr ersucht, dieselben frei und ungehindert pass und repassiren zu lassen, jedoch hat gegenwärtiger Pass nur für drei Monaten zu gelten. Vom k. k. Wirtschaftsamt. Łomna am 11-ten Juny 1835 Rybicki Verwalter. Урядова печать вписана на кавальчику чорного паперу.

CLXXXVIII. Квіт з заплаченого податку, 21. жовтня 1835.

Stefan Berdycz owśa miał zebrać w swoiey porcyi 21 korcy. Nato w skarbie zapłacił 12 korcy y 16 garcy 20 f. 50 xr. Tenze dał owsem w magazynie 4 korcy, potem dał pieniędzmi woytowi za 1½ korcow 4 f. 10 xr. Z tegoz poboru przebrał do swoiey porcyi Petro Bazyło 2 korce, a to od Ihnata Michałka. Mszaniec dnia 21. X-bra 1835 Tymko Mucha woyt.

CLXXXIX. Василь Ухало з Михновки оправдує, що невинуватий сьому, що Петрови Смолїєви затратив ся веприк, 28 жовтня 1835.

W Michnowcu die 28 8bra 1835. Przyswietna c. k. prefekturo Łomnińska. Ja niź podpisany poddanyi kameralny ze wsi Michnowca, Wasyl Uchal, zanoszę moią naypokornieysze prozbę do prefektury łomnińskiej i to w takowy sposób: Chodziliśmy do miasta Rudek na wieprzki pięć chłopow i kupowaliśmy sobie kazden zabne (мабуть zosobna) i pędziliśmy wszyscy do iednego chliwa, kturen kupi i przypędzi do chliwa i powrozem zakręci drzwi i idzie więcę kupować. Gdyż ja Wasyl Uchal iz Iwanem Milkowyczem przypędziliśmy dwa wieprzki do tego chliwa, a drzwi rozłamani byli i my drzwi związali powrozem i poszlismi na targowicę więcę kupować i Iwan Milkowycz nadybał Petra Smolia w hospodi i woła go: „Chodź, bo my idziemy do domu“, a un nie yszed, a my go czekali, a iego nie było i węcъczaz my wieprzki wypuscili i porachowali i iego trzy wieprzki wypędziliśmy aż do domu. I potem tym czasem un powiedział, że my mu wieprzka ztracili, a my trzy z chliwa wypuscili i przypędzili aż do domu, a więcę my nieswiadomi w iego wieprzkach i na to się pod sumieniem podpisuiemy znakiem krzyża świętego Suplikant Wasyl Uchal † Iwan Milkowycz † Petro Asafayło, woyt † Nykołay Hrycyk, przysiężny † Wasyl Dunik, pisarz gromacki.

Obydwie strony mają na przyszley piątek tu do kancellaryi stanąć. Łomná 28 nov 1835. Ebenhard.

CXC. Прокіп Михалків записує Луцьови Заміщакowi один прут поля, 18 марта 1836 р.

Niżey podpisany, to iest Prokop Michałkow wyznaie tem pismem moim, iż Łuciowi Zamiszczakowi moy grunt, ieden прęt w biegach i w łazach, co się do tego прęта знаyдуie, wiecznemi czasy zapisуie z tym obwarowaniem, azeby wspomiony Łuc Zamiszczak przezemnie zaciągnięty дїуг funduszowych pieniędzy trzyдзiescie ryńskich w. w., a od tey summy cztery ryńskich w. w. procenta do ces. krol. kassy

zaspokoił, iako tesz podatki pozostale odpłacił. Dla siebie podpisany na utrzymanie w biegach pozostawia do swoiey smierci bez opłacenia podatkow ośm zagonew, a to ku stronie groziowskiey od chałupy asz po rów, czyli zwano iarek, cztery zagony, — w drugim mieyscu ku stronie gałowskiey, to iest od chałupy po wode Czapuwkie trzy zagony, a czwarty zagon za wodo Czapuwko. Zaś po moiey smierci i te ośm zagonow Łuciuwi Zamiszczakowi wolne bydź maia. Na co dla lepszey wiary i wagi w przytomności swiadków uproszonych przez znak krzyża świętego podpisuię się. W Mszancu dnia 18 marca 1836 roku. † Prokop Michałkow. Ja Łuc Zamiszczak podług tego opisu obowiązuie się długu funduszowych pieniędzy wraz z procentem zaspokoić, iako tesz podatki odpłacić, i ośm zagonow bez płacenia podatku do iego smierci wolne pozostawiam. † Łuc Zamiszczak. Jako uproszeni swiadkowie znakiem krzyża świętego podpisuiemy się. † Tymko Mucha woyt, † Andriy Dylin Swiadek, † Prokop Poźniak, † Andriy Pozniak, † Senko Petesz, † Jwan Sysyn Łesiuw, † Petro Zubal, † Jwan Sysyn, † Jwan Bilak, † Jwan Petreczkiewicz, † Michał Guła, † Jwan Wołoszak, † Michał Kiszczak.

СХСІ. Стефан Кіськанич зичить від Еви Сисиної 36 вол. к. в., і обов'язує ся по її смерті віддати позичену суму до мшанецької церкви, 19 червня 1836.

Rewers na złotych ryns. trzydzieście sześć con. m., ktore summe ia niżej wyrazony pożyczam od Ewy Sysynowey z procentem podług naszey ugody dobrowolney po cztery ryns. conv. m. rocznie i takowe na moim własnym gruncie dwoch prętach i wszelkim ruchomym gospodarstwie zabespieczam i zapewniam. A poniewaz ta wyżej wyrażona summa pochodzi ze zprzedanych budynkow s. p. Macka Sysynego i po smierci Ewy Sysynowey na fundusz do cerkwi mszanieckiey złożone bydź maia, iako testament zmarłego Macka Sysynego zaswiadczy, a na iey utrzymanie, to iest żony zmarłego procent pozostae, ktoren iak nayrzetelniey co rok płacic obowiązuie się. A zaś po smierci Ewy Sysynowey wyżej rzezcone kwote, gdy tego potrzeba wymagać będzie, do cerkwi naszey mszanieckiey parafialney niezwłocznie złożyć przyrzekam. Na co dla lepszey wiary i wagi w przytomności swiadkow uproszonych przez znak krzyża świętego podpisuię się. W Mszancu dnia 19 czerwca 1836 roku. † Stefan Kiśkanicz, dłużnik. Jako swiadkowie uproszeni z. k. s. podpisuiemy się. † Tymko Mucha, woyt i swiadek † Jacko Hrycak, przysiężny i swiadek † Jacko Sysyn, swiadek † Iwan Dylin dto † Michał Kiszczak dto † Fedio Oliszczak dto † Ilko

Kiszczak dto † Iwan Sysyn Iesiow dto † Iwan Bilak dto. Alex. Demianowski, pisarz.

CXCII. Михайло Кищак продає лаз поля Іванови Цмайови на за-
плату монархічних податків за 60 zł., 16 липня 1836.

Kontrakt. Ja nizey na podpisie wyrażony na zaspokoienie podat-
kow monarchicznych zprzedaie w Ianach kawalek pola zwane w Po-
lanskim Iwanowi Cmajowi, za summe podług ugody, mowie sześćdzie-
siąt rynskich w konwencyonalney monecie, № 60 fl C: M: wiecznemi
czasy i naupozniejszym iego potomkom do używania. Ktore pole leży
z gory przy granicy Michnowskiej, wzdłuż ciągnie się do granicy By-
strzanskiej, do ktorego kawalka gruntu ani ia sam, ani z moich dzieci,
ani tesz z moich krewnych najmniejszey pretensyi miec nie mogą,
iedynie za własnose Iwanowi Cmaiowi i naupóźniejszym potomkom
przyznaie i zapisuie i do ksiąg gruntownych intabulować pozwalam.
Na co dla lepszey wiary i wagi w przytomności urzędu gromadzkiego
i ludzi uproszonych przez znak krzyża świętego podpisuie się.
W Mszańcu dnia 16-go lipca 1836 roku. † Michał Kiszczak, przedawca
† Łesio Rabiniec, szwager przedawcy † Dańko Rabiniec, siostrzeniec
przedawcy. Jako uproszeni świadkowie przez znak z. k. s. podpisuiemy
się. † Tymko Mucha, woyt † Ilko Kiszczak, świadek † Hryć Stasyszyn
† Andriy Baraniecki † Iwan Kohut Pazynin † Andriy Dylin † Wasyl
Bybka Alexander Demianowski, pisarz.

In das Grundbuch tom III pag. 205 gleichlautend eingetragen.
Łomna am 3-ten August 1836. Підпис нечиткий і урядова печатка.

CXCIII. Тестамент мшанецького пароха о. Івана Демяновського, 5
марта 1837 року.

Kopia. W Imię Oycy i Syna i Ducha świętego Amen! Ja Jan
Demianowski paroch w Mszancu, czuiąc się bydz na ciele słabem,
a przy zdrowem umysle czynię między dziecmi memi ostatnie woli
moiey rozporządzenie a to: Mam dzieci, to iest Alexandra, Marya wy-
dana do Lebuchowy za Jana Terleckiego Prokopowicza i Jakoba nay-
młodszeogo syna. Wyrazam tedy, ze corkę moię na imię Marię z De-
mianowskich Terlecką, podług ugody przedslubney zupełnie zaspoko-
ilem i tak ona, iako też i iey dzieci i iakie tylko bydz mogą succes-
sorowie, najmniejszey pretensyi do moich synow Alexandra i Jakoba
miec nie mają i miec nie powinni pod odpowiedzialnością na straszne-
m sądzie. Co się tyczy obydwóch synow, to iest Alexandra i Jakoba, tem
poniewasz zadnego majątku nie posiadam nic ninieyszem nie obiecuje
i kazden co bog dał, niech się tem kontentuie i ieden drugiemu aby

nie wyrzucał na oczy, ze oycowski majątek przysiadł, bo ja zadnego majątku nie mam i nie miałem. A na ostatek napominam was moje dzieci, abyscie się szanowali, kochali i o duszy moiey pamiętali, a tak zasłużycie sobie na błogosławieństwo boskie i oycowski, ktore to ostatnie woli moiey rozporządzenie by całą wiecznością było trwałe ninieyszym przy uproszonych ludziach rzetelnie wyznaię i ten testament ręki własney podpisem stwierdzam. Mszaniec dnia 5. marca 1837 Joannes Demianowski m. p. Hryc Wołoszczak † Adriy Pizdniak † Petro Dycman † Jwan Sysin Pazyn † Andriy Krawiec prowizor cerkwi † Łesio Szwiec dto † Jwan Cmay † Wasyl † Michal Kiszczak † Jlko Kiszczak † Jgnacy Jankowski † Stefan Steckiewicz † Wasil Steckiewicz † Anriy Stasyzyn † Mikołay Lubinski pisarz z Gałuwki m. p. Grzegorz Kogut m. p. Coram A. Lubinski r. g. parochio in Gałuwka et Płoskie.

CXCIV. Перемиська консисторія ввпває сьвящеників, щоб людей, як у кого захоріє худобина, поучували заховувати санітарні приписи, а не уживали до сеї цілі церковних церемоній, 8. мая 1837 р.

Nro 982. Es haben sich schon mehrere Fälle ergeben, dass die Geistlichkeit statt die Unterthanen durch schickliche Belehrungen und Zurechtweisen von ihren abergläubischen Vorurtheilen und Missbräuchen bei Behandlung ihrer erkrankten Hausthiere, insbesondere des Hornviehes abzumahnem und sie auf eine genaue Beobachtung der diessfalls in den gedrückten Unterrichten vorgeschriebenen Sanitäts-polizeylichen Massregeln hinzuweisen, sie vielmehr in ihren Vorurtheilen dadurch bestärken, dass sie sich verleiten lassen durch äusserliche geistliche Zeremonien auf die Erhaltung des Gesundheitszustandes des Viehes und Behebung der Viehseuchen einzuwirken, woduch der Landmann gegen Anwendung der vorgeschriebenen Sanitätsmassregeln noch mehr abgeneigt gemacht wird. Da der in Galizien seit mehreren Jahren verheerend herrschenden Rinderpest nur durch eine genaue Handhabung der polizeylichen Vorsichtsmaassregeln am kräftigsten entgegengewird werden kann, so wird dem Dekanatamte in Folge h. Gubernialverordnung vom 21-ten April l. J. Zahl 1.4091 aufgetragen: 1. Die unterstehende Geistlichkeit auf die Unschicklichkeit der Anwendung irgend eines äusserlichen geistlichen Zeremoniels gegen das erkrankte Vieh zu errinern und von allen derlei Funkzionen abzumahnem, und 2. der unterstehende Kuratgeistlichkeit einzubinden, das Landvolk nicht nur bey jeder Gelegenheit von ihren Aberglauben und Vorurtheilen abzubringen suchen, sonder auch dasselbe über die Nützlichkeith und Nothwendigkeit dervorgeschriebenen Sicherheitsmaassregeln, wie sie erst neuerlich in den mit dem gedruckten Kreisschrei-

ben vom 17-ten Juny 1835 Zahl 32.267 herausgegebenen zweckmassigen Belehrungen bekannt gegeben wurden, zu unterrichten trachten und es zu einer gewissenhaften pünktlichen Befolgung zu ermahnen. Przemyśl am 8-ten May 1837. Joannes Epus Polanski a Consistorio gr. kath. Premisliensi. Nr. 982 Illustri adm. Revndo Turczmanowicz, administratori Decanatus Żukotyńensis et parochio gr. cath. in Łomna.

СХСV. Ігнат Янківський просить фервальтерію віддати йому поле спадкоємців Жида Липи Бльця, який забрав його Ігнатовому батькови, 8 липня 1837.

Przeswietna s. k. prefekturo Łomniańska! Niz podpisany ze Mszańca przymuszony zostałem przes. prefekturze iako pierwszey instancyi krzywdę moie przedłożyć. Moy oyciec s. p. Ignacyi Jankowski posiadał był grunt woytowski, do ktorego gruntu łaz Pohar należał leżący niedaleko granicy bandrowskiej i ten łaz żyd Lipa Jelec jakowym się szachrainskim sposobem przed kilku laty od mego oycy nabył, tak że mu używać pozwolił. Po niejakim czasie, gdy żyd Lipa Jelec umarł, Jakob Demianowski, nie wiedziec jakim sposobem, gdyż to było wszystko potaiemnie zrobioną, ten łaz wyż rzeczony od sukcesorow wzmiankowanego żyda Lipy Jelec dostał, że mu go pozwolili siać i używać, a że tego łazu iest kilka morgow daleko ode wsi, Jakob Demianowski nawet sobie tam i budynki postawił i to pole teraz znowu zprzedać chce. Podpisany po oycu moim iako naybliższy successor tego pola mając dzieci nie mogę bez tego łazu z moią familią wyżyc, przymuszony zostałem przes. prefekturę prosić, by raczyła ten łaz Pohar zwanny, ktoren do mego gruntu należy od Jakoba Demianowskiego odebrać i mnie w użytek nadać; iakim zaś sposobem żyd Lipa Jelec ten grunt od mego oycy nabył, gdy successorowie okażą dokument, ia im te kwote bez wszelkich processow oddać przyrzekam, zaś grunt w cudze ręce, tak iak Jakob Demianowski kupców Bog wie zkąd zprowadza, wypuscic niedopuszcze. Przeto udaie się, do przes. prefektury, iako do pierwszey instancyi, by raczyła te rzecz wyindagować i podpisanemu łaz Pohar zwanny do użytku nadać. Mszańec dnia 8-o lipca 1837. † Ignacyi Jankowski suplikant † Wasil Huzełowicz.

Dem Bittsteller zum Bescheid, dass dem Jakob Demianowski der Grundverkauf in so lange nicht bewilligt wird, bis der Process zwischen ihnen vom Gerichten nicht entschieden sein wird. Łomna am 8-ten July 1837. Підпис печиткий.

СХСХVI. Пашпорт для 2 мшанецьких селян, що їдуть купувати худобу, 19 серпня 1837 р.

Reisepass. Denen dishederrschaftlichen Unterthanen Danko Petryszkiewicz und Senko Wolkanycz aus dem Cameral Dorfe Mszaniec Samborer Kreises wird hiemit die Erlaubniss ertheilt, von hier nach dem Stanislauer und Brzezaner Kreis reisen zu dürfen, um Bortenvieh anzukaufen. Es wird demnoch Jedermann nach Standesgebühr ersucht dieselben frey und ungehindert pass und nepassiren zu lassen, jedoch hat gegenwertiger Pass nur für einen Monath zu gelten. Vom k. k. Wirthschaftsamte. Łomna am 19 August 1837 Eberbach Vr.

СХСХVII. Мшанецький арендар Борух Гірт віднаймає Грицеві Волощаківі і Максимові Бердичеві свій млин, 6 падолиста 1837 р.

Kontrakt. Ja niżej wyrazony ninieyszem kontraktem Hryciowi Wołoszakowi y Maksymowi Berdycowi subarenduie górny młyn na lat trzy, to iest od 1-go novembra 1837 asz do ostatniego octobra 1840 roku z roczno rato po złotych rynskich dziewięć konwencyonalno moneto, i takowe rathe wyżej wspomione maią do rąk podpisanego kwartalnie z gory, to iest po 2 f. 15 xr. c. m. odpłacać. Przytem kontrakcie ostrzega sobie podpisany, gdy by takowy młyn przez posuche, albo przez wylew wody, zruynowanie gaci, wakował, najmnieyszey nagrody, albo opustku z rathy od podpisanego mieć nie mogą. Na co w przytomności uproszonych swiadkow ten kontrakt dla lepszey wiary i wagi własno ręko podpisuie. W Mszańcu dnia 6 nowembra 1837 Boruch Hirth mp. Jako uproszeni swiadkowie tego kontraktu znakiem krzyża świętego podpisuiemy się † Andriy Pozniak † Jwan Sysyn Łesiov † Iwan Dylin † Stefan Paraszczak Fediow † Hryć Pozniak † Ignacy Jankowski † Wasyl Siwak † Andriy Stasyszyn † Hnat Starzewski † Łuc Oliszczak woyt.

СХСХVIII. Мшанецька громада квітує майстра Гната Михалкова в робіт коло млина, 29 грудня 1837 р.

Swiadectwo na podpisie wyrażeni ze wsi kameralney Mszańca ninieyszem pismem zeznaiemy iako Hnat Michalkow, mayster około młyна srednego zreperował z materyału ze Skarbu wydanego podług zesłaney rewizyi, nayprzod w młynnicy podkamenie wiązanie i natem z drzewa ciesanego powale, koła dwie, iedno wodne, drugie paleczne, dwoie drzwi z tarcie, iedne do sieni, drugie do chałupy. Podwode zrobiono z balkow wiązanie i skrzyńie, to iest wodospad, ktore młynne wodne koło obraca. Do tegosz iaz, czyli gać (ratъ) z chrusti iałowco-

wego i laszczyny, przez gromade zwiezionego ułożył i poprawił. W Mszańcu dnia 29. grudnia 1837. † Łuc Oliszczyk woyt † Andriy Krawiec z gromady † Prokop Pozniak dto † Tymko Mucha † Andriy Pozniak † Stefan Paraszczak † Pawło Senyda † Hryc Pozniak.

СХСІХ. Чотири гасди з мшанецького вйтівства вібрали у найблизших сусідів вівці, просять у фервальтерії дозволу держати салаш, 3 мая 1838 р.

Przeswietna c. k. Prefekturo Łomnianska! Niz poddani ze Mszańca z woytowstwa uiąwszy sobie nayblizszych sąsiadow to samo z woytowstwa, ze nam dali po kilka sztuk owiec swych własnych i zezwolili nam takowe na swych gruntach pasé, gnoić, na gruntach, gdzie bydło nie dochodzy i obornika dowiesc nie mozna, zas gromadzkie woyt z drugimi spolnikami zegnał i swoy osobny sałasz miec będzie. Maiąc więc takowe pozwolenie od naszych nayblizszych sąsiadow i chcąc się to samo zabezpieczyc, by nas nikt się nie wazil z temi owcami grasować, udajemy się w pokorze do Przeswietney Prefektury, by raczyła nam. pisemne pozwolenie te owce trzymać udzielić i od wszelkich napadań w tey mierze nas zabezpieczyć. W Mszańcu die 3 maja. 1838. † Stefan Petryczkowicz sałasznik, † Dmytro Sysyn dto, † Petro Petryczkowicz dto, † Dmytro Petryczkowicz dto. Ci nam sałasz trzymać pozwolili: Hryc Petryczkowicz † Iwan dto † Michał Szeviak, † Iwan Petryczkowicz, † Iwan dto, † Macko Kyśkanicz, † Dmytro Petryczkowicz, † Łuc Petryczkowicz, † Hryc Bib z woytowstwa. Supplicantam się pozwolenie daie na własnym gruncie woytowstwa: owce trzymać, takowe zegnać u gnoić u woytowi się zakazuie tym przyszkody zrobić. Łomna 3 мая 1838. Eberhard.

Диви мою статью: „Годівля, купно і продаж овець у Мшанци старосамбірського пов.“ уступ: „Збиране овець на салаш“ стор. 7 (Матеріяли до укр. руської етнольоґії, том VI.).

СС. Василь, Андрій, Павло і Іван Стецковичі жалують ся, що громадський уряд силує їх відробляти шарварки на дорогах так само, як хлопів, хоч вони шляхтичі, 5 червня 1838 р.

Przeswietna c. k. prefekturo Łomnianska! My Bazyli, Jędrzey, Paweł i Jan Steczkiewiczze ze Mszańca mozemy się wykazać legitymacyą szlacheckiego i mamy swoje własne grunta w Mszańcu i całkiem do gromady nienależymy. Gdy zas urząd gromadzki swą przemocą nas na: drogi, czyli inaczey szarwarki goni, grabi, i siłуie, bysmy takowe szarwarki rownie, albo i więcej, iak chłopi z gromady robili, przeto

racz przes. prefekturo nas od tych szarwarkow uwolnić w moc skryptow szlacheckich i urzędowi gromadzkiemu zakazać, by nas w tym względzie więcey żadney przykrości nie wyrabiał. W Mszańcu dnia 5-go Junii 1838. † Bazyli Steczkiewicz † Jędrzey Steczkiewicz † Paweł Steczkiewicz † Jan Steczkiewicz suplikanci.

ССІ. Передшлюбна умова між Василем Бибкою й Лесем Когутом, 17 липня 1838.

Intercyza. Między dwoma stronami staneła pewna i dobrowolna ugoda na zawsze trwać mająca w następujących słowach:

Z pierwszej strony ia Wasyl Bybka do corki moiey, pozostałej wdowy Marii Cmaiowey, przyjmuie zięcia Grzegorza Kohuta, któremu mego własnego gruntu, to iest dwa pręty leżące między miedzami z góry Fedia Rabinca, z dołu Wasyla Sieminskiego między z placami, ogrodami, biegami, łązami i ze wszystkimi przynależnościami, to iest z obsiewem roznego gatunku zboża, iako też i budynki, chałupe i stodoły, a przy tem wszelkie gospodarskie ruchomości wiecznymi czasy i naypoznieszym ich potomkom zapisuie z tym obwarowaniem, aby wspomniony zięć Grzegorz Kohut i córka Maria pozostałych dwie corek, to iest Anne i Anactazye z gruntu wyposazyli, a mnie i żonę moją iako rodziców szanowali i przy sobie aż do śmierci utrzymywali.

Z drugiej strony ia Łesio Kohut swemu bratu Grzegorzowi Kohutowi na wniesienie posagu w pieniążney kwocie zapisuie i wylczyć przyrzekam to iest złr. 81 y 12 kr. kon. m., z bydła dwie krowy, dwoie cieląt sysaków i zrebie iedno, ze zboza sześć korcy owsa prostego, ieden korzec owsa węgierskiego, i ieden korzyc żyta. Z gruntu mego w łązach zapisuie bratu zwano Zakutyń nad krasnym potokiem pod dwa dni orania od granicy grążiowskiej, zaś od granicy bandrowskiej zwano na szerokim polu pod ieden dzień orania od między Macka Boba y Iwana Sysynego. Ktore intercyze my obydwie strony na zawsze za ważną i godziwą mieć chcemy i do ksiąg gruntownych intabulować pozwalamy, na co dla lepszey wiary i wagi tu w przytomności uproszonych świadków przez znak krzyża świętego podpisuemy się. W Mszańcu dnia 17 lipca 1838 roku. † Wasyl Bybka, oyciec młodey † Łesio Kohut, brat młodego. Jako świadkowie uproszeni. † Łuc Oliszczak, wóyt † Wasyl Steckiewicz † Stefan Steczkiewicz † Fedio Mysiow † Hnat Bilak † Nikołay Krawiec † Andriy Stasyszyn † Ignacy Jankowski † Jacko Stasyszyn Alexander Demianowski mp.

ССП. Микола Петричкович скаржить ся на лихву, 30 липня 1841 р.

Przeswietna caes. kroll. prefekturo Łomnińska! Nizey podpisany urlopnik ze wsi kam[era]lney Mszańca zanosze moje zaskarzenie, jako moy oyciec pozyczyl 200 fr. w. w. u żyda Borucha na handel kupiectwa roku 1840 i od tey summy procentu 1 fr. 40 xr. co tydzień, więc temi pieniędzami moy oyciec przez dwa miesiące handlował i procent dawał, a że potemu całkiem na handlu ztracił, że z 200 fr. w. w. summy zostało tylko 30 fr. w. w. i tych zaraz zydowi wyrzeczonemu Boruchowi oddaną — potemu w rok pełny parę wołow moy oyciec za 140 fr. w. w. sprzedał i te wszystkie zydowi dał — znowu w tym roku po drugi raz pare wołow drugie za summe 100 fr. w. w. wyz rzezony zyd Boruch w Lutowiskach na targu u moiego oycia kupił, więc memu oycu dał 20 fr. w. w. za woły, a reszta summy za dług 80 fr. w. w. wziol sobie, — więc zyd za długu 200 fr. w. w.

1. wziol albo oddaną	.	.	30 fr. ww.
2. dto drugi raz	.	.	137 „ 30 xr.
3. dto trzeci raz	.	.	80 „

razem oddaną 247 „ 30 „

Więc dopraszam się przeswietne c. kr. prefekturę mnie i moiego oycia od dalszey pretensyi żyda Borucha uwolnić, gdyż zyd sobie ieszcze 50 fr. w. w. rachue procentu, a moy oyciec na handlu kupiectwa zstracił i całe gospodarstwo na zyda oddawaniem długu wyłożył. Mszańec 30 july 1841. † Mikołay Petryczkowicz urlopnik.

Jezeli to iest prawda, ze Boruch Hirth za dług 200 fr. w. w. od Petryszkiewicza 247 fr. w. w., a zatym niemoze się dopominać od niego 50 fr. w. w., lecz tym się już kotentować ma, albowiem lichwiarstwo prawem monarchicznym iest surową zabronione. — Woyt ma obie strony zwołać i ie obrachować, a potym relacyę do kancelaryi uczynic, iezeli strony na mieyscu nie pogodzi. Ck. pref. panstwa Łomna dnia 10 sierpnia 1841. Winnicki, Verwalter.

ССП. Фервальтерія відбирає від Гриця Волощака скарбовий млин, 1843 р.

Przeswiętna c. k. prefekturo Łomnińska! My nizey na podpisie wyrazeni we wsi Mszańcu mamy w górze w roku 816-m młyn swoim własnym kosztem zbudowany, do którego mlyna ani gromada, ani tesz skarb żadnego materiału nie daie, iedynie podpisani, co tylko młyn reparacyi i materiałow potrzebuie, z własney swoiey kieszeni o naymnieyszą rzecz postarać się muszą, aby młyn w swoim należyтым porządku utrzymać można. A ponieważ takowy młyn razem z dwoma

młynami skarbowemi na licytacye wystawiony, zatem iak naypokorniey upraszamy ces. krol. prefektury, by łaskawie raczyła takowy nam młyn osobną zaarendować i nas od licytowania nie oddalić. Mszaniec dnia 30 august 1840. † Hryc Wołoszczak † Wasyl Berdycz. Odpowiada się, iż prawo młynne tylko skarbowi przystoji i nikt z poddanych takowego wykonywać nie moze przez (6ea) pozwolenia skarbu. Młyn także niczy być nie moze, iak tylko dominikalny.

Supplikant, poniewasz takowy w czasie licytacji zaarendował, więc imieniem rządu takowy używać będzie za opłaceniem czynszu. Łomna 2 Pazd 1840. Winnicki, Verwalter.

N. 2391. Do Hrycia Wołoszczaka w Mszańcu! Poniewaz na dniu wczorayszem tentowana zgoda między Iwanem Dziurdio i Hryciem Wołoszczakiem do skutku nie przyszła, ponieważ Hryc Wołoszczak gwałtem tego żąda, co Iwan Dziurdio iako publiczny licytant i od wyszech instancyi potwierdzony tylko w drodze zgody uczynic mógł, by to iest temuz młyn iednokolny w possessyą za dozwozeniem wyszych urzędow odstąpić, Hryc zas Wołoszczak tak całej possessyi przyiąć, iako tez Iwan Dziurdio iedney części temuz odstąpić nie chce, a zatem deleguję się imc pan kontrollor Dylski, azeby dla zapobieżenia dalszych kłótni, obrachowałszy Hrycia Wołoszczaka, młyn podług inwentarza od tego odebrał i zaraz tenze podług inwentarza nowemu kontrahentowi Iwanowi Dziurdio oddał. A ze Hryc Wołoszczak przy komisyi nieprzyzwoicie zachowywał się i wyraźnie wykrzykiwał, ze młyn w nocy, gdyby mu oddany nie był, zupełnie zniszczy przeto za uchibione uszanowanie dla komisyi i odgrazanie się nieprzyzwoite przy swiadku Dziurdio i woytowi Jurko Cebak popełnione na 48 godzin aresztu, który natychmiast odbyć ma wskazuje się. Łomna d. 22 Xbra 1843, Czaczkowski.

ССІV. Лудь і Паая Сисиі бездїтні просять фельвартерію, щоби дозволила прияти їм кого на свій ґрунт, 15 лютого 1845 р.

Przeswietny c. k. urządzie prefektury Łomniańskiej! Niżey podpisany wraz z żoną swoją wnoszę do przeswietnego c. k. urzędu Łomniańskiego naypokornieyszą prosbę, iako podpisani będąc bezdziećni nie mając żadnego potomstwa mieliśmy iednego syna i ten umarł i nie zostawił zadnych dzieci, tak my podpisani zostaiemy w słabości przez starość, a zatym zwolalismy sobie między ludzi gromadzkich swoich pokrewnych, ponieważ mamy grunt z obydwóch strón, to jest ia Łuc Sysyn po swoim oycu, ia zaś Pazia Sysyna po swoim oycu Senku Hrycaku, aby nas podpisanych zachodzili i na naszym gruncie gospodarowali, a żaden z nich nie podeymnie się, a zatym podpisani do-

praszamy się do prze. c. k. urzędu Łomnińskiego o łaskawe rezolucie, aby nam pozwolono było cudzych ożeń na grunt, by nas podpisanych zachodzili i podatki do skarbu wypłacali, ponieważ bez takiej rezolucy z prz. c. k. urzędu Łomnińskiego żaden cudzy nie chce się żenić na nasz grunt przez naszych krewnych, a podpisani mowimy, że ten jest nasz pierwszy krewny, który by nas w naszej słabości zachodził do śmierci. Mszaniec dnia 7-o lutego 1849. † Łuc Sysyn suplikant Pazia Sysyna † My ludzie z gromady zeznaiemy, iako ta prosba sprawiedliwe podana jest. † Iwan Cmay † Wasyl Sywak † Fedio Dylin † Maksym Petryczkiewicz † Fedio Kraweć † Łuc Oliszcza woyt, † Stefan Nahyna przysięzny G. Kohut p. gromadzki. And. Minczakiewicz paroch to sam uprasza o zaspokoienie.

N. 359. Dem Bittsteller zum Bescheide man nehme keinen Anstand demselben zu gestatten, sich auf seine Grundwirthschaft eine fremde Familie aufzusuchen und ansässig zu machen, wenn von Seite der Anverwandschaft aus Anlass der Abtretung dieses Grundes, was dem W. Amte nicht bekannt seyn kann, keine Hinderniss im Wege gelegt wird. Bevor jedoch zwischen dem Abtreter und Übernehmer der Vergleich seinem Ende zugeführt werde, hat sich derjenige, der auf diesem Grund zu stehen will, früher bei seiner Obrigkeit anzu-melden. Vom k. k. Caal Wirthschafts Amte Lomna 15 Frbr. 1845. Czaczkowski.

CCV. Павло Волошівський жалує ся на жида Баруха Гирта, що його за не відданий довг пограбив і побив, 22 лютого 1845 р.

Przeswietny ces. krol. urządzie prefektury Łomnianskiej. Niżey podpisany wnosi zażalenie do przeswietnego c. k. urzędu Łomnianskiego przeciwko szenkarza Barucha Hirta, iako temusz mój oyciec Andriy Wołoszyniski winien był 23 fr. w. w. iusz lat 10, a tenze Boruch Hirt wziol na ten dług półtora płusedka (полусетка) płutna w podpisanego i powiada teraz, że się to płutno zpalilo, gdy karczma się paliła, żelazo z pluga całkiem i przepadlo w niego; a zatym podpisany uzala się do prz. c. k. urzędu tuteyszego przeciwko Borucha Hirta, aby ten mi oddal to płutno i zelazo, co zabral, to podpisany wtedy ten dług gotow oddac, poniewasz ten podpisanego teraz exekwuie bardzo ciężko, to jest dnia wczorayszego przyslal hayduka Jaworskiego i urlopnika Klepala Stefa i te brali grabieze, ia dal siekire, ale ci chcieli ieszcze rizak, com sieczkie rzal, alezem powiadal: bedzie siekiry, a ci się porwali do buyki i mi włosy oberwali i koszule na mnie podarli. Mszaniec dnia 22-o Lutego 1845. † Pawlo Wołoszyniski, suplikant † Łuc Oliszcza, woyt G. Kohut, pisarz gromadzki.

Praes: 22/7 1845, 430. Odsęła się do woyta, który obrachowałszy zyda z skarżącym się postara się, aby żadna strona nie miała krzywdy. Żelazo zaś i płutno szynkarz natychmiast ma oddać, albo zapłacić. Łomna 22/5 1845. Czaczkowski.

CCVI. Контракт купна-продажі між Василем Когутом і Стефаном Михалком, 28 лютого 1847 р.

Kontrakt kupna i sprzedaży. Niżej podpisany Wasyl Kohut wraz z żoną swoją Nastunią i synem Pawłem przedaemy pręt pola ieden w obydwie strony z placami, leżący od między górney Iwana Kohuta, do między dolney Łucia Zamiszczaka Stefanowi Michalkowi i tesciowi tego Iwanowi Kohutowi za summe 95 fr. w. w. dziewięćdziesiąt i pięć ryńskich w walucie i ciele ieden, do tego ieszcze dawnego długu osmańście bitych dobrymi pieniędzami przy tym daruie się, a to na takiy interes, że ten rok iest nie dorodliwy, że z głodu giniemy z dziecmi i podatki do kassy wypłacać nie iestem w stanie, tak ten pręt przedawszy i odedrawszy pieniedzy do rąk naszych wiecznemi czasy daruujemy i potomkom tychże, a my ani potomki nasze żadnego waloru mieć nie mogą. Na co przy urzędzie gromadzkiem i swiadkach z. k. s. podpisujemy się i do xiąg gruntownych intabulować pozwalamy. Mszańiec 28-o Lutego 1847. † Wasyl Kohut przedawca † Nastunia Kohutowa żona † Pawło Kohut syn, przytym będący urząd gr. i swiadki z. k. s. podpisujemy się † Łuc Oliszczak woyt † Fedio Mazurkiewicz przysiężny † Iwan Sysyn † Wasyl Makar † Łuc Maskal † Łesio Hryniw † Michał Hryniw † Fedio Bilak † Pawło Sysyn † Petro Sysyn Grzegorz Kohut podpisał.

CCVII. Мшанецькі еслтися жалуют ся на свого товариша Федя Бердица, що не хоче платити свою частину чпншу до ц. к. каси, 25 марта 1847 р.

Przeswiętna c. k. prefektora Łomninskiej. Nizey podpisany sołtysse wsi kameralney Mszańica dopraszami iak naypokornie łaski przeswiętney prefektory a to w tym sposobie. Poniewaz my wszystkie sołtysse czynsz do kassy podług wypadaiącey należytość rzetelnie odpłacamy, iednakze Fedio Bardyc swoy czynsz na zaden sposob nie odpłaca, y oycy swego Wasila Bardyca oddalił, ktoren musiał odstąpić, nie wiedziec gdzie się obraca, gdzie my sołtysse exekucyi przez tegoz wszystkie cierpiemy, dopraszamy łaski przes. prefektore, aby od nas podług wypaduiący czynsz odbierać, a reszte to iest 27 f. 30 x. w. w. na Fedia Bardyca za dwa roki należytość od tegoz dochodzić, aby do kassy zapłacił, lub tegoz grunt znacznemu gospodarzowi za podatek

wręczyć, aby my nie chodzili w kłopotcie przez tegoz iednego. Mszaniec 25 Marta 1847. † Michał Wołoszczak † Petro Dycman † Wasil Michalikowski † Stefan Wołoszczak † Michał Michalkowski. Wird dem Gemeind-Vorstarde in Mszaniec mit dem Bedeuten zugestellt, den Gegenstand zu untersuchen, und sobald es sich bewahre, dass Fedio Bardycz seinen Grund nicht bestelle, diesen Grund den übrigen Soltyssen zur Bestellung gegen Entrichtung aller Abgorben zu übergeben. Vom k. k. Caal Wirthschaftsante, Łomna den 27 März 1847. Czaczkowski.

CCVIII. З наказу президії п. к. намісництва перемиська консисторія наказує священникам втручувати ся в відносини між панами й підданими, 4 вересня 1847.

N. 2139. Es kommen käufig Fälle vor, dass die Unterthanen, wenn Zweifel bezüglich der ihren Herrschaften zu leistenden Inwentarial-Schuldigkeiten entstehen, sich bei den Seelsorgern Raths erholen und von diesen unsichtigen Weisungen erhalten, welche zu Missverständnissen und Inkonvenienzen führen, die am Ende das Einschreiten des Kreisamtes nothwendig machen. Da in dieser Bieziehung bereits Beschwerden vorgekommen sind, so wird in Folge hohen k. k. Praesidialschreibens vom 23-ten August 1847, Zl. 4208 der gesammte Kuratclerus strengstens angewiesen, damit sich derselbe jeder Einmischung in den erwähnten Angelegenheiten enthalte, die Unterthanen viel mehr mit derlei Anfragen an die k. k. Kreisämter, oder k. k. Kreisämtlichen Exposituren weise, sie ermahne bis zur Entscheidung des Kreisamtes den Anforderungen der Grundherrschaft Folge zu leisten, dabei aber jenen schönen Beruf eines Geistlichen Friede, christliche Liebe und Unterwerfung, nicht aber Zwietracht und Empörung auszustreuen stets vor Augen haben. Przemysl am 4-ten Septber 1847. Sielecki G. V. Witoszynski.

Von Przemysler g. k. Konsistorium dem Żukotyner gr. kath. Decanatsante zuzustellen Exoffo inst. officio per Dobromil, Smolnica, Turka in Jawora.

CCIX. З наказу президії намісництва поручає перемиська консисторія священникам, щоби в проповідях, голошених вірним в церкві, обговорювали також справи, які дотикають практичного життя рільника, 1 січня 1848.

N. 3348/1847. *Experientia docet, quod objecta vitam practicam agricolae concernentia in concionibus pro populo dictis raro, aut nunquam pertractentur, unde ignorantia populi quo ad haec objecta cum*

damno ejusdem populi et civitatis ubique conspicitur. Ad obviandum huic malo commendamus Clero curato dioecetano gr. cath. premisliensis in sequelam altae gubernialis Praesidii ordinationis dto 20 decembris 1847, N. 15706 horsum devolutae, ut conciones suas, quas ad populum omni die dominica et festiva dicere tenetur ita conficiat, quatenus in his etiam objecta vitam practicam agricolae concernentia, utide adhibendis viribus corporis et animi ad promovendum bonum commune civitatis et proximi, — de non appropriatione sibi injuste boni alieni, de veracitate in loquendo et agendo servanda, de bona educatione prolium, de morali et humano comportatione membrorum cujusvis communitatis inter se eterga alienigenas, de objectis naturae sub sensus cadentibus, de relatione hominis ad alios homines et ad vitam aeternam, de amotione vigentium superstitionum, de necessitate et beneficio suprema potestate instructi Regiminis, de morali obligatione observandae leges ab alto Regimine praescriptas, — de obligatione ducendae diligenter rei aeconomicae, unde sustentatio agricolae et non raro etiam bonitas status moralis ejus dependet etc. — lingua vernacula ruthena et stylo intellidibili ad captum populi pertractet. A Consistorio gr. cath. Premisliae die 1 Januarii 1848. Sielecki Admst. Diaec. Polanski.

ССХ. Перемиська консисторія наказує священникам, щоби візвали і заохотили вірних до участі в виборах виборців і депутатів до державного сойму, 21 мая 1848 р.

Nr. 1668. Seine Majestät haben untern 9-ten May l. J. eine provisorische Wahlordnung der Deputationen für den ersten Reichstag in Wien, deren Exemplar hier ./. zur Wissenschaft beigeschlossen wird, erlassen. Das Dekanatamt erhält daher zu Folge h. Landespraesidial Verordnung vom 18-ten May l. J. Z. 6526 die Weisung dem Dekanaterus eindringlichst aufzutragen, damit er durch die Belehrung des Landvolkes nach allen Kräften dahin wirke, auf dass das Landvolk bei den durch die Behörden einzuleitenden Wahlen der Wahlmänner und Deputirten nach seinem besten Wissen und Gewissen mit Berücksichtigung des allgemeinen und besonderen Wohles auf eine ruhige und ordnungsmässige Weise sich betheilige. Ins besondere hat das Dekanatamt den Seelsorgern zu empfehlen, dass sie sich in den Orten, wo die Wahlcommission nach §. 34 der provisorischen Wahlordnung ein geeignetes Individuum zur Besorgung des Schreibgeschäftes nicht finden sollte, bereitwillig zeige diese Obliegenheit übernehmen. Da die Wahlen aller Wahlmänner bis 6-ten Juny d. J. vollendet sein müssen, und von dem Ergebnisse der gewählten Personen

auch das künftige Wohl der ruthenischen Nation abhängig ist, so wird das Decanatamt es als seine heilige Pflicht erkennen, um unverzüglich und auch mittelst mehreren an die Seelsorger abzuschickenden Currenden denselben die obangeführten Weisungen zu geben. Przemysl den 21-ten May 1848. Sielecki Diöz. Admtor Polanski.

Vom Przemysler d. k. Consistorium Nr. 1668. Dem Zukotyner g. k. Decanatamte in Jawora.

ССХІ. Виказ газдів, що стоять під десятником Василям Барілю (1849 р.*).

3. Gmina Mszaniec. Dziesiętnik Wasył Baryło Nr. 31, do tego należą

Nr.	25.	Iwan Zamiszczak	kosa	
"	27.	Petro Baryło	dto	
"	26.	Fedio Makar	dto	
"	23.	Wasył Makar	widły	
"	19.	Łuc Michalkow	kosa	
"	30.	Pawło Sysyn	dto	
"	32.	Petro Sysyn	dto	
"	195.	Ilko Sysyn	widły	
"	17.	Michał Hryniw	kosa	Нечиткий підпис.

ССХІІ. Окружний уряд у Самборі вбороняє селянам продавати поодинокі парцелі і тим чином роздроблювати свої газдівства, 9 марта 1850 р.

Nr. 620/Av. Circulare an sämtliche Magistrate, Dominien und Ortsobrigkeiten! Der. H. Minister des Inneren ist von mehren Seiten aufmerksam gemacht worden, dass die ehemaligen Unterthanen Parzellen von ihren Wirthschaften trennen und mit, oder ohne Bewilligung der ehemaligen Grundherrschaften verkaufen. Da das Verboth der Grundzerstückung zunächst auf politischen und national ökonomischen Gründen beruht, die diessfällige Gesetze keines wegs ausser Wirksamkeit gesetzt sind, viel mehr der Regierung daran liegen muss, dass die Zersplitterung des Grund und Bodens, dieser ersten und mächtigsten Ursache der Verarmung des Grundbesitzers hintangehalten werde, so werden sämtl. Maate, Dominien und Ortsobrigkeiten in Gemässheit

*) Сей виказ владжений мабуть 1849 р. підчас угорського повстання. Подані газди правдоподібно були обв'язані з вилами і косами йти на угорську границю против повстанців.

des h. Landes Präs. Erlasses vom 17 Februar 1850 Z. 2510 angewiesen die unterstehenden Gemeinden sogleich zu verständigen, dass das Verboth der Grundzerstückung keine Aenderung erlitten hat, dass somit der Besitzer einer rustical Wirthschaft nicht ermächtigt ist, solche ohne Bewilligung des Kreisamtes zu theilen, oder einzelne Parzellen hievon zu trennen und auf was immer für eine Art in den bleibenden Besitz eines zweiten zu überlassen, dass die Kreisämtliche Bewilligung zur Theilung einer Wirthschaft nur ausnahmsweise und in jenen seltenen Fällen angesucht und angehoft werden kann, wenn ein Wirthschaftscomplex so gross ist, dass die Kräfte eines Eigenthümers zur Bestellung der Wirthschaft nicht auslangen, endlich dass die Privatverträge wegen eingenmächtiger Veräusserung einzelner Theile von Rustikalgründen mit Rücksicht auf das Theilungsverboth undgiltig sind, worauf insbesondere Kauflustige aufmerksam zu machen kommen, um sich vor Schaden hüthen zu können. Über jede dem Dominium zur Kenntniss gelangte Grundzerstückung hat dasselbe entweder selbst das Amt zu handeln, oder nach Umständen dem k. Kreisamte die Anzeige zu erstatten. Sambor am 9 März 1850.

Nr. 620/Av. Wird dem g. k. Dekanate in Jawora mit der Aufforderung zugestellt hievon das Landvolk insbesondere auch durch die Kuratgeistlichkeit verständigen zu lassen. Vom k. k. Kreishauptmann. Sambor am 9 März 1850. Hintzgern.

ССХІІІ. Окружній уряд поручає священникам поучувати вірних, щоб не вірили поголосі, що вернулась панщина, 25 червня 1851.

Nr. 11600. Circulare an sämtliche Ortsobrigkeiten! Zu Folge Erlasses vom 12 Juny 1852 Z. 5109 ist das h. Landes Praesidium zur Kenntniss gelangt, dass ein Gerücht hinsichtlich der Wiedereinführung des Frohne verbreitet wird. Auch soll im Samborer Kreise ein Gerücht bezüglich einer dem Landvolke von der Regierung aufzulegenden Zwangsroboth zirkuliren. In Gemässheit des obenerwähnten h. Praesidial Erlasses werden die Ortsobrigkeiten angewiesen diesen Gerüchten, wo selbe im Kreise auftauchen sollten, entschieden zu widersprechen und dafür zu sorgen, damit das Landvolk von jeder Irreleitung ferne gehalten werde. Sambor am 25. Juny 1852. Wird dem Żukotyner g. k. Decanate in Jawora mit dem Auftrage zugestellt diesen Beunruhigungen des Landvolkes durch entsprechende Widerlegung und Belehrung von der Kanzel entgegen za wirken. Vom k. k. Kreisamte. Sambor am 25. Juny 1852. Gutwein.

ССХІV. Солтиський ґрунт Вовканичів переходить до Дмитра Сухого, 1847—1853.

Podpisany Jacko Wołkanicz wraz z żoną swoją Tacio daie grunt pod Nr. 144 Ianu sołtyskisgo s podatku (щоби він платив податок) Dmytrowi Suchomu, iakiy się znajduie, a to bez remanentu żadnego, tylko biere w tego 6 fr. Cm. A gdy Pan Bóg da, bym się zapomógł, to mam oddać tych 6 fr. cm., a grunt tak bez remanentu wolny mi będzie, iak się daie. Na co z. k. s.—przy urzędzie gromadz. i swiadkach podpisuie się. Obornik podpisany daruie, iaki iest. Mszaniec dnia 20-o maia 1847. † Jacko Wołkanicz † Tacia Wołkaniczowa. Przy tym będący swiadki i urząd gromadzki † Łucé Oliszczak wóyt † Fedio Mazurkiewicz przysię. † Fedio Petryczkiewicz † Pawło Synyda † Petro Sysyn † Michał Wołoszczak † Anton Draban † Stefan Paraszczak, Grzegorz Kohut podpisał.

Maria Wołkanicz córka s. p. Jacka Wołkanicza bierze na dniu dzisiejszym od Dmytra Suchego dwa ryński w mon. konw., na co nie umiejetna pisma znakiem krzyża sw. podpisuie się. Mszaniec dnia 17 maja 1853. Maria Wołkanicz. Swiadkowie A. Nazarewicz, paroch † Seńko Wołkanicz.

ССХV. Зарядженіє уряду що до охорони перед огнем, 24 січня 1855 р.

Nr. 10108. An das Żukotyner g. k. Dechanat in Mszaniec. Das h. kk. Appellationsgericht hat die wiederholte Bemerkung erneuert, dass der eigentliche Grund der häufigen Brandlegungen grösstentheils nur in der Rohheit des Landvolkes (des Thäters und des Beschuldigten) liegen, indem insbesondere auch die Grundwirthe durch Misshandlungen und Verweigerungen des Dienstlohnes nur zu käufig zur Rachetübung Anlass geben, das sicherste Palladium gegen Verübung ähnlicher Verbrechen wären also Schulen und zweckmässiger Religionsunterricht, auf deren Einführung fortan thunlichst hin zu wirken wäre Mit Beziehung auf das hierämtliche Zirkulare vom 2 Juni 1854 z. 7. werden die Dechanate im Grunde hohen Statthalterei Erlasses vom 7 Oktober 1854 Zl. 15619 aufgefordert mit der grössten Sorgfalt auf den Religionsunterricht und die Einführung des Volksschulen einzuwirken, nach dem hiedurch die Sittenverbesserung gehoben und dadurch der Übelstand, der so häufig vorkommenden Verbrechen beseitigt werden könnte. Sambor am 24 Jänner 1855. E. Frey. Samborer Kreis Behörde 10108. An das Żukotyner gr. kat. Dechanat in Mszaniec.

ССХVI. Жалоба Павла Сенеди на рішення війта в його справі з Михайлом Грицаком, 7 падолиста 1856 р.

Löbliches k. k. Bezirksamt! Wie einem Löblichen k. k. Bezirksamte bekennt ist, wurde das Erkenntniss in meiner Grundzerstückelungssache in beyden Exemplare mir in die Hand gegeben, damit ich eines für mich behalte und das andere dem Paul Seneda einhändige. Ich habe mir alle Mühe genommen diese Zustellung bald zu stande bringen, allein es war mir doch nicht möglich es sogleich zu thun, weil ich anfangs nicht wusste, welches Exemplar mir gehört und welches dem Paul Seneda gehört. Als ich aber darüber die Belehrung einholte, komte ich den Paul Seneda nicht finden und so geschah es, dass ich erst in einigen wenigen Tagen ihm das Erkenntnisszustellte. Weil Paul Seneda auf mich erbittert ist, so betrachtete er diese unbedeutende Verspättung zum Vorwande, um seine Bitterkeit mich fühlen zu lassen. Er klagte mich deshalb beym Mszaniecer Dorf-richter Stefan Petryszkiewicz an und verlangte, dass dieser mich bestrafe. Dieser benützte diesen Umstand zu eigenem Vortheile und verurtheilte mich zu einer Strafe von zwey Quart Breintwein, welche ich zahlen sollte und welche er in Gesellschaft anderen Saufern austrank. Da ich diesen Brandwein nicht zahlen wollte, so nahm mir Stefan Petryszkiewicz ungefähr von 14 Tagen einen Sierak Rok, welchen er mir nicht ausfolgen wollte, bis ich ihm zwey Gulden w. w. bezahlen musste für den erwähnten Brundwein, den er ausgetrunken hat. Diesen Diebstahl zeige ich hiemit an und bitte, damit Stefan Petryszkiewicz gesetzmässig bestraft und gehalten werde mir die erpressten zwey Gulden w. w. zurückzustellen. Weiters muss ich anzeigen, dass Stefan Petryszkiewicz von mir 6 Gulden w. w. verlangt unter dem Titel der Prozeskosten, welche ich aber dem Paul Seneda nicht schuldig bin, zu zahlen. Da er mir droht, dass er mir wieder etwas stehlen wird, um auf Brandwein zu haben, so bitte ich ich alle ange-droheten Umfüge strengstens zu verbitten, indem ich sonst im Falle die richterliche Gewalt mir zu spät zu Hülfe kommen würde, genöthigt seyn wurde eine solche unrechtmässige Gewalt mit meiner eigenen Gewalt zu vertreiben. Lutowiska am 7-ten November 1856. Michael Hrycak.

ССХVII. Повітовий уряд в Старім місті повідомляє громадський

уряд, що з гауди в Мшанци виставили хижі без дозволу і наказує, щоби вони побудували безпечне огнище і комин, 10 жовтня 1857 р.

Nr. 6280. Dem Gemeindevorstande Mszaniec. Demselben wird aufgetragen die dortigen Insassen Dmitro Starywczak, Peter Steczkiewicz und Iwan Paruszczak, welche ihre Häuser ohne hierämtlicher Bewilligung aufgebaut haben, zur sogleichen Herrstellung einer sicheren Feuerstätte und Aufbauung eines Kamins zu verhalten und von Geschehenen binnen 4 Wochen die Anzeige hieramts zu erstatten. Vom k. k. Bezirksamte. Staremiasto am 6 October 1857, підпис нечиткий.

ССХVIII. Квіт 31 мая 1859 р. з заплаченого податку на жовніра*).

Gmina Mszaniec zapłaciła 11 fr. 70 x. öw. na ochotniki*), a zostało jeszcze dodać 1 fr. 62 x. öw, a to tylko do sobote, a potem exekucja nastompi. Staremiasto 31 may 1859. Rozmarynowicz.

ССХІХ. Громада Мшанець викає ся права побирати дерево на будівлі і паливо в лісах ц. к. камери в Лімні, 1863 р.

Z c. k. Namiestnictwa jako komisji krajowej do odkupu i regulacji ciężarów gruntowych. Gminie Mszaniec do rąk pełnomocnika Pawła Senedy w Mszańcu. Sigillo volanti. Ex offio. K. k. Statthaltereii in Lemberg. Nr. 17961. C. k. Namiestnictwo jako komisja krajowa do odkupienia i uporządkowania ciężarów gruntowych potwierdza ugodę zawartą dnia 29-go i uzupełnioną dnia 30-go kwietnia 1863 roku celem odkupienia prawa gminy Mszańca do poboru budulcu i drzewa na opał z lasow kamery Łomniańskiej między kamerą Łomnianską przez teyże zastępców Pana Kazimierza Skwierzyńskiego, c. k. komisarza powiatowej dyrekcji skarbu i Franciczka Watzek, c. k. nadlesniczego z jednej, a gminą Mszaniec, zastąpioną przez pełnomocników: Łucia Oliszczaka, Dmytra Pozniaka, Pawła Senedy i Stefana Petryszkiewicza z drugiej strony, którą przy sprawdzeniu dnia 13 lutego 1864 r. w obec komisji obwodowej obie strony zatwierdziły.

Та угода опiewа:

1. Mieszkancom pojedynczym rustykalnym we wsi Mszaniec, jako byłym poddanym Kamery Łomniańskiej, a to tym, ktorzy grunta rustykalne i domy mieszkalne posiadają, przysłuża na podstawie inten-

*) Сі охотники мали іти на війну в Італії.

tarza powinności z roku 1819 przez kamerę Łomniańską zdziałanego i przez cyrkuł samborski zatwierdzonego:

a prawo pobierania opału i

b pobierania budulcu na budynki gospodarcze i mieszkalne nowe, tudzież na reparacye tych budynków z niektórych do kamery Łomniańskiej należących lasów.

To samo prawo przysłuża także 16 na wojtowstwie w Mszaniecu zamieszkałym osadnikom na podstawie kompliancy z dnia 1-go lutego 1788 roku¹⁾.

Drzewo na opał była zbiórka składająca się z takiej sucharczyni, która w rocznych zrębach po zabranii surowych gałęzi przez robotników dla kamery jakąwą robotę lasową niszczających zostawała, lub która w lasach z drzew na pniu stojących naturalnym sposobem bez użycia siekiery na ziemię spadała, tudzież i takie braki, czyli kłody, które z drzew na sągi, lub kłocy ściętych zostawały, a kamera nie mogąc te braki na sągi wyrobić zgniliznie oddawała.

Drzewo na budulec musiało być do kamery pisemnie wykazane, która potem potrzeby wykazanego budulcu przez jakiego skarbowego urzędnika, lub przez leśniczego sprawdzała i ilość drzewa według swej woli na podwaliny, płatwie, belki, krokwie i łaty w lesie assygnowała, potrzebny zaś budulec na ściany ani do budynków mieszkalnych, ani gospodarczych dawać nigdy nie chciała.

2. Miejsce poboru tak drzewa na opał, jak i budulec wyznaczała kamera w każdym pojedynczym wypadku w tych swych lasach, gdzie jej się podobało. Dla gminy Mszaniec był do poboru opału i budulcu jednak tylko ten las przyznaczyny, którego według metryki gruntowej z roku 1820 w gminie podatkującej Łomna pod nazwą „Magura“ i pod liczb. topograf.

2136 nowe w objętości	980 morg.	659	□	sążni
2137 „ „	305 „	1126	□	„
2138 „ „	58 „	553	□	„
razem . . .	1344 morg.	738	□	sążni

zamierzonym jest.

3. Jako uprawnieni podług wyż wzmiankowanego inwentarza powinności z roku 1819 i powołanej kompliancy z roku 1788 byli wszyscy gospodarze we wsi Mszaniec, którzy grunta rustykalne i domy

¹⁾ Гляди: „Парцеляция вѣтѣвства поміж підданих села Мшанця 1788 р.“ — Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, том L, Miscel.

mieszkalne posiadali, tudzież 16 osadników na wójtowstwie w Mszańcu zamieszkałych i takich uprawnionych było do czasu zniesienia pańszczyzny razem 143 mieszkańców.

4. Za te prawa byli uprawnieni obowiązani, a to posiadacze gruntów rustykalnych w celu postawienia i reparacyi jazów i grobel rocznie 54 dni pieszo, a 94 dni ciąгло bezpłatnie — tudzież na wyrobienie półlatterków 148 dni pieszo i nakoniec na zasianie zrębów 64 dni pieszo, a 32 ciąгло za wynależrodzeniem każdego dnia pieszego po 6 kr. m. k., a za każdego dnia ciągłego po 12 kr. m. k. kamerze rocznie odrobić. Osadnicy zaś na wójtowstwie zamieszkali byli obowiązani kamerze rocznie po jednemu ryńskiemu w. w. to jest roczną kwotę 16 złr. w. w. płacić, którą to wzajemną prestacyę uprawnieni aż do roku 1848-go, to jest do czasów zniesienia pańszczyzny bez sporu i sprzeciwienia uiszczali. Obowiązana zaś była kamera Łomnińska.

5. Te jednak uprawnianym przysłużające prawa uprawnieni nigdy nie wykonywali i ani drzewa na opał, ani budulcu na dudynki mieszkalne i gospodarcze ani z powyżej przytoczonych, ani z innych do kameey Łomnińskiej należących lasów nie pobierali, albowiem lasy te od nas daleko są odległe i w takim górzystém położeniu się znajdują, że o pare mil objeżdżać by trzeba było, żeby się do tych lasów dostać można, a porachowawszy mitręgę czasu i przywóz, niewarto było drzewo to pobierać, a zatem uprawnieni zawsze petrzeb swoją tak na opał, jak budulec kupnym, lub zarobkowym sposobem z innych lasów poblížszych w cyrkule Sanockim, a mianowicie w Bandrowie leżących zaspakajali i dotychczas zaspakajają.

6. Zważywszy te wszystkie okoliczności nie robią sobie uprawnieni pretensyi do wykonywania praw poboru, opału i budulcu w lasach kameralnych Łomnińskich, nieżądając też wynagrodzenia od kamery za te prawa i zrzekają się w imieniu swoim i swoich spadkobierców na wieczne czasy rzeczonego swego prawa tak pobierania drzewa na opał, jako też drzewa na pobudowanie domów mieszkalnych i budynków gospodarczych pod tém jedynie zastrzeżeniem, ażeby też kamera Łomnińska ze swej strony zrzekła się bezwarunkowo prawa żądania od gminy Mszaniec odrobienia 54 dni pieszych, a 94 dni ciągłych bezpłatnych, tudzież odrobienia 212 dni pieszych, a 32 dni ciągłych za opłatę każdego dnia pieszego po 6 kr. m. k., a za każdego ciągłego po 12 kr. m. k. — i prawa swego pobierania czynszu domowego po 1 złr. w. w. od każdego z 16 osadników na wójtowstwie w Mszańcu zamieszkałego w rocznej kwocie szesnascie (16) złr. w. w. wypadającego i żeby także restancyę, które pod tém tytułem czynszu domowego zaległe być by mogły, nigdy i pod żadném warunkiem ani

od terazniejszych członków gminy Mszaniec, ani też od ich spadkobierców nie upominała się.

7. Kamera Łomniańska jako obowiązana przychylając się do téj ugody przyjmuje przez ustanowionego swojego pełnomocnika zrzeczenia się to uprawnionych prawa poboru drzewa na opał i budulec na budynki mieszkalne i gospodarcze i zrzeka się także ze swej strony bezwarunkowo na wieczne czasy przysługującego jej dotąd prawa żądania od gminy Mszaniec bezpłatnego odrobienia 54 dni pieszych i 94 ciągłych — tudzież żądania odrobienia 212 dni pieszych, a 32 dni ciągłych za opłatą każdego dnia pieszego po 6 kr. m. k., a każdego dnia ciągłego po 12 kr. m. k. i prawa swego pobierania czynszu domowego od osadników na wójtowstwie w Mszańcu zamieszkałych w rocznej kwocie 16 złr. w. w. jako wzajemną prestacyę wypadającego i obowiązuje się wszelkie zaległości pod tytułem czynszu domowego jako po uprawnionych należące się, a mianowicie kwotę 26 złr. 88 kr., a. w. jako zaległość za czas od roku 1848 do ostatniego października 1866 w kasie kameralnej wykazaną, lub żeby w jakiejbądźkolwiek kwocie i z jakiegobądźkolwiek czasu kiędyś jakaś zaległość w czynszu domowym po uprawnionych wykazać by się miała, takową bez wyjątku jako przez terazniejszą ugodę umorzoną i więcej nienależącą wyazać i słowem z tytułu czynszu domowego i odrabiania wyżej wyrażonej robocizny pieszej i ciągłej żadnej nigdy pretensyi ani do uprawnionych, ani też do ich spadkobierców sobie nie rościć. Działo się w Łomnie dnia 29. kwietnia 1863 roku, † Michał Cmajko † Jacko Pozniak † Jan Kiebało † plenipotenci † Dmytro Sysyn wójt — podpisałę Szyszkowski mp. Jako świadek Bolesław v. Szyszkowski mp. Maciej Rużycki mp. Józef Ruduchowski. Ze strony kamery Łomniańskiej Kazimierz Skwierczyński mp. c. k. komisarz zowiatowy skarbowy i pełnomocnik rządowy Franz Watzek mp. Oberfüster als Mitbevollmächtigter.

Uzupełnienie tej ugody dnia 30. kwietnia 1863 r. przedsięwzięte.

My niżej wyrażeni przez gminę Mszaniec do zastępstwa gminy w pertraktacyi względem prawa poboru opału i budulcu na budynki mieszkalne i gospodarcze nowe i na reparacye tych budynków jej przysługującego prawa specjalnie wybrani pełnomocnicy przystępujemy do tej przez jeneralnych plenipotentów gminy Mszaniec, a to: Michała Cmajka, Jacka Poźniaka, Iwana Kibała i wójta naszego Dmytra Sysyna zawartej ugody w całej jej osnowie i oświadczamy w imieniu własnym i w imieniu całej gminy naszej, że ta gmina nie robi sobie pretensyi do wykonywania nadal prawa poboru opału i budulcu z lasów kameralnych Łomniańskich i nie żąda żadnego wyn-

grodzenia za te prawa od kamery Łomniańskiej pod tem warunkiem, ażeby też rzeczona kamera ze swej strony zrzekła się prawa jej przysługującego żądania od gminy naszej odrobienia robocizny pieszej i ciągłej w szóstym punkcie tej ugody poszczególnionej i prawa swego pobierania czynszu domowego w rocznej kwocie 16 złr. w. w. wypadającego, tudzież ażeby także restancye pod tytułem czynszu domowego po gminie naszej w jakiejbądźkolwiek kwocie za jakiegobądźkolwiek czasu zaległe nigdy i pod żadnem warunkiem ani od uprawnionych, ani też od ich spadkobierców nie żądała. Kamera Łomniańska przyjmuje przez swego zastępcę to oświadczenie i zrzeczenie się gminy Mszańca na prawo poboru opału i budulcu na budynki mieszkalne i gospodarcze z lasów kameralnych Łomniańskich i obowiązuje się kondycye w siódmym punkcie tej ugody poszczególnione przyjęte dokładnie wypełnić. † Łuc Oliszcza, † Dmytro Pozniak, † Pawło Seneda, † Stefan Petryczkowicz pełnomocnicy — podpisałem de Szyszkowski mp. Jako świadek Dmytro Sysyn, wójt z Mszańca podpisałem Bolesław de Szyszkowski mp. jako świadek Józef Ruduchowski mp. † Stefan Wołoszak † Iwan Cmajka † Iwan Stasyszyn przysiężny — podpisałem Warzecha mp. coram Habl mp. Ze strony kamery Łomniańskiej Kazimierz Skwierczyński mp. c. k. komisarz powiatowy skarbowy i pełnomocnik rządowy. Franz Watzek mp. Oberförster Mitbevollmächtigter. Z dniem doręczenia niniejszej intymacyi rzeczone prawo gminy Mszaniec do poboru budulcu i drzewa na opał z lasów kamery Łomniańskiej ustaje. Z c. k. Namiestnictwa jako komisji krajowej do odkupu i regulacyi i ciężarów gruntowych. Lwów dnia 31. maja 1864. C. k. wice-prezydent Mosch — Chitry c. k. radca Nam.

CCXX. Громада Мшанець приймає на себе сервітут в хосен лімнянської камери побирати в громадського пасовища дернини до направи гати при двох скарбових млинах, 12 червня 1868 р.

C. k. Dyrekcyja skarbu zgłosiła imieniem państwa kameralnego Łomna prawo poboru darń do naprawy jazów przy młynach tego państwa z pastwisk gminnych w Mszańcu. Przy rozprawie w skutek tego zgłoszenia przez samporską komisję miejscową w myśl cesars. patentu z dnia 5. lipca 1853 r. przeprowadzonej, przy której imieniem uprawnionego państwa kameralnego działał pełnomocnik pan Kazimirz Skwierczyński, zaś w imieniu obowiązanej gminy występowali Pawło Sywak naczelnik gwiuy, Łuc Oliszcza radny, porozumiały się strony, jak następuje.

1. Służebnictwo kamery Łomniańskiej rozciąga się do używania darni do naprawy jazów przy młynach kameralnych we wsi Mszaniec się znajdujących z pastwisk gromadzkich niżej poszczególnionych.

2. Powyższe prawo pobierania darni uzasadnia się na długolet-ném spokojném wykonywaniu, za tém na zasiedzeniu — i ten użytek kamera po dziś dzień bez wszelkiej przeszkody wykonuje.

3. We wsi Mszaniec znajdują się dwa młyny kameralne „górný i dolny młyn“ zwane. Do jazu przy górnym młynie pod liczbą konskr. 38 pobiera i pobiera kamera darń z pastwiska gromadzkiego, zamierzonego przy pomiarze katastralnym z r. 1852 pod parc. ktstr. 748 w przestrzeni 2 morgów 222 □ sążni.

Do jazu przy dolnym młynie, który osobnym N-m nie jest oznaczony, pobierała i pobiera kamera darń z pastwiska gromadzkiego, zamierzonego przy pomiarze katastralnym z r. 1852 pod parcelę katastr. 4605 w przestrzeni 8 morgów 675 □ sążni. Płaszczynę służebną stanowią wię pastwiska do gminy Mszaniec należące pod parcelą katastr. 748 i 4605 zamierzone.

4 Uprawnioną do pobierania darni jest kamera Łomniańska jako właścicielka młynów we wsi Mszaniec się znajdujących. Stroną obowiązana jest gmina Mszaniec, do której pastwiska służebne należą.

5. Sposób użytku był ten, iż kamera, czyli właściwie każdoczesny dzierzawca młynów bez wszelkiego opowiadania się darnie do naprawy jazów z powyższych pastwisk gromadzkich pobierał, kiegykolwiek było potrzeba; nadto za czasów istnienia stosunku poddańczego była gmina obowiązana bezpłatnych robotników do kopania darni dostarczać. Ilość pobieranej darni oznaczyć się nieda i takowa zastosowana była zawsze do potrzeby; zatem miarą użytku stanowi każdoczesna potrzeb w darni do naprawy jazów.

6. Za pobieranie darni nie istniało żadne obowiązkowe odwzajemnienie. Zważywszy że młyny kameralne we wsi Mszaniec się znajdujące służą po największej części dla wygody włóścian tejże wsi; zważywszy dalej, że utrzymanie jazów przy tych młynach koniecznie jest potrzebne, kamera zaś niema przyległych własnych gruntów, z których by darnie pobierać mogła; zgadzają się strony na regulację tego służebnictwa w ten sposób, iż kamerze Łomniańskiej, lub też każdoczesnym posiadaczom, albo dzierzawcom młynów we wsi Mszaniec się znajdujących ma na przyszłość przysłużyć prawo bezpłatnego używania darni do jazów z pastwisk gromadzkich w ustępie 3-m opisanych, o ile tego każdoczesna potrzeb wymagać będzie, a to jazu przy młynie górnym z parceli pod liczbą ktstr. 748, a do jazu przy młynie dolnym z parceli pod liczbą katastr. 4605. Gmina Mszaniec nie jest obowiązana dawać bezpłatnych robotników do kopania darni — i kamera, lub też każdoczesny posiadacz młynów we wsi Mszańcu darnie do jazów potrzebne z powyższych pastwisk gromadzkich swoim kosztem na przyszłość pobierać ma.

C. k. Namiestnictwo jako komisya krajowa w sprawach wykupna i uporządkowania ciężarów gruntowych zatwierdza powyższe porozumienie się stron jako ugodę regulacyjną w całej osnowie z tą uwagą, że ugoda ta ma strony obowiązywać z dniem doręczenia ninieszego orzeczenia. O tem powiadają się strony i niniejszą sprawę jako ostatecznie załatwioną uznaje się.

Z c. k. Namiestnictwa jako komisji krajowej do zniesienia, lub uporządkowania ciężarów gruntowych. We Lwowie dnia 12-go czerwca 1868 r. Podlewski, Rodakowski (?).

ССХХІ. Ц. к. Староство в Старім Місті наказує громадській старшині стягнути від обов'язаних війтів і солтисів мешне для лат. пробоца в Самборі, 6 лютого 1871 р.

L. 207. Do Zwierzchności gminnej w Mszańcu. Rz. kat. urząd parafialny Samborski doniósł mi pod dniem 11. stycznia 1871 l. 8., że tameczni mieszkańcy na rok 1870 należne meszne dotąd nie uiścili, a to: posiadamy grontów wojtowskich 66 ct.

”	”	soltyskich
		a. wolniki 92½ ct.
		b. soltysse 52½ ct.

razem . . . 2 złr. 11 ct.

Nakazuje wojtowi, azeby powyż poszczególnioną kwotę w drodze przemusowej ściągnął i takową do 14 dni mnie przedłożył. Staremiasto dnia 6. lutego 1871 c. k. Starosta A. Drak. Mszaniec. Mesznego dla parocha obr. łac. w Samborze pro 1870 zapłacili soltysi 52½ ct. Staremiasto 2. III. 1871. підпис нечиткий. Mesznego pro 1870 dla parocha obr. łac. w Samborze zaplacili z grontow wojtowskich 66 cen. Staremiasto 2. III. 1871. Нечиткий підпис.

Miscellanea.

Р о ж н е п о л е .

Місце „Рожного поля“, на галицько-волинським пограниччю, прославлене голосною битвою 1099 р., що рішила окремішність Галичини і виратувала її для династії Ростислава, на підставі літописного оповідання про кампанію 1144 р. могло бути означене досить докладно. Військо київське, йдучи на Звенигород з горішнього Серета, проминуло Рожне поле в сусідстві Голих гір. Отже Рожне поле лежало десь коло вододілу Буга і Серета, в сусідстві Золочева¹⁾. Се зовсім ясно виходить з літописного оповідання, і аналіза його давно означила сю місцевість в приближенню²⁾. Тільки брак хорографічної вказівки не давав можности означити її вповні.

За браком иньшої місцевости в таким іменем вказувано на Рожнів на Стиру, на захід від Бродів, але очевидна річ, що Рожне Поле так далеко на північний схід від лінії Серет — Голі гори — Звенигород ніяк не могло лежати.

Недавно я одержав звістку — від п. Григорія Кузьми, совітника апеляції у Львові, що назва „Рожного поля“ досі живе в зміненій формі під Скварявою, на степах, в околиці Золочева. Се вповні підходить до літописного оповідання³⁾, й істнуванне

1) Лаврентіївська літоп. вид. 1872 р. с. 295. Див. Історія України-Руси II² с. 372 і 424 і Звенигород Галицький с. 7—8 (в Записках т. XXXI і в моїх Розвідках і матеріалах кн. III).

2) Див. Исслѣдованія Погодина IV с. 168; Барсова, Географія Начальной Лѣтописи² с. 118 й ин.

3) На підставі його я вже давніше визначав сю місцевість „коло теп. Золочева“ — Історія II² с. 412.

сеї назви в устах сучасної людности рішило б справу. На моє запитання сов. Кузьма не відмовив ближших пояснень в сій справі в листі, з якого виїмки вважаю небезінтересними для висвітлення сеї справи.

„Майже на половині дороги ві Скнилова до Скваряви лежить фільварочок на карті військовій названий „Рожоволя“. Так його і люди зовуть. Лежить він посеред степу, на котрім в літі дропи подибати можна. Будучи ще малим хлопцем (тепер мині іде 66 рік), їздив я тою приватною дорогою з Білогокаменя до Львова до школи, отже котрийсь з моїх свояків в Почапах оповідав мині, що в тім місці, де той фільварочок господарський стоїть (там пан не мешкає) давно колись була велика війна, така сильна, що потічком, котрий як раз там починає ся рудкою, кров текла, і що той потічок „краваником“ звали. Мав там бути і кам'яний хрест на пам'ятку тої битви поставлений, але я собі не пригадую, чи я там хрест бачив: будучи молодим школярем, не много я таким оповіданням інтересував ся. На військовій мапі нема хреста при „Рожоволі“, але аж дальше в поле з Рожоволі до Скваряви ідучи, єсть хрест. Потічок від Рожоволі іде до Ольшанки.

„Для чого сей фільварочок Рожоволя зоветь ся, ніхто мені не вияснив, хоч я з маленьку рожами любуючись, тою назвою інтересовав ся. Аж Вашу історію читаючи і на Рожне поле прийшовши, пригадав собі Рожоволю, а що межі жерелами Буга, дуже добре мені знаними, і жерелами Серету нема відповідного поля, на котрім би більша битва відбутись могла, і що тая Рожоволя тільки зо дві милі від Золочева віддалена; що по жадних рожках я в тім місці і сліду не бачив і нічого не чув, щоб там хто рожі управляв; що місце те не далеко від ріки Буга віддалене і для битви дуже надавало ся; що й переказ про дуже давню битву в тім місці удержує ся, а народ дуже часто назви перекручує і з Рожного поля Рожоволю міг вчинити, не піймаючи того, що те поле колись границею (рогом — рожним) було, а в суєдстві приходять і Белзець і Княже — отже все те наведено мені гадку, що та Рожоволя буде стояти на історичнім Рожнім полі — на північній стороні від Золочева, майже в половині дороги від Скваряви до Скнилова, серед широкого степу, 254 сажень над ровенем моря. Отже було то місце сухе, рівне, отворене, до битви дуже придатне, якого другого в околиці нема“.

Степова високорівня на північний захід від Золочева,

в напрямі до Скваряви й Скнилова, дійсно, підходить вповні під обставини літописного оповідання, і назва „Рожоволі“ (Рожна воля) справді може бути слідом давньої назви „Рожного поля“, що стелило ся на сім степовім просторі в напрямі від „Рожоволі“ до Золочева.

М. Грушевський.

Записки против книгокрадів у старих книгах та рукописах.

„Украсти книгу не гріх“. Сей прояв схибленої моралі, що й доси держить ся в досить широких кругах суспільности, хоч породжує факти неприємні для посідачів книг, та все таки в наших часах розповсюдження і дешевизни книг не буває і в сотій часті такий прикрий і докучливий, як був колись, коли книжка, писана чи друкована, була, так сказати, мастком, частиною найціннішого скарбу, коли нею величали ся та гордили ся, передавали її в спадку як знак особливої ласки або ховали ся з нею як із найбільшим секретом. От тим то не диво, що в тих часах роблено ріжні і серйозні заходи, щоб запобігти безсовісній крадіжці книжок. Маємо відомости, що по великих бібліотеках у Західній Європі цінніші книги були приковувані до своїх місць на ланцюгах, так що читач мусів читати їх тут же перед шафою, не далі, як сягав ланцюх. Бібліотечні кавці і всякі острі порядки для тих, що входять до бібліотеки і виходять із неї, се новочасні способи, якими заряди бібліотек запобігають неприємним практикам „книжкових куниць“ (Büchermarder).

Та одним із найцікавіших із культурно-історичного погляду способів профілякси против книгокрадів було уміщуванє на полях книжок серйозних чи гумористичних написів против тих, хто би думав украсти книжку. В часах живого релігійного почутя була се не зовсім погана спекуляція припускати, що чоловік, який наважив ся вкрасти книгу, хоч би в тій наївній вірі, що се не гріх, дуже завагаєть ся в своїй постанові, прочитавши на полях її карток кренке закляте або соковиту лайку на того, хтоб заходив ся вчинити се. Тут уже не могло бути вимівки перед власним сумлінням, що се не гріх. Може з усякою иньшою книжкою й не гріх, а на отей властитель поклав заборону й закляте, і треба вже бути дуже запеклим та маловірним, щоб поважити ся нарушити його.

Тямлю як тепер, що один старенький понотець, із яким я,

викопаючи з предвічного сьмітя на двінниці ріжні старі шпартали, в своїй добродушности згодив ся подарувати мені якийсь старий, обшарпаний Ірмолой чи Требник, викопаний мною з купи сьмітя, але прочитавши на його долішніх полях ляпідарні слова: „а кто вы смѣлъ сію книгу отъ тои святои церкви отдалити, вѣдетъ мати зо мною справѣ предъ сѣдомъ Господа Бога“,— завагав ся в своїй постанові і нарешті перепросив мене мовлячи:

— Ні, сеї книжки не можу вам дати. Бог його знає, хто був той небіжчик, що написав отсе. Я старий, не нині — завтра вмру, то що мені за інтерес мати перед Паном Богом діло з якимось чоловіком, якого я не знаю і якому не хочу робити ніякої прикрости.

А коли я звернув його увагу на те, що книжка тут зогниє або хлопці стріляючи в празники з моздірів подруть її на флейтухи, він відповів з резигнацією:

— Щож, нехай і так буде! Аби моя рука чиста була, а хлопці нехай роблять, що хочуть.

Варто позбирати отакі записки з наших старик книг та рукописів, як інтересні сьвідоцтва старих вірувань, порядків і гумору. Вже тепер, маючи в руках лише невеличку збірку таких написів, я можу розділити їх на кілька груп і вказати деяку еволюцію в їх формі та змісті. Найстарші того рода записи будуть без сумніву ті, що являють ся закінченем т. зв. вкладних, себто тих написів, які уміщував жертводавець на полях книги, яку передавав церкві, монастиреви чи якийсь иньшій побожній інституції. Таких написів можна би назбирати дуже багато; в наших книгах і рукописах звичайна формула їх більше менше така, яку бачимо в Ясській Минеї кінця XV в. в бібліотеці Оссолінських у Львові, рукоп. ч. 368, де в низу на полях кількох перших карток читаємо: Изколеніемъ ѿца ѿ спокшненіемъ сѣа и съвршненіемъ стго дха начатса и писаса сѣн мннен феврарь Іѡн оутъ стга магофетс въ дѣи блгочестиваго [ѿ вѣо]любиваго гѣдна нашего Іѡана Стефана воевода сѣа Богдана воевода а рѣкомъ многоѣшномъ Исѣѣмъ Тахадинак[а] в лѣтоѣ. и даде са [до] стга мнѣтира [к] Іасѣх, ѿдеже есть храм оуспенія вѣе мѣса генвар кѣ. днѣ. Правда, заклинання против злодіїв тут нема, мабуть заддя браку дальших карток, але отсей початок робить ся в XVI і XVII в. загальною формулою вкладних.

Ось для прикладу вкладна рукописного Прольога перемиської крилошанської капітули, писаного в XVII в. (сигнатура

ЛП, В. 5), поміщена на полях перших карток у низу під текстом рукопису: **Н**зволєнієм **Б**ога и съвершеніємъ **Б**ога и споспкшєніємъ стго **Д**ха | рокъ вжїта ѿ народженїа **М**хз (1607) мѣца ноевриа | днѣа кѣ. **С**ню книгъ рекомъю пролог сентевриа [далї одна стрїчка записки вишкрябана] прїдвнїа мѣри нашеа **П**арасковєи в селѣ **Б**ѣлой в мѣстности нх милостєй панов **Б**єлзєцкихъ | и придана єсть къ храмъ выше писаного на чест | **Г**дѣ **Б**гѣ вѣ **Т**ройци єдиномъ | и да пребываетъ вѣчно и непорѣшено ѿ того вжгого | храма. **А** єсли бы дѣхто смѣлѣ ѿдалити | да вѣдетъ ѿсѣчен ѿ **Б**ога, **Б**ога и сватого **Д**сха | да вѣдетъ ѿсѣжден | идеже ѿгнь не оугасаетъ | и червь не оусынаетъ. **А** при настоятели храмъ стои **П**арасковєи сѣеникъ **К**лиментїю першимъ попк | при **Л**аврентїю второмъ, при **С**тецкѣ **К**еочинцѣ | при **К**ондраткѣ братѣ старшомъ, при **Ю**рисѣ | **М**ацковичѣ, при **П**етрѣ **П**авловичѣ, при **К**аїтанкѣ | **М**ацковичѣ, при **Г**ригорїю **Д**аниловичѣ | при **Л**аврикѣ **В**ла.... при **М**ихаилѣ | **Д**ов.... на той час. **А** кѣспил єсмо оу дїака **Р**омана **Л**вкшєвнїча сѣєника потєлицкого стѣрѣского поповнїча потєлицкого...

І тут на жалъ дальша частина, де містило ся заклятє, вишкрябана і нечитка. Те саме можна завважити і в богатѣх иньших випадках, що „совісний“ злодій укравши книгу на жалував праці, щоб вишкрябати страшне заклинанє, іноді полишаючи навіть назву писаря і місцевости, куди належала книжка, або навіть по просту видирав і нищив кілька карток книжки, аби лише заклинанє не трівожило його душі. Зразком такого заклятя, формулованого при кінці вкладної, може послужити приписка уміщена на остатній картці **З**амойського **З**бірника в поч. **Х**VII в., що зберігаєть ся в університетській бібліотеці у **Л**ьвові під знаком **І**. **Ф**. 15. Читаємо тут: **І**сє **Х**сє снє вожїй мѣтвѣми прѣстѣа ти мѣре и стго **І**ѡана **К**рѣстѣа и стѣх апѣлъ **П**етра и **П**авла и всѣх стѣх помѣли и сїси раба своего свѣго єромонаха **А**лєкѣа давшаго книгъ сїю стѣомъ **С**офею, и извави єго вѣчнѣа мѣки и всакого зла, іако вѣсвнѣ іси и хвалнм ѿ всѣхъ стѣх твонѣ вѣкки аминь. **Д**а аще кто данннѣ мою, книгъ сїю ѿимет ѿ цѣрки соборнѣа стго **С**офеа с **П**олоцка, да вѣдетъ клѣтѣ и проклѣтѣ и сказанѣ ѿ стѣх ѿцѣ седми соборѣ и ѿ мене свѣлаго єромонаха **А**лєкѣа. **С**є поклонѣ и вѣсвєнїє кнзю и вояром и мѣжем **П**олочаном ѿ **А**лєкѣа. **С**ами не ѿвидитє домъ стго **С**офеа, а вѣ ѿвєндѣ не даватє, а приказываю **Б**гн и вамѣ.

Той сам єромонах **О**лєксієй ще в иньшїм мїєці, на полях рукопису скріплює свій дар, сьвятому „**С**офею“ ось якими сло-

вами: „Равѣ вѣжій збѣгій ермонахъ Ілєѣіе далъ есмѣ книгѣ сію глѣмю свѣорникъ мѣць сентаврь... полнѣю къ цркви премѣдрости бѣа стѣмъ Гофею, ижъ естъ къ вѣспасаемомѣ градѣ Полоцкѣ на паматъ мнѣ и родителемъ моимъ. Ктото[авекъ Ѡни]мати вѣдетъ книгѣ сію Ѡ цркви прѣдрости Бѣа стѣго [Софїї] а сѣ Полоцка, свѣдитъ емѣ и мѣститъ Бѣ и прѣстѣмъ Бѣа и вси стѣи, занѣ^м азъ да^х книгѣ сію стѣмъ Гофѣі... вѣчно ѣ непорѣшно къ славы бѣю и в похвалѣ вѣи Мрѣ.

В иньшій перемиській Пролозі, списаній 1636 р. (sign. ЛІІ, с. 5) читаемо ось яку вкладну: Но имаѣ Ѡца и сѣа ѣ стѣго дѣа сописа сѣ сіа книга глѣголема Прологъ равомѣ вѣжнѣмъ Макаріемѣ рокѣ рѣхлѣ. [далѣ вишкрябаѣо первѣше мѣще, а дописано иньшою рукою: до Терновѣцѣ храмѣ] стѣго славнаго прѣрка Ілѣи, авѣ еѣ нѣкто не смѣлѣ Ѡдалити Ѡ сего храмѣ. Я которѣй терѣй вѣдетъ чести сію книгѣ, повиненъ Бѣ просити за трѣждѣвшихъ сѣа в дѣлкѣ семѣ. Нехай же вѣдетъ Бѣс несмѣртѣномѣ чѣсть ѣ слава в вѣки вѣковъ. Аминѣ.

Та маемо на поляхъ нашихъ старихъ рукописѣв ѣ иньші записки противъ книгокрадѣв. На тѣмъ самѣмъ перемиській Пролозі ЛІІ, с. 5, що в XVIII вѣцѣ бувъ власнѣстю свѣщеника Павла Свѣдзѣнського, читаемо нимъ самимъ сконпоновану латиньську епѣграму:

Hic liber est meus,
 Testis est Deus.
 Qui illum quaerit,
 Hic nomen erit:
 Paulus natus,
 Tarnavski vocatus.
 Si vis a me amari,
 Noli illum furari;
 Mavis illum emere,
 Quam frustra accipere.

На одній рукописѣ XVIII в. в моїмъ посѣданю маемо ѣ руській двостихъ аналогїчного змѣсту:

Хто бы мѣлѣ сію книгѣ скрасти,
 Томѣ скмѣ лѣтѣ свннѣ пасти.

Не сумнѣваю сѣа, що такихъ ѣ подѣбнихъ записокъ знайдеть сѣа у насъ не мало; се подаю лише для початку.

Др. Ів. Франко.

Львівський тижневник з 1749 р.

В своїм посіданню маю примірник давного польського тижневника. Він представляє собою на двох листках в форматі малої чвертки чотири непапіновані сторінки, задруковані гармондом без інтерліній, з якого остро вирізуєть ся то курсив у латинських фразях то версалікове письмо в деяких іменах осіб. Товстїйшим друком — терцією видрукований заголовок: *Kuryer Lwowski*, а під заголовком датованне: *Z Lwo wa dnia 9 Julii*. Кінцева вінета — звичайний дереворитний орнамент. Печатня — не означена, може єзуїтська.

Скупе датованне не говорить, з якого часу походить львівський тижневник; за те зміст його, що обіймає визначні факти з одного тиждня життя львівської аристократії і гієрархії, вказує з повною докладністю на час 9—15 липня 1749 р. З того часу не знають польські бібліографи ніякого *Kuryer-a Lwowsk-ого*. З першим *Kuryer-ом Lwowsk-им* (вид. Розумиловського) Естрайхер зустрів ся що-йно в 1848 р. Старшого о цілих сто літ предка його він не знав. Не дивниця. Мійський архів у Львові, що своєю спеціальною вважає вибируванне всяких леополітанів, також його не посідає. Видко, що той *Kuryer Lwowski* з 1749 р. належить вже до білих круків. В часті тому саме, а ще більше з огляду на те, що мій примірник старого *Kuryer-a Lwowsk-ого*, щасливим принадком, являєть ся в своїм змісті майже вповні українським примірником — гарним причинком до історії заняття єпископського престола через Льва Шептицького, я подаю його тут в цілости:

Jaśnie Wielmożny Jegomość Xiądz LEON SZEPTYCKI, Biskup *Ritus Graeco Uniti* Lwowski, Halicki y Kamieniecki, ziachawszy na noc do WW. OO. Teatynow, *in crastino* to iest die 10. *Ejusdem Mensis Julii*, solenny na Biskupstwo odprawil *Ingress*, do Katedry swoiey, tym porządkiem. Wszyscy IchmC, tak ci ktorzy zgromadzeni, *in numerosa assistentia*, na pogrzeb ś. p. Jey Mei Pani Wojewodziny Lubelskiey, iako y ci ktorzy na wiazd ten *consulto* przybyli, ziechawszy się do Teatynow, o godzinie 10, nasamprzod wital ieden *ex Alumnis* Ich Mc XX. Teatinow J. W. JWci Xiędza Biskupa *diserto ore*, y dosyć *erudito et comptissimo stylo*. Tandem ruszyli się wszyscy Ich Mśc *suo ordine* Urzędnicy Koronni, Ziemscy, tudziesz inni Goście, *claudebat Agmen* Sam J. W. Jegomość Xiądz Biskup, obok mający Jegomości Xiędza Koadjutora Ormiańskiego, karetę bogatą, y wybornym cugiem. A na-

przedzie wteyże karecie J. WW. Halickiego y Warszawskiego Kasztelanow, y zaraz z wałow Mieyskich trzy razy wydanym z Armat ogniem, odebrał *salve*: a tak przybywszy do WW. OO. Bernardynow zastał *numero-sissimum clerum suum*, gdzie pod przygotowanym usiadłszy Baldachimem od Jegomości Xiędza TYSZKOWSKIEGO Theologii Lektora wyborną, chociaż niegotuiąc się, był przywitany mową. Potym ieden z Ichmościow Xięży Officyałow *Ritus sui* przy wchodzie do Cerkwi, à *Confraternitate Civitatensi invitabat* J. W. Jegomości Xiędza Biskupa do Cerkwi w Mieście będącey. *Deinde vota et appreciationes* oddawali J. W. Jegomość Wojewoda Wołyński, J. WW. Braclawski, Lwowski, Kamiński, Warszawski, Halicki, Kasztelanowie, Pisarz Polny Koronny, Lwowski, Krasnostawski, Grabowiecki, Szczerzecki, Tłumacki, Mostowski, Tarnogurski, Starostowie. Oraz ledwie zliczona Godnych Urzędnikow y Ziemian liczba, z niemalym ukontentowaniem, Godnego witała Pasterza, który każdemu z osobna, osobliwie iednak Jaśnie Wielmożnemu Wojewodzie Wołyńskiemu dystyngwowanemu *in Republica sago et Toga Senatorowi*, że przy nachylonym wieku swoim, na przyozdobienie Aktu tego, zdrowia y fatygi, nie żałował, *Facundissimo sermone pro votis* podziękowawszy, y ubrawszy się u Wielkiego Ołtarza *Pontificaliter in assistentia Cleri sui*, y tych wszystkich Ichmościow przed sobą idących, Ichmościow Xięży Koadjutora Ormiańskiego y Opata Uniowskiego, *procedebat* do Cerkwi Mieyskiej, ktorego Ichmość Panowie Lwowski y Halicki Kasztelanowie, *qua Senatores* Wojewodztwa Ruskiego wprowadzili, ieden po prawey, drugi po lewey stronie pod rękę prowadząc. *Accedendo* do Bramy Mieyskiej zastąpili z krotkiem powitaniem Ichmość Xięża Jeżuici, upraszając o czas y audyencyą dla Młodzi Szkolney, ktora aby *in Majorem applausum sua vota exprimere* mogła. W Miasto wchodząc odezwała się wdzięcznych muzyk rezonancya, na Ratuszu y Wieży Ruskiej, *incessanter* przez godzin kilka *hoc laetitiae sono* ogłaszając zbliżającego się do Katedry Pasterza, a gdy wchodził do Bazyliki, dano ognia 14. razy na przywitanie. Gdzie zastał Jaśnie Wielmożnego Jegomości Xiędza WYŻYCKIEGO Arcybiskupa Lwowskiego *in Assistentia* Ichmościow Xięży Prałatow y Kanonikow, ktoren przez Mszą y Kazanie, ten Akt prezencyą swoią przyozdobił. Po introdukcyi usiadłszy pod Baldachimem Jegomość X. Biskup, nastąpiły ceremonie przed Mszą *juxta Ritum Graeco unitum* zwykłe, potym Mszą *in Aparatu Pontificali* J. W. JMé X. Biskup zaczął. Kazanie miał JMé X. TOŁCZYŃSKI Jezuita, Ordynaryusz Archi-Katedralny Lwowski, witał *disertissimo ore* Jegomości Xiędza Biskupa dosyć *elaborate*, wyprowadzając procedencyą Domu J. W. SZEPTYCKICH, *etiam cum Principibus* zkolligowaną, po Kazaniu y po Mszy, przy częstym

biciu z Armat odprawionej, *in assistentia* wyrażonych Ichmościow, na obiad do siebie zaproszonych, iechał do Pałacu J. O. Xiążęcia J. Mci Wojewody Ruskiego tenże Jegomość Xiądz Biskup, gdzie wiezdających Gości do Pałacu przy ogłaszającym ogniu z mozdzierzy, rezonancyi Kapeli J. W. Jegomości Pan Kasztelan Halicki, *per recognitionem* przyiaźni, którą miał z ś. p. J. W. Jegomością Xiędzem SZEPTYCKIM Metropolitą Kijowskim, przeszłym tey Dyecezyi Pasterzem dając dowod wdzięczności, y addykcyi ku temu Imieniowi *supplebat vices* Jegomości Xiędza Biskupa, tychże Gości witając, y przyjmując. Nastąpił *tandem* Traktament, stołow było trzy na 80. Osob, pod czas ktorego zaczęli spełniać zdrowia, J. W. IMC. Xiądz Biskup z J. W. JMcią Panem Kasztelanem Halickim, naprzod Nayiaśniejszych Krolestwa Ichmościow (sic!), J. O. Xcia Prymasa, J. W. Jegomości Xiędza Arcy-Biskupa Lwowskiego, J. O. Jegomości Pana Krakowskiego Hetmana W. K., J. O. Xięcia Jegomości Wojewody Ruskiego y innych Ichmościow Senatorow Urzędnikow Koronnych: Ogłaszała też same zdrowie z ręcznej strzelby nadworna Chorągiew Węgierska J. W. Jegomości Pana Starosty Tłumackiego, w bardzo dobrym uregulowana porządku, którym do ukontentowania całej kompanii, bez najmniejszego *erroru* przez kilka dziesiąt razy udawał się ogień. Gdy ten traktament kontynuował się aż do nocy a coraz *augebatur numerus* Gości; Nastąpiły Feiwerki sumptem J. W. Jegomości Pana Kasztelana Halickiego sporządzone, z Illuminacyami wyrażającymi dość piękną inwencyą Herby Jegomości Xiędza Biskupa *et cognatae Familiae* trwające godzin kilka, *tandem* Jegomość Xiądz Biskup do swojego Pałacu w Katedrze S. IERZEGO będącego odiechał, a J. W. Jegomość Pan Kasztelan Halicki, zatrzymawszy całą Kompanią, *continuabat* traktament, przy dywertymencie tancow do dnia białego. Wieża Murowaney Cerkwi przez dwa dni illuminowana była.

Dnia 11. Julii. To iest *in Crastino* wiazdu, J. W. Jegomość Xiądz Biskup I. W. W. Ichmościom Senatorom, Starostom y innym dystyngwowanym Urzędnikom Woiewodztwa Ruskiego, Ziemi Halickiej, Woiewodztwa Podolskiego oddawał wizyty, z podziękowaniem za łaskawą assystencyą expedyowanego na dniu wczorayszym wiazdu swege.

Die 12. Ejusdem. Odprawiła się przy licznych Gości konkursie publiczna Dysputa w Cerkwi Mieyskiej *in applausum* Tegoż Jegomości Xiędza Biskupa *ex Univerſa Philosophia*, z dedykowanemi pięknymi Konkluzjami.

Die 13. Ejusdem. Zaczął się Akt weselny Jegomości Pana ORLEWSKIEGO Vice Instygarowicza Koronnego z Ieymością Panną TURZANSKĄ Podczasanką Żydaczewską, tegoż dnia ślub dawał, iako

Siostrzenicy swojej I. W. Jegomość Xiądz SZEPTYCKI Biskup Lwowski w Kościele Panien Karmelitanek Trzewikowych, *in assistentia numerosissimi concursus*, z Traktamentem w Pałacu I. O. Xiążęcia Wojewody Ruskiego.

Die 14. Ejusdem. I. W. Jegomość Pan Kasztelan Halicki *ex nexu sanguinis* z IMcią Panem Vice Instygarowiczem Koronnym *et ex innata sua Civilitate* zaprosił do siebie całą Kompanią tego wesela, u przytomnych na nim Senatorow, Urzędnikow Koronnych na traktament, który kontynuował się przez noc całą.

Die 15. Ejusdem. Jegomość Pan ORLEWSKI Vice Instygarowicz Koronny *in gratiam neocontracti matrimonii* dawał Bal solenny w Pałacu I. W. Jegomości Pana Kasztelana Czynskisgo.

Мов у калейдоскопі пересунулось перед нашими очима кілька барвних картин. Приняття і овації зі сторони латинського духовенства у Театинів, Бернардинів і Єзуїтів, торжественні походи при музиці і вистрілах з армат, бенкети та ілюмінації увінчані весільними пирами, а все при участі достойників офіційної Польщі — воно, видить ся, так і диге згодою і гармонією. Ніхто б, здасть ся, і не підозрівав, що має перед собою Патьомкинові городи. А такими блахманами ті маніфестації, бодай в більшій часті, були без всякого сумніву. Якими щирими приятелями Українців були львівські Театини, се ілюструє найкраще факт, що вони загарбавши гроші призначені перемиським єпископом Георгієм Винницьким на основанне духовної семінарії, приймали через якийсь час ледви по шість Українців на науку, а радше на ополяченне, в своїй колегії, та потім і перед ними безцеремонно заперли двері (письмо еп. А. Шептицького в Пелешевій: *Geschichte der Union*, II, ст. 610). Не щирійшими приятелями українського владики, певно, були і львівські Єзуїти. А як ставив ся до українського клеру латинський архієпископ Микола Вижицький, довідатись можна хочби з його кореспонденції з еп. Львом Шептицьким в справі обойчиків (*Korespondencye IW. Imc. X. Wyżuckiego arcybisk. Lwowsk. z IWX. Szeptuckim metropol. rusk. o kołnierzyki* — в архіві гр. кат. Капітули в Перемишлі). Протестуючи против приняття латинських обойчиків українським духовенством, Вижицький виступав навіть против зверхнього зрівняння латинського духовенства з уніятським. Чи ліпші були Бернардини? Можна сумнівати ся. З часу інтронізації еп. Льва Шептицького зберегла ся в архіві гр. кат. Капітули в Перемишлі їх приватна хроніка (*Acta celeberrimi primarii conventus Leopoliensis ad*

s. Andream Apostolum, 1735—1757). І в тій хроніці, дарма що в ній знайшлося місце навіть для дуже дрібних фактів, нема ані слівця згадки про інтронізаційні овації для еп. Льва Шептицького. Ще й як на те починають ся записки з 1749 р. словами: *Toto hoc anno nihil boni notandum venit!* Таке промовчанне власної участі в інтронізаційнім торжестві українського владики являєть ся тим дивнійше, що таж сама хроніка попередникови еп. Льва Шептицького, митрополитови Афанасієви Шептицькому, посвятила ранше аж дві вельми прихильні згадки, а таксамо пізнійше занотувала акт вінчання Симеона Шептицького, брата епископа Льва. О. А. Петрушевич, виписуючи записку про пир, який урядив Бернардинам митрополит Аф. Шептицький (Сводн. Гал.-рус. Лѣтопись, під роком 1741), недобачив двох иньших записок про Шептицьких. Щоб доповнити Szepticiana Kuryer-a Lwowsk-ого, я подаю тут всі три записки разом.

Перша записка під роком 1741:

„In Festo Porciunculae Missam solemnem pontificaliter celebravit Illmus Rdissimus Dnus Athanasius Szeptycki Metropolitanus totius Russiae, Episcopus Leopoliensis. Camenecensis Ritus Graeci suoque sumptu prandium nobis laudissimum quoad cibos et potum vini toti communitati sufficientissimos dedit, Ipseque nobiscum et cum aliis Nobilibus et praelatis in refectorio pransit, Ejusque musici capelistae sub tempus totius solennitatis chorum tenebant svavissimo concentu. Deus Ipsi retribuatur in longaevo tempore et s. aeternitate“.

Друга записка під роком 1746 — то посмертний відзив про Аф. Шептицького:

„December, Die 10. Mortuus est dolendis fatis Illustrissimus Reverendissimus Athanasius Szeptycki, fulcrum et decus Ritus Graeci, Metropolita totius Russiae, qui innumera nunquam satis praedicanda perfecerat in Ecclesia Graeca: Ruthenos enim ad Unionem cum Ecclesia Romana summa cura innumeros convertit, Synodum Dubnensem coëgit, in qua plurima optima sancivit. Monasteria multa aliasque insignes Basilicas aedificavit. Inter quas apparet noviter erecta Ecclesia Cathedralis Leopoliensis ad s. Georgium, pro cuius continuatione reliquit centum sexaginta millia Florenorum Polonicalium: Nostro quoque Ordini fuit addictissimus. Cuius corpus cum ex aula efferebatur ad nominatam Ecclesiam, unus ex Nostris S. T. Lector R. P. Benedictus Kotficki gratitudinis erga peroravit concionem, quam Typis impressit“.

Третя записка бернардинської хроніки під роком 1756 належить до того Симеона Шептицького, що 1779 р., після смерти брата Льва [будучи перемильським каштеляном] загорнув титулом спадщини всі єпископські і митрополичі параменти, та звернув їх назад аж після довгих процесів (Pelesz, op. cit. ст. 676). В тій записці читаєть ся :

„Die 20 Junii hora vespertina septima solemniter in Ecclesia nostra matrimonio copulati sunt Perillus G. D. Simon Szeptycki Capitaneus Kozicensis, Pocillator Leopoliensis, frater Illmi Dni Leonis Szeptycki, Episcopi Leopoliensis, Ritus Graeci, cum Perill. G. Dna Anna Trembińska virgine subjudicida Lublin., assistente et benedicente matrimonio celsissimo Archiepiscopo Leopoliensis, Ritus Latini in frequentia Magnatum et Nobilium. Sermonem habuit AVPr. Stephanus Wilczynski, Lector Phiae hujus Conventus“.

На завершенне дрібних уваг до інтронізаційної реляції Kuryer-a Lwowsk-ого можна ще й се пригадати, що автор його, стараючи ся свѣтлыми картинами заслонити все, що могло б викликати немиле вражінне, ледви згадав участника інтронізаційного торжества унівського архимандрита. А прецінь не було для Львовян таємницею, що Василян, наслідком їх претенсій до першенства перед свѣтським клером, не доущено до офіційальної участі в інтронізаційних походах (Pelesz, op. cit. ст. 673). Якого характеру була участь в тих походах унівського архимандрита, може посвѣдчити хочби сучасна записка на Літургіконі в церкві села Годова під Поморянами: „W tym roku poświęcił się X. Leon Szeptycki na episkopacie Lwowskim, ale wiele było kłótni, bo mu przeszkadzał X. Turzański, opat Uniowski (Петрушевич: Сводн. гал.-рус. Лѣтопись, під роком 1749).

Закриванне всего, що могло б бути прикре, а представлення всіх епізодів інтронізації в блиску торжеств повних одушевлення і гармонії могло б вказувати на те, що редактор Kuryer-a Lwowsk-ого походив з оточення єпископа Льва Шептицького.

Др. Василь Щурат.

Наукова хроніка.

Антропологічні і археологічні часописи за 1905 р.

I. Антропологічні часописи.

Archiv für Anthropologie, N. F. III, 1905. Соматичній антропології присвячено в сім піврічнику (том IV буде обговорений пізнійше) дуже багато місця. Становищем чоловіка в звіриннім світі, а саме його відносинами до малп, займають ся дві статі. Перша з них, пера N. C. Macnamara, Beweisschrift betreffend die gemeinsame Abstammung d. Menschen u. d. antropoiden Affen (77—84) pearye на критику Джюфріді-Руджері La posizione del bregma nel crano del Pithecanthropus erectus, e la tendenza neomonogenista in Germania. В другій D. Verhältnis zwischen Gesichts- u. Gehirnschädel beim Menschen u. Affen (85—93) робить C. H. Stratz студії над величиною мозку у людей і антропоїдних малп і потверджує давню гадку, що між усіма людськими расами нема великої різниці, вона за те очевидна в відношеню до малп. Показчик антропоїдної малпи до пітекантропа 72, неандертальської раси 54, а сучасного чоловіка 42. Sergi збирає свої дотеперішні результати в розвідці Die Variationen des menschlichen Schädels und die Klassifikation der Rassen (94—120 + табл. VIII—X): первісною і типовою формою довгого черепа була еліпсоїдна форма з двома відмінами, овоїдною і пентагоноїдною. Пентагоноїдна форма була лише продовженем передпородової стадії, овоїдна витворила ся через заокруглене бічних костей і потиличної частини. Типовою і первісною формою короткоголового черепа була сфероїдна форма з двома головними відмінами, сфеноїдною і плятикефальною, з яких розвинули ся иньші. Оба типи довгий і короткий (або круглий) не можна пояснити розвоєм одного

з другого і тому треба їх признати за основні, специфічні форми. О. Ранке оголошує антропометричні поміри на 2059 дітях (Beiträge z. Frage d. kindlichen Wachstums. Anthropologische Untersuchungen, ausgeführt an holsteinischen Kindern, von der Geburt bis zum vollendeten 15 Jahre, 161—180). Новий причинок про деформоване черепа дає А. Шяїц, Künstlich deformierte Schädel in germanischen Reihengräbern (191—214); автор описує докладно цілий ряд черепів і здогадується, що zdeформоване наступило через пошене опаски на голові: се тим правдоподібніше, що ті черепи переважно жіночі. В обсяг антропології належать ще статі Вольфганга Варди, Anthropologisches über Goethes äusseres Ohr (147—150) і К. Нагля, D. Aufstellung von Schödelkalotten (142—146) з примітками проф. Е. Фішера.

Неменьше поважно вступлена і преісторія. В обороні еолітів стає Кляч в статі Die tertiären Silexartefakte aus den subvulkanischen Sanden des Cantal (136—160 + табл. XIII, XIV), оглянувши ще раз докладно знахідки в Pou-Courny і Puy-Boudieu. Автор доказує при помочи дослідів пп. Ch. Puech'a і P. Marty, що геологічно належать тамошні еоліти безперечно до третичної епохи і відкирає усі закиди; далі описує і класифікує кремені зваряди і приписує їх витворене третичному чоловікови, про істноване якого не можна мяти ніякого сумніву. Ф. Грабовскі подає замітки про Neolithische Steingeräte vom Karlande (215—218), С. Mehliis про Neue neolithische Funde aus mittelrheinischen Niederlassungen (282—288). Для нас більше ітересна розвідка В. В. Передольского, Eine bildliche Darstellung des Menschen auf einem neolithischen Tongefäss (290—296 + 1 табл.). До тепер знали ми лише про наклін до рисованя людий (побіч звірів) у палеолітичної людности, тепер дістаємо новий причинок про подібний обяв у неолітичної людности з побережа ільменського озера. Передольскій знайшов в 1904 р. над Ільменем відломки великого (70 см. високого і майже стільки широкого) горця, на якім відтиснено при помочи моделів з трави досить недоладну постать чоловіка серед пяти фігурок, що нагадують звірята. Людська постать представляє безперечно жінку, бо можна відрізнити груди. В статі пороблено також замітки про камінний вік Новгороду і подано опис знахідок. Проф. Гернес дає витяг з своєї давно заповідженої праці про гальштатську епоху: Die Hallstattperiode — її огляд дамо в дальшій книжці. Ряд преісторичних статей замкає статя Мікке, Die La Tène III-Stufe in Velem St. Veit (181—190).

На етнографію випало тим разом не багато статей; з того три припадає на позаєвропейські народи (К. Sapper, Der gegenwärtige Stand der ethnographischen Kenntnis von Mittelamerika (1—38), Р. Ehrenreich, Die Ethnographie Südamerikas im Beginn XX Jahr-

hunderts, unter besonderer Berücksichtigung der Naturvölker (39—76) і A. Krämer, Der Haus- und Bootbau auf den Marschallinseln (Ralik-Ratak-Inseln) 297—309, 13 обр. і 2 табл.), а дві вийшли з під пера М. Höfler'a про форми народного печива (Bretzelgebäck, 94—110, Volkstümliche Gebäckformen, 310—312), про їх походження і значення (по більшій частині релігійне). Напр. автор доводить, що прецель романського походження, стоїть в звязи з культом померших. Вкінці згадаю статтю Е. Mylius'a, Die Theorie des Bogenschiessens (219—225).

Korrespondenzblatt d. deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnographie und Urgeschichte, XXXVI, 1905 буде обговорений в найблизшій огляді.

Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, XXXV, 1905. 35 том „Записок“ приносить цілий ряд цікавих і поважних статей, тому позволю собі обговорити їх докладніше. Антропології присвячені лише дві статі: стаття Вайсбаха, обговорена нижче, в відділі бібліографії, і О. Германа Zur Frage des magyarischen Turus (33—63). Герман подає поправки до праці Япка про мадярські типи і оголошує справлені на місці фотографії Якових типів.

В обсяг преісторії входять 4 статі: Горяновіча-Крамбергера, Вільке, Міске і Лінднера. Горяновіч-Крамбергер дає четверте доповнення до своєї більшої праці „Der paläolithische Mensch und seine Zeitgenossen aus dem Diluvium von Krapina in Kroatien“ (197—229) і збірив остаточні результати. Доповнення пороблені на підставі розкопок в р. 1903, між якими знайшлися зуби, кости і череп риноцера Мерскі, останки людського скелета, деякі зваряди і сліди пильовиск. Автор докидає кілька заміток про крапінську печеру і старається означити ближше місце крапінської знахідки в ділювіяльній епосі та схарактеризувати крапінську расу чоловіка в звязи з черепами в Неандерталь, Спі і т. д. Він вважає себе тепер вже в праві, прийняти цілком певне істноване риноцера Мерскі і короткоголовість крапінського черепа. Щоб се доказати, він описує досить деталічно усі кости риноцера і складові частини знайденого скелета і виводить при тій нагоді генеалогію Homo primigenius і Homo sapiens fossilis. В примітках реатує автор на вискази і замітки деяких критиків. Вільке розвиває далі свою гадку, висловлену в недавно оголошеній праці „Zur Entstehung des Spiralornamentes“ (Z. f. Ethn. 1905) в статі Beziehungen der west- und mitteleuropäischen zur donauländischen Spiral-Mäanderkeramik (249—269). Автор доказує, що кераміка з волютами і меандрами цілком відмінна від т. зв. Winkelbandkeramik, розширила ся по Німеччині і повстала на аналітичній дорозі. К. Міске в короткій розвідці Mitteilungen über Velem-St. Veit (270-277) описує знахідки в гальштатської і La Tène-

епохи, між иньшим цікаві пірамідки з глини, уживані до риболовлі, ткацтва і при вареню, та фібули з бронзи в епосі La Tène. Описовий характер має також стаття Адольфа Лінднера Die Hugelgräber im Kottlofer Walde bei Lippen, Bezirk Budweis (38—44), де найбільшу увагу присвячено глиняним начинням. Зі знахідок, які нагадують епоху оселі в Плябен і Гомтіц, показуєть ся, що маємо тут до діла з гальштатською епохою. На етнографію припадають лише дві статі. Статю Тайча і Фукса обговорю нижше. Рудольф Пех (Pöch) подає свої „Beobachtungen über Sprache, Gesänge und Tänze der Monumbo anlässlich phonographischen Aufnahmen in Deutsch-Neu-Guinea (230—237) і підчеркує головню одну появу, що слова пісень цілком незрозумілі навіть для самих співаків.

Вкінці в'явила ся тут остатня частина великої праці недавно помершого Словінця Володимира Левеца про кольонізацію петавських околиць, Pettauer Studien. Untersuchungen zur älteren Flurverfassung. III Abteilung (ст. 64—198, 154—196); перша і друга частина надрукована також в Записках в р. 1898 і 1899. Не можу для обмежених рамок реферата запускати ся тут в подрібний розбір прегарної роботи фрибурзького професора, тим більше, що обі перші частини не обговорені. Згадаю лише, що результати Левеца дуже цікаві, а його метода варта спеціальної уваги тих, що займають ся історією кольонізації. Левец старав ся доказати істнованє у Каринтійських Славян двох верстов, хліборобів Славян і пастухів чужинців, що запанували над місцевою людністю, але самі при тім зіславлянчили ся. Подібні аналогії хотів автор винайти і у иньших славянських народів, передовсім у Чехів, розвиваючи гадки Пейскера, зібрані тепер в недавно оголошеній праці про історію господарства у Славян. З результатів автора варта ще піднести його результат про славянську кольонізацію гірських спадів, коли долини оставали незалюднені і приймили в часом німецьку людність. Важні замітки пороблені також про національність людности, між якою було також велике число Сербів і Турків.

До занотованя лишають ся ще дві статі в народного будівництва полудневих Славян, J. R. Bünker'a, Windische Fluren und Bauernhäuser aus dem Gailtale in Kärnten (1—37) і M. Мурка, Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven (308—330) і праця Г. Богатти, Das javanische Drama (wajang) (278—307). Згадаю тут лише ширше про другу з них, хоч вона поки що не покінчена і може бути обговорена окремо. Проф. Мурко має на цілі дати загальний образ полуднево-славянського дому і збирає до того цілу знау літературу. В нашій річнику уміщено з цілої праці лише 2 розділи: в першій розбираєть ся дана література, в другім підносить ся

заслуги Мерінгера коло студій над будівництвом і обговорюють ся його праці про боснійську хату.

Zeitschrift f. Morphologie und Anthropologie, VIII, 1905. Праця Вайнберґа, *Die Gehirform der Polen* (1 Т. 123—214 і 2 Т. 279—424 з табл. VI—XIV і XVIII—XXVII) буде далі обговорена. Більшу увагу мушу присвятити праці А. Тörök'a, *Neue Untersuchungen über die Dolichocephalie. Ein Beitrag zur nächsten Aufgabe d. Rassenforschung* (215—238). Автор робить дуже важні замітки про методу теперішних краніологічних помірив, впроваджених Ренієм перед 60-ма роками і підносить їх недостаточність, ілюструючи свої гадки на помірах 552 черепів сімох рас, Негрів, Ескімо, Веддів, Сінгалів, Томілів, Австралійців і Шведів. До тепер береть ся завжди до розрізняюваня тільки два виміри черепа, довжину і ширину й ґрудуєть ся їх по показчику; довгоголовцями називаєть ся черепи з малим показчиком, себ то з найдовшою головою в порівнаню з шириною. Не вважають одначе цілком на висоту голови, хоч третій вимір має таку саму вартість як і два перші. Через те не має цілий поділ на довгоголовців і т. д. ніякої вартости. Автор дійшов через порівнанє голим оком, а далі через поміри до результату, що черепи одного і того самого показчика різнять ся значно що до висоти і бувають довгі (197—224 mm), середні (170—196) і короткі (143—169). З 15 довгоголовних черепів (74) був лише один довгий, 66% (9) припадало на середні, а аж 33% (5) на короткі черепи. Автор пропонує тому змінити методу теперішних помірив і звертати увагу і на висоту черепа, тим більше, бо знаємо, що первісні, преісторичні раси вирізняють ся не довгоголовістю, а низькістю черепа. З иньших статей згадаю Бартельса, *Über die Nebenräume der Kehlkopfhöhle* (11—61), А. Форстера, *Über d. morphologischen Wert der Chorda obliqua antibrachii anterior u. d. Chorda obliqua anposterior* (62—79), Ранке, К. Е., *Über d. Bedeutung d. Bartelschen Brauchbarkeitsindex* (92—99), Цукеркандля, *Z. Morphologie d. Affengehirns* (100—122), Frédéric'a *Untersuchungen über die Sinushaare*.

Zentralblatt für Anthropologie, X, 1905. 500 рефератів і рецензій, між тим рецензія на 7 том Етнологічних матеріалів (118), на 14 і 15 том Етнографічного Збірника (121) і на працю Вовка *Variations squelettiques du pied* (336).

L'anthropologie, XVI, 1905. Праці Ed. Piette, *Études d' ethnographie préhistorique* появил ся осьмий розділ п. в. *Les écritures de l' age glyptique* (1—11). Obermaier Н. пише статю *La station paléolithique de Krapina* (13—27) по поводу праць Горяновича-Крамберґера, Dechelette J. обговорює *Les petits bronzes ibériques*

(29—40), Verneau, R. дає докладні поміри з черепів в статі Note sur quelques crânes du 2-e territoire militaire de l' Afrique occidentale française (41—56), Le prince M. оголошує Notes sur les Mançagres ou Brames (57—65) про тип людности, звичаї, хати, татуованє, релігію, обряди та звичаї весільні і при похорошах та про соціалну організацію. Décorse J. виступає в 3-ома статями, Le tatouage, les mutilations ethniques et la parure chez les populations du Soudan (129—1), La chasse et l' agriculture chez les populations du Soudan (633—6) і L' habitation et le village au Congo et au Chari, з яких перша інтересна богатством матеріялу. Автор дає перегляд прикрас Негрів, татуованя, деформованя черепа, зубів, поса, уст і т. д. Пята частина розвідки Breuil'a, L' âge du bronze dans le bassin de Paris займає ся сокирками бронзової епохи (Haches du bassin de la Somme, 149—171), угрупованими по формам і віці. M. Boule піддає kwestію еолітів основній критиці (L' origine des éolithes, 257—267) і приходить до негативного результату, що знаній до тепер матеріял не упрявлює ще приймати на певне істнованє чоловіка в четверичній епосі, хоч не виключає тої гадки. З статі Studer'a M., Étude sur un nouveau chien préhistorique de la Russie (269—285) довідуємо ся, що в четверичній епосі жила в Європі раса, подібна до полуднево-азійського дінго: через змішанє з вовками витворив з неї преісторичний чоловік більшу і сміліїшу расу, що доховала ся до нині. Музичним і рибальським знярядом присвячені статі Avelot'a R., La musique chez les Kahouins, les ba-kalai, les eshira, les iveia et les ba-vili (287—293) і Seurat'a G. L., Les engins de pêche des anciens Paumotu (295—307). Bouchet описує в статі Les sépultures de l' âge du bronze de la grotte de Courchapon (Doubs) (309—316) два пововіднайдені черепи в бронзової епохи, рішучо довгоголові. Велику услугу західноєвропейським ученим віддає статя Г. Обермаєра, Les restes humains quaternaires dans l' Europe centrale (325—410), яку ще обговоримо окремо. Viré, Armand описує знахідки в Grotte préhistorique de Lacave (Lot), в епохи Солітре (411—429), продовженє праці Cartailhac'a E. і Breuil'a H., Les peintures et gravures murales des cavernes pyrénéennes (431—444) займає ся печерою Marcoulas, в палеолітичної епохи. Уваги достойні статі Anthony R. і Hazarda A., Notes sur la myologie d' un Nègre de l' Oubangui (445—456), Seurat'a S., Les Maraes des îles orientales de l' archipel des Tuamotu (475 - 484) і Monteil'a Ch., Considérations générales sur le nombre et la numération chez les Mandés (485—502), реферат Boule M., Les grottes des Baoussés-Roussés (503—506), з початків четверичної епохи та замітка Breuil'a, Prétendus manches de Poignard sculptés de l' âge du renne (629—632).

Revue de l'école d'anthropologie de Paris, Paris, 1905. Заборовський боронить далі автохтонізму Славян і дає тим разом огляд праць перших автохтоністів, L'autochtonisme des Slaves en Europe. Ses premiers défenseurs (3—17), не без важніших і менше важних помилок; Кукулевич-Сакцінські ніколи не був Чехом! Dussant, René зводить деякі результати з нагоди розкопок Dörpfeld'a в статі La Troie homérique et les récentes découvertes en Crète (37—55). Загальні погляди про російську державу, її розвій і задачі висказує Шрадер Ф. в викладі Le monde russe (73—85). Pierre G. Mahoudeau, Documents pour servir à l'ethnologie de la Corse (165—184) групує краніометричні поміри корсиканців по територіям, з чого показується, що первісний, довгоголовий тип уступає чим раз більше місце короткоголовому. Варте уваги продовження лекції A. de Mortillet, Les tumulus du bronze et du fer en France (213—230), кінець праці G. Hervé, Les Alsaciens sous le rapport moral et intellectuel (281—301, 317—336) і лекція в обсягу соціології G. Papillaut, Méthodes générales. Application aux Australiens (245—261). Крім лекцій уміщено в тім річнику 32 дрібніші розвідки. В обсяг антропології належать статі Заборовського, Deux crânes néanderthaloïdes (125—7) про черепи з Великого Оборжиска, Гадомка і Новосілки (квівськ. пов.), Йогож, Un crâne lithuanien du XV-e siècle (127—8), про череп змряний п. Столигво, A. Schenk'a, Note sur un crâne humain ancien trouvé au Tennessee, près James Town (156—162), череп мезоцефальний, прогнатичний, знайдений враз з крем'яними знаряддями, M. Capitan і G. Papillaut, L'identification du cadavre de Paul Jones et son autopsie 113 ans après sa mort (269—273), E. Pittard'a La couleur des yeux et des cheveux et la forme du nez chez 1270 Tsiganes des deux sexes de la péninsule des Balkans (367—372), A. Schenk'a, Etude d'ossements et crânes humains provenant de palafittes de l'âge de la pierre polie et de l'âge du bronze (389—407) і Заборовського Derniers travaux sur l'anthropologie des Finlandais (415—419). Pittard подає частинні результати з помірив над 200000 осіб в Добруджі. Шенк описує кілька черепів і приходить при їх помочи до висновку, що в Швейцарії жила в початком неоліту короткоголова раса, яка уступила в половинні тої епохи місце довгоголовцям: під кінець бронзової епохи бере одначе короткоголова раса знов перевагу і удержує ся аж до нині.

Статей преісторичного змісту ще більше. L. Manouvrier і L. Capitan дають Etude anthropologique et archéologique de l'Égypte (18—30), A. Mortillet дає огляд мальованих грот в Аргентині (Grottes à peintures de l'Amérique du Sud (31—35). Важні ще статі

Mahoudeau, L' aurochs et le bison, confusion de leurs noms (56 i д.), L. Capitan, L' homme, le mammoth et le rhinocéros à l' époque quaternaire, sur l' emplacement de la rue de Rennes (66 i д.), L. Capitan i M. Cayeux, Etude pétrographique des matières employées pour la fabrication des vases en pierre préhist. égyptiens (96 i д.), H. Breuil, Nouvelles figurations du mammoth gravées sur os (150 i д.), E. Pittard, Pierres percées des cimetières tatars dans la Dobroudja (162 i д.), L. Capitan, Etude d' un série de pièces recueillies par M. Amélineau dans les tombeaux très archaïques d' Abydos (209 i д.), Capitan, Breuil i Peurony, Figurations du lion et de l' ours des cavernes et du rhinocéros tichorhinus sur les parois des grottes par l' homme de l' époque du renne (237 i д.) i L. Capitan, Les éolithes, d' après Rutot (274 i д.).

Bulletins et Mémoires de la Société d' anthropologie de Paris, XVI, 1905. Проф. Вовк видає справозданє в своєї подорожі по Галичині і Буковині в 1903 і 1904 році, яке ми вже знаємо в Хроніки Наук. Товариства ім. Шевченка (Rapport sur les voyages en Galicie orientale et en Bukovine en 1903 et 1904, 289—294). З інших статей занотую: E. Demonet, Recherches sur la capacité vitale absolue et relative suivant le sexe et suivant certaines dimensions du corps (5—100). A. van Gennep, Notes sur l' héraldisation de la marque de propriété, et les origines du blason (103—112), A. Thieullen, Éolithes et autres silex taillés (112—125). J. Guyot, La population et les subsistances (167—182). Ch. Lejeune, La place de l' homme dans l' univers et dans la serie zoologique (183—194). E. Fourdrignier, Chronologie céramique (222—246), Roux, Contribution a l' étude anthropologique de l' Annamite Tonkinois (321—350) i Bouchereau et L. Mayet, Contribution à l' étude de la géographie anthropologique du département du Rhone (426—448). Крім того дрібніші статі і замітки про поодинокі знахідки.

Bulletin de la Société d' anthropologie de Lyon, Lyon-Paris, 1904. До антропології належать статі Chantre E., Recherches anthropologiques en Egypte (174—206) i Pittard'a, L' indice céphalique chez les Tziganes de la péninsule des Balkans (207—217, 126·1 особа). В обсяг преісторії входять статі: Chantre E., L' industrie prehellénique ou éolithique dans la vallée moyenne du Nil (152—155), й о р о ж Nouvelles observations sur le dépôt quaternaire acheuléo-moustérien de Villefranche-sur-Saône (157—169) i Bertholon'a, Origines néolithique et mycénienne des tatouages des indigènes du Nord de l' Afrique (220—232). Крім того уміщена більша праця Lesbre'a i Fourgeot'a, Étude des circonvolutions cérébrales

dans la série des mammifères domestiques comparaison avec l'homme (17—88).

Atti della società romana di antropologia, Roma, 1905, XI. Містить слідуючі статі: 1) Fernando de Helguero, Determinazione della grandezza e della forma degli organismi in somatometria (17—26), 2) C. Tovo, Le forme del cranio nello sviluppo fetale (27—44), 3) U. S. Vram, Un quarto molare in un cranio di un cercocebus (47—8), 4) Idem, L' indice alveolare inferiore (49—51), 5) R. Pittaluga, Si un caso di ossa wormiane etmo-lacrimali è del palato duro (52—55), 6) Giuffrida-Ruggeri, Terzo contributo all' Antropologia fisica dei Siculi eneolitici (56—104), 7) S. Ottolenghi, La nuova cartella biografica dei pregiudicati (104—130), 8) Giuffrida-Ruggeri, Un cranio acrocefalico (167—181), 9) U. S. Vram, Osservazioni antropologiche nel Montenegro 1902 (183—194), 10) F. Frassetto, Appunti sulla scafocefalia patologica (195—214), 11) B. Nicola, Sopra le inserzioni dei muscoli lumbricales nella mano dell' uomo (217—226), 12) G. I. Boxich, Contributo allo studio morfologico-clinico e antropologico dei delinquenti (229—299).

Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Bayerns, XVI, Heft 1, 2, München 1905 (3 і 4 вошит вийшов 1907 р.). Біндер Густав дає карту місцевостей на ін' в горішній Австрії: означає на ній числами оселі, а самі назви оголошує окремо в показчику (Orts-Verzeichnis zur Karte der Verteilung der ing-Orte in Oberösterreich 2—10, до якого додана передмова дра Фастлінгера, Zur Kartenskizze... (1—2). Подібну карту випрацював Біндер і для Зальцбурґа та Штирії, так що маємо тепер докладно означену територію місцевостей баварського походження. Vierling A. збирає дрібніші замітки і доповнення до праці Die slavischen Ansiedelungen in Bayern, уміщеної в XIV річнику (13—18): при всій старанности буде можна і тут поробити малі коректури. Більшу часть тому вивняють дві статі Вебера Фр. і Біркнера Ф. про вал і цвинтариче коло Манхінґ (Der Ringwall und d. La Tènezeitliche Gräberfeld am Steinbichl bei Manching (19—54) і Nachträge zu den Untersuchungen d. La Tènezeitl. Gräberfeldes d. St. b. M. nach den Originalfundberichten der Lehrer D. u. E. Strehle von Dr. F. Birkner (55—62 і 11 таблиць). Манхінґські гроби мають чистий характер епохи La Tène і важні з історичного і культурно-історичного боку, бо звязані з племенем В'єнделіків і дають важні причинки про його територію і культуру. На їх основі приходимо до переконання, що В'єнделіки, противники Римлян, не стояли цілком на низькім рівні культури, противно дорівнювали вповні Галлям, а уступали культурі в часу Меровінґів. З розвідок авторів набираємо доброго

погляду не лише про самі знахідки, але також і на інші питання, що тільки посередно зв'язані з темою: через те набирають обі праці більшої вартості і варті уваги.

Mitteilungen d. anthropologischen Vereins in Schleswig-Holstein, XVII, Kiel, 1005, складають ся з двох розвідок, Noack'a, Die neuesten prähistorischen Funde im Bereich des Ägäischen Meeres (3—11) і Й. Месторфівної, Depotfunde a. d. Bronzezeit in Schleswig-Holstein (12—31) та з річного справоздання (32—35).

Jahreshefte d. Gesellschaft f. Anthropologie u. Urgeschichte d. Oberlausitz, Bd. II, H. 1. Görlitz, 1905. Другий річник видавництва приносить 10 статей про поодинокі знахідки горішно-лужицької території. Загальний інтерес представляють одначе лише 3 статі Geih'a, Steinzeitgefäße in Burk u. anderen Orten in der Umgegend von Bautzen (1—8), H. Schmidt'a Die Schwedenschanze bei Kittlitz і L. Feyerabend'a, D. bemalten Tongefäße der Oberlausitz und ihre Beziehungen zum Süden (38—54) і замітка проф. Науманна, Konservierung von Eisenfunden (55).

2. Преісторичні часописи.

Mitteilungen der k. k. Zentralkommission f. Erforschung und Erhaltung d. Kunst- u. histor. Denkmale, IV, 1905. Реферат про четвертий річник нової серії можемо обійти дуже коротко. Заміток про Галичину і про Буковину нема ніяких, коли не числити звісток про деякі реставрації старих памяток (прим. прийнято плян відновлення галицької церкви, 138, прийнято до відомости, що Ставропігія не знищила старих памяток і зужив їх при відновленю, 185), на відновленє і помальованє станицлавівської катебри признано 10.000 К. з релігійного фонду, 213, Фінкель повідомляє, що Ставропігія впорядила 3 покої і тимчасово передпокій на перехованє старинностей). Зі статей важливіші замітки Сомбаті, про передісторичні знахідки з долини Австрії (39—48), B. Schiavuzzi про розкопки в околиці Полі (Archäologische Grabungen in Pola und Umgebung 1904, 164—174), Л. Шнайдера, Vorgeschichtliche Funde aus dem nordwestlichen Böhmen (279—283), Скрабара, Römische Funde aus Pettau (303—316) і Й. Червінки, Zur Vorgeschichte Mährens (477—498). З урядових розпоряджень довідуємо ся, що для українського відділу архівального (III) в Галичині іменовано консерватором проф. Петра Скобельського.

Prähistorische Blätter, von J. Naue, München, XVII, 1905. З невеличких статей можна занотувати справозданє Fr. Saut-

ter'a, Weitere Fundberichte über Ausgrabungen von Grabhügeln auf der Schwäbischen Alb (33—37, 49—55) i Weitere Fundberichte über Ausgrabungen vorgeschichtlicher Grabhügel bei Bremelau und Trailfingen (81—88), про розкопки в бронзової епохи, до якої відносять ся також статя Naue, Funde der Bronzezeit bei Aschering, Oberbayern (65—68). Про гальштатську епоху трактує тільки розвідка Г. Преена, Ausgrabung vorgeschichtlicher Grabhügel in Roiederholz bei Ranshofen, Ob. Öst. (1—6), епохою вандрівок народів займають ся дві статейки J. Naue, Fränkischer Grabfund von Arras (17—20) i Der Helm von Gammertingen (37—43, 55—58).

Schlesiens Vorzeit in Wort und Bild — четвертий том за 1905 р. мабуть ще не вийшов, буде потім обговорений.

Fundberichte aus Schwaben, XIII, 1905, Stuttgart, 1906, містить такі статі: P. Goessler, Funde des Jahres 1905. Шліц, Die gallischen Bauernhöfe der Früh La - Tène Zeit in Neckargau und ihr Hausverkehr. P. Goessler, Der Gammertinger Reihengräberfund, i йогож Neue Literatur zur römisch-germanischen Forschung.

Jahresbericht f. die Vorgeschichte der sächsisch thüringischen Länder, IV, 1905, Halle (VII+112). Матеріал до сього тому зібраний небіщиком О. Фюртсх'ом, якому посвячено теплу згадку в статі проф. Т. Лінднера. Фюртсх дає тут дві статі Auszug a. d. Jahresbericht des Provinzialmuseums in Halle a. S. 1904/5 i Ein Depotfund der älteren Bronzezeit aus Dieskau bei Halle, ілюстровані гарно виконаними таблицями. О. Гаргес здає справозданє про D. Ausgrabung der Riesenstube am Bruchberge bei Drosa, до якого долучена статя Н. Сеєманн'а, Beschreibung der Fundgegenstände. Справоздавчий характер мають також отсі статі: Sellmann'а, Die frühgeschichtlichen Gräber von Ammern, P. Höfer'а про розкопки в Pohlberg коло Latdorf i тогож Uebersicht über vorgeschichtliche Veröffentlichungen des letzten Jahres im Gebiete d. sächsischen und thüringischen Länder. Більше самостійна лише праця В'єрґгольд'а, D. Nordgrenze des facettierten Hammers u. ihre Bedeutung.

L' Homme préhistorique, III, Paris, 1905. Deficis Paul, La ligne ondulée le signe de l' eau (1—13). В противенстві до Маєвського, доказує автор, що хвиляста лінія (la ligne ondulée) знає як орнамент у всіх майже народів i означає хмари, дощ, воду. P. Lally Paul, Caractères généraux des industries de la pierre l' Algérie occidentale (33—43). A. de Mortillet, Palafittes du lac de Clairvaux (44—60). A. Debruge, La parure dans l' extrême Sud sur les hauts plateaux de l' Atlas et sur le littoral algérien a l' époque préhistorique (65—73). Paul de Mortillet, Les haches polies per-

cées (133—146). Quénel Clément, Étude sur la rupture des silex préhistoriques (147—151). Lénez, Notice sur les silex taillés néolithiques de la vallée de la Seine a Samoreau (161—177). Mourlon Maurice, Une fouille au Moustier (193—204). Pérot, Francis, Inventaire sommaire des mégalithes du Bourbonnais (289—307). Крім того статі про поодинокі знахідки, знаряди, менгіри і т. д. A. de Mortillet'a, P. Mortillet'a, Denise'a, Pérot'a Lénez'a, Courty, Cotte, Baudouin'a, Feuvrier'a, Mazèret'a, Mingaud'a i Septier'a.

Bullettino di paleontologia italiana, Ser. IV, T. I, XXXI, Parma 1905. 1) Colini S. A. Armi di selce trovate nei dintorni di Roma e tomba eneolitica di Colle Sannita (Benevento) (1—13) — описана нова знахідка з Castel Malnome коло Ponte Galera, що складаєть ся з більшого числа стрілок і ножів. Автор групує їх по місци походження і залічує до кінця неолітичної епохи. Далі описує знахідки з Торро S. Filippo, які виказують иньший тип похоронний, як иньші тогочасні цвинтаряща в часу між неолітичною а бронзовою епохою. Всі знахідки переходовують ся в Museo preistorico. 2) Rellini Ugo, Pani di bronzo da fondere scoperti nell' alta Marca (13—18). З нагоди статі Пігоріні забирає автор голос і подає на основі нових знахідок деякі замітки. 3) Продовжене і закінчене праці Colini, La civiltà del bronzo in Italia. II. Sicilia, ст. 18 — 70 приносить зіставлене матеріялу про Сицилію; тут розглянено схематично гроби коло Кальтаджіроме, Панталіка і и., їх знаряди, вбрую і кераміку, і пороблено загальні уваги про культурні епохи Сицилії, а з окрема про її відносини до апенїнського півострова. 4) Patroni G., Tipologia e terminologia dei pugnali di selce italiani (85—95) дає доповнення до статі Коліні, Il sepolcreto di Remedello Sotto nel Bresciano e il periodo eneolitico in Italia, розширює його класифікацію ножів і кладе на місце двох клас Коліні 11 типів в 4 класах, 1) lame a tallone, 2) lame a tassa, 3) l. a codolo, 4) coltelli pugnali a romo, які відріжнює по формі вістря і ручки. 5) Зі студії Orsi P., Necropoli e stazione sicule di transizione, з'явив ся пятий розділ: Necropoli al Molino della Badia presso Grammichele (96—133), що обговорює одну з дальших переходових епох перед приходом Греків. На основі характеристичних скринкових гробів, малює автор тодішню культуру, підчеркуючи головно похоронний тип (складане скелетів в лежачім виді на хребті) і форми фібул, між якими стрічають ся і цілком нові в порівнаню з давніми епохами, звязаними егейсько-микенською культурою. 6) Pigorini реагує в статі Selci lavorate di Breonio Veronese giudicate false (134—138) на гадку Англійця H. W. Seton Karr'a, немов би то знаряди

в Monti Lessini коло Breonio, що переховують ся в Museo preistorico, були фальшовані і подає при тій нагоді історію розкопок в тій місцевості починаючи кінцем XVIII столітя. Описови знахідок посвячені статі 7) Pernier Luigi, Tombe eneolitiche del Viterbese (145—153), 8) Colini S. A. Un sepolcro primitivo ad Andria e l' eneolitico nell' Apulia Barese (153—194) і 9) йорож Oggetti enei della prima età del ferro scoperti a Poggibonsi in Val d' Elsa (Siena) (203—216). Вкінці згадаю статю 9) Castelfranco P., Abbozzi di ascie metalliche rinvenuti nell' Isola Virginia (Lago di Varese) (195—203).

Atti della R. Accademia dei Lincei. Anno 1905, Ser. V. Notizie degli scavi di Antichità. Vol. II. Roma 1905. Містить цілий ряд дрібніших заміток і статейок, що відносять ся майже виключно до апенінського півострова. Богато ілюстрацій. Задля великого числа статей, відступаю від перечислюваня заголовків, потую лише, що для України і сумежних територій нема нічого, так само взагалі для Славян.

3. Археологічні часописи.

Mitteilungen d. Kais. deut. Archäol. Instituts, Athenische Abteilung, XXX, 1—4, 1905. Fr. Gräber, Eneakrunos (1—64) описує атенські водопроводи і кирниці. Soitiriadis подає Untersuchungen in Boiotien u. Phokis (113—140). G. Weicker представляє техніку Тімонідаса (Т. 199—206): він же обговорює в статі Hähne auf Grabstelen (207—362) значіне когута в віруванях Греків; когут був образовим представлєнєм душі; йому приписували також силу відганяти духів і віщувати будучність. С. Friedrich, Demetrias (221—244). W. Dörpfeld, Kretische, mykenische u. homerische Paläste (257—297). Schrader D., Cellafries d. alten Athenatempels (305—322), Wiegand, Inschriften d. Kleinasien (323—330). Дуже интересна статя Пфюля Zur Geschichte d. Kurvenbaus (331—374), що зачіпає і преісторію. Curtius, Relieffragment in Theben (375—390). E. Nachmanson, Zum kononischen Mauerbau (391—398). Wolters, Sandalokratie (399—407).

Mitteilungen d. Kais. deuts. archäol. Instit. Roemische Abteilung, XIX, XX, Rom 1904, 1905. Містить статі Е. Пфюля, Zur Alexandrinische Kunst (1—14, табл. I, II), Гартвіга II., Ein roemisches Monument der Kaiserzeit mit einer Darstellung d. Tempels des Quirinus (23—37), Lohmeyera, Das Dichterrelief in Lateran (38—40), А. Мау'а, Ausgrabungen von Pompeji (41—50), Коерр'а Fr., Bemerkungen zum Monumentum ancyranum (51—79), М. Jatta, Il cratere di Rutigliano (80—86), Гільзена (Hülsen),

Der Cantharus von Alt-St.-Peter und die Antiken Pignen-Brunnen (87—176) [реальне на статі Стжиговського і Петераена на ту саму тему], А. Мау'а, Die alte Säule in Pompeji (124—131), Петерзена (154—161, Funde), Ф. Гаузера, Harmodios u. Aristogeiton (163—182+1 табл.), М. Мауєра, Die Keramik d. vorgriechischen Apuliens (188—243, 286—316, 3 часть, дуже цікава праця) і Педерзена, La Mula (244—252 + 1 табл.).

1905. Сh. Huelsen, Jahresbericht über neue Funde u. Forschungen zur Topographie d. Stadt Rom. II (1—119, розкопки на Forum Romanum в р. 1902—1904). Статі Амелюнга про фрагменти римських релієфів м. и. гігантомахії (121—130), про жіночу голову зі шкла (131—5), про статуєтку Артеміди (136—155). Домашевські, Inschrift eines Germanenkrieges (156—163, в 2 або 3 століття). К. Лохмєєр, Zwei Fluchtäfelchen von der Via Appia (164—5 з нечиткими написами). Шнайдер, Geschütze auf antiken Reliefs (166—184).

Jahrbuch d. Kais. deut. Archäolog. Instituts, Berlin, 1905, XX, 1—4. Богато матеріалу находимо в статі Е. Пфуля, Das Beiwerk auf den ostgriechischen Grabreliefs (II, 47—96, III, 123—155). О. Рухенсоhn описує в статі Aus griechisch-römischen Häusern des Fayum (I, 1—25), плян домів, образи і зваряди. Асман забрав голос з нагоди цювонднайденого релієфу корабля з Аргю в 6 стол. пер. Хр. (Das Schiff v. Delphi, I, 32—38). Статя Якобса Neues von Christoforo Buodelmonti (39 і д.) відносить ся до картографії гуманістичних часів. Wilamowitz-Moellendorff містить опис похоронного воза Олександра Великого з огляду на пояснення Міллєра. (D. Leichenwagen Al. d. Gr., II, 103—108). М. Гоєрел дає замітку й иньшу інтерпретацію двох бронз берлінського музею, Zum betenden Knaben u. zur springenden Amazone (108—112). Крім того Енгельман, Zu den Phoenissen d. Euripides (179—187), Lennart Kjellberg, Klazomenische Tonsarkophage II, (189—201), Вебер Г., Wasserleitungen in kleinasi. Städten (202—210).

Archäologischer Anzeiger, 1905 містить передовсім дуже докладне справозданє з розкопок в 1904 році, між тим і справозданє Фармаковського про знахідки на Україні (II, 57—65), на Кубані, в Керчи, Херзопезі, на Березани, в Ольбії і про розкопки Бобрінського в Журівці, Чигиринського повіту, справозданє в знахідок на Угорщині (II, 101—102), в Сербії (Васич, 102—109), а далі точну бібліографію. В додатку надруковано Bericht über d. Fortschritte d. römisch-germ. Forschung im J. 1904 (Frankfurt a. M. 1905, с. 94).

Jahreshefte d. österreichischen archäologischen

Institutes in Wien, VII, Wien, 1904, VIII, 1905. Згадує лише статі важні з археологічного погляду, поміняючи численні замітки про нововіднайдені написи і статейки надто спеціального змісту. Pick B., D. tempeltragenden Gottheiten u. d. Darstellung der Neokorie auf den Münzen (1—41), L. Savignoni, Antike Darstellungen einer äsopischen Fabel (72—81). Про таблички з проклонами уміщено статі A. Вільгельма (Über d. Zeit einiger attischer Fluchtafeln (105—126), Münsterberg'a R. (Zu den att. Fluchtafeln, 141—145). Крім того варта занотувати статі Ф. Вінтера, Zum Kypseloskasten (126—139), Münsterberg'a, Platte mit vertieften Reliefs aus Janina (139—141), Schneider'a R., Athena Parthenos aus Carnuntum (151—3), Juthnera J., Die Schelle im Thiasos (146—150), Stern'a E., Ein Bronzegefäß in Bustenform (197—203) і Поляка Л., Griechischer Spiegel aus Cumae (203—208). В Beiblatt обговорюють Деметрикевич і Й. Цінгерле (Fund aus Ostgalizien, 150—158) характеричну знахідку з Мишкова над Серетом. Це бронзова рука з випростованими пальцями (з малою кулькою між малим і вказівним пальцем), яку купив ще в р. 1862 Рибіцький від одного селянина і про яку подав звістку в часописи Przyjaciel domowy (1863, № 2). З латинської написи, відчитаної проф. Борманом, догадувався Деметрикевич, що маємо тут до діла з військовою відзнакою римських легіонів, однак Цінгерле піддав иньшу, правдоподібнішу гадку, що рука має релігійне значіння як вотив.

Річник за 1905 р. приносить також значний ряд статей, в яких виїмаємо отсі: Ф. Гаузер, Nausikaa (18—41) і Polyklets Diadumenos (42—51), E. Pernice, Untersuchungen zur antiken Toreutik (продовжене, 51—60), E. Петерзен, Archaischer Zierat von Erzgefäßen (70—83), Й. Цінгерле, Fluchschrift d. Maionien (143—144), Енгельман Р., Die Vase Vagnonville (145—155), Th. Масрид, Altertümer von Notion (155—173), Гельбіга В., Die *Ilpeis* und ihre Knappen (185—202), Rizzo G., Theaterdarstellung und Tragödienscene (203—229), Келлер О., Hunderassen im Altertum (242—269) і Schneider, Römisches Grabmal aus Oberitalien (291—296).

Mitteilungen und Nachrichten d. deutschen Palästina-Vereines, Leipzig, 1904. До занотованя в тільки стаття Шумахера Г., Die Ausgrabungen auf dem Tell el-Mutesellim (14—19, 33—56, 65—73).

Archäologisch - epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn перестали з роком 1903 виходити.

Revue archéologique, Paris 1904, Том III, IV, 1905, Том V, VI. Третій том зачинається статтею А. Бобрінського, Notes d'

archéologie russe (1900—1903) (1—18), де подано огляд новітших знахідок і праць, головню про Кавказ і побереже Чорного Моря. Позатим приносять усі 4 томи звиж сотки меньших статей, які для браку місця поминаю. Важний також відділ дрібних заміток, рецензій і рефератів.

Annales de la société d'archéologie de Bruxelles, 1905. Огляд знахідок і розкопок подає *Rapport général sur les recherches et les fouilles exécutées par la société pendant l'exercice 1903 (129—185) i 1904 (253—281)* барона А. de Loë. З иньших статей належать до нашого огляду статі Е. Maillieux, *Vestiges des âges anciens dux environs de Couvin (61—78)*, J. Claerhout'a, *L'habitation des Néolithiques (79—91)*. М. Швейстала, *Histoire de la maison rurale en Belgique et dans les contrées voisines (431—447)*, Furgus'a F., *Les tombes préhistoriques des environs d' Orihuela (359—370)* [в Еспанії], Siret'a H., *Note sur la communication du R. P. Furgus... (371—380)* і Comhaire'a, Ch. J., *Cimetière franc à Hollogne-aux-Pierres (448—453)*.

Annales de l'Académie Royale d'archéologie de Belgique, LVI, 1904.

Bulletin de l'institut archéologique Liegeois, 1905, XXXV. Тільки дві статі L. Renard'a мають археологічний зглядно преісторичний інтерес, *Exploration d'un cimetière franc à Latinne (155—162)* і *Rapport sur les recherches et les fouilles exécutées en 1905 par l'Institut archéologique liégeois (347—360)*.

Mémoires de la société nationale des Antiquaires de France, Paris, 1905. Для нас має інтерес статя барона Бауе, *L'église de Kologe à Grodno (243—251)*, в якій подано історію і опис церкви.

Bulletin de la soc. nat. des Antiquaires de France, Paris, 1905. Між дрібними замітками знаходимо також кілька малих нотаток про Росію, а спеціально про Москву, Литву і Кавказ; про Україну нічого.

Compte-rendus de l'academie des inscriptions et belles-lettres, 1904—5 і

Bulletin de correspondance hellénique, XXVIII, 1904/5 будуть відтак обговорені.

Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria, Parenzo, 1905. Цілий том присвячений розкопкам в Nesazio, недалеко Полі, і складаєть ся з статей А. Pusch, P. Sticotti, A. Berlam, B. Schiavuzzi і A. Gnirs.

Archivio Trentino, XX, Trento, 1905. Статей загальнішого змісту тим разом не стрічаємо. З иньших ванотую статі Campri,

Rinvenimenti di antichità nella Naunia (89—92), Cipolla, L' antica iscrizione cristiana scoperta sul Dos Trento, A. Albertini, Di un frammento di calice di vetro rinvenuto nell' antica chiesa di S. Vigilio presso il Duomo di Trento (134—137) i V. Zippel, La Mostra d' arte sacra a Trento (193—227) в многими ілюстраціями. Не хочу поминути і дуже гарної праці фільольогічної К. Баттісті: La traduzione dialettale della Catinia di Siccio Polenton, закресної на ширші розміри.

Bulletino di archeologia e storia Dalmata, XXVIII.
Nuovo Bulletino di Archeologia Christiana, X, i
Bulletino della Commissione di Archeologia Christiana відложені до слідуючого огляду.

4. Часописи присвячені старинностям.

Anzeiger für schweizerische Altertumskunde, VII, 1905/1906. З виїмкою статі Гейерлі, Die Grabhügel von Unter-Lunkhofen і Хр. Тарнуцера, Neue steinzeitliche Funde in Graubünden (14), які дотикають преісторії, входять усі інші в обсяг локальних старинностей. Гербер і Варре публікують нові написи („Kelto-ligurische“ Inschriften aus Giubiasco, 187—205, Inscriptions romaines inédites d' Avenches, 96—111). Схожого характеру статі Екінгера (Die Töpferstempel der antiquarischen Sammlung in Brugg, 89—95 і Töpferstempel aus Vindonissa, gesammelt von Herrn Pfarrer Urech, 206—209). Середовічний і новітній археології присвячені розвідки Бурбан'а, A travers les fouilles de Saint-Maurice (19—22), S. Gujer'а, Die Krypta von S. Gervais in Genf (23—32), J. Schneuwly, Jean de S. Thomas et Hermann de Mayence (120), A. Bonard'а, Le Cloître de la Cathédrale de Lausanne (122—119), Гоппелера, Ein Walliser Goldschmied des XIV Jahr. (121), A. Naefa, Les phases constructives de l' Eglise de Romainmôtier (210—230), Нәне, Das erste sicher nachweisbare Vorkommen des Langspiesses in der Schweiz (231—237). Малярством і різьбарством займають ся розвідки Г. Кассера, Zwei Blätter mit Holzchnitten aus der Berner Druckerei des Matthias Aparius (33—37), J. R. Rahn'а, Der Kupferstecher Martinus Martini und sein Werk (38—43, 139—153), М. Естермана, Die Chorstülle von Beromünster (44—48), Г. Лемана, Die Glasgemälde in den aargauischen Kirchen und öffentlichen Gebäuden (122—138) і В. Вартмана, Schweizerische Glasgemälde im Ausland (238—242).

Mitteilungen a. d. Verbands d. Schweizerischen Altertumssammlungen, Zürich, 1905/6.

Bonner Jahrbücher. Jahrbücher d. Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande, Bonn, 1905, 113. Річник визначає ся ріжнородним змістом. Наперед ідуть обширні річні справоздання в діяльності комісії для опіки памятками штуки від 1/5 1902 до 1/5 1903 (стор. 1—50), і від 1/5 1903 до 1/5 1904 (103—147), в діяльності провінціональних музеїв за тойже час (1902—1904) (56—70 і 148—160) і в діяльності наукових товариств (71—102 і 161—193) та пропамятне письмо Клемена про виставу штуки в Діссельдорфі в р. 1904 (51—55). В третім розділі уміщений Erster Bericht der Römisch-Germanischen Kommission d. Kais. Archäologischen Instituts über die Fortschritte d. Römisch-Germanischen Forschung im J. 1904 (194—287), що складаєть ся з вісьмох оглядів, К. Шумахера про передісторичні знахідки, головно в західній Европі, Драгепдорфа про епоху окупації Германії Німцями (206—228), про нові результати про римські міста і місцевости (229—237), про нумізматику (238—243), епіграфіку (244—6), про провінціальну кераміку (246—259) і штуку (259—264), К. Шухгардта, Fränkisches und sächsisches in Nord-westdeutschland (265—6), і X. Л. Томаса, D. erste Stadtmauer v. Frankfurt a. M. (266—287). В оглядах подана література за рік 1904 в формі реферата.

Niederlausitzer Mitteilungen, 1905 ще не вийшли.

Annalen des Vereines f. nassauische Altertums-kunde u. Geschichtsforschung, 1905. Між иньшим докінчене статі Сольдана, Niederlassung a. d. Hallstattzeit bei Neuhäusel, 35—41.

5. Часописи мішаного змісту (антропология, преісторія, етнологія).

Zeitschrift für Ethnologie, XXXVII, 1905. В відділі статей і викладів уміщено 17 розвідок, з яких ані одна не дотикає антропологии. Преісторичного змісту є статі Ліссауера, Фабро, Rössler'a, Шмідта і Баліоні. P. Fabreau зачіпає в статі Neue Funde aus dem Diluvium in der Umgegend von Neuhaldensleben, insbesondere der Kiesgrube am Schlosspark von Hundisburg (275—284) питанє про істпованє еолітів в Німеччині; до тої теми подав обширні замітки Вланскенгорн (284—293). Rössler оголошує дальше справозданє про закавказькі розкопки, тим разом про знахідки коло села Баян в Блисавепольськїм окрузі з кінця кавказького бронзового віку і з початку бронзово-железного (Bericht über archäologische Ausgrabunden in Transkaukasien, 114—151). H. Schmidt розсліджує Die Keramik der makedonischen Tumuli (91—113) на основі черепків, зібраних Траєгер'ом підчас його подорожий. Автор ділить македонську кераміку

на три типи, з яких перший микенський, а два другі трацькі, і робить замітки про етпологию Траків на балканському півострові. Ліссауер збирає відомости про розширене кипрійських сокирок в Німеччині, Швайцарії і Франції (*Die Doppeläxte der Kupferzeit im westlichen Europa*, 519—525), а далі дає *Zweiter Bericht über die Tätigkeit der von der Deutschen antropologischen Gesellschaft gewählten Kommission für prähistorische Typenkarten* (793—847, з 37 ілюстраціями і картою), в якім зібрано типи т. зв. *Absatzäxte*. Вкінці треба тут запотувати статю *S. Baglioni, Beitrag zur Vorgeschichte des Picenum, Italien* (257—264 з 42 ілюстр.).

Найбільше заступлений етнологічний відділ. Дві статі *Gräbner's* і *Анкермана* *B., Kulturkreise und Kulturschichten in Ozeanien* (28—53) і *Kulturkreise und Kulturschichten in Afrika* (54—90) трактують про культурний розвиток Африки і Австралії і дають новий матеріал на поперте гадки Фробенія про культурне споріднене між обома континентами. *Assmu* описує *Eine Reise von Peking durch China und das tibetanische Grenzgebiet nach Birma* (481—500), *R. Pösch* спосіб будованя і будівлі в німецькій Новій Гвінеї (*Über den Hausbau der Jabimleute an der Ostküste von Deutsch-Neu-Quinea* 514—518). *S. Passarge* (*Das Okawangosumfland und seine Bewohner* (649—716) займаєть ся людністю над Окаванго, подає дані про її розширене, число, історію, савітарні відносини, антропологічні признаки, кольонізацію, культуру, хати і зпаряди, музику, штуку рисованя і мальованя, рільництво, випас худоби, ловецтво і рибальство, поживу, торговлю, соціальні відносини, звичаї і обряди, вплив і діяльність Європейців і про мову.

Велика розвідка *Опперта* *G.*, про індійські божества (*Die Gottheiten der Inder*, 296—383, 501—513 і 716—754) займаєть ся релігією арийських і неарийських племен. Тут належить вгадати і про статю *Mathews's* *R. H., Some Initiation ceremonies of the Aborigines of Victoria* (872—879) і *Lehmann's* *N., Die fünf im Kindbett gestorbenen Frauen und die fünf Götter des Südens in der mexikanischen Mythologie* (848—871). Ряд статей замкає розвідка *Förstemann's* *E., Zwei Hieroglyphenreihen in der Dresdener Magyahandschrift* (265—274).

Відділ рефератів, як завсіди, незвичайно багатий. Антропологиї присвячені тільки дві статі, *Гафферлянда*, *Schädel mit einem Processus asteriacus* (207—208) і *Вірхова*, *Weitere Mitteilungen über Füße von Chinesinnen* (546—567). З преісторичних рефератів варгі занотованя замітки *Branco*, *Die fraglichen fossilen menschlichen Fußspuren im Sandsteine von Warnambool* (162—172), *Цехліна*, *Si-*

lexartefakte in der Altmark (209—211), Schoetensack'a, Neolithische Tongefässscherben des Perm-livländischen Typus und Kieselartefakte von Palkino (357—362), Ліссауєра, Slawische Schläfenringe (366), Косінци, Über verzierte Eisenlanzenspitzen als Kennzeichen der Ostgermanen (369—407) i Hahne, Über die Beziehungen der Kreidemühlen zur Eolithenfrage (1024—1035). Між етнольоґічними рефератами занотую Сольберґа, Gebräuche der Mittelmesa-Nopi (Mouqui) bei Namengebung, Heirat und Tod (626—636).

Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina, X том ще не вийшов.

Bulletin de la société dauphinoise d' ethnologie et d' anthropologie, 1904—1905, буде обговорений в найблизшій огляді.

З. Кузеля.

Бібліографія

(рецензії й справоздання).

Die Probleme der Geschichtsphilosophie. Eine Erkenntnistheoretische Studie von Georg Simmel. Zweite, völlig veränderte Auflage, Липськ, 1905.

Перед нами друге, вповні перероблене видання книжки берлінського професора, філософа й соціолога, Зімля про філософію історії. Предметом сеї праці — проблем, як із матеріялу безпосередньої, прожитої дійсности втворюють ся та теоретична картина, що її називаємо історією. Автор хоче показати, що переміна, перетворення — радикальніші, ніж се звичайно приймаєть ся. Так дає собою та книжка критику історичного реалізму, для якого наука історії означає відбите подій, немов у зеркалі, „так як вони справді dokonали ся“. Сей реалізм попадає в таку саму похибку, як і артистичний реалізм, якому здаєть ся, що переписує дійсність, та який навіть не здогадуєть ся, о скільки вже те „відписування“ стилізує зміст реального світа. Зімель — по принципам своєї теорії пізнання — неокантист; він дуже консеквентно переводить границю між тими елементами нашого пізнання, що їх подає нам через досвід наших зміслів зверхній світ, та тими активними формами нашого ума, що порядкують, вяжуть, доповнюють переняті із зверху емпіричні фрагменти, даючи нам ось так той образ світа, який в більшій або меншій мірі заспокоює наші теоретичні вимоги. Завдання теорії пізнання природи — вкрити й проаналізувати ті сили нашого інтелекту, з котрими він „а priori“ підходить до порядкування сирого матеріялу зміслових вражень, які „а posteriori“ входять в обсяг ділання нашого інтелекту. Так стоїть діло зі звичайним, щоденним пізнаванням світа, чи природи.

Аналіза на складові елементи того образу минувшини, що його називаємо історією, показує нам обік первісного, апріорного, суб'єктивного чинника, без якого ніяке пізнання не обійдесть ся, ще другий, висший ряд суб'єктивних елементів, які в непроглядній, безконечно скомплікованої суми минулих подій вибирають те, чого вимагає наш специфічно-історичний інтерес, та вибраний матеріал укладають в науковий образ історії.

Подрібно показує нам автор, як історик полишає на боці цілу безліч фактів, що складають ся на пережиту дійсність; та се обмеження не наслідок безсильности супроти непроглядної різноманітности матеріалу, а виразом свідомого добору тих фактів, які підпадають під історичний інтерес. Ціла конструкція історичного образу показується залежною від ідей і нетеоретичних інтересів; внутрішній зміст (Sinn) історії, без якого історик не почувавби охоти працювати над зложенням історичного образу, дістає вона від поза-теоретичних перед-умов (Voraussetzungen), чутєвих, суспільних, індивідуальних вимогів, яких не можна ні доказати, ні опрокннути, та які рішають про вибір матеріалу, його впорядкування та „вистилізованне“ в цілість.

Кінчить ся книжка осторогою перед скептицизмом чи резигнацією супроти історії, — скептицизмом, який міг би відчужити ся від науки історії тому, що вона не дає повної, справдішньої дійсности. Як не можна класти в вину штуці, що вона не дає вірної відбитки світа, а тільки його стилізує відповідно артистичним потребам та саме в тім діяльнім конструюванню ідеальних образів виявляє свою вартість і силу, так і історії не можна відмовити аналогічного права на внутрішню автономію. Постулятові безумовної історичної „правди“ нічим не суперечить факт, що наука історії не кладе собі за завдання описати „як усе справді відбуло ся“. Така механічна відбитка минулих подій чи сучасного світа лежить поза обсягом людської спроможности тай людських інтересів.

В. Палейко.

Музей Импер. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, вып. I—II. Терракоты. По порученію Общества издано А. А. Деревницкимъ, А. А. Павловскимъ и Э. Р. фон Штерномъ. Одеса, 1897—1898, мал. 4^о, с. 46 + XVII табл. і с. 48 + XVIII т. Вып. III. Θεοδοσία и ея керамика. По порученію общества издано Э. Р. фонъ Штерномъ, хранителемъ Музея, 1906, стор. 91 + X табл.

Теракот в Одеськім Музеї було всього 567, з них 145 найбільш типових описано в тексті та видано фототипією на отсіх 35 таблицях. До старанних та докладних описів сих 145 теракот додано ще подекуди дуже користні примітки про подібні теракоти в інших колекціях,

вказівки про літературу та паралелі задля витолковання спірного сюжету. В другім зошиті відомий одеський археолог Э. Р. ф. Штерн дав коротеньку загальну замітку про сі теракоти. Найбільш повно характеризують теракоти Одеського Музея промисел Теодозії, Ольвії та Пантіканей; херсонських теракот в Одеськім Музею нема, бо вони всі в Петербурьскім Ермітажі. Між всіми сими одеськими теракотами лише невеличка частина завезена в метрополію, переважно в Атен; звичайно ми маємо вироби місцевих майстрів. Не можна з другого боку доглянути і сліпого імітовання теракот атенських. Порівняння показує, що при певних цілком зрозумілих впливах розвиненої атенської та мало-азійської індустрії все ж таки сі понтийські майстри заховують багато самостійности та оригінальности в своїх виробих (нпр. пантікапейські вироби). З другого боку і в сім теракотовім зібранню з понтийських кольоній, археолог може розрізнити кілька окремих груп, що характеризують спеціальні прикмети виробів поодиноких центрів отєї теракотової індустрії. Найбільш гарно виглядають з боку техніки та артизму оброблення теракоти теодозійські. Херсонських теракот автор сієї замітки на жаль не дотикаєть ся, й таким чином і в сім коротенькім огляді бракує вказівок про сю галузь понтийської теракотової індустрії.

Третій випуск присвячено грецькій кераміці давньої Теодозії, властиво кажучи — знахідкам в Теодозії під час работ коло поширення Теодозійського порту в 1890 р., але ся теодозійська кераміка по словам історика-видавця ф. Штерна кидає світло і на загальну історію самої Теодозії. Се немов би — віконце в історію Теодозії, освітлену черепками знайдених там грецьких ваз. Знахідки тут чорно-фігурних атицьких ваз ясно показують, що вже в VI ст. до Р. Х. були торговельні зносини місцевої людности з Атикою і показують — на думку д. Штерна, — що Теодозія вже годі була грецьким містом, а не скитським, як думав, нпр. Brandis. Черепків строго-витриманого краснофігурного стилю не зустрічаєть ся. Се вказувало б на тимчасову перерву торговельних зносин з Атикою підчас грецько-перських війн. Далі сі зносини стають дуже живими та діяльними в другій половині V ст. до Р. Х. після того як понтийська експедиція Перикля знов поширила торговельні зносини Атен з сіми краями. В описі кераміки ф. Штерн робить досить великий екскурс про звязки грецької кераміки з византійською та середньовічною (с. 52 і 64), притягаючи для порівняючого студіювання й аналогічні предмети з західно-европейських збірок. Друга, меньша замітка присвячена т. зв. персидському фаянсови (77—78). Численні репродукції на окремих таблицях — в кінці книги (більшість в фарбах) поясняють текст і його докладні описи знахідок.

Ол. Грушевський.

Aleksander Brückner — Próbkі najnowszej krytyki historycznej (Przegląd historyczny, 1905, I с. 24—35).

Проф. Брікнер, занудивши ся в товаристві фільольотів любить останніми роками загостити до істориків. Гість шумний і веселий. Там переверне, там до гори ногами поставить, а при тій нагоді насварить безрадних істориків — і гайда до дому, полишивши господарів в непевности, чи брати все сказане під серйозну діскусію, чи вважати його борше за анекдот.

Отже в сій статейці зробив малий наїзд в історію Русн XI в. Сильними словами бештає він істориків, що всі вони повторяють досі, мов би Дороніґа була сестра Ярослава. Так написано у „Нестора“ — але що то значить? Проф. Брікнер ліпше знає. То мало бути написано „дщерь“, а „Нестор“ помилив ся. Може poplątały mu się w głowie siostry obie Jarosławowe. Досить, що помилив ся. Бож Володимир по 988 р. не мав дітей, — „принаймні мовчить про те „Нестор“; значить Дороніґа була о 30 літ старша від свого чоловіка і вмерла столітнею бабусею. Отже була вона донькою не Володимира, а Ярослава. Навіть хто б не схотів вірити проф. Брікнеру на слово, що Анна цесарівна, жінка Володимира була безплідна, мусить се прийняти, бо се вже перед проф. Брікнером сказав Annalista Saxo (с. 256).

На жаль, annalista Saxo не знав, що буде потрібний проф. Брікнеру і написав тільки, що Kazimierz duxit uxorem regis Rusciae filiam. Rex Rusiae був не тільки Ярослав, а й Володимир. В неплідність цесарівни Анни дійсно не маємо ніякої причини вірити, бо в Найдавнішій літописи маємо тільки про Святиполка і Ярослава звістку, котрої матери були вони; иньші пояснення (і то не про всіх синів) дають пізніші компіляції, а про доньок зовсім не маємо ніяких відомостей. Отже ніхто не заручить нам, що Дороніґа не була дуже мало старша від Казимира; могла бути навіть однією його, бо ніхто не заручить, що Володимир не мав дітей по смерті Анни (він умер не мавши 60 літ). І значить історики не мали ніякого права поправляти Нестора, і не мають і тепер по науці, давній проф. Брікнером.

Не скористають мабуть і в иньших його поучень, даних при тій нагоді. Напр. коли він, позавидувавши концепта старим компіляторам, що розділяли між жінками Володимира, ріжних народностей, його синів, виводить, що Станислав, Позвизд (Pogwizd) і Судислав (Sędzislaw) wedle imion sądząc, були синами Польки. Поляк Судислав занадто сильно пригадує своїх новіших ziomków Курокі (Kurkowski) і Рамполю (Rzępoła). Не знаю, чи знайде проф. Б. послух, коли поучує далі Поляків, що мають писати не Izasław, бо се не по польськи, а Zjeślaw. Коли вже на те пішло, прийдесть ся мабуть самому проф. Брікнеру змі-

вити імя на мадярський спосіб, коли поучує чужі імена так дуже польщити?

Інтересніше було б, як би замість цих заміток проф. Брікнер розвинув докладніше свої гадки про легендарність переказів про Болеслава Сьмільового, які він так побіжно й загально та неясно кинув принагідно (с. 33—4). Може б і історики тут щось з його візити скористали.

М. Грушевський.

Николай Никольскій, Матеріали для повременнаго списка русских писателей и ихъ сочиненій (X—XI в.). Корректурное издание, Спб., 1906, стор. 596.

Д. Нікольський розпочав отсе надзвичайно важне і потрібне видане, критичну інвентаризацію всієї літературної спадщини нашої минувшини від найдавніших часів. Плян закреслений широко. По приблизному рахунку часи перед Петровою реформою полишили нам понад 70—80 тисяч рукописів різнородного змісту і не однакової вартости. Значна часть їх доси не розібрана і не описана, не говорячи вже про їх оцінку. Д. Нікольський уважає неминучим для історика староруської культури та літератури, поки візьметь ся до річевого визискання сего кольосального матеріалу, 1) уложити каталоґ копій кожного староруського твору, що містять ся в тій масі рукописів, 2) усталити на підставі тих копій найстарший тип тексту, відкидаючи пізнійші наверствованя, зміни в тексті або тенденційні перерібки і 3) через вияснене генеалогії копій дійти по змові до усталеня часу написаня твору та його автора.

Певна річ, навіть таке широке поставлене справи не дає нам іще повної запоруки того, що з часом, працею поколінь, осягнемо ту мету, особливо при факті вже тепер безсумнівнім, що багато творів нашого старшого письменства видавало ся без імени авторів, багато під іменами ріжних отців церкви, багато погигло або заховало ся в пізнійших перерібках. Та все таки плян і метода д. Нікольського заслугоють повного признаня, а проба подана ним у отьому першому випуску його праці що до детальности і точности, що до повноти бібліографії не лишає бажати нічого кращого. Можна сказати сьміло, що вже тепер отся проба критичної бібліографії памяток нашого найстаршого письменства мусить бути підставою для праць на тім полі для всякого історика, який хоче не обертати ся в традиційнім крузі літературних фікцій і будувати свої висловки на неавтентичнім матеріалі. Навпаки, з тих сторінок бачимо ясно, як багато ще треба праці над розслідуванням та розбором старих памяток нашої літератури, та як багато й зроблено вже для неї в остатніх часах. Книжка д. Нікольського розпадаеть ся, крім додатків, на 30 розділів неоднакової великости, а кождий розділ присвячено чи то одному

творови, чи одному авторови. При кождім номері додано рукопис, що містять найстарший відомий текст, титул першого його видання з додатком звісток про відкриття тексту і історію рукопису, коли такі звістки справді маємо; далі йде огляд новійшої літератури і видань тексту, а на-решті установленє ріжних редакцій і переробок тексту і реєстр рукописів, у яких містять ся чи то копії, чи уривки тексту, звичайно з зазначенєм варіантів чи то в титулах чи і в самім тексті. Коли якому автору при-суджують ся в старих або повійших копіях якісь твори неналежні йому, то д. Нікольський вичислює всі ті твори, їх копії, відміни і досліджені доси відомости про властиву їх приналежність. Такі розділи про Іла-ріона, що обіймає 50 сторін друку, про Теодозія Печерського (40 стор. друку), про Якова мниха (76 стор. друку), про Єфрема Переяславського (93 стор.), про Нестора (30 стор.). При тім треба додати, що результат тих зіставлень та порівнянь дуже часто оказуєть ся зеро, прим. вели-чезна стаття про Єфрема Переяславського, се звід усіх оповідань про св. Николая, розширених у православній Славянщині, з тим результатом, що Єфрем до сеї літератури був зовсім непричасний. Так само скептично ставить ся автор до всеї письменської діяльності св. Теодозія Печер-ського, котрого писані твори згадує його біограф Нестор, але ті згадані Нестором твори не дійшли до нас, а ті, що признають ся новійшими дослідниками Теодозію, признані йому без ніякої підстави. Дуже інте-ресний виклад Нікольського про тзв. Якова мниха, якого вважали доси автором найстаршого житія Володимирового і автором повісти про вбійство Бориса і Гліба. Д. Нікольський ідучи за Соболевским вказує на компі-лятивний характер „Памяти і похвали“ Володимирови і відносить її уложене до кінця XII або навіть до XIII в., вбачаючи лише в остатній частині сего твору відгук старшого, затраченого житія Володимирового, написаного ще перед його канонізацією.

Годі мені зупиняти ся детально при кождім розділі праці Ніколь-ського. Дещо причинків до неї знайшлось би і у нас. І так у розд. XXVIII про Чудо св. Климента о отрочати він вправді занотував в увазі мою розвідку про Климента, але не взяв на увагу того, що в тій роз-відці сказано про дотичне „Слово“, не зазначено його подвійного тексту, і того, що там сказано про його датованє (воно походить не з XI а з кінця XII або з початку XIII в.).

Важною хибкою праці д. Нікольського вважав би я промовчанє всіх тих творів (крім обох Изборників Святославових), що в початках нашого письменства були занесені до нас із Болгарії. Ті твори, особливо Хро-нографи, Номоканон, поученя, житія святих і и. мали значний вплив на первочини нашого письменства. З них, а не з пізнійшої Палей, черпала

наша „Повѣсть вѣременныхъ лѣтъ“, ними користувалися й інші наші найстарші письменники.

Ів. Франко.

Władysław Kucharski — Sanok i sanocka ziemia w dobie Piastów i Jagiellonów. Львів 1905, стор. 120.

Сянїччина — насупереч думці автора, котрий її вважає „майже не дїткнутою дослідниками“ (с. 4) мала дотепер більше розвідок як котра небудь инша земля руського воєводства XIV—XVI вв.: згадати лиш проф. Грушевського Економічний стан селян в Сянїцькїм староствї (Жерела до іст. Укр. III), Віпяжа Ziemia sanocka 1463—1552), Самолевича Sąd wyższy prawa niemieckiego na zamku Sanockim й відповідні видання жерел; нова праця хоч й була потрібна, то не так дуже пекучо. Зате місто Сянїк не мало дотепер своєї історії — й не могло мати, бо в богатїш матеріялі до історії Сянїччини для самого Сянока знайшлося дуже мало звісток. П. Кухарський, здається, мав з початку намір написати лиш історію свого родинного міста, але побачивши недостачу матеріялу, розширив тему на цілу сянїцьку землю. З сього зробилося таке, що ціла земля вийшла описана дуже загально, а знов місто в тім широкім тлі, яке змалював для нього автор, зовсім загубилося з своєю й так бідною історією. Але все таки се, що подано в праці про саме місто, найцінніше з усього. На жаль є й похибки.

„Коли 1241 р. татарська дич дотерла до піль Літніци, знищивши по дорозі столицю Руси, Київ і міста Володимир, Галич, Каменець, певно й сянїцька земля була знищена. Тоді отже закладали руські князі богато міст і оборонних городів, котрі мали служити до оборони земель, дїткнених найздом, тоді також повстав Львів і Холм, а за ними цілий ряд менших міст з оборонними замками, серед котрих можемо помістити й Сянїк“ (с. 8). Таку теорію видумав автор, щоб пояснити початки Сянока, а забув заглянути до галицької літописи — був би дізнався, що перша згадка про Сянїк більш як 30 літ старша від сього знаходу Татар... Але се властиво в осуд не входить, бо сама розвідка має розпочинатися від появи першого Пяста в Сянїччині, Казимира, котрий тут вперше зачав цивілізаційну працю. Першим кроком в сїй праці було надання німецького права Сяноку 25 цвітня 1366 р. „Документ надання сього права для Сянока, се найважнїйший для міста документ, який нам минувшина передала. Прихильник мира й будівничий міст, котрий хотїв звязати Балтійське море з Чорним... котрий умів оцінити значінне міщанства під економічним і політичним оглядом — заняв і в історії Сянока перворядне місце“... (с. 11). Автор пише цілий панеїрик для Казимира й ані не здогадуєся, що німецьке право дав Сяноку вже Юрій Болеслав 1339 р. і що дотична грамота

була публікована навіть в видавництві котре цитує ся в розвідці — тільки в иншій томі (Codex diplom. Poloniae III)...

По тих двох перших наданнях діставав Сянік привілеї ще 1368, 1470, 1479, 1493 рр. й за кор. Александра; Владислав Опольський фундував 1377 р. за містом костел Францішканів, а Ягайло 1431 р. дав ерекцію міському костелеви св. Михайла. В 1448 р. була в місті пошість, 1470 р. пожежа, а на переломі XV й XVI вв. кілька разів Татари. От і ціла хроніка міста до половини XVI в. Більше руху не видно ніякого, хіба згадати спір між Францішканами і міським плебаном 1384 р., або процес магістрату з одним міщанином о кусник ґрунту 1447 р. або — заведенне водопроводів 1510 р.

З иншого занотуємо ще звістки про-руську людність в Сяноці. Вона очевидно як у всіх містах Річипосполитої не мала повних прав: так у реєстрі райців, котрий автор зібрав з різних часів (с. 45) — Русинів не стрічаємо. Із статута кушнірського цеху 1530 р., зробленого на взір перемиського цеху (с. 34), а переповідженого в розвідці (с. 50—55), дізнаємо ся, що до сього цеху належали й Русини (Rutheni orthodoxorum (sic) seu romanae fidei), але старшим цеху Русин не сьміє бути ніколи. Своєї церкви сяницька Русь — хоч як се виглядає дивним — не мала в місті до 1550 р., аж в сім році дав сяницький староста Зборовський якусь площу під будову; чи се було „niejako przygotowawczą czynnością do unii politycznej w Lublinie w r. 1569, gdzie Rusini pierwsi zgodzili się na akt wiekopomnej unii z Polakami jako równi z równymi“ — сумніваємо ся. Було би пожадале, щоби автор опублікував ерекційний акт сеї церкви (особливо, що з ним лучать ся ще якісь инші акти), так само як і статут згаданого цеху.

І. Крип'якевич.

Franciszek Jaworski — Królowie polscy we Lwowie, Львів, 1906, ст. 144, 16°.

Від часу прилучення Галичини до Польщі чотирнаїцять польських королів було гостями у Львові — деякі й не по одному разови, инші й доволі довго. Ягайло, приміром, навідував ся туди звиш дваїцять разів, а Ян Казимір зробив собі зі Львова в часі воєнних заверух мало-що не столицю. Вже перший коронований гість міста Львова, Казимір Великий, заглядав передовсім до його княжих і церковних скарбців. З Казимірових наступників кождий мав свої інтереси у Львові. Казимір Ягайлович в особах львівських купців знайшов гарний матеріал на шпівнів у справах Волощини. Володислав IV більше уваги посьвятив гарним Львовянкам, з котрих одна, Ядвішка Луцковська, привела йому навіть сина. Михайло Корибут Вишневецький засмакував передовсім

у львівських обідах. Один лиш Ян III Собеский думав серйозно про утворення зі Львова кріпости в роді утраченого Каменця, хоч і його намірам стали на перепоні медові місяці подружного життя з Марисенькою. Та за чим не приходили-б польські королі до Львова, свого заходу вони не жалували ніколи. Побут у Львові упримнювали їм добряги-міщани всім, чим хата богата, горнулись до королів; як до батьків і оборонців перед всякими кривдами зі сторони можливої шляхти. Але тут власне — замічає д. Яворский — політичний момент переходив — у драму. Масштат королівської могутости показував ся неменьше безсилим від тих, що зледіяли його у своїх мріях. Для нас — се мушу тут зазначити — поодинокі акти тої драми були-б хіба найінтересніші, бо в них як-раз може українське населення Львова відіграто-б свої визначні, хоч і оплакані ролі. Та д. Яв., не могучи відчувати наших інтересів, іде за своїми власними — з'упинюєть ся на веселіших інтермедіях — на проявах львівського одушевлення в хвилі очкування, витання і приймавання достойного гостя. Ціль його — змалювати лиш побутову сторону відносин міста до короля.

Крім опублікованого вже материялу джерелом д. Яв. були деякі рукописи, які він використовує для своєї цілі не без очевидного беллетристичного таланту. Та найбільш намолотними показались книги мійських приходів і розходів (в мійському архіві під сїгнат. А. III), використувані в часті лиш Д. Зубрицьким (*Kronika miasta Lwowa*) і проф. К. Геком (*Pobyt Władysława IV we Lwowie*). Цифрами в рубриках розходів на принятя королів ті книги говорять тим більше, чим скрупулятніше пояснював їх писар. Завдяки незвичайній скрупулятности бакалара краківської академії, Войтіха Остроша, що писарив у Львові за Стефана Баторія, д. Яв. добуває з них такий образ принятя короля, який визначаєть ся всіма найхарактернішими рисами подібних принятъ і сьміло може назвати ся типовим. Доповнити його можуть лиш дрібниці, в яких виражаєть ся ріжниця часів і мод; виробленого шаблону вони вже не нарушають. Отже на першому пляні такого образу — приготування вступні. Інжнїр направляє дороги і мости, замітач усуває купи сьмітя з міста, пушкар оглядає пушки на мійських валах, маляр декорує тріютфальну браму, антикар сукає сьвічки для ілюмінації. Потім — витання з кавалькатами, з арматичними вистрілами, з битєм у всі дзвони, з ратушною грою позиченого музиканта (н. пр. Якова Боярина з Перемишля). А вкінці — бенкети, фестини з перегонами і машкарниками, театральні вистави з панеґіриками єзуїтських школярів (в XVII в.) і величальні проповіді. Вінцем всего — почесні дари. Від найдавніших часів складають ся на такі дари футра, сукна, коври, всяке корінне, риба, малмазія, мід, хліб, а навіть чоботи, якими 1429 р. гонорував Львів також

цісаря Жигмонта. Без складання таких дарів ніколи не могло обійти ся, бо часто королі самі їх допоминали ся.

Без задовження прийняте короля рідко обходило ся. А вже формальну контрибуцію накладано на Львовян тоді, коли приходилось обдарувати короля показнішою готівкою. Така контрибуція викликувала звичайно скандальні протести зі сторони контрибуентів, бо йшла в парі або з пошакрованнем ратушної ухвали, або з сліпою несправедливістю (одно і друге, н. пр. за Яна Казимира). Сліпа несправедливість мійської управи проявлялась в тім, що цілу потрібну суму гроша стягано з одної частини львівського населення — приміром, 30.000 зл. п. (для Яна Казимира) з одних лиш Русинів. Оповідаючи словами ставропігійського хроніста, що Русини складали гроші „z wielkim skwirkiem i płaszem“, д. Яв. неначе добачує в тім гумористичний інцидент. І се вражає трохи неприємно. Та спасибі і за те, що бодай раз він допустив українського хроніста до слова. Коли-б робив се частійше, то може-б і ціла історія прийнять польських королів у Львові вийшла дещо відмінна, менше односторонна.

Зі скупих згадок про участь львівських Українців у королівських парадах зовсім не багато можна довідатись. Українське духовенство в еп. Йос. Шумлянським витало Августа II, що вступав до Львова по дорозі на опереткову війну з Турками 1698 р. Два рази згадано про козаків. Раз вони знайшлись у Львові підчас коронації Жигмонта III (жаючи виступити в похід против австрійського претендента до польської корони) і тоді стали мимохіть окрасою коронаційної паради. Але видко, що для Львовян участь їх не дуже була пожадана, бо магістрат дає козацькому старшині дві барилки малмазні „względem spokoju ze strony tych kozaków“. Іншого разу — раніше вже, 1578 р. — на львівським ринку схилив буйну голову під меч ката козацький отаман Іван Підкова саме в тій хвили, коли Стефан Баторий їхав улицями Львова на польованне. Не обійшлося при тім без „небесних знаків“, про що д. Яв. розповідає на основі записки згаданого вже Войтіка Остроша. Я пошукав за тою запискою в львівським мійським архіві і подаю її тут в оригіналі:

„Sabbato ante festum Nativitatis S. Joannis Baptistae (1578). Quando supplicium capitis sumebatur de Podkowa per sententiam R. Mts. pro invasione cum militibus Kozaki dictis in Moldavian et pro expulsione Petri Woiewodae per eum irrequisito R. Mts. consensu facta, in hospitio Magci D. Marschalci sup'mi capitanei Samogitiae iudicialiter damnato, mirantibus multis in tecto, quod est supra vestibulum praetorii, tectum illud collapsum et fractum est“. За тим записано видаток на напругу заваленої криші (Expensa septimanalia cassae civilis ab anno 1572 ad annum 1582. Arch. Ant. fasc. 1210).

Др. В. Шураг.

Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch. Erste Abteilung, Band 11, herausgegeben von Philipp Schwartz, 1905, Pifa-Moskwa, st. XXIV+783, 4°.

Новий том ливонського корпусу обіймає десятиліття 1450—1459 р. Майже половину всього тому складають документи з кенігсберського архива, а головним предметом, коло котрого обертають ся політичні інтереси Ливонії, стає повстання пруських станів против ордену і війна пруська. Для справ ближше нам інтересних том дає небагато — кілька реляцій про політичні обставини в вел. кн. Литовськім, про польсько-литовські відносини, про польсько-литовські спори за українські землі.

Так ч. 15, в початку 1450 р., доносить про похід Михайлушка: herczogh Michel Segemunds Son mit 40.000 Tateren in Ruszlande itczundt ist unde algerethe 7 stete sich under im gethan und gesaczt haben vort mit denselbigen Tataren durch Russerlandt bisz ken Lithouwen zen zcihende. Під ч. 58 подана на великий жаль — тільки в рефесії реляція рагнітського комтура в вересня 1450 р., де крім вістей про Михайлушка подана звістка про податок наложений королем „в литовських і руських землях“, по 6 гр. з плуга в Литві й по 12 на Руси. Під ч. 157 реляція тогож комтура, знов по части тільки зміст — поголки про посольство вислане до Михайлушка, про примирення з ним Казимира, і про напад Михайлушкових Татар на замок Івана Чорторійського, der Segemunth dirslagen hat.

Під ч. 296 интересна реляція ливонського магістра до вел. магістра в серпня 1453 р.; тут оповідають ся чутки про кандидатуру Радивиля на вел. князівство, про замисли литовських панів за помічю Татар скинути Казимира. Eyn guth frunt sulde ouch denselben unsiren gebietigeren gesaget haben, wie die Littowen hatten vorgenommen, sich mit etlichen Tarteren zcu vorbynden ken die Polan, darumbe sie denne Rodewiell czu denselben Tateren gesant hatten semlichen bunt czu vollenfuren, sunder die Tateren wurden geswechet durch den Taterischen keyser, so das deszhalb von dem bunde nicht wart. Dorumbe das eyn sulchs keynen vortgang hatte gehat, sulde sich der selige bisschoff czur Wille haben gemuet, das her sulcher muenisse halben czum tode komen were. Men hat en ouch gesaget, were der bunt vollenczogen, sie wulden den herren koning yn gesuntheyt ken Polan den seynen geantwurt unde Rodewiell vor eynen groszfürsten uffgewurffen haben. Do dys der koning ynne wart, do hatt her bestalt an den keyser von Tateryen, mit deme her sich woll fruntlich vorwoste unde der die Tateren geswechet hatte, die sich mit den Littowen sulden verbunden haben, das her Rodewiell ferre gnug schickte, uff das der koning geruet moge sitzen.

В реляції тогож ливонського магістра до вел. магістра в грудня 1453 р. під ч. 321 згадуєть ся про литовсько-польський з'їзд (парчівський) в волинській справі, що закінчив ся обоюстороннім роздраженням — unde sollen deszhalben von beyden telen unvruntlich seyn gescheyden, wenne die Lettowen, als wir vornemen, sullen viertawsent man haben awsgemacht кем Lowtczke alda landwarunge zcu halden unde sollen ouch vorder haben zcugesagt dem ganczen lande, das eyn yderman bereyt were etc. Далі поголоска про зраду в самім Луцьку: Alen vornympt ouch, das Sytritzke, der denne uff Lowtchke was, mytsampt dem howpptmanne dahselbst zcur Ville sitzen gevangen umme denwillen, das her sulde den Tatern dorch vorreetnisse Lowtczke haben wellen ufflassen, unde eyn teyls sprechen, der habes den Polen wellen zcukeren unde obirantwurten. Als men saget, so hette en unsir herre koning gerne awsz der defengnisse, sunder—her Gassolt menet, men solle obir en noch vordienste recht lassen geen. *М. Грушевський.*

Ludwik Kolankowski — Елексуа Zygmunta Augusta (Kwartalnik histor. 1905, стор. 531—557).

Автор ділить свою працю на три части. В першій оповідає переважно на підставі 11 книг Acta Tomisiana про велике очікування Жигимонтом Старим мужеського потомка, про народження Жигимонта Августа та внесення його на велико-княжий стіл. Се стало ся при помочи інтриги Бони та по замірам Литви, що хотіла заакцентувати свою політичну відрубність від Корони. Невважаючи на спротивлювання Корони, признано Жигимонта Августа вел. князем, коли в поміч прийшла ще мазовецька справа, котрій посвячена друга частина статі.

По смерті Януша, останнього мазовецького князя, мазовецьке князівство рада б загорнути Корона, втілвши його в свої землі, по друге Фердинанд Гогенлое старав ся дістати його разом з рукою мазовецької кн. Анни, по третє королівська пара хотіла взяти як апанаж для малого Жигимонта; се і стало ся.

В третій части мова про відмовну відповідь короля на просьбу Альбрехта пруського мати при виборі короля право голосовання. Кор. Бона стараєть ся вискати родину Ласких обіцянками різних привілецій. Король з королевою виїжджають в Литву, де 18/10 1529 винесено Жигимонта Августа на вел. княжий стіл, 18/12 т. р. вибрано його польським королем, а 20/2 1530 р. відбула ся його коронація. Тут застановляєть ся автор над довершеною елекцією, як над фактом praeter consuetudinem.

Ось такий зміст розправи д. Колянковського. Позволимо собі подати кілька уваг та заміток про неї. Возьмім на увагу третю часть,

найголовнішу в сій справі. В ній вертить ся все головню коло двох справ: коло відмовної відповіді Жигимонта на просьбу пруського князя мати голос підчас вибору польського короля та коло відбутої надзвичайним способом щасливо елекції Жигимонта Августа.

Прийдім до першої справи. Автор на підставі трьох актів, в яких польські посольства звивають великих магістрів на елекцію польського короля, держять ся тієї гадки, що Альбрехтови пруському правню належав ся голос при виборі (*pewnem jest... , że wielcy Mistrzowie do elekcyi należeli...*“ стор. 548). Одначе рівночасно автор мусить сконстатувати той факт, що король Жигимонт дає таки відмовну відповідь великому магістрови, Альбрехтови, що просить о голос при елекції. Коли — як каже автор — Альбрехтови, яко першому сенатору належав ся правню голос при елекції та коли такий звичай практикував ся (як се вказують три висше згадані акти), то вприне питання, по що взагалі Альбрехт удасть ся з такою просьбою до короля і як король міг йому її відмовити.

Пригляньмось, може та справа освітлена з иншого боку видасть ся хоч трохи імовірніша.

Д. Колянковський опираєть ся -- як згадано — на трьох актах, де звиваєть ся великих магістрів на елекції короля, а раз навіть йде мова про „голос“ при виборі короля. Отже вже на три знані нам випадки візвання на елекцію вел. магістрів, раз лише виразно говорить ся про „голос“ в. магістрів при елекції, два инші рази звиваєть їх лише на елекцію. Що до ролі, в якій вел. маістри мали туди поїхати, трудно щось певно скавати на підставі тих трьох актів, бо всі вони лише в реґестах¹⁾ по польськи. (Як писані ориґінали, не подано).

Задля браку певних даних годі щось категорично сказати; можна-б однак припустити, що великі маістри мали явити ся головню на те, щоби своєю присутністю додати більше „помпи“ і блеску тому актови, і саме длятого вел. маістри викручують ся як мога від сеї визначеної їм ролі та зовсім не приїжджають.

Що великі маістри не мали голосу при елекції, се потверджують — крім заяви кор. Жигимонта на просьбу Альбрехта, цитованої автором²⁾ — декілька актів виданих в дванадцятім томі „Томіціанів“, з якого що правда автор не міг ще був користати.

При кінци 1530 р. находить³⁾ молдавський воевода на Покуте і Поділе, доходить по Галич, польського війська мало, та й се лихо вби-

¹⁾ Codex epistolaris s. XV, т. III, N. 79, с. 586, та с. 588 N. 81, рівнож увага під 1) тамже.

²⁾ Kol. „Елексуа...“ стор. 549. Король Ж. каже виразно: попередники князя великі маістри не мали того права (голосу при елекції).

³⁾ Див. акти з грудня в томі XII „Томіціанів“.

раєть ся. Король укладаєть ся¹⁾ в Альбрехтом пруським, що жертвує свої сили на услуги Польщі, дуже правдоподібно — за ціну голосу при елекції польських королів, а коли кор. Жигимонт відмовив, як побачимо, Альбрехт не дав помочі. І так:

Дня 19 грудня 1530 вже по відбутій коронації Жигимонта Августа (в лютім) Альбрехт пруський на соймі в Пйотркові просить короля Жигимонта Ст., „ut in eligendo rege suffragium habeat“²⁾. Одначе король дає неприхильну відповідь³⁾ (28 грудня т. р.), кажучи, що його просьба є „adversus iura huius regni“ та що „sine toto senatu et communi omnium consensu nihil Mtas sua constituere potest“. Подібно „in prima salutatione regis“ (князем) дня 28/12 т. р. король відповів: „sua Mtas et consilii polificentur, se studiose curatos esse, ut in suffragio eligendi regis honor Ill-ti habeatur“⁴⁾.

Дальше, що найінтереснійше, що Альбрехт, просячи о голос, не відкликуєть ся до якихсь польських прав, лише до прав і звичаїв сусідніх держав, для того дістає від короля відповідь: „iuribus... caesareis Majestas sua neque sub est neque regit“.

З того всього видно, що 1) великі магістри не мали ніякого права голосу при елекції польських королів, 2) що коли був який звичай участі вел. магістрів при елекціях, то право його згасло для них через не користування ним вел. магістрами.

Другою головною справою в третій частині праці д. Колянковского се над сподіванне скорє і однодушно згідне вибранне королем Жигимонта Августа (доперва аж підчас коронації один голос був проти). Такого обороту справи несподівав ся ані сам король⁵⁾, ані Шидловецький, краківський каштелян⁶⁾; се несподівано заскочило якомсь і самого Томіцкого⁷⁾, що на гадку автора своїм внесеннем вибрати Жигимонта Авг. королем, мав заскочити несподівано сенат (Елексуа стор. 552). —

Рівнож цікаво, що так згідно дали своє „placet“ шляхотські послы земель (становиско шляхти в сій справі автором майже не зачеплене); не зрозуміле, як вони так скоро піддали ся королеви, котрий ціле жите сам так дуже улягав шляхотській масі⁸⁾ та ще в справі в користь молодого

1) Act. Tomiciana XII. Nr. 408, стор. 388: „Ill. Prussiae dux est venturus... et tractatur bellum contra Walachum“.

2) Acta Tom. XII. Nr. 409, мова канцлера Альбрехтового.

3) ibid. Nr. 422, с. 405.

4) Akta Tomiciana XII, с. 405, увара — Kod. Sapież p. Nr. 172.

5) A. Tomiciana XI, Nr. 429, с. 316.

6) ibid. Nr. 428, с. 316.

7) ibid. Nr. 426, с. 314.

8) Елексуа стор. 543: „uległ (в справі Мазовша) pod długim naciskiem tych mas, którym całe życie nie śmiał stawić oporu“.

Жигимонта. Преці як сам автор каже (с. 535), Жиг. Авг. був не симпатичний для шляхти за те, що віддано його виключно під опіку Італійців-учителів, а ізольовано зовсім від польських впливів. Не могло подобати ся шляхті скріплюваннє матеріального становиска короля та навантаженнє на нього вже з малечка титулів (півторарічний Жигимонт — глоговський князем, для нього заходи про Барі, він же дальше вел. князем литовським). Та найцікавіше, що шляхотські послї дали так згідно своє „*placet*“ в справі, в котрій двократно внасилено право і звичай: 1) неповідомленням шляхти про елекцію, ухляючи тим самим від неї шляхту 2) вибором нового короля за життя старого.

Сю справу можна би витолкувати по трохи охотою Корони не допустити за всяку ціну до вірвання унії в Литвою, та більшим висвітленнєм закулісових ділань Бони, тої „хитрої Влошки“ як її називано. Вона так як спричинила винесеннє свого сина на вел. княжий стіл литовський, послугуючи ся камецьким біскупом Модзелевським (стор. 536 Елексуа) як при помочи свого маршала каптувала родину Ласких — так і в сій справі мусіла ріжними інтригами, обіцянками, „золотими ослами“ дїпняти свого... Одначе се автор мало проясняє, не виявляючи виразно свої гадки, подібно як висловляє лише своє здивованнє (стор. 546) над скорим притихненнєм Мазовша (коли виринула у королеви гадка придати його Жигимонтови Августови), не стараючи ся хоч трохи дальше сю річ збагнути. Та справа так дуже скорого і одподушно згідного вибору королем Жигимонта Августа докіль докладно не прояснить ся, завсїгди буде стояти вітвергим питаннєм.

Докину ще кілька дрібних уваг:

Після всего того, що тут вже було сказане про подвійне внасиленнє права і звичаю підчас елекції королів польських в тій епоці справа правного ходу елекції — по гадці автора „елекція Жигимонта Августа причинила ся немало до правного поясненнє поминених в ній норм і звичаїв“ (с. 554).

На ст. 542 каже автор: „Голос загалу приписував смерть його (мазовецького кн., Януша) польській королевї Бонї“. В увазі 2 на т. с. сторони: „Всі погляди сучасних годять ся, що Януша стровно та вказують вравно на Бону, як на ту, що се спричинила“. Але два рядки низше читаємо таке опісля закінченнє автора, без подання так сказати „відводових“ фактів: „...того доказати не можна. Ми судимо, що ні!“

На стор. 534 каже ся: „Не було досить певною річю (для Бони), що по смерті Жигимонта Старого Жигимонт Август вискає польську корону. Навпаки вона хотіла сього уникнути...“ Знов нема якихсь доказів, знов не знати, чому так твердить автор.

З дрібніших заміток: наведеного цитату автором на стор. 553 увага 1) не можна знайти на вказаному місці. Вкінці мова декуди трохи за тяжка. Але і при тих декількох недоглядах мушу з цілим притиском зазначити докладність і працю з якою шап. автор на підставі досить скупих і уривкових жерел владив першу удатну розвідку на сьому полі.

Ів. Шнитковський.

Scriptores rerum polonicarum tomus XX — Dyaryusze sejmowe r. 1597 wydał Dr. Eugeniusz Barwiński, Kraków, 1907, стор. XXVIII+546.

Книжка має бути частиною збірного видання соймових діяріїв 1588—1600 р., яке задумує владити др. Е. Барвінський; містить в собі чотири діярії сойму 1597 р. і акти соймикові, що належать до тогож сойму. Один з тих діяріїв (с. 1—124) був вже в частині й з похибками друкований в аналектах праці Голубева Петръ Могіла (т. II с. 46—60); тут подає ся в повнім текстї. Другий (с. 125—165) представляє не протокол лиш пробу історії сойму; третій (с. 166—184) — се лиш фрагмент про початки сойму. Найбільшу вартість має четвертий діярій (с. 423—527) писаний безіменним пруським агентом з Гданська, котрий подає найповніші звістки про соймові наради, а притім вміє освітілити відповідно соймову діяльність.

Нотуємо тут найважніші питання, що були дискутовані на соймі, а дотикають України.

На перший плян висувала ся козацька справа: козацьке повстання що йно було придушене, а Наливайко ще був в живих, вижидав в Варшаві смерті (с. 487). Шляхта не могла стримати ся від сього, щоби не виявити свого тріюмфу з причини побіди. Ще так недавно козаки брали здобичу „in centro regni“ (с. 97), недавно підносили чужу хоругву, не мали Й. Кор. Милости за короля, кого иншого іменовали собі паном (с. 344). А тепер! „Огонь, котрого полумя почало дуже ширити ся в вітчизні і заходити далеко пожаром — загашений!... Про се свідчать хоругви тому „лотроству“ відібрані, свідчать відібрані гармати, свідчать піймані і покарані проводирі!... (с. 17). Козаки побиті „щасливим панованнем В. Кор. Милости, мудрим постугованнем гетманів, сьмілвістю й мужеством усього лицарства“... Ніколи не мали такої побіди ті римські консулі, що двічі побивали невільників, як В. Кор. Милість над тими свовольними, воєнними людьми... Сьв. Отець, котрий збрав з еспанським королем кільканадцять тисяч людей на бандитів, ніколи їх так не побідив, і більше мав з ними труду“... (с. 30). Тріюмфувати тепер! І всі дякували королеви за побіду; дякував і кн. Острожський (с. 66).

По гарних фразах треба було приступити до діла. Король вже на

початку сойму вніс пропозицію, що „козаків треба в порядок вправити“ (с. 134); крім цього Татари ждали категорично, щоб козаків вигубити з корінням (с. 97). Але дискусія над сею точкою пішла дуже мляво; послі не знали, як брати ся до справи й обмежили ся лиш загальними. На татарський спосіб — винищити козаків до коріння — годив ся лиш краківський біскуп кардинал Радивил (с. 138); інші вважали се небезпечним (с. 168). Зрештою се неможливе, бо козаки йдуть не лиш в Польщі, але й від Татар і Турків (с. 152), се такі собі *flüchtige leute* (с. 183), котрим нічого не вдієш. „Хто зборонить вовку бути в лісі? хто зборонить сьому лотровству сволю?“ (с. 97). Всі годили ся на се, що козаків треба „утримати в порядку“, але таким способом, сього не міг ніхто показати. Козацьке питання лишило ся без розв'язки.

Друга справа, що дотикала України й була предложена соймови — се справа унії. Її обговорювано вже поперед на соймках і послі мали відповідні рішення в своїх інструкціях. За унією промовляло лиш плоцьке воеводство (с. 357, 511) й по часті холмська земля (с. 394), против унії, а за „лишенням грецької віри при давних правах“ були воеводства познанське й каліське (с. 348), краківське (с. 378), виленьське (с. 406, 412, 423), руське (с. 385, 392), волинське (с. 397); але заравом домагали ся українські воеводства зміни календара не в релігійних причин, а в утилітарних — бо се вигідніше для ярмарків (с. 385, 392, 510). На соймі промовляв в обороні православних князь Острожський, висловляючи жаль, що грецька релігія „розірвана владиками“ (с. 67). Говорив про се й Дамян Гулевич, волинський посол, протестант; взагалі протестанти і православні йшли разом (с. 153, 424, 427, 476). Промова Гулевича була сказана пристрасно — *acerbe* (с. 101), *hart und fast criminaliter* (с. 471); не жалувала навіть короля, що він замість пильнувати стада порученого йому від патріарха, хоче його віддати римському папі (с. 154). Гулевичу відповів Лев Сапіга, а Острожський був на се „*sehr stützig*“ (с. 471) боронячи унії. Против унії промовляв Криштоф Микола Радивил і знов за унією Замоїський. Справа наробила багато шуму; промовляючи стали сходити аж на приватні справи: Гулевичу пригадано, що він не повинен так дуже горіжити ся, бо він сам не зовсім чистий — його-ж син воював в Налвайком державу Й. Кор. Милости; Гулевич боронив ся, що він сина в козацтво не посилав, лиш той сам утік зі школи, маючи що йно дванацять літ (с. 101). Інтересний причинок до історії козацького повстання, з котрим так співчувала навіть шляхотська Русь; в подібних фактів міг зробити грецький митрополит Пафнутій, що тоді пробував в Острові такий висновок: „пси-Поляки забороняють нашу віру, примушуючи до своєї; о се побила ся Русь з Поляками і погбло їх з 20 тисяч в обох боків“ (с. 106).

Але й в справі православної віри сойм не порішив нічого.

Більше часу й інтересу присвячено иншій справі, що в представленню польського правительства була чисто політична, а в дійсности тісно визалась ві змаганнями православних; се справа екзарха Никифора звісного председателя православного собора в Бересті 1596 р. Справа занадто звісна, щоб представляти її в цілости. Обмежимо ся показати се, що нового дають незвісні дотепер діярії — передовсім діярії сього Німця, про котрого ми згадували на початку.

Процес Никифора переповіджений тут дуже докладно (с. 475—487) і з незвісними до тепер подробицями; нпр. є в цілости інтересне свідощтво якогось Волоха про побут екзарха в Константинополі (с. 482—3). Є ще і докладний протокол з зізнанням Никифора, де він подає свою біографію, в дечім докладнійшу як де инша і зручно відпирає закиди, які йому роблено (с. 491—4). Але передовсім інтересні звістки про атмосферу, яка панувала в Варшаві підчас цілої справи.

Сього дня, коли мав зачати ся процес Никифора, королівський замок представляв инший вид як звичайно: цілий був обставлений гайдюками; сій сторожі видано наказ були все готовою й на знак хопити за стрільби, що були поховані в замку в ріжних місцях. Чому така обережність? Бо краківські альхемісти перестерегли короля, що повинен дуже берегти ся сього дня; і король дійсно не виходив з замку. Крім сього ходили чутки, що князь Островський, з котрим приїхав Никифор до Варшави, стоїть також готовий з своїми людьми, з п'ятьтисячним відділом; його козаки їздили против заборони по місті з довгими рушницями... (с. 477). Головними свідками против Никифора мали бути волоські послы; оден „guter man“ говорив автору діярія, що як сї послы були на авдієнції у соймового маршалка, сей наказав їм скажити Никифора; і дійсно на соймі сї скарги йшли послам „etwas mit stammeln“ (с. 477—8).

Сї енунації дуже цінні особливо в устах Німця, чоловіка в другого кінця Річипосполитої, для котрого справа була рівнодушна так що міг бути об'єктивним, притім у чоловіка освіченого, бистроумного. Никифор був безперечно чоловік високо освічений, з культурою — на соймі представляє ся *eleganter* (с. 106), князя Острожського здобував собі своєю *wandelkunst* (с. 483). Мабуть без гріхів не був. Закидано йому, що в Італії, де проживав довгі літа пізнав ся не лиш з наукою, але й в ріжними ренесансовими екстраваганціями — і навіть під монашою рясою його моральне жите не було без хиб (ст. 122); що в Константинополі при змаганнях до осягнення патріярхату вземоралював ся іще більше (с. 482). Може навіть на Україні (хоч сього не можна доказати) старав ся унекти на огні православя печеню

для себе чи для султана. Але при тім всім польське правительство не мало ніякого права поступати з ним так сторонничо, посувати ся аж до підставлювання ложних свідків. І хоч би Никифор не був взірцевим архідіяконом, то се несправедливе поступованне з ним польських кругів від самого початку аж до хвилини, коли він „вдох“ в Мальборґу, — мусить прихилити симпатії на його бік. Тим паче воно драгувало й доводило до розпуки православних на соймі: князь Острожський беріг Никифора сильним відділом війська (пор. ще с. 446), потім бачучи, що нічого не вдіє, „gar trawrig und verblast“ полишив сойм (с. 478) і виїхав з Варшави.

Се найважніші українські справи записані в діярії сойму 1597 р. Самі діярії видані старанно; показчик дуже добрий. Ждемо діяріїв інших соймів.

І. Крипякевич.

Др. В. Щурат — Переґринація или путь до Іерусалиму Данила архимандрыты Корьсуньского данная архимандрыты корсуньского в Бѣлой Россіи. Середно-вічна пам'ятка староруської літератури в редакції XVI в. по улюцкій рукописи, Жовква, 1906, стор. 42.

Яка властиво мета сеї публікації дра В. Щурата, не легко зрозуміти. Що се не популярна брошура, се певна річ, а для характеру наукової праці їй бракує всього того, що надає праці науковий характер. Текст „Переґринації“ очевидно залежний від староруського „Хожденія“ Данила Паломника, але о скільки залежний, сам др. Щурат не пояснює, говорячи навмання в своїй передмові раз про перерібку, то знов про плягіат. Автор у передмові згадує також, що сеї самий твір „Переґринація“ міститься і в інших рукописах, між иншими в однім рукописі Сергієвої Троїцкої Лаври біля Москви, і в однім, тзв. Поморянськім рукописі в бібліотеці Нар. Дому у Львові, але не зробив нічого для порівняння сих копій і поправлення тексту улюцкого рукопису, повного помилок особливо задля перекручення найбільшої частини географічних назв. В колекції Петрушевича, приступній тепер для загального вжитку, міг би був др. Щурат знайти ще пару копій того твору (рукоп. 111), що могли би придали ся для критичного видання. Так само не зрозумів др. Щурат показу Петрушевича в його нотатці про сеї твір (Литерат. Сборникъ Матицы 1871) на „переґринацію з р. 1590“, під якою треба розуміти відому переґринацію кн. Радивиля-Сиротки, опубліковану в разу по латині, а від р. 1607 кілька разів також по польськи. Не звернувши уваги на ті річи конче потрібні для зрозуміння і оцінки нашої переґринації, др. Щурат подав у передмові зовсім баламутні свої комбінації, поклавши в основу їх деякі записки про сьвященничу сімю Свидвинських

у XVII—XVIII в. З авторством Перегриначії ся сімья не має нічого спільного, а для характеристики літературних інтересів тої сім'ї подав др. Щурат мало, не переглянувши тої багатой колекції їх рукописів, що містить ся в бібліотечі Нар. Дому. Видане, як бачимо, зовсім безцільне.

І. Франко.

В. И. Рѣзановъ — Памятники русской драматической литературы. Школьные дѣйства XVII—XVIII в. Приложение къ ислѣдованію „Изъ исторіи русской драмы“. Ніжин, 1907, стор. 327.

Важний причинок до історії шкільної драми, яка плакала ся при Могилянській школі в Київі в XVII—XVIII віці. Зміст отсих драм був уже по троха відомий із праць проф. Петрова, особливо з його книжечки „Исторія украинской литературы XVIII ст.“. Текст інтермедій Довгалевського був досить недбало виданий у додатку до „Кіевской Старини“. Д. Резанов покористував ся рукописами в збірці ніжинського Інститута кн. Безбородка та київського Михайлівського монастиря і видав із них ось які київські шкільні драми: 1) Дѣйствіе на Рождество Христово, 2) Рождественская драма, 3) Торжество естества человѣческаго, пасхальна драма представлена в Київі 1706 р. 4) Пасхальна драма, 5) Царство натуры людской, пасхальна драма виставлена в Київі 1698 р. 6) Комическое дѣйствіе, різдвянська драма М. Довгалевського, виставлювана в Київі 1736 р., 7) Властолюбный образ человѣколюбія божія М. Довгалевського, виставлена 1737 р., 8) Гисторія Кира, драмка написана на основі Геродотової повісти, також мабуть котримсь учителем київської академії, 9) Стефанотокос, драма в XVIII в., друквана вже в Читеніях общ. Нестора лѣтописца в копії київського проф. Лободи, а тут критично видана в трьох копій. 10) Десять інтермедій Довгалевського, 11) Пять інтермедій із Стефанотокоса, 12) Варіанти до виданої В. Перетцом 1903 р. драми про врусалимського царя Евехію.

Хоча „Стефанотокос“ був 1742 р. виставлений новгородськими семінаристами перед царицею Єлисаветою, то про те префект семінарії, що написав сю драму, вромонах Іннокентій Одровонж Мигалевич, був Українцем, учеником Могилянської Академії і тому ся драма справедливо зачисляеть ся до циклю київської шкільної драми. Видане проф. В. Резанова дуже старанне і гарне, являєть ся збогаченєм дотеперішнього засобу публікацій про нашу стару драму, яка не вважаючи на свою невисоку вартість все таки займає видне місце в історії української літератури XVII—XVIII в.

Ів. Франко.

И. Е. Евсѣевъ — Описание рукописей, хранящихся

въ Орловскихъ древнехранилищахъ, Выпускъ второй, Орел, 1906, стр. 125—262.

В сѣм випуску описані рукописи Свінського монастиря, заснованого по переказах в 1288 р. чернігівським і брянським князем Романом Михайловичем. Одначе старинних рукописей до наших часів заховало ся в монастирі дуже мало; при тїм всі вони належать до того періоду, коли Свінський монастир переходить з литовського володіння під сильну руку московських володарів. Ті останні, почавши від Івана Гроного, давали надання рукописними книгами, що прослідити можна по „вкладной книгѣ“ монастиря: від 1544 до 1647 р. були дані 103 рукописи. В теперішні часи монастир має 93 рукописи — все, що заховало ся з давнього багатства. Користуючи ся записками, вкладними книгами, описами і реєстрами, автор у переднім слові до опису малює живу картину вандрівки, появи і затрати книг в монастирській бібліотеці. Інтересна в тїм напрямі одна з старших рукописей збірки — Пролог 1506 р. N. 4, Толкове Євангеліє XVI в. N. 2, Нотний канонник з початку XVIII в. N. 18. До характеристики далі старинних рукописей важне Толкове Євангеліє: в 1564 р. передає його в монастир якийсь Антим Селівестров на спомин душі, одначе вже в 1648 р. воно носить латинську замітку про приналежність до острожської єзуїтської колеґії — можлива річ, що було воно вработане литовським військом при збуренню монастиря в 1583 р. Єзуїти підчеркнули в рукописи всі спірні місця про походжене сьв. Духа, про ап. Петра і подали відповідні пояснення латинською мовою. В 1664 р. дістає рукопись слуга Сергіївського монастиря в місті Чигирині, Кир. Малюта і звертає її назад до Свінського монастиря в 1674 р. Канонник N. 18, присланий із Ківо-печерської Лаври, переховує сліди сього, що був промінаний монастирськими послушниками на горівку і відданий в заклад якийсь Катюші за замовчані услуги. Страти бібліотеки Свінського монастиря спричинили передівсім пожежі, напади та опіка Ківо-печерської Лаври і в її управі находив ся монастир від 1681 до 1786 р. Богато цінних старинних рукописей перенесено тоді в Лаврську бібліотеку, що там вже й остали ся.

Своїм змістом останки бібліотеки свінського монастиря представляють невелику збірку богослужебних, церковно-дидактичних, аскетичних, отеческих творів та житій святих. Новіші рукописи, XVIII в., містять збір праць в дуєі Паісія Величковського, відновителя аскетизму. Найстарша рукопись збірки, N. 1 походить з XV в. З XVI віку маємо тут 15 рукописей; між ними є датовані — одна 1506 р. з поданем ціни „4 рубля сь гривною“. Історично-літературний інтерес і деяку вартість для старого українського письменства мають отсі нечисленні рукописи: N. 6, Сборникъ XVIII в. з виписками з Люцидарія, Великого Зерцала,

Звѣзды Пресвѣтлой, Зерцала Богословія Кир. Траквилліона; N. 7, Катихизис в кінця XVII в., в додаткових статтях: лист московського патр. Йоакима 1688 р. до архимандрита Печерської Лаври і з того самого року відповідь митрополита Гедеона в Київа патріархови. N. 18, згаданий вище канонник, заховує сліди пробування в межах української культури (дописка 1578 р.) а в мові сліди українського походження писця. Так само N. 19, Октоихъ нотный XVIII в., з вінетами ростинного орнаменту та образом Йована Дамаскина; N. 20, Нотный Ирмологій, коло 1730 р.; N. 21, Обиходъ нотный в початку XVIII в. до 1730 р.; N. 40, Молебень нов. года, XVIII в.; N. 75, — уривок з „Звѣзды Пресвѣтлой“ переклад „съ бѣлорусскаго“. До 1784 р. належить рукопис N. 78, Опись пантократорського монастиря архимандрита Товії — в видатних українськими відмінами в мові. — До історії освіти та книжних справ цікаві головні витяги в вкладній книжці N. 83, — реєстр наданих книг в 1544—1647 р. (Додат. I.): Списокъ письменныхъ книгъ Свѣтського монастиря, надрукований д. Евсеевим по рукопису монастирської бібліотеки (Додат. III.).

В. Перетц.

И. С. Свѣнцицкій — Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1906, Т. XI, кн. 3, ст. 259—367).

У 1906 р. видав др. І. Свѣнцицкій 1-шу частину „Матеріалів по історії вожрожденія Карпатской Руси“ (обговорена в LXXII-ім т. Записок), в якій подав сирі тільки матеріали до історії вносин карпатської України в Росію в 1-шій пол. XIX ст.; окрему розвідку на сю тему приобіцяв тоді подати на иньшій місци. Обіцянку свою автор незабаром виконав, публікуючи в органі петербурської Академії Наук згадану вище статью, в якій побіч своїх „матеріалів“ використав також иньші, оголошені вже давнїше. Дещо опер просто на архівальних студіях.

По невеличкій замітці про термін „карпато-руський“ (= галицько-угорсько-буковинсько-український) переходить автор найперше до огляду думок про значінне впливу Росії на українські землі в Австро-Угорщині у дотеперїшніх істориків карпато-українського відродження, з одного боку — українських (Я. Головацький, О. Огоновський, Ів. Франко, В. Коцовський, К. Студинський, М. Драгоманов, О. Барвінський, Ф. Свистун), з другого — російських (О. Пипін, М. Драгоманов, І. Филевич, М. Дашкевич). Порівнюючи між собою думки й погляди на сю справу обох сих груп, автор констатує більшу об'єктивність по стороні російських учених; закид односторонности прикладає як до Головацького, так і до Огоновського й до їх сторонників.

Історію безпосередніх зносин карпато-українських земель із Росією (Московщиною) зачинає автор від 1-шої пол. XVII ст., коли то карпатська Україна стала посилати туди своїх прохачів і жалібників — від 1625 р. спорадично, а від 1650 р. що три роки пересічно. Зносини ці продовжалися протягом цілого XVII і XVIII ст. й не йшли даліше свідомости про одновірство й звязаної з ним матеріальної підмоги. Важну роль відіграла тут також надія на могутність і силу північних одновірців, чого доказом скарги галицьких і угорських православних єпископів перед московськими царями на гніт і наруги, „чинимыя греко-російської церкви людемъ католиками“¹⁾. Події з кінця XVIII й з 1-шої пол. XIX ст. сю надію й симпатію до Росії в карпато-українських народніх мас ще більш скріпили. Упадок Польщі, якої значну частину забрала Росія, даліше погром Наполеона російськими військами, півнійше зломанне при російській підмозі мадярської революції — все те викликало між західно-українським народом живе вдоволення й симпатії до Росії. Крім сього західно-українським народнім масам приходило ся в протягу 1-шої пол. XIX ст. зустрічати не раз з російським чоловіком безпосередно, і в часі походів російських військ через Галичину й Угорщину 1799, 1813—1814 й 1846—1849 рр. і в часі російської управи в тернопільським окрузі 1809—1815 р. Деякий вплив мали тут також торговельні зносини Росії з карпатською Україною (одна торговельна дорога йшла на Люблин-Львів-Глиняни-Золочів-Теребовлю-Гусятин, друга на Радивилів-Броди-Золочів-Глиняни-Львів-Перемишль-Краків). Все се давало з одного боку добру нагоду карпатським Українцям познайомити своїх сусідів про свої потреби й інтереси, з другого розвідати про жите за австрійсько-російським кордоном (пор. численні народні пісні й оповідання про Москалів, також спомини російських офіцерів Глинки, Броневого, Глаголева, Суворовського Ратника й Ліхутина, які переходили з військом через Галичину й Угорщину). Зрештою українською частиною Галичини цікавився також в тім часі дуже живо навіть сам російський уряд (пор. J. Leszczyński — Rządy rosyjskie w kraju Tarnopolskim 1809—1815).

Визначні реформи в обсягу російського шкільництва в останніх двох століттях, XVIII і XIX, притягали до участі також карпатську Україну. Цілий ряд учителів-Українців, починаючи від 1-шої половини XVIII ст., перейшов з Галичини й Угорщини до Росії й заняв ви-

¹⁾ Автор подає цілий ряд прикладів таких зносин на підставі актів „Глав. Арх. Мин. Ин. дѣлъ“ у Москві. Крім сих звісток можна знайти ще багато матеріялу до сього питання в „Сводній гал. рус. лѣтописи“ А. Петрушевича, Архівах львівського архиеп. музея й перемиської еп. консисторії.

значні пераз місця в тамошніх середніх і вищих школах (пр. В. Ліщинський із Перемишля, професор вятського семінара в 1735—1738 рр., С. Зимницький із Золочева, професор чернігівської колегії (1737—8 рр.) а пізніше московської академії (1739), П. Захаржевський із Львова, професор чернігівської колегії (1537 р.), В. Кунашевич і М. Довганевський — професори в Києві, пізніше в Нижгороді (1740) й ин.). Найвизначнішу одначе ролю в сій цивілізаторській місії відиграли три угорські Українці — М. Балудянський, перший ректор с.-петербурського університету (1819—1821 рр.), В. Кукольник, перший директор наукового інститута кн. Безбородка в Ніжині (1820 р.) і П. Лодій, вразу професор льогіки й метафізики на львівськім університеті на славяно-руській і латинській мові (1787—1801 рр.), пізніше проф. краківського університету, а вкінці проф. права й філософії на університеті в Петербурзі (1819—1829 рр.). — Крім сих трьох живу діяльність на педагогічній і науковій полі розвивали ще угорські Українці — Ів. Орлай, директор ніжинської гімназії (1821—1826 рр.) й Ю. Гуца-Венелін, звісний історик і граматик Болгарів і кандидат на професора слявістики на московськім університеті. Науковій і педагогічній діяльності вгаданих п'ятох угро-руських емігрантів присвячує автор дещо більше уваги.

В 2-гім розділі своєї інтересної праці подає др. Свенціцкий короткий огляд на у к о в и х зносин і знайомостей (кореспонденція, подорожі й ин.) російських учених з поодинокими галицькими Українцями. Ми бачимо тут зносини П. Кепена з ректором львівського університета й прокуратором галицьких Василян д-ром М. Гринецьким, з перемишльким ученим каноніком Ів. Лаврівським, М. Погодіна, Д. Княжевича, М. Надеждіна, П. Кирєвського й кн. Крапоткіна з ігуменом львівського василянського монастиря Компаневичом, самого М. Погодіна з Вагилевичом, Зубрицьким, Я. й Ів. Головацькими, Бодяньського з Зубрицьким і Я. Головацьким, Срезневського з Головацькими, Вагилевичом, унгварським єпископом В. Поповичом, М. Лучкаєм, Зубрицьким, Й. Левіцьким і ин. З інших російських слявістів і учених подорожників відвідали карпатську Україну М. Кіряков 1835 р., А. Терещенко 1840 р. М. Надеждін вдруге 1845 р. бар. Шодуар 1842 р. І. Срезневський літом 1842 р. й історик М. Луїн 1844 р. Результатом тих зносин і знайомостей західно-українських і російських наукових дослідників була поява в тодішніх російських періодичних і неперіодичних виданнях цілого ряду статей, матеріалів і заміток про Карпатську Україну, що вийшли з під пера чи то самих російських учених авторів, чи то їх карпато-українських інформаторів і кореспондентів, що жили в Галичині й Угорщині, або вемігрували до Росії. З другого боку — карпатські Українці вия-

вили до тодішнього культурного й літературного російського життя дуже мало інтересу; найліпше видко се на перших галицько-українських часописах в рр. 1848—50 (Зоря Галицька, Галичано-руський Вѣстникъ, Пчела й Новини), в яких нема буквально ніякої важнішої згадки про культурне й літературне життя в Росії. Навпаки, львівські *Rozmaitości*, починаючи від 1820 р. і *Czasopism zakładu Ossolińskiego* не пропускали ні одної визначнішої появи в обсягу літератури, науки й культурного життя Росії, щоби не поінформувати про неї своїх читачів. Карпатські Українці коли й читали дещо з російського письменства, то майже виключно старших авторів, в XVIII ст.

Взагалі зносини карпатської України з Росією в 1-й пол. XIX ст. можна схарактеризувати інформаційно-науковими інтересами обох сторін. Угорські Українці емігрують в початку XIX ст. до Росії в характері професорів, що знають словено-російську мову. Російські учені подорожники відвідують карпатську Україну в тій цілі, щоби познайомитися в найдалше висуненою на захід частиною України, при чім знайомлять ся з її найвизначнішими науковими представниками. Завдяки російським працям по історії, етнографії, старинній літературі й фіольольогії карпатська Україна знайомить ся з минулою долею російської України й береть ся за аналогічну роботу над своєю бувальщиною. Карамзин—Погодін, Шішков—Востоков, Греч—Шевірьов грають не малу роль в наукових роботах Головацького, Вагилевича, Левицького, Могильницького й ин. і стають для них учителями й взірцями в їх історичних, граматичних і етнографічних працях.

Рішучий вплив зробили сі зносини карпатської України з Росією в 1-шій половині XIX ст. також на сформованне й скристалізованне тутешнього москвофільства. „Государственное и культурно-литературное величіе Россіи, съ одной стороны, и смутное сознаніе племенного родства — съ другой, завважує зовсім справедливо автор, вызывають у отдѣльныхъ карпаторусовъ мысль о необходимости единенія ихъ слабой родины — если не политическаго, такъ литературно-языковаго — съ Россіей. Это и есть первое проявленіе подлиннаго панрусизма на Карпатской Руси. Тѣ же сношенія, однако, даютъ возможность карпаторусамъ глубже изучить и украинское уметвенное движеніе и впоследствии примкнуть къ нему“.

„Историку сношеній Карпатской Руси съ Россіей во 2-ую половину XIX в., — кінчить автор свою працю, — придется говорить о совершенно другихъ предметахъ, чѣмъ до 1850 г. Мѣсто научныхъ вопросовъ заняли партійный интересъ съ его злобой дня — нареканіемъ на польско-іезуитскій гнетъ и на непригожесть конституціи, обрядомъ, языкомъ, правописаніемъ, гоненіями за патриотизмъ и т. п. Галичане не будутъ

интересоваться русской литературой, только славянофильской журналисткой Аксакова, Хомякова, Погодина, Каткова и Данилевского. Они не будут обращать внимания на русский народ и его нужды, только станут заниматься интересами российского правительства и православной иерархии с их сословно-бюрократическими стремлениями. В итоге получится то, что значительная часть карпаторусского общества выступит самым враждебным образом против культурно-национального развития родной страны, видя в украинской и местной литературе и южнорусском умственном движении польскую интригу, направленную на раздробление и уничтожение понятия „одна великая и недѣлимая Русь“. Формализм славянофилов и их карпаторусских единомышленников не мог дать другого результата, как борьбу в защиту форм и понятий на место живого народного труда. — Итак это мировоззрение и стремление одной части карпаторусского общества не только не увеличивается каким-либо выдающимся успехом, но и не является даже прочным звеном, которое соединило бы культурно-национальные стремления обеих Русей. Мало того, оно вызовет в народной молодорусской, или так называемой украинофильской, партии 60-тых годов общую ненависть, как к старорусам, так и к России вообще. Таким образом случится то, что „объединители“ на деле явятся рьянейшими „разъединителями“ культурных стремлений и интересов русских племен“...

Вкінці декілька наших заміток і доповнень. Найперш що до самого заголовка праці: Обзорь сношеній карпатской Руси съ Россіей. Під навою „Россія“ ми розуміємо не тільки одних Великорусів чи „русских“, а громаду всіх народів, що входять у склад російської імперії — Росії (аналогічно: Австрія = не тільки одні австрійські Німці, а всі народи, що належать до австрійської держави). Тому, коли автор бажав подати огляд зносин карпатської України в Росію, а не виключно в русскими, повинен був передовсім звернути увагу на зносини й обосторонні впливи австрійської й російської України (нпр. вплив писань перших українських письменників новішого періоду на Галичину¹), відносини закордонних Українців до тодішнього карпаторусського письменства й ин.).

Найперші зносини карпатської України з Москвою автор датує 1625 р. (ст. 9); свідощтва одначе показують, що початок тих зносин треба пересунути до 2-ої половини XVI ст.²). Що тикаєть ся київської

¹) Пор. др. Ів. Франко, Писаня І. П. Котляревського в Галичині (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. XXVI).

²) Пор. W. Milkowicz, Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis (1586—1600 pp.).

академії, в якій багато карпатських Українців знайшло місце учителів, то звязь її з карпатською Україною на сїм не кінчила ся. Також між учениками, що вчили ся в згаданій науковій інституції, було багато в Галичині й Угорщині¹⁾.

Коли в рр. 1849—50 російські помічні полки переходили через Галичину (мадярська революція), галицько-українське духовенство вистало й випроваджало їх з великою симпатією. Деякі священники виголошували при тій нагоді до російських полків навіть спеціальні промови²⁾.

Згадуючи про рапорт Погодіна гр. Уварову в справі Галичини, др. Свенціцький заперечує словам Погодіна, будьто би низше галицько-українське духовенство було прихильне православію. Факти одначе говорять що инше. В 1844 р. видає львівський митрополит М. Левницький інтересну куренду до болехівського деканату в справі православної агітації між нижшим духовенством і селянами (куренда згадує про людей, що старають ся „unionem cleri et populi cum sacra Sede Romana... suspectum reddere...”). Не згадує автор нічого про вплив російського письменства на буковинсько-українське письменство в 1-шій пол. XIX ст. Тимчасом вже перший літературний почин на Буковині взорував ся невільничо на одах представителя псевдокласичної лірики в Росії кінця XVIII ст. Державіна; маємо на думці вірші першого буковинсько-українського письменника — Гаврила Продана³⁾. В розділі, в яким автор вичислює українські переклади з російської мови, що появили ся в Галичині в дотичнім періоді, пропущено між ин. переклад трагедії А. Хомякова п. з. Єрмак, виданий у Львові 1849 р. чистою народньою мовою й пів-фонетичною правопису⁴⁾.

Вкінці кілька поправок: на ст. 13, 3-тя стріч. тексту в дол. має бути „...польські пань и ксендзы...“, бо инакше виходить думка не-

1) Н. И. Петровъ, Акты и документы, относящіеся къ исторіи Кіевской Академіи. Т. I, отд. II, ч. 2; В. Серебренниковъ, Кіевская Академія съ половины XVIII вѣка до преобразования ея въ 1819 году; Д. Вишневскій, Кіевская Академія въ половинѣ XVIII столѣтія.

2) Начеркъ рѣчи говоренной священникомъ галицкорускимъ Антоніемъ Назаревичомъ къ 21. полку Оулановъ рускихъ, въ мѣсяцѣ Іунію въ переходѣ его черезъ Коломыю (див. А. Nazarewicz, Predigt... Lemberg, 1849, ст. 8); А. Крушельницький, 3 дневника гр. кат. пароха 1848—1850 рр. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. II — де подана така сама промова о. Дуткевича).

3) Пор. др. Ст. Смаль-Стоцький — Буковинська Русь. стор. 82—84.

4) Єрмак, сумогляд в пяти дѣйствах мѣрою сочиненія Хомякова Алексея. Перевѣд на языкъ руській К. Долиняненъка. Львів, 1849, ст. 170+2, 8°.

вірною; на стор. 14, стріч. 10 тек. з долини зам. Гродно має бути Броды; стор. 18, стріч. 4 тек. з долини зам. „о покореніи“ має бути „о положеніи“.

Не зважаючи на всі отсі наші доповненія й замітки, праця дра Свенціцкаго служить важним причинком до вяснення й зрозуміння нашого національно-культурного, наукового й літературного життя в 1-шій пол. XIX ст. в прикарпатській Україні, наших зносин з репрезентантами великоруської науки й літератури, впливу великоруської літератури на перші проби українського белетристичного й наукового письменства в Галичині. Чекаємо аналогічної праці про 2-гу половину XIX ст....

Ів. Кривецький.

Южно-Русское церковное зодчество, Протоіерей Е. Сѣцинскаго, Каменець, 1907, ст. 24.

Се невеличкий реферат читаний о. Сіцинським на зборах „Подольскаго Церковнаго Историко-Археологическаго Общества. О. Сіцинський добре відомий церковний археолог, від власного хисту і енергії котрого залежить обличчя й характер самого подільського церковного історично-археологічного товариства, головою котрого він став уже давно. Він уложив археологічну карту Подільської губ. і зібрав для свого товариства силу фотографій з церков і дзвіниць української архітектури. Де що ним було надруковано в виданнях Товариства, багато фотографій дано було для друку в „Древностях України“, але більшість матеріалу на превеликий жаль поки що зістаєть ся не використаною. Са книжечка, що лежить перед нами, дає тільки коротенький критичний огляд тих праць про церковну українську архітектуру, які вийшли російською і польською мовою, і для ілюстрації передруковані в Древностей України фотографії подільських церков. В тексті шан. автор жалуеть ся на нехтування українською архітектурою з боку всяких архітекторів і вчених, на помилки академіка Суслова й інших. Вказує, що інтерес до української архітектури підняв ся тоді саме, коли політичні події одвертають увагу громадянства од науки і штуки, і через се відродження сього стилю одкладаєть ся на далі, тим часом як шаблянові архітектори дають такі взірці штуки, „что современная архитектура превосходит своимъ безобразіемъ все самое худшее, что было создано народомъ въ XVIII вѣкѣ“, — згожуєть ся він з Карновичем (див. стор. 20). Далі автор доказує самостійність української архітектури, незалежність її від інших стилів, хоч і показує на деякі подібні риси між візантійським і західним стилем та нашим українським. Він вважає сі подібні риси пізнішим впливом сусідніх стилів, а сам український стиль — самобутним. При кінці свого доклада подає такі бажання: 1) Треба на скільки се можна охоронити типові церкви від руїни і псування. 2) Коли при-

ходить ся будувати нові церкви, то будувати без переміни в українськiм стилі, який можна вважати народним і який після стількох праць повинен бути відомий архітекторам. „Тепер строятся у насъ церкви большею частью по великорусскому образцу, но этотъ образецъ превратился у нашихъ архитекторовъ въ неизящный шаблонный типъ: крыши упрощаются, на крышахъ насаживаются глухія луковичныя главки, впереди вданія обязательно прилѣпливаются высокія колокольни, потолки дѣлаются низкіе, и вообще заботятся, чтобы церковь была шире, помѣстительнѣе, забывая о красотѣ и символикѣ дома Божія. Старый образецъ превращается, какъ униатскій, мужицкій, неприличный. Словомъ, въ этомъ случаѣ усвоено такое понятіе о церковномъ южно-русскомъ стилѣ, какое примѣняется иногда къ языку украинскому: это де языкъ неприличный, мужицкій, какаа-то тарабарщина... Между тѣмъ мы указывали мнѣнія специалистовъ о церквахъ южно-русскаго типа“. Авторъ вказує на добрий початокъ еп. Партенія, що на батьківщині своїй в с. Плішивці Гадяцького повіту Полтавськ. губ. збудував муровану девятибанну церкву на ввiр новомосковської запорожської церкви: коштує вона більш ста тисяч карбованців і скінчена тільки при кінці 1906 р. Окрім того вказує автор теж і на ескіз трехбанної деревляної церкви, присланий архітектором Сердюком в подільську „Просьвіту“. Він закінчує статю так: „Быть можетъ этотъ добрый починъ, какъ и постройка Плішивскаго храма, поведутъ и другихъ по тому же пути, указываемому любовью къ родинѣ и уваженіемъ ея особенностей, и найдутся такіе люди, которые свою любовь къ родному краю и народу осуществляютъ въ возстановленіи забытаго и исчезающаго стилия южно-русскихъ церквей“.

Ми можемо тільки щиро привітати єї погляди, тим більше, що автором її являєть ся чоловік з чималим авторітетом на Поділю, і завдяки йому, а теж і доброму почину еп. Партенія може попівська братія трохи розворушить ся і подбає про відродженне української архітектури хоч на Поділю. Нам здаєть ся, що і в Галичині єпархіальна власть повинна була б звернути увагу на сей стиль і використувати той матеріал, який уже опубліковано.

Додамо кілька уваг про церкву в с. Плішивці. Досить докладну статю про нього написав О. Левицький в останній книжці Київської Старини, що вийшла в 1907 р. в марті. Ся чудова будівля має заввишки 21 сажень, дуже струнка, простора і світла і надзвичайної краси як знадвору так і в середині. Проект його був розроблений московським архітектором І. Кузнецовим; будова тягла ся 4 роки від 1902 р. до 1906 р. під доглядом самого Кузнецова. Перед нами лежить фотографія того храму, і нам здаєть ся, що треба було валоми зробити більше струмками, а восьмерики, що стоять на валомех, трохи тоншими і ви-

щами — особливо се дотикаєть ся приробів. Пропорцію в середній центральній бані взято гарно, і вона вийшла дуже струмка, легка і не наче зриваєть ся летіти кудись в гору, тим часом як бані бокових приробів трошки тяжкі, більше тягнуть до землі. По деталях видно, що архітектор не знайомий в українською архітектурою і через те звів деталі такі, що до смаку тільки для Московщини. Такою деталю вважаємо притвор важкий, низький і широкий, тим часом як Українці не любили притворів і не вживали їх. До українських церков личить скоріще готична система релефних одвірків, котру можна виробити на взірць дерев'яних одвірків, які теж можна знайти в „Древностях Украины“ і в „Записках“ Наук. Тов. ім. Ш. кн. VI 1906 р. Піддашки і деталі коло вік он, які самі вікна теж не українські. В українських церквах любили робити круглі вікна, або узенькі і довгі; при тім круглі вікна завше були у першому поверху, а також у вістарі і бабинці. Піддашки (гзімзи) були орнаментовані теж певним способом, як се показано в помянутих студіях. Тих, кого більше зацікавив сей храм, відсилаємо до статі О. Левицького. Але ми бажали б, щоб було видруковано не тільки загальну фотографію, але також і усі пляни і перекрої що до сього храму за для того, щоб сей тип скоріше ввійшов в житє.

В. Щербаківський.

А. Крымскій — Украинская грамматика для учениковъ высшихъ классовъ гимназій и семинарій Приднѣпровья. Научно-практической курсъ сознательнаго изученія центрально-украинской рѣчи, освѣщенный указаніями на важнѣйшіе моменты изъ исторіи развитія малорусскаго языка начиная съ XI вѣка, особенно изъ исторіи нарѣчія восточно-малорусскаго (лѣтописнаго кіево-чернигово-перяяславскаго). Томъ I, выпускъ 1-й. Москва 1907. Томъ II, выпускъ 1-й. Москва, 1907, 8^о, (т. I чомусь починаєть ся від стор. 15—272, т. II стор. 1—144).

Отсе титул — не можна сказати, щоб надмірно короткий — найновішої праці відомого проф. А. Крымського. Хтоб надіав ся знайти в тій праці сиражкій учебник граматки для молодіжи середніх шкіл, той очевидно помилить ся; граматика д. Крымського для шкіл не надаєть ся і автор без ніякої потреби призначає її ще й спеціально для учеників „Приднѣпровья“. Значіне праці д. Крымського далеко ширше, і можна її назвати першою пробою історичної граматки української мови від найдавніших часів, тоб то від XI віку, аж до наших, у всіх її діалектах. Як би не ота піби-педагогічна примха виставлена в титулі, як би проф. Крымський яснійше відчув сам властивий характер і завданє своєї книги, то певно був би зробив її систематичнійше і повнійше і ми

мали би в його праці фундаментальний твір нашої фільології, якого доси не маємо.

Певно, се закид чисто формальний; знаючи горячий темперамент д. Кримського, ми й не будемо вимагати від нього більше по над те, що він хоче нам дати. Поглянемож, як дивить ся автор на завдане своєї праці і який її плян та розклад. Цілість граматики по пляну автора — о скільки можна вирозуміти з принагідних уваг — обійме чотири томи, в яких перший міститиме науку про звуки, другий морфологію, третій синтаксис, четвертий фразеологію. Поки що з типографічних причин подано першу часть першого і першу часть другого тома. В першій зшитку першого тома на стор. 18—27 поміщено українською мовою ту передмову до граматики, що була надрукована в часописи „Зоря“ видаваній у Москві 1906 р. а далі йде сім розділів ось якого змісту: 1) про українську авбуку, 2) звідки можна нам пізнати історію української мови з найдавнійших часів? 3) Консонантизм і 4) Вокалізм у староруських писаних пам'ятках, 5) Степень фонетичности или нефонетичности малорусскаго литературнаго правописанія, 6) Отношеніе малорусскаго литературнаго правописанія къ тому неударному звуку а, который слышится вмѣсто ожидаемаго или возможнаго звука о, і 7) О неокончателной установленности малорусскаго литературнаго правописанія. Плян, як бачимо, зовсім хаотичний, одна принагідна увага тягне за собою другу, там знов якась przypadкова вставка перериває виклад, а скрізь під текстом маса ноток, у яких звичайно більше ученого апарату, ніж у самім тексті. Що ті нотки часто полемічні і що автор з особливим завзятем критикує погляди проф. Соболевського, се само собою розуміється для кожного, хто читав дотеперішні праці д. Кримського. Все те може собі знайти місце в спеціальних монографіях, але в систематичнім викладі воно зайве і відвертає увагу від самої течії викладу. По за всім тим зібрано в I томі велику силу інтересних спостережень про звукові форми нашого язика протягом століть, і се власне головна заслуга проф. Кримського. Найінтересніші §§ сего тому 6—9 у другій главі, де подано огляд найстарших писаних памяток української мови, що мусять і в дальших дослідах служити жерелом нашої історичної граматики. Певна річ, сей матеріал потребує ще значної провірки; багато памяток поவிдавано з помилками, які легко взяти за правило, хоч се можуть бути зовсім ненормальні явища; не зовсім ясний для автора вплив польонізмів та білорусизмів на уформованє нашої фонології. Оттим то й висновки д. Кримського в остатніх главах першого тому спеціально що до правописи, якої треба уживати пишучи по українськи, в значній части досить наївні та казуїстичні і просто суперечні тому правду, яке ставить сам автор на початку гл. 5, що „литературна

р'яч безь етимологiї не обходится". Як супроти того ставити (с. 254) друге правило: „Надо обязательно писать (съ а не съ о) багáтый, багáто, багати́р, ганча́р, горячий? Чому обязательно навіть для тих, що чують і говорять багáтый, гонча́р, горячий? А чому знов „обязательно“ писати тільки о прим. в москаль, погавиці, коли в многих сторонах чути маскаль, нагавиці (діял. ганавиці) і т. и.? Так само не зовсім вірно осуджує проф. Кримський такі форми, як писане *ся* окремо від дієслова як рутенство властиве тільки Галичанам. Треба б у таких разі засудити на ту саму назву всі західноєвропейські язики і всі язики, що в основу правописи кладуть окреме писане кожної часті мови. І даремно д. Кримський думає, що в нашій старій письменстві скрізь писали слова з *ся* слитно; роздільна графіка попадаєть ся вже в найдавніших памятках нашого письменства; найчастійше, коли й писано їх разом, то власне незлитно, а з ъ-ом або з паєрком над остатньою буквою, де чув ся розділ обох слів; нинішня російська слитна форма: кажесть, относится в нашій старій письменстві майже невідома або введена в тексти російськими видавцями.

Ще хаотичніший виклад у початку другого тому, що містить у собі науку про деклінацію. Важне помішано тут з маловажним, маса зайвого, прим. усі скомпоновані проф. Кримським текстики ніби то для вправи, з словничками як для школярів азбучної школи і в доданими тутже в нотах науковими екскурсами та увагами про всяку всячину; як звичайно, ті екскурси цікавіші від самого викладу.

Хибою граматики заложеної на такій широкій основі треба признати також повну неввагу до результатів новітших порівняних праць над індоєвропейською фонольогією та морфольогією; узгляднене тих результатів охоронило би д. Кримського від неодного баламутного пояснення в його книжці.

I. Франко.

Berneker Erich, Der genetiv-accusativ bei belebten Wesen im Slavischen (Zeitschrift f. vrgl. Sprachforschung, hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, st. 364—386).

Šurmin G., Ein zusatz zu Ztschr. XXXVII, 364 ff. (Ibid., 601—604).

Solmsen Felix, Slavische Etymologischen (Ibid., c. 575—601).

Zupitza E., Miscellen (Ibid., 387—406).

Lorentz F., Slavische Miscellen (Ibid., 264 — 273, 324—351).

— Bemerkungen über die akzentqualitäten des Kaschubischen und Slovinzischen (Ibid., 351—364).

Nilsson Elof, Wackernagel's Gesetz im Slavischen (Ibid., 261—264).

Бернекер забирає голос в справі, яка від довшого часу займає учених фільологів і викликала більшу дискусію. Розходить ся о се, як собі пояснити обставину, що в славянських мовах переважно заступлено четвертий відмінок другим відмінком. В російським і в українським уживаєть ся 2 відмінок місто четвертого і у мужеських і у середних іменників в обох числах, в польським заступлений 4 відмінок другим в числі одиничнім і многим осіб, тільки в одиничнім при іменах звірят, подібну появу констатує проф. Шурмін в сербській і хорватській мові. А. Meillet („Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux slave“ в 115 т. „Bibl. de l'école des hautes études“, Paris 1897) шукав вихідної точки в заіменниках подібно як і Mühlenbach (в Извѣстіях отд. рус. яз. и слов. IV, 1899), що обмежував ся одначе тільки до особових заіменників. Мее припускає існуванє наголошених форм в четвертім відмінку (прим. менé, тебé), що рівнали ся з формального боку другому відмінкови і були потім на основі аналогії перенесені і на іменники. Від заіменників виходив і Вондрак, але брав за взір заім. кѣто, де четвертий відмінок рівнаєть ся завсѣди другому, аби можна розпізнати, чи питає звернене до підмету, чи до предмету. Притім поклав він більший натиск на синтактичні обставини і звернув увагу на се, що і другий і четвертий відмінок міняють ся деколи в славянських мовах.

Подібне становище займає і Бернекер і підчеркує особливо мимо-вільну гадку Вондрака про ролю другого відмінка в заперечених реченнях. Автор роввиває сю гадку докладнійше і доказує, що дійсно в славянських мовах відчувала ся потреба мати окрему форму четвертого відмінка при переченнях та що се викликало ввагалі звичай, класти другий відмінок місто четвертого.

Розвідка Сольмзена подає 13 етимологій. В першій замітці автор виступає проти поглядом Бругмана (Berich. d. sächs. Gesell. d. Wiss., 1897, 21), що заперечував залежність загальнослов. бъръз від лат. fortis. В дальших замітках наводить автор ряд цікавих спостережень про походженє поодиноких слів і корнів. Загальносл. дрискати, дрискати виводить з корня *dhreid і видить аналогію в північно германських мовах (староіс. drifta). Польс. grot, чеське hrot (Pfeilspitze) посвоячене з середногорнім. grāt (вістре), вказує на корінь *ghre (походне слово прим. гот. лат. granus = борода). Польс. łach, łachmana, укр. лах, лаха, лахман роввинуло ся в корня *laksos, причім індогерм. ке дало в славянським х. На се вказують такі слова, як λαχίς (лах, шмата), —

lacinia (ріг, кінчик, гудз). Великор. лягати (в старосл. *л҃гати) не має нічого спільного з сгн. lesken (конати, копирсати, в стрн. *lakjan) як думає Цупіца, а стоїть в ближшій звязи в литовським lingóti (колисати, кивати): звідси й походять слова лягава, лягуня, що означають звірята, які копають ногами. В замітці про загальносл. мин҃ти, миновати і мѣлькѣ автор годить ся в гадкою Мікльосіча, що мин҃ти не належить до коріня теі (меньшіти), тільки до коріня ці (їти), що доховав ся в латинським теаге (їти). Корінь теі доховав ся за те в формі *мѣлькѣ (укр. мілкий, лит. mailus). З загальносл. *мьнь (укр. мнюх, лит. menké) дасть ся порівнати грецьке *μαίνη, μαίνε, μαυίδιον*, що означає рослину в родини *pristipomatidae*. Етимольогія автора була-б, о скільки вона вірна, дуже цікава в культурно-історичного боку як третій примір схожости імен риб в північній і полудневій Європі, коли порівняти назви угор, лит. *ungugys*, грець. *ἰσθηρίς*, лат. *anguilla* і *walfisch*, гн. *wels*, лат. *squalus*. Млѣть в староінд. *mlayami* (мякштити, слабіти) се старий дівприкметник основної форми *mle(i)*. Загальносл. ронити = грець. *ῥαίνω* (в *ῥαίνω*). Руське пасербѣ, польс. *pasierb* стоїть в звязи з назвою Сербів і Сербів. Коли порівнати укр. пасерб, пасербиця з рос. пасин, сербс. *posinak* і ц.слав. *падѣти*, рос. *падочка*, то видно, що понятє „пасерб“ („прибрана дитина“) лежить в па, між тим як „серб“ відповідає понятю син, близький кривний. Се па стрічаємо вже в славян. лат. епосі: прусь. *rodusze, ramatre* (мачоха), лит. *ródukra, ramote* і т. д. Слово серб спочиває на праслав. *сърбѣ, що одначе не має нічого спільного з загаль.-слав. сирѣ (сирота), як догадував ся Шафарик, а переставлене з *сърбѣ, в чого маємо слова як старо-серб. *себрѣ* (вільний, хлібороб), ново-сербс. *себар* (хлібороб), рос. *себѣрѣ, сяберѣ* (товариш) в значіню член сільської громади. *Сърбѣ значить отже „член громади, племені“, що годить ся вповні з значінєм пасерб (неправдивий член племені) і дасть ся перенести і на Сербів (члени племені). До переставки автор управнений, бо 1) стрічають ся слова того самого коріня в переставкою, приміром новосл. *sreber* (хлоп), укр. *призербити ся* (пригорнути ся), 2) подібні появи досить звичайні в славянських мовах (приміром кропива) а навіть 3) трапляють ся в праславянській епосі на приклад молити ся з **molditi*. Загальносл. слива = лат. *li* (синій). Загсл. струпѣ має паралелю в грецькім *ρόπον* (бруд на одіжі). Польське *warch* походить мабуть в старосер. нім. *farah*, серед. гор. нім. *vargh*.

З п'ятох розвідок Цупіци має лише третя для нас більший інтерес, бо займаєть ся походженєм славянського *z*. Славянське *z* можна спровадити до індогерм. *g, gh* (прим. знати) і індогерм. *z* в полученях *zd (h), zg (h)* (прим. м'яда, мозгѣ); переважно повстало воно з *g, gh* перед первісним *oi* (пр. божи, мовѣте і т. д.), але деякі прояви по-

лишилися не поясненими як *er* в словах *pozdr*, *mяздрá*, а далі в суфіксі *сьн* і *внь*, які міняють *ся*. Автор звертає на це ближшу увагу і доходить до висновку — хоч при помочі дуже незначного матеріялу, що „*idg. s, das im slav. nach e, o, a, e (= e), ę, ą erhalten blieb, wurde weiterhin zu z, wenn der Ton folgte und n, m oder stimmhafter Verschlusslaut + r, l voranging*“.

В замітці *Zur Gutturalfrage* подана модифікація погляду Гірта (в *Schmidt, KZ. XXV, 124*).

Льоренц подає 14 дрібніших заміток, що дотикають переважно північно-західних славянських діалектів. Лише перша має загальніше значіння; автор заступає в ній гадку, що всь повстало з індогерм. **visos*.

Вакернагель доказав в 1 томі *Indog. Forsch.* (333—436), що енклітичні слова в індогерманських мовах стояли спершу в реченнях на другім місці і навів багато примірів в грецького, латинського і арийського та згадав про подібну появу в германським і кельтійським. *Nilson* додає до того і славянські мови і доказує се на прикладах, особливо в церковно-славянського і польського.

З. Кузеля.

A. Weissbach, Die Serbokroaten Kroatiens und Slawonien (Mitteilungen der antropologischen Gesellschaft in Wien, XXXV, 1905, с. 99—117).

Звісний дослідник полуднево-словянської антропології забирає ще раз голос в справі антропологічного типу Сербохорватів, навяжуючи до попередніх праць про Сербохорватів адрийського побережя (1894) і про людність Боснії (1895) та доходить до результату, що в антропологічного погляду нема ніякої різниці між Сербами і Хорватами. Зростом стоять Сербохорвати нижше людности Боснії і Герцоговини (1726 mm) та Далматії (1708 mm), бо мають пересічно (на 3190 мушин в віці між 21 а 25 роком) 1695 mm, але значно висше від людности північних далматійських острівів (1671) і Істрії (1668) та дорівнюють людности в околиць Рагузи (1691) і Каттаро (1698). В Славонії можна запримітити трохи висший зріст (1439 осіб в пересічним зростом 1700 mm) ніж в Кроації (1674 осіб зі зростом 1692 mm). Найнижший чоловік мав 153 cm, найвисший 194 cm, найбільше осіб було великого зросту 170 cm (240), 171 (208), 172 (205), 168 (225), 167 (220). Загалом було низьких 76 (2·4%) (нижше 159 cm), середньовисоких 1546 (48·5%) (160—169 cm), високих 1568 (49%), а дуже рослих 134 (4·2%) (висше 180 cm). Такий самий результат принесли і поміри в Далматії, Боснії і Герцоговині. Найбільше мушин має темне волосє (1319 = 41·3%), 27·9% припадає на блондинів (892), а лише 8·9% (286) на

брунетів: блондини трапляють ся тут частійше, ніж в Боснії, Герцеговині і в Дальмації. Волосем нагадують угорські Сербохорвати Чехів і Словінців, а віддаляють ся від Поляків і Українців. Найбільше блондинів находимо в Хорватії (34·3%), найменше в Слявонії (20·3%): взагалі ріжнять ся значно Серби від Хорватів барвою волоса; у перших припадає 62% на темне волосє, з того 13% на чорне, у других аж 32% на ясне волосє а лише 45·6% на темне. Ясне волосє, як можна здогадувати ся, подибуєть ся тим частійше, чим ближше до словінської гра·ниці. Замітити треба, що барва волоса не має впливу на зріст, бо так ясноволосі як і темноволосі виказують ту саму міру. Очі переважають темні (1143 = 35·8%), почім йдуть голубі (772 = 24·2%), сиві (564 = 17·7%), темносиві (389 = 12·2%) і зеленкуваті (282 = 8·8%); чорні і жовті стрічають ся рідше (39 = 1·2% і 1 = 0·03%). Загалом переважають ясні очі (1336 = 41·9%), на темні припадає 37% (1182), а на мішані 21% (672). З того боку зближують ся Сербохорвати до людности Істрії (46% ясных, 45% темних і 9% мішаних), а ріжнять ся значно від полудневих Сербів, де чорний тип в перевазі. Голубі очі подибують ся найчастійше у мущин з білим волосем (51%), найрідше у темноволосих (3%), сиві очі найчастійше у осіб з волосем мішаної барви, темних очий у блондинів не знайдено. Скіру білої барви має 47·5% (1518) осіб, 40% виказує темну шкіру. Взагалі припадає на білявих 53·7% (1716), на темних 46% (1474). Що до типів, то належить найбільше мущин до темного типу (27·2% = 869), хоч і ясный тип вступлений досить сильно (20·7% = 663): мішані типи становлять 51% (1658). Коли порівнати сей результат з розслідами иньших сербохорватських територій, то показуєть ся, що людність Боснії і Герцеговини далеко темнійша і меньше мішана (53% чистих типів, 46% мішаних), та що людність адриатицького побережа значно слабше підпала впливам північного ясного типу і взагалі найменше змішана (59% чистих типів). Висній зріст приходить частійше у осіб темного типу. Найбільша довжина голови виносить пересічно 183 mm, ширина 157 mm; з того одержуємо пересічний показчик 857, найбільше короткоголовий (Словінці 843, Чехи 854, гал. Поляки 844, російські Поляки 808, Русини 821—845, Москалі 828, Білоруси 832). Коли від того відтягнути 2%, остає 83 як пересічний показчик черепа (80—118, 81—161, 82—237, 83—301, 84—343, 85—381, 86—350, 87—301, 88—274, 89—178, 90—141, 91—107): взагалі хитаєть ся показчик між 70 і 100, одначе числа розділені так, що аж 85·9% припадає на числа від 82 в гору. При порівнанню даних що до Сербів і Хорватів показало ся, що між обома народами не можна виказати жадних важнійших ріжниць. Зріст однаковий з виімкою Сербів зеленкуватого мішаного типу, що висші від

Хорватів подібного типу. Довжина і ширина голови у обох народів майже покриваєть ся і виказує лише незначні відміни у мішаних типів. Загалом визначають ся Сербохорвати високим зростом (1695 mm), короткоголовістю і темним типом, хоч біла шкіра (54%) і ясні очі переважають (42%).

З. Кузеля.

J. Teutsch i K. Fuchs — Ethnographische Mitteilungen aus den Komitaten Kronstadt und Fogaras in Siebenbürgen (ibid.).

Маємо дуже гарний типологічний матеріал прикрашений 53 ілюстраціями. Автори беруть за вихідну точку румунський матеріал, але дуже часто користують ся і етнографічним матеріалом Німців, Мадяр і Славян, між іншим і Українців. Зібраний матеріал дуже різнородний і виказує на неодній точці аналогії з матеріалом карпатських околиць. Розвідка займаєть ся описом домового начиня, хатніх та господарських знарядів. Одіж Румунів має дуже часто всілякі знаки власности в формі хрестиків, зірок і геометричних ліній. Тай сам звичай знаний в цілій території північної Угорщини, особливо у Словаків. Подібні знаки власности подібують ся і на деревляних та залізних знарядях, приміром на косах і на топірцях. З інших знаків треба згадати вужа і жабу, які виривують ся часто на деревах і на сокирках. Характеристичні для Румун топірці, уживані пастухами, нагадують в техніці гуцульські вироби. Румунські плоске себто плоскі фляшки, вироблювані в дерева подібують ся і в карпатських околицях Галичини, на приклад на Бойківщині. Вироби з сира а передовсім фігурки і ляльки, стрічаємо також на Буковині, де їх посвячають по церквах. Сиряні ляльки служать дуже часто за лік при всіляких болях тіла і жолудка. Блишчу увагу присвячує далі автор веретенам, приладам до звивання ниток, мискама, знарядови до товчення маку, приладам до вареня, музичним інструментам, між якими найбільше улюблені скрипка, флет, барабан і кобза, хрестам, приладови до обкурюваня, вкінці столам і ключам. Варгі уваги дзвоники, які завішують ся на хрестах, аби відстрашувати злих духів і дідків від гробу. До тої самої цілі служать і дірковані начиня до обкурюваня, що наповнюють ся кадилом і ставлять ся довший час на гробах померших. Два розділи присвячує автор домовим і господарським знарядям, скриням, ліжкам, лавкам, коліскам, возам, санкам, плугам, саночкам, кошам на кукурузу, боронам і приладам до тканя та до випалюваня горців. Для нас цікаві різьблені скрині, які дуже часто подібують ся в Карпатах, і коліски, завішувані, подібно як і у нас, над ліжком на шнурах. Що до техніки звертає на себе увагу спосіб спокувати дерево при помочи клинів і діяковитий брак заліза. Сей обяв, знаний в части

і у нас, а дерев'яні колеса, уживані ще подекуди у семигородських Румунів, стрічають ся часом і у нас, особливо на Буковині.

Др. З. Кузеля.

Записки Имп. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, т. XXV, Одеса, 1904, ст. 161—557+16+19+129.

Між статтями уміщеними в сім томі треба занотувати розвідку Лонгінова про умови руські в Греками в X в. (обговорена окремо в Зап. Наук. Тов. ім. Ш. т. LXXIII) та видану Мочульським збірку татарських народних переказів та вірувань (усього 13) з наведеними подекуди паралелями з етнографічних матеріалів інших народів. Шкода лише, що автор тримав ся чужої збірки і таким чином зміст його цінних приміток являєть ся безсистемним та випадковим. В відділі протоколів надруковано реферат П. Іванова „Къ исторіи запорожскихъ коваковъ послѣ уничтоженія Сѣчн“ (ст. 20—40). На підставі документів надрукованих вже Дубровіним та своїх знахідок в архіві Головного Штаба (в Петербурзі) автор застановляєть ся на перших роках після руйнування Січі. Січовики так добре вміли таїтись зі своїми бажаннями та плянами, що якийсь час ні місцева адміністрація ні петербурські діячі не знали про справжні цілі січовиків, що ішли за російський кордон піби задля рибальства. Далі переказує автор про заходи російського уряду вернути січовиків до Росії, або принаймні забезпечити собі їх нейтральність в російсько-турецьких війнах. Цілком природно російський уряд дуже цікавив ся сими запорожцями й через те в урядовім архіві знайшлось досить вказівок про перші часи перебування запорожців в границях Туреччини. На підставі сих архивних документів Іванов доповнює старі вказівки Скальковського й більш нові Кондратовича та Короленка.

В протоколах також надруковано і археологічні реферати Штерна. Тут треба зазначити замітки про давні атенські та італійські посудини (с. 56, 57), вказівки про знахідки в Петрені Бесараб. губ. (с. 72) і т. п. Занотуємо також побіжну звістку про новий зразок умілої фальсіфікати ольвійського статера (с. 62).

Ол. Грушевський.

Часописи (за р. 1905), книги й статі обговорені в сім томі:

Archiv für Anthropologie.

Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien.

Zeitschrift f. Morphologie und Anthropologie.

Zentralblatt für Anthropologie.

L'anthropologie.

Revue de l' école d' anthropologie de Paris.

Bulletins et Mémoires de la Société d' anthropologie de Paris.

- Bulletin de la Société d' anthropologie de Lyon.
 Atti della società romana di antropologia.
 Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Bayerns.
 Mitteilungen d. anthropologischen Vereins in Schleswig-Holstein.
 Jahreshfte d. Ges. f. Anthropologie u. Urgeschichte d. Oberlausitz.
 Mitteilungen der k. k. Zentralkommission f. Erforschung und Erhaltung d. Kunst.- u. histor. Denkmale.
 Prähistorische Blätter.
 Fundberichte aus Schwaben.
 Jahresbericht f. die Vorgeschichte der sächsisch-thüring. Länder.
 L' Homme préhistorique.
 Bullettino di paletnologia italiana.
 Atti della R. Academia dei Lincei.
 Mitteilungen d. Kais. deut. Archäol. Instituts (Athenische Abth.).
 Mitteilungen d. Kai. deut. Archäol. Instituts (Roemische Abth.).
 Jahresbericht über neue Funde u. Forschungen zur Topographie d. Stadt Rom.
 Jahrbuch d. Kais. deut. Archäolog. Instituts.
 Archäologischer Anzeiger.
 Jahreshfte d. österreichischen archäologischen Institutes in Wien.
 Mitteilungen und Nachrichten d. deutschen Palästina-Vereines.
 Revue archéologique.
 Annales de la société d' archéologie de Bruxelles.
 Bulletin de l' institut archéologique Liegeois.
 Mémoires de la société nationale des Antiquaires de France.
 Bulletin de la soc. nat. des Antiquaires de France.
 Atti e memorie della Società Istriana di arch. e storia patria.
 Archivio Trentino.
 Anzeiger für Schweizerische Altertumskunde.
 Bonner Jahrbücher.
 Niederlausitzer Mitteilungen.
 Annalen des Vereines f. nassauische Altert. Geellsch.
 Zeitschrift für Ethnologie.

G. Simmel — Die Probleme der Geschichtsphilosophie, 1905.
 Музей Одесскаго Общества Исторіи и Древностей I—III, 1897—1906.

A. Brückner — Próbkі najnowszej krytyki historycznej, 1905.

Н. Никольскій — Матеріалы для повремениаго списка русскіхъ писателей и ихъ сочиненій, 1906.

W. Kucharski — Sanok i sanocka ziemia w dobie Piastów i Jagiellonów, 1905.

F. Jaworski — Królowie polscy we Lwowie, 1906.

Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch, XI, 1905.

L. Kolankowski — Elekcya Zygmunta Augusta, 1905,

Scriptores rerum poloniarum, X, Dyaryusz sejmowe z r. 1597, 1907.

В. Щурат — Перегрѣпація или путь до Іерусалиму Данила архимандрита Корѣсуњского, 1906.

В. Рѣзановъ — Памятники русской драматической литературы, 1907.

И. Евсеѣвъ — Описание рукописей, хранящихся въ Орловскихъ древнехранилищахъ, II, 1906.

И. Свѣнцицкій — Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в., 1906.

Е. Сѣдинскій — Южно-русское церковное водѣство, 1907.

А. Крымскій — Украинская грамматика, I—II, 1907.

Berneker E. — Der genetiv-accusativ bei belebten Wesen im Slavischen, 1904.

Šurmin G., — Ein zusatz zu Ztschr. XXXVII, 364 ff., 1904.

Solmsen F. — Slavische Etymologien, 1904.

Zupitza E. — Miscellen, 1904.

Lorentz F. — Slavische Miscellen, 1904.

— Bemerkungen über die akzentqualitäten des Kaschubischen und Slovinzischen, 1904.

Nilsson E. — Wackernagel's Gesetz im Slavischen, 1904.

A. Weissbach — Die Serbokroaten Kroatiens und Slawonien, 1905.

J. Teutsch i K. Fuchs — Ethnographische Mitteilungen aus den Komitaten Kronstadt und Fogaras in Siebenbürgen, 1905.

Записки Имп. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, 1904.

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, Театральна ч. 1

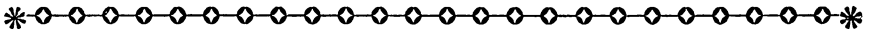
має на складі між иньшими отсі книжки :

	Корон
Адріян. Аграрний процес у Добростанах	1—
Антонович В. Польсько-українські відносини XVII ст.	0-40
„ Чари на Україні	0-45
Барвінський В. Досліди в поля статистики	0 20
Боднянський О. Українські казки, зі вступом і поясненнями	0 50
Боровиковський Л. Маруся, теж	0-26
Брайтенбах В. Біологія в XIX в.	0-26
Будзиновський В. Хлопська побілість в Галичині	2—
О. Вайсмаєр. Про туберкульозу	0.90
Верн М. Біблія, студія	0-40
„ Євангеліє, студія	0-40
Верхратський Ів. — Начерк соматології	3—
„ Знадоби для пізнання угро-руських говорів, т. 1—2 по	2—
„ Про говор долівський	1-30
Візнєр Ю. Житє ростин у морі	0-10
Гнатюк Вол. Словацький опришок Яношік в народній поезії	0 50
„ Русини Пряшівської епархії і їх говори	0-70
„ Словаки чи Русини?	0-80
„ Hungarico Ruthenica	0-20
„ Пісенні новотвори в укр.-р. народ словесности	0-55
„ Угоруські духовні вірші	2-50
Грушевський М. Історія України-Руси, т. I, II і III, вид. 2, по	7-50
„ т. IV—V див. Збірник іст.-філ. секції.	
„ Ілюстрації королівщин в руських землях XVI в., т. I—IV — див. Жерела	2-00
„ Віймки з жерел до історії України-Руси: ч. I, до пол. XI в.	12-00
„ Розвідки й матеріяли до історії України-Руси, II—V	0-40
„ Останні романи Г. Сінкевича	0-20
„ Вступний виклад з історії давньої Руси	0-20
„ Хмельницький і Хмельницщина	0-70
„ Звенигород галицький	0-60
„ Похоронне поле в с. Чехах	0-60
„ Описи Ратенського староства	1-00
„ Хронологія подій Галицько-волинської літописи	0-50
„ Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва?	0-50
„ Економічний стан селян в Львівській королівщині XVI в.	0-20
„ Звичайна схема „руської“ історії й справа раціонального укладу історії східного словянства	0-30
„ Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студиях східної Європи	0-50
„ Спірні питання староруської етнографії	0-50
„ Справа українсько-руського університету у Львові	0-45
„ Справа українських кафедр і наукові потреби українства	0-60
„ Про давні часи на Україні (коротка історія України з ілюстр.)	3-00
„ Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин на Україні	2-20
З. Іпгер. Історія географічних відкриттів у XV—XVI ст.	0-20
Драгоманів М. — Листочки до вінка на могилу Шевченка	1-00
„ Рай і поступ 2 вид.	0-16
„ Микола Ів. Костомарів	1-80
„ Літературно-суспільні партії в Галичині	0-30
„ Козаки	0-30

	Корон
Драгоманів М. Листи до Ів. Фравка і інших, т. I	3-40
„ Шевченко, українофіли й соціалізм	2-00
Еган Е. Економічне положення руських селян на Угорщині	0-26
Енгельс Ф. Людвік Фаербак	0-50
Енгельс Ф. Початки родини, приватної власности і держави	1-50
Етнографічний збірник т. I—IV, VII—X і XII по 3— кор., т. V, VI XIII—XV по 4-00 кор., т. XI	6-00
Ефремов С. Національне питання в Норвегії	0-30
Жерела до історії України-Руси, т. I. — Люстрації королівщин в землях Галицькій і Перемишльській	4-00
„ т. II: Люстрації королівщин в землях Перемишльській і Сяноцькій	4-00
„ т. III: теж — в землях Холмській, Львівській і Беззській	5-00
„ т. IV: Галицькі акти з р. 1648—9	4-00
„ т. V: теж — з р. 1649—51	4-00
„ т. VII: — Люстрація королівщин з р. 1570	4-00
Життя і Слово, вістник літератури історії і фольклору, рік 1 і 2 по 10, рік 3 по	5-00
Заклинський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати?	0-40
Заневич — Знесена панщина в Галичині	1-00
Записки Наукового Товариства імени Шевченка т. I—XXII, XXV—XXX, XXXIII, XXXIV, XXXVII—LXXVII по 3-00, т. XXIII—IV, XXXI—II, XXXV—XXXVI по 5-00, комплети I—XX по 48-00, I—L по	120-00
Збірник філологічної секції т. I: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. I., нап. О. Кониський, 3—, на ліпшій папері 4-00, в оправі	5-00
„ т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народню словес- ність і письменство, т. I. 3-00, на ліпшій папері	4-00
„ т. III: Розвідки М. Драгоманова т. II. 3-00, на ліпшій папері	4-00
„ т. IV: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. II., нап. О. Кониський	4-00
„ т. V: Про говор галицьких Лемків, нап. І. Верхратський	5-00
„ т. VI: Посмертні праці М. Дикарева	4-00
„ т. VII: Розвідки М. Драгоманова про українську народню сло- весність і письменство, т. III.	4-00
„ т. VIII—IX: Кoresпонденція Якова Головацького в літах 1850—1862	7-00
Збірник історично-філософської секції т. I—IV розійшлися (Історія Укра- їни-Руси, нап. М. Грушевський, вид. друге, див. М. Грушевський) т. V: Матеріяли до історії духового життя Галицької Руси XVIII— XIX віку	4-00
„ т. VI і VII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. IV. 4-50, на ліпшій папері	5-50
„ т. VIII і IX: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. V	7-50
Збірник математично-природописно-лікарської секції, т. I, II, III і IX по 3—, т. IV—VIII (кождий в двох окремих випусках) і IX—X по 2-00, т. XI	5-00
„Зоря“, письмо літературно-наукове, р. II і V по 6-00, р. VI і IX по літерат.-наук. ілюстроване, річ. XIII, XV, XVI, XVII і XVIII по	10-00
„ і XVIII по	12-00
Історична бібліотека:	
т. I. С. Качала — Коротка історія Руси	2-40
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности й ин. статі	4-00
т. III, і IV. Д. Іловайський — Княжий період України-Руси	6-80
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, І. Шараневич — Гал. Русь	3-00
т. VI. Антонович Вол. і Іловайський Д. — Історія вел. кн. ли- товського	3-20
т. VII. Іван Линиченко: Суспільні верстви Галицької Руси XIV—XV в.	3-20
т. VIII. Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI— XVIII вв.	2-00
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	12-80
XIII. М. Костомаров — Гетьмановане Виговського і Ю Хмель- ницького	3-20

	Корон
XIV—XVI. М. Костомаров — Руїна	8-40
XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазепинці, В. Антонович. Останні часи козаччини на Правобережжі	6-60
XIX. Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVIII в.	3-60
XX. Шульгин — Начерк Коліївщини	3-00
XXI і XXII. Розвідки про селянство на Україні-Руси в XV—XVIII ст.	5-00
XXIII і XXIV. Розвідки про міста і міщанство	5-00
Інгрм Дя. Історія політичної економії	4-00
Кавці Кароль, Народність і її початки	0-60
Калитовський Ом. Др. — Матеріяли до літератури апокрифічної	0-70
Кельнер Л. Др. — Історія педагогії	1-20
Кареев М. Філософія історії	0-25
” Філософія культурної й соціальної історії	2-80
Колесса Ол. Др. — Юрій Косован-Федькович	0-60
Коняський О. Листи про Ірмандію	0-45
Конрад и. Національна економія	2-30
Костомарів М. — Руська історія в життєписх ч. II і III по	1-00
” Письмо до ред. Колокола	2-00
Кримський А. Мусулманство і його будучність	1-70
Левицький Нечуй І. — Сьвітотгляд українського народу	0-60
Левицький К. Др. — Німецько-руський правничий словар	7-00
” Руська Правда	1-00
Літературно-науковий Вістник, річна передплата 16-00, повні річники 1899—1906 по 16-00, книжки V—XII за 1898, з додатком розпотах у попередніх книжках статей	12-00
Лясаль Ф. Про суть конституції	0-30
Масарик Т. Ідеали гуманности	0-36
Ж. Масперо. Старинна історія східних народів, т. I	2-80
Л. Маяганець. Про шлюб на Україні-Руси в XVI—XVII ст.	0-30
Матеріяли до українсько-руської етнології т. I, III і VI	17-00
” т. II, IV—V і VII (містять монографію проф. Шухевича про Гуцулів)	22-00
” т. VIII	4-00
Миколаєвич Я. — Опис каменецького повіту	2-00
Міцкевич А. До галицьких приятелів, зі вступом і поясненнями	0-46
Огошовський Ом. Др. Історія руської літератури, т. III. 8-00, т. IV.	2-00
” Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache	3-00
Олехнович В. Раси Європи	0-70
Онишкевич Г. — Руська бібліотека т. III	3-00
Пам'ятки українсько-руської мови і літератури, т. I. Апокріфи старозавітні	4-00
” ” ” ” ” т. II і III. Апокріфи новозавітні по	5-00
” т. IV. Апокріфи і легенди з українських рукописів	8-00
” т. V. Пам'ятки полярного письменства кінця XVI і поч. XVII в.	6-00
Павлик М. — Про читальні	1-00
” М. П. Драгоманов, его ювілей, похорои, автобіографія і спис творів Якуб Іванович	4-00
” Якуб Іванович	1-00
Партицький О. — Старинна історія Галичини	6-00
” Словянська держава перед двома тисячами літ	0-20
” Провідні ідеї в письмах Т. Шевченя	0-70
” Скандинавщина в давній Русі	0-40
” Слово о полку Ігоревім	1-60
Партицький О. Темні місяці в Слові о полку Ігоревім	2-80
Правничя часопись, річник IV—V по 6-00, VI, VII — X по	2-00
Правничя бібліотека т. I вип. 1, т. II вип. 1 і 2	—
Правничя і економічна часопись, т. I—III по 3-00, т. IV—V і VI—VII по 4-00, т. VIII—IX по	5-00
„Правда“ письмо літературно-наукове з 1873, 76, 77, 79, 89—96 по	4-00
” з р. 1878 2-00, річн. XIII з доповненням	3-00

	Корон
Пулюй І., Непропаща сила	0-20
„ Нові і перемінні звізди	0 16
Раковський І., Вік нашої землі	0-10
„ Вулкани	0-30
Рудницький С. — Українські козаци в 1625—1630 р.	1-00
„ Руські землі Польської Корони при кінці XV в.	0-80
Сеньобб Ш., Австрія в XIX ст.	0-80
„ Міжнародні революційні партії	0 40
„ Церква й католицькі партії в XIX ст.	0 45
Ф. Сірко. Тарас Шевченко і його думки про громадське життя	0-60
Спис творів Ів. Франка за 25 літ його літературної діяльності	1-00
П. Стороженко. Історія західно-європейських літератур до кінця XVIII ст.	4-40
Стоцький С. — Буковинська Русь	2-40
Студинський К. Др. — Ліринки, студія	0-40
„ Пересторога, історично-літературна студія	2-00
Тен Г., Фільософія штуки	1-00
„ Нариси із старинного світа	0-65
Терлецький О. Москвофіли й народовці	0-30
Томашівський С. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.	2 00
„ Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	3-00
„ Клівська Ковачина 1855 р.	0-10
„ Маруся Богуславка в українській літературі	2 00
Уайт Д. А., Розвій географічних поглядів	0-30
„ Розвій астрономічних поглядів	0-46
„ Розвій поглядів на лихву	0-30
„ Розвій поглядів на вселенну	0-90
„ Розмови з Л. Толстим	0-30
Українсько-руський Архів. Т. I: Др. Іл. Свенціцький, Опис рукописів Народного Дому	4-00
Т. II: Др. І. Франко, Громадські шпяхірі в Галичині 1784—1840 р.	4-00
Українсько-руська бібліотека т. I, 6-00, II, 4-00, IV, 3-00, опрaвні о 1-20 дорожні, Уманець і Спілка — Словар російсько-український т. I—IV	12 00
Фер Л. Будда і Буддизм	0-80
Феррієр Е. Дарвінізм	1-30
Флямарион К. Про небо	2-00
Франко Ів. Нарис історії філзовофії	0 60
„ Наші коляди	0-40
„ Іван Вишенський	2-00
„ Про пащину і її знесеня 1848 р.	0-60
„ Хмельницина 1648-9 р. в сучасних віршах	2-00
„ Слово о Лазарєвѣ воскресєніи	0-50
„ Апокріфічне євангєліє Пєсєво-Матвія	0-30
„ Шевченко героєм польської революційної легенди	0-40
Др. А. Форель. Гігієна першого і духового життя	2-40
Е. Фрас. Нарис геології	1-60
Е. Цевлер. Єзуїти	0-75
Целевич Ю. Др. — Історія Скиту Манявського	2-40
Целевич О. Причини до зноси П. Дорошенка з Польщею	0-40
„ Участь козаків в Смоленській війні 1633—4 рр.	1 00
Е. Шірер. Політична історія Палєстини	3-50
Щурат Чернеча рєпублика на Афоні	0 20
„ „Чернець“ Т. Шевченка, студія	0-20

РАДА

Газета політична, економічна і літературна
виходить у Києві що дня, окрім понеділків.

Рік видання другий.

„РАДА“ має широку програму, як звичайні великі політичні газети: дає щоденний огляд життя політичного, громадського, економічного і літературного на Україні, в Росії й по чужих землях; звістки про всякі світові події; поезії та оповідання; фелетони: політичні, наукові і белетристичні.

„РАДА“ має власних кореспондентів у Петербурзі, Москві, Харкові, Одесі, Полтаві, Чернігові, Херсоні, Житомирі, Камянці-Подільському і по інших містах України та Росії, а також і за кордоном: у Львові, Чернівцях, Відні, Парижі і Берліні.

Особливу увагу звертає „РАДА“ на місцеве життя провінції.

Умови передплати: 3 приставкою і пересилкою: на рік 6 карб., на півроку 3 карб. 25 коп., на 3 міс. 1 карб. 75 коп., на міс. 65 коп. За границю: на рік 11 карб., на півроку 5 карб. 50 к., на 3 міс. 2 карб. 75 к., на 1 міс. 1 карб.

Ціна окремого № 4 коп. За зміну адреси 30 коп.

Хто передплатив газету на цілий 1907 р., тому вислатиметься „Словарик чужих та не дуже зрозумілих слів“ В. Доманицького і Стійний налендар на 1907 р. Адрес редакції і головної контори у Києві, Велика Підвальна вул., д. 6 біля Золотих Воріт. Телефон 1458.

Передплатувати й купувати на роздріб „РАДУ“, окрім контори (Вел. Підвальна 6), можна ще по сих місцях: у КИЇВІ: в книгарні „Кіевской Старини“, Безаківська ул., ч. 8. У НІЖИНІ в книгарні п-ні Чекмарової. у ЛЬВОВІ (Галичина) в книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка, ул. Театральна, ч. 1.

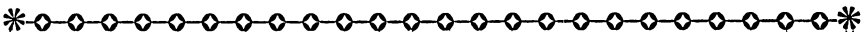
Редактор М. Павловський. Видавець Е. Чкаленко.

ВІДКРИТА ПЕРЕДПЛАТА НА

РІДНИЙ КРАЙ

Тижнева українська часопись політична, економічна, літературна і наукова.

У часописі заведені ось які відділи: 1. Що потрібно для нашого народу, особливо для селян хліборобів і всіх трудящих людей. 2. Що діється на Україні, також в Галичині й на Буковині. 3. Що діється в цілій Росії. Звістки зі столиць. 4. Що діється по чужих землях, що єсть там доброго, що й нам би годило ся. 5. Звістки й листи з різних городів і сел (про земства, товариства, про все що діється доброго й лихого). 6. Наукові статі і звістки (історія, література, медицина, ветеринарія, сільське хазяйство, промисли й т. д.). 7. Оповідання, вірші, фельетон. 8. Дрібні звістки (про заробітки, торги, ціни і т. д.). 9. Бібліографія. — Запитання читачів і відповіді редакції про всякі діла: судові, хазяйські та інші. 10. Оповідки усякі. — Хто підпише ся на цілий рік, той получить такі безплатні додатки: 1. Дві картини звісного українського художника П. Ю. Сластіона: „Кобзарь“, „Гайдамаки“. 2. Український календар „Рідний Край“ на 1907 р. — Передплата за часопись на рік 3 карб., на пів року 1 руб. 80 к., на 3 міс. 1 руб., на міс. 35 к. з пересилькою, окремі числа по 8 коп. За кордон на рік 4 карб. — Просвітам, народнім і шкільним читальням, товариствам: Січ, Сокол і ріжним народнім просвітним товариствам на рік 3 карб. 25 коп. — Книгарям комісійних за передплату на рік 5%/. За продаж окремих чисел 25%/. — Листи і гроші засилати треба на адресу: ПОЛТАВА, Протопоповська ул., ч. 41, редакції часописі „РІДНИЙ КРАЙ“. — Редактор-видавець М. Дмитрієв.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ Й СУСПІЛЬНОГО ЖИТЯ

в році 1907 виходить в двох виданнях,
львівським і київським.

Містить белетристику оригінальну й переклади — повісти, оповідання, драми, поезії, статі з української історії, літератури, суспільної економії й інших областей знання; огляди літератури, науки й суспільно-політичного життя; критику й бібліографію.

За редакцію львівську відповідає Володимир Гнатюк.

Редакція й адміністрація у Львові, ул. Чарнецького, ч. 26.
(Lemberg, Czarnieckj-str. 26, Anzeiger für Litteratur und Wissenschaft.)

За видання київське відповідають як видавець **Мих. Грушевський**, як редактор **Фотій Красицький**.

Редакція й адміністрація в Києві, ул. Прорізна, ч. 20.

Передплата на виданне львівське, платна у Львові, вносить:

В Австрії в пересилкою на чверть року: 5 корон (на першу чверть року передплата не приймаєт ся), на пів року 10 кор., на цілий рік 16 кор.

В інших державах по обчисленню пересилки.

Річна передплата може бути оплачена в трьох ратах: 3 січня п. ст. 6 кор., 3 квітня п. ст. 6 кор., 3 серпня п. ст. 4 кор.

Нові передплатники на 1899—1906 р. дістануть усі книжки, почавши від 1-ої за ціну 16 кор. 1-ого річника (1898) перші чотири книжки вичерпані, за ціну 12 корон (6 руб.) можна дістати кн. 5—12, з додатком початків статей; що їх продовження містять ся в сих книжках.

Поодинокі книжки коштують 2 кор.

З двох перших здекомплетованих річників продають ся поодинокі книжки по 40 сот.

Книжки висилають ся раз на місяць; хто надсилає передплату по виході випуску, дістає належні книжки при найближшій розсилці.

На зміну адреси треба присилати 50 сотиків.

ПОЧИНАЮЧИ З 1907 Р., БУДЕ ВИДАВАТИ СЯ У КИЇВІ ЖУРНАЛ

„У К Р А Ї Н А“

Замість „К І Е В С К О Й С Т А Р И Н Ї“.

Журнал цей буде складатись з двох частин, які будуть виходити у кожному щомісячному книжку: 1) наукова, де знайдуть собі місце статі, присвячені розділам історичним, літературним, етнографічним, економічним і соціальним. 2) літературно-публіцистична, яка буде давати, крім української белетристики, статі про сучасні питання, особливо-ж про ті, що мають звязок з життям України. Статі друкувати-муть ся переважно на українській мові. Журнал буде виходити щомісяця книжками аркушів в 10—12. Передплата на рік з доставкою 7 карб., а без доставки 6 карб., за границю 9 карб. Адреса редакції: Київ, Троицк. площ. Народний Дом.

В 1907 р. редакція „Україна“ буде видавати „Словарь українського языка“, зібраний редакцією журналу „Кіевская Старина“. Сей „Словарь“ під редакцією Б. Грінченка, заслужив 2-у Костомаровську премію від Російської Академії Наук. Весь „Словарь“ буде уміщатись на 150 друкованих аркушах середнього октава. Поділений він буде на 4 томи. Ціна за всі томи 7 карб., а для передплатників журналу „Україна“ 5 карб., коли гроші сі будуть вислані разом з передплатою на журнал. Кожний том висилати-меть ся передплатникам зараз після виходу його з друку. Перший том вийде в місяці марті 1907 р. — Редактор-видавець В. Науменко.

Publicationen

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Czarnecki-Gasse 26.

Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, redigiert von Prof. Michael Hruševskij, bis jetzt erschienen Bde I—LXXV (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Literaturgeschichte, besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr., Bd. XXXI—II u. XXXV—VI (Doppelbände) à 6 Kr.

Publicationen der Sectionen und Commissionen der Ševčenko Gesellschaft:

A. Die historisch-philosophische Section publizierte bis jetzt:

1. Neue Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filozofičnoj sekcyi) B. I—IV u. VI—IX enth. eine Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševskij (I. Theil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XIII Jahrh., III—IV bis zum J. 1340, VI—VII bis zum J. 1569, VIII—IX Verfassung und soziale Verhältnisse im XIV—XVII Jhrh. Preis I, II u. V B. à 4 Kr., III u. IV B. 5 Kr., VI u. VII B. 4-50, VIII u. IX B. 4-50. Bd. V. enthält Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh. Preis 2 Kr.
2. Historische Bibliothek, bis jetzt erschienen B. I—XXIV.
3. Ukrainisch-ruthenisches Archiv I Band: Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dom in Lemberg — 3 Kr. II Band: Materialien zur Geschichte des Bauerntums und der Oekonomie Galiziens im XVIII—XIX Jhd. — 4 Kr.
4. Juridische Zeitschrift, bis jetzt X Bde, à 2 Kr.
5. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt IX Bde à 3 Kr.
6. Juridische Bibliothek, bis jetzt III B. à 2 u. 3 Kr.

B. Die philologische Section publizierte bis jetzt 9 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoj sekcyi), enthaltend: Bd. I. und IV. eine Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Koniskij, Preis à 3 Kr. Bd. II. u. III. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Literatur, von Michael Dragomanov (erster Theil). Preis à 4 Kr. Bd. V. Die Mundart der Lemken, von I. Verchratskij, 6 Kr. B. VI. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde von M. Dykariv. Preis 4 Kr. Bd. VII. Abhandlungen aus der ukrainischen Volkskunde und Literatur von Michael Dragomanov (Zweiter Theil). Preis 5 Kr. Bd. VIII—IX, Die Korrespondenz d. J. Holowačkyj, Preis 7 Kr.

Ukrainische Bibliothek, Bd. I—III. Sämmtliche Werke von J. v. Fed'kovyč, Bd. I. Gedichte, Preis 6 Kr., B. II. Erzählungen, Preis 4 Kr., Bd. III. Dramatische Werke 1A Theil, Preis 3 Kr., 2 Theil, Preis 3 Kr.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medicinische Section publizierte bis jetzt 11 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten à 3 Kr., Bd. III—VIII erschienen jeder in zwei Abtheilungen, jede unter einer besonderen Redaction; die mathematisch-naturwissenschaftliche red. von Iv. Verchratskij und Vlad. Levickij, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevyč. Preis jeder Abtheilung 2 Kr. Bände IX—XI à 5 Kr.

D. Die Archaeographische Commission publizierte bis jetzt folgende Werke:

1. Quellen zur Geschichte der Ukraine, Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565); Bd. III (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Belz und Lemberg im J. 1564—5); Bd. IV u. V (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Bd. VII (Lustration vom J. 1570). Jeder Bd. kostet 4 Kronen, III Bd. 5 Kr.
2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I. Alttestamentliche Apokryphen; Bd. II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evan-

gelenkreis. Bd. III. B. Apokryphe Apostelgeschichten. Bd. IV, Eschatologische Apokryphen, IV. B. V, Denkmäler der religiösen Polemik aus dem XVI—XVII Jh. Bdt. I u. V! Preis 4 Kr., Bd. II u. III à 5 Kronen.
3. Kotljarevskyj, Die travestierte Aeneis, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.

E. Die Ethnographische Commission publiziert:

1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 19 Bände. Preis Bd. 1—IV u. VII—X u. XII—XIII à 3 Kronen, Bd. V—VI u. XVII à 4 Kr. Bd. XVI u. XXI à 6 Kr. Bd. XVII—XVIII à 3 Kr.
2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I, Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologische Funde, über die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobrudža, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik, mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie, Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen, Bd. III, 4 Kr. (Neue archäologische Funde, Volkskalender, Aus der galiz. Volksindustrie, Hochzeitslieder und Gebräuche a. d. Gouv. Černyhiv, Die Corporationen der Dorfjugend in der Ukraine, Bd. IV, 4 Kr. Die Huzulen (zweiter Theil), Bd. V, 6 Kr. Die Huzulen (dritter Theil). Bd. VII. Die Huzulen (vierter Theil) 6 Kr. Bt. VIII. Das Kind in der ukr. Volkskunde, 4 Kr.

Chronik der Gesellschaft, enthält die Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft, Sectionen und Commissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—28 ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft in Lemberg, Theaterstr. 1, vorrätig.

